SENECA

DOĞA ARAŞTIRMALARI

ÇEVİREN
C. CENGİZ ÇEVİK

JAGUAR

Seneca
Doğa Araştırmaları

Kitabın Özgün Adı
Naturales Quaestiones

© Jaguar Kitap, 2014
© C. Cengiz Çevik

1. Baskı: Mayıs 2014, İstanbul

Latince Aslından Çeviren
C. Cengiz Çevik

Editör
Özge Dinç

Sayfa Tasarım
Hakan Güngör

ISBN: 978-605-63743-8-8

Baskı-Cilt
Ana Basın Yayın San. Tic. A.Ş.
Sertifika No: 20699

Bu çevirinin yayın hakları Jaguar Kitap'a aittir. Kaynak gösterilerek yapılacak kısa alıntılar haricinde yayıncının izni olmaksızın hiçbir surette kullanılamaz.

JAGUAR KİTAP
Prof. Dr. Cemil Bilsel Cad. Sayan Han No: 8/22 Eminönü/İstanbul
Tel: 0 212 522 94 22
www.jaguarkitap.com
e-mail: iletisim@jaguarkitap.com
Sertifika No: 27215

SENECA

NATURALES QUAESTIONES
DOĞA ARAŞTIRMALARI

Çeviren C. Cengiz Çevik

"İnsan, insanlığının da üzerine çıkmadıkça,

ne değersiz bir şey!"

GİRİŞ

1. Seneca'nın Yaşamı ve Eserleri

Lucius Annaeus Seneca, Roma'nın fethettiği bölgelere tüm kültürüyle nüfuz ettiği ve gitgide yayıldığı bir yüzyılda, bu bölgelerin birinde, Corduba'da doğdu (İ.S. 3). Şair Martialis'in deyimiyle[1] tam üç kuşaktır önemli edebi kişilikler çıkarmış bir ailede doğan Seneca, erken yaşta babası tarafından Roma'ya getirildi.

Latin edebiyatında "Yaşlı Seneca" olarak da bilinen babası L. Annaeus Seneca, retorik öğretmeni ve hatip kimliğiyle oğlu Seneca'nın da kendisi gibi hatip olmasını istedi ve bu doğrultuda oğlunun genel eğitiminde ve zihinsel gelişiminde belirleyici bir rol üstlendi. Ama Seneca, babası gibi bir hatip olmak yerine Pythagorasçı Sotion'dan ve Stoacı Attalus'tan dersler alıp felsefeye yönelince, babasını epeyce telaşlandırdı. Çünkü İmparator Tiberius, Roma gençliğini saran Yunan felsefe akımlarına hiç sıcak bakmıyor, tuhaf kılıklı ve tavırlı felsefecileri Roma'dan uzaklaştırıyordu. Bu arada

1 Martialis, *Epigrammata* IV. 40. 2: "et docti Senecae ter numeranda domus, ..."

Seneca'nın Pythagorasçı öğretiden etkilenerek uyguladığı perhizler zaten zayıf olan bünyesini daha da bozmuştu. Bunun üzerine babası hemen harekete geçip hem oğlunun sağlığını yeniden kazanması hem de felsefeden olabildiğince uzaklaşması için onu önce Pompei'ye, sonra da Mısır'a gönderdi.

Seneca, İ.S. 31 yılında Roma'ya yeniden döndüğünde, artık yirmi sekiz yaşındaydı ve kendi kararlarını alabilecek olgunluktaydı. İlkin hemen hemen her eğitimli Romalı gibi kendini siyasete verip mahkemede avukatlığa başladı. Bu süreç içinde *quaestor*'luk makamına kadar yükseldi ve imparatorluğun mali işlerinin sorumluluğunu üstlendi. Ama devlet işlerindeki başarılı tutumu, dönemin kıskanç imparatoru Caligula'nın öfkesini üzerine çekmesine neden oldu; neyse ki, arkadaşları araya girdi de, ölüm cezasından kurtulabildi. İmparator Caligula'nın ölümünden sonra tahta geçen Claudius sayesinde bir süre rahat bir nefes alabildi ama bu kez de adı saray dedikodularına karıştı.

İktidar hırsıyla yanıp tutuşan İmparatoriçe Messalina'nın öfkesine hedef olup İ.S. 41 yılında Korsika'ya sürgün edildi.

Roma'ya duyduğu özlemle geçirdiği sürgün döneminde yakınlarını teselli etmek için kaleme aldığı yapıtlar (*Ad Polybium De Consolatione* ve *Ad Helviam Matrem De Consolatione*) adeta kendisini teselli eder nitelikteydi. Bu arada Roma'da devam edegelen olaylar kendi yaşamında da yepyeni bir dönemin başlangıcına neden oldu. Messalina'nın ölümüyle onun yerine geçen Agrippina, genç prens Nero'nun annesiydi. Seneca'nın oğlu için iyi bir öğretmen olacağını düşünen Agrippina onu sürgünden çağırdı. Seneca böylece Roma'ya dönebildi ve felsefeden

hiç de hazzetmeyen Agrippina'nın her türlü kısıtlayıcılığına rağmen genç Nero'ya bu konuda eğitim vermeye başladı. İ.S. 54 yılında İmparator Claudius ölünce, Nero henüz on altı yaşında olduğu halde imparatorluk tahtına oturdu. Bu durum Seneca'nın, muhafız kıtası komutanı Afranius Burrus'la birlikte yönetimde yetki sahibi olmasını, dolayısıyla Roma'da geniş bir çevre edinmesini sağladı. Üstelik bu genç imparatorun zihinsel sağlığının annesini öldürmeye varacak kadar bozulması ve Burrus'un da zehirlenmesi sonucunda, Seneca saraydaki tek yetkili haline geldi. Ancak Seneca'nın Stoa ahlakıyla biçimlenen zihni, devlet işlerinde bu kadar yetkin olmasını kabullenemedi. Seneca birkaç defa görevinden ayrılmak istediyse de, bu isteği Nero tarafından reddedildi. Buna rağmen, bu konuda kararlı bir tutum sergiledi ve en sonunda saray yaşamında edindiği malların bir kısmını imparatora bırakıp görevinden ayrıldı.

Seneca devlet işlerinden tümüyle kurtulunca kendini en çok sevdiği işe, felsefeye adadı ve İ.S. 61-65 yılları arasında *Doğa Araştırmaları* (*Naturales Quaestiones*) de dahil olmak üzere bir dizi felsefi eser kaleme aldı. Yazık ki, bu huzurlu yaşam dönemeci, adının İ.S. 65 yılında Nero'ya yapılacak bir suikast planına karışmasıyla birlikte son buldu ve Seneca İmparator tarafından kendisini öldürme cezasına çarptırıldı.

Seneca, hareketli yaşamı ve bu yaşamdan edindiği dersler sonucunda, Stoa düşüncesinin temel öğretilerini içeren *Ad Marciam De Consolatione, Ad Helviam Matrem De Consolatione*[2], *Ad Polybium De Consolatione* başlıklı teselli konulu üç eser ve yine Stoa ahlakıy-

2 *Annem Helvia'ya Teselli*, Çev. Ayşe Sönmez, Rabia Kayapınar, Hel Yayıncılık, Ankara 2014.

la örülü *De Providentia*[3], *De Constantia Sapientis, De Ira, De Vita Beata, De Otio, De Tranquillitate Animi*[4], *De Brevitate Vitae* başlıklı, *Dialogi* adıyla da anılan yedi felsefi eser kaleme almıştır. *Dialogi* dışındaki diğer felsefi eserleri ise *De Clementia, De Beneficiis* ve *Naturales Quaestiones*'tir.

Bunların yanı sıra, Sicilia'ya atanan dostu Lucilius'a adadığı, ahlaki öğütlerle dolu 124 mektuptan oluşan *Epistulae Morales* [5] de Stoa düşüncesindeki etik duyuşu yansıtan önemli bir eserdir. Ayrıca *Hercules Furens, Medea*[6], *Troiades*[7], *Phaedra*[8], *Agamemnon, Oedipus, Hercules Oetaeus, Phoenissae, Thyestes* ve *Octavia* başlıklı on tragedya eseri yazan Seneca'nın *Octavia* adlı tragedyasının yazara ait olup olmadığı tartışmalıdır. Bundan başka, İmparator Claudius'a beslediği kini dile getirdiği *Divi Claudii Apocolocyntosis* de ilginç konusu ve üslubu açısından Seneca'nın önemli eserleri arasında yerini alır.

2. Naturales Quaestiones ya da Doğa Araştırmaları

"Doğa Araştırmaları" olarak çevirebileceğimiz *Naturales Quaestiones* filozofun yaşamının, saraydan ve çe-

3 *Tanrısal Öngörü*, Çev. Prof. Dr. Çiğdem Dürüşken, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2007.

4 *Ruh Dinginliği Üzerine*, Çev. Bedia Demiriş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002.

5 *Ahlaki Mektuplar*, Çev. Türkan Uzel, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999.

6 *Medea*, Çev. Prof. Dr. Çiğdem Dürüşken, İş Kültür Yayınları, İstanbul 2007.

7 *Troialı Kadınlar*, Çev. Prof. Dr. Çiğdem Dürüşken, İş Kültür Yayınları, İstanbul 2009.

8 *Phaedra*, Çev. Prof. Dr. Çiğdem Dürüşken, İş Kültür Yayınları, İstanbul 2007.

şitli sorumluluklardan uzaklaştığı son üç yılında (İ.S.62-65) kaleme alınmıştır. Yedi kitaptan oluşan bu eser bir yandan depremler, yıldırımlar, şimşekler, rüzgârlar, bulutlar, göksel ışık ve su kaynakları gibi çeşitli doğa olaylarını doğal nedenleriyle açıklamaya çalışırken öte yandan bu açıklamaların her birinden, muhatabı olan ve eserini adadığı dostu Lucilius için birer ahlaki ders çıkarmayı amaçlar. Eserdeki doğayla ilgili açıklamaların önemli bir bölümü, Yunan'ın eski doğa filozoflarının eserlerinden alınmış ve Seneca'nın eleştirel bakış açısıyla[9] irdelenerek nedenleriyle birlikte ya onaylanmış ya da reddedilmiştir.

Değişik okullara mensup doğa filozoflarının açıklamalarına yer verdiğinden ve yeri geldiğinde eski Stoacıların doğa olaylarına ilişkin bazı açıklamalarına katılmadığını açıkça dile getirdiğinden,[10] söz konusu eseri tamamen bir Stoacı doğa çalışması olarak görmek ilk bakışta yanıltıcı olabilir. Ancak eserin bütününde Stoa felsefesinin genel hatlarına uygun bir biçimde, doğa bilgisini salt doğa bilgisi edinmek için değil, ahlak için öğrenmeyi gerekli gördüğünden ve ahlak çıkarımları Stoa düşüncesiyle bire bir örtüştüğünden *Naturales Quaestiones*'i Stoacı doğa ve ahlak öğretisi kapsamında değerlendirmek yanlış olmayacaktır.

Gerçekten de Seneca *Naturales Quaestiones* adlı eserinde doğa olaylarını, salt kişisel merakından ötürü incelemez. Düşünürün bu eseri kaleme almasının temel nedeni, Stoa düşüncesindeki ahlak temelli doğa anla-

9 Seneca'nın çok kaynaktan beslenen eleştirelliğiyle ilgili olarak bkz. N. Gross, "Senecas Naturales Quaestiones. Komposition, naturphilosophische Aussagen und ihre Quellen", *Palingenesia* 27, Wiesbaden, Stuttgart 1989.

10 Örneğin bkz. *Naturales Quaestiones* 7. XXII.1.

yışına uygun olarak, doğa olaylarının bilgisinden hareketle, insanın ahlaki duyuşuna birtakım genelgeçer ölçütler belirleyebilmek ve bizzat doğanın düzenli işleyişini insan yaşamına örnek kılabilmektir. Bu yüzden *Naturales Quaestiones* sadece doğa üzerine yazılmış bir eser değildir; ana hedef, insanın doğanın bilgisine ererek ahlaki gelişimini tamamlamasıdır. Bu durum, eserin üçüncü kitabında, "Niçin bilgi sahibi olmalıyız?" sorusuna "kendi kötülüklerimizi ortadan kaldırmak için" (*sua mala estinguere*)[11] cevabının verilmesiyle de netlik kazanır. Seneca'ya göre, bu amaca yönelik bir çalışma, insanlığa zararı dokunmuş olan, örneğin, Philippus veya İskender gibi tarihi kişiliklerin eylemlerini kaleme alıp geleceğe aktarmaktan çok daha faydalıdır. Zaten Seneca için doğa tanrısal bir iradeyle yönlendirildiğinden doğa olaylarını incelemek demek, aslında tanrıların işlerini incelemek, yani övmek[12] anlamına gelir.

Bu ahlak temelli bilgi anlayışının payandası da, Seneca'nın bu konudaki düşüncelerine kaynaklık eden Stoa felsefesinin kendisi olacaktır.[13] Dahası bu felsefe okuluna ve Seneca'nın eser boyunca sergilediği genel tutuma bakılacak olursa, doğanın ve buna bağlı olarak tanrıların hakiki bilgisine erişen insan, kutsalın yüce bilgisine vararak yeryüzünde değerli gibi görünen, fakat hiçbir değeri olmayan maddi zenginliği de küçümsemeye başlayacaktır. Yaşamdaki türlü kötülüklerden, kederlerden, ıstıraplardan, tüketici hazlardan, korkulardan ve huzur bozan diğer olgulardan ve duygu durumlarından

11 Seneca, *Naturales Quaestiones* 3. P. 5.

12 Seneca, *Naturales Quaestiones* 3. P. 5.

13 Ç. Dürüşken, "Stoa Mantığı", *Felsefe Arkivi* 28, İstanbul 1991, s. 287; E. Craig, *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, Routledge, London and New York, 1998, s. 144; P. Jaroszynski, *Science in Culture*, Çev. H. McDonald, Rodopi Press, 2007, s. 58.

sıyrılarak zihnen olgunlaşacak,[14] böylece olgunlaşmış zihniyle, en büyük gerçeği olan bir gün ölecek olmasını sessizce ve cesaretle karşılar hale gelecektir.[15]

İçeriğe biçimsel olarak bakmak istersek sadece birinci, üçüncü ve dördüncü kitaplarında önsöz bulunan *Naturales Quaestiones*'in işlediği konuların bölümlemesinin şöyle olduğunu görürüz:

1. Kitap[16]

Önsöz (1-15): Tanrı ve evren (teoloji) üzerine çalışmanın felsefenin en önemli kısmı olduğu.

Meteorlar ve işaretleri (I), Haleler ve nedeni (II), Gökkuşağı, doğal aynalar ve yansımalar (III-VIII), Yalancı

14 Kimi yorumculara göre, bu olgunlaşmanın Platocu düalist mistisizme uygun bir yönü vardır, insan zihnen yükselerek göklerdeki saf tanrısallıkla bütünleşir. Bu konuda bkz. G. Stahl, Die "Naturales Quaestiones" Senecas. Ein Beitrag zum Spiritualisierungsprozess der römischen Stoa, *Hermes* 92, 1964, s. 425-454.

15 Bkz. Seneca, *Naturales Quaestiones* 2. LVII-LVIII; 6.I-IV; 6.XXXII.

16 Eseri oluşturan kitapların sırasıyla ilgili, içerikteki dizilime ve elyazmalarının durumuna bağlı olarak farklı görüşler öne sürülmüş ve farklı önerilerde bulunulmuştur. Kimisi, bizim de çevirimizde kabul ettiğimiz *Quantum* (1-7), kimisi *Grandinem* (4b-7, 1-4a), kimisi de *Non Praeterit* adı verilen sırayı (3-7, 1-2) izlemiştir. Bu konudaki kimi kapsamlı tartışmalar için bkz. F. J. G. Limburg, "*Aliquid ad Mores. The Prefaces and epilogues of Seneca's N. Q.*", yayımlanmamış doktora tezi, Universiteit Leiden, 2007, s. 10; B. M. Gauly, "Senecas N. Q., Naturphilosophie für die römische Kaiserzeit", *Zetemata* 122, Munich 2004, s. 54; D. Vottero, "Problemi di critica del testo nelle Naturales Quaestiones, I: L'ordinamento dei libri", *AAT* 107, 1973, s. 249-269; *L. Annaei Senecae, Naturales Quaestiones, texto revisado y traducido, I: Lib. I-III, II: Lib. IV-VII*, ed. & Tr. C. Codoner, Coleccion hispanica de autores griegos y latinos, Madrid 1979; H. M. Hine, *An Edition with Commentary of Seneca, Natural Questions, Book Two*, New York 1981.

güneşler, diğer göksel alevler, varlık ve gölge (IX-XV), Hostius Quadra ve aynaları suiistimal hikâyesi (XVI), Aynaların doğru kullanımı ve gösteriş eleştirisi (XVII).

2. Kitap

Doğa araştırmasının kısımları: Gökbilim, meteoroloji ve yer bilimleri (I), Havanın nitelikleri (II-XI), Gök gürültüsü, şimşek ve yıldırım (XII-XX), Seneca'nın teorisi (XXI-XXVI), Yıldırım türleri ve oluşumu (XXVII-XXX), Yıldırımın fiziki etkileri (XXXI), Yıldırımın kehanet niteliği, kaderin rotası, Etrüsk inanışı, Iuppiter'in okları, Caecina'nın ve Attalus'un bölümlemesi (XXXII-LI), Yıldırımın fiziki etkileri (LII-LIII), Yıldırımın ve şimşeğin oluşum nedenleri (LIV-LVI), Seneca'nın teorisi (LVII-LVIII), Yıldırım korkusunu yenmek (LIX).

3. Kitap

Önsöz (1-16): Fiziki âlemi araştırmanın önemi ve insan için esas olan hakkında.

Su türleri (I-III), Yeryüzünün su kaynağı ve yeraltı deposu (IV-X), Elementlerin dönüşümü (X), Bazı nehirlerin neden dönemsel olarak yükseldiği (XI), Element olarak su (XII-XIV), Yeryüzünün insan bedenindekine benzer kanallarının olması (XV), Yeraltı suları (XVI), Ahlaki ders: Tekirbalığının yemek masasındaki ölümünü seyretmek ve gösteriş eleştirisi (XVII-XVIII), Yeraltı balıkları ve nehirleri (XIX), Farklı su tatları (XX), Zehirli gazlar (XXI), İlk ve sonradan oluşan sular (XXII), Su türleri, su ısısı ve zehirli sular, yükselmeler (XXIII-XXVI), Sel felaketi: Tanrı'nın yeni insanlığı yaratmak için eskisini yok etmesi (XXVII-XXX).

4. Kitap

Önsöz (1-21): Lucilius'a dalkavuklukla ilgili nasihat. Nil Nehri (I-II), Dolu oluşumu (III-V), Dolu fırtınalarının önceden bilinmesi ve engellenmesiyle ilgili batıl inancın eleştirilmesi (VI-VII), Dolu ve karın oluşum nedenleri (VIII-XII), Kar yemeyle ilgili gösteriş eleştirisi (XIII).

5. Kitap

Havanın tanımı (I), Rüzgârın oluşumu üzerine Atomcu görüş ve bu görüşün çürütülmesi (II-III), Rüzgârın oluşumuna ilişkin farklı teoriler ve buharlaşma (IV-VI), Özel rüzgârlar (VII-XIV), Açgözlülüğü yeren hikâye (XV), Özel rüzgârlar (XVI-XVII), Tanrı'nın iyi amaçlarla rüzgârları vermesi ve savaş karşıtlığı (XVIII).

6. Kitap

Campania depreminden hareketle insanların deprem korkusundan kurtarılmasının gerekliliği ve fiziki nedenleri bilmenin önemi (I-IV), Depremin oluşumuna ilişkin farklı düşünceler (V), Deprem nedeni olarak su (VI-VIII), Ateş (IX), Toprak (X), Ateş (XI), Hava (XII-XIX), Dört element ve bilhassa hava (XX-XXI), Farklı deprem türleri ve depremlerin nedenleri (XXI-XXV), Depremlerin her yerde olabileceği (XXVI), Campania depremiyle birlikte görülen beklenmedik olayların açıklanışı (XXVII-XXXI), İnsanları deprem ve ölüm korkusundan kurtarmak (XXXII).

7. Kitap

Kuyrukluyıldız gibi ender görülen olayların insanları, sürekli görülen olaylardan daha fazla etkilemesi (I), Kuy-

rukluyıldızlarla ilgili incelemeler (II), Kuyrukluyıldız incelemelerinin kısa tarihi (III), Nedenler (IV), Epigenes'in teorisi (V-VI), Neden olarak rüzgârlar (VII), Epigenes'in teorisinin çürütülmesi (VIII-X), Farklı açıklamalar (XI), Gezegen kavuşumları teorisi ve teorinin çürütülmesi (XII-XVI), Kuyrukluyıldızın gezegen olmadığı düşüncesi (XVII-XVIII), Stoacı düşünce (XIX-XXI), Stoacı düşüncenin çürütülmesi (XXII), Kuyrukluyıldız rotası (XXIII), İncelemenin sürekliliği (XXIV-XXV), Kuyrukluyıldızların niteliği (XXVI), Görünümü (XXVII), Haberciliği (XXVIII), İncelemeye atfedilen önem (XXIX-XXX), Roma'da felsefeye olan ilgisizlik, gösterişin ve feminenliğin insanları esir almasına getirilen eleştiri (XXXI-XXXII).

3. Çeviri Yöntemi

Seneca'nın *Naturales Quaestiones*'inin Latince aslından yaptığımız bu ilk Türkçe çevirisinde "L. Annaei Senecae Philosophi Opera Omnia. Ad Optimarum Librorum Fidem Accurate Edita. Editio Stereotypa. Tomus V. Lipsiae. Sumtibus et Typis Caroli Tauchnitii. 1832" künyeli baskıyı temel aldık.

Bunun yanında "Oeuvres Complétes de Sénéque (Le Philosophe) avec la Traduction Française de la Collection Panckoucke. Nouvelle Édition Trés-Soigneusement Revur Par M. Charpentier et M. Félix Lemaistre. Tome Quatriéme, Paris. Garnier Fréres, Libraires-Éditeurs, 1860. Questions Naturelles. Traduction de M. Ajasson de Grandsagne. Revue Par M. Félix Lemaistre, pp.239-496" (*Fransızca-Latince*), "Being A Translation of the Quaestiones Naturales of Seneca, Tr. by J. Clarke (Notes by Sir Archibald Geikie), Macmillan And Co., Limited, London 1910" (*İngilizce*), "Seneca, Natural Questions,

Tr. by H. M. Hine, The University of Chicago Press, Chicago and London, 2010" (*İngilizce*) künyeli baskılardan yararlandık.

Metin bölümlemesini temel aldığımız baskıya göre yaptık ve Türkçeye yerleşmiş olanlar dışında, çeviri boyunca geçen özel isimlerin Latince asıllarını kullandık. Ayrıca elyazmalarındaki/metindeki kimi fiziki eksik ve kusurlardan dolayı ya da Latince ifadelerdeki anlamı daha uygun bir şekilde Türkçeye aktarmak adına köşeli parantezle "[ ]" küçük eklemeler yaptık. Yine metin boyunca Seneca'nın doğrudan aktardığı başkalarına ait görüşleri *italik* yazdık. Ayrıca açıklamalarda sık kullandığımız kaynakları kısaltmalarla gösterdik.

Bu çalışmanın gerçekleşmesi için verdikleri destekten dolayı sayın hocalarım *Prof. Dr. Çiğdem Dürüşken* ile *Prof. Dr. Bedia Demiriş*'e ve Seneca'nın *Naturales Quaestiones*'i konusunda sayılı otoritelerden olan *Prof. Harry M. Hine*'a, maddi manevi yardımlarından ötürü teşekkürü bir borç bilirim.

C. Cengiz Çevik
İstanbul, 2011

KISALTMALAR

ARNIM	J. von Arnim, *Stoicorum Veterum Fragmenta* 4 vols. Leipzig: Teubner, 1903-1924; repr. Stuttgart: Teubner, 1964.
CAPELLE 1	W. Capelle, *Sokrates'ten Önce Felsefe I*, Çev. O. Özügül, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 1994.
CAPELLE 2	W. Capelle, *Sokrates'ten Önce Felsefe II*, Çev. O. Özügül, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 1995.
CLARKE	*Being A Translation of the Quaestiones Naturales of Seneca*, Çev. J. Clarke (Notlar: Sir Archibald Geikie), Macmillan And Co., Limited, London 1910.
ÇEVİK 1	C. Cengiz Çevik, "Naturales Quaestiones 1. ve 3. Önsözünün Çevirisi ve Analizi", *Kutadgubilig. Felsefe-Bilim Araştırmaları*, 17, Mart 2010, 27-64.
ÇEVİK 2	C. Cengiz Çevik, "Naturales Quaestiones IV. Cp. I-II: Nil Nehri Üzerine", *Kutadgubilig. Felsefe-Bilim Araştırmaları*, 18, Ekim 2010, 423-444.
DIELS	H. Diels-W. Kranz, *Fragmente der Vorsokratiker*, 6th ed., Vol. 3, Weidmann, Zurich 1951-1952.
HINE	Seneca, *Natural Questions*, Çev. Harry M. Hine, The University Press, Chicago-London 2010.
SMITH	W. Smith, *Dictionary of Greek and Roman Geography*: Vol. I., Abacaenum-Hytanis, Walton and Maberly Pub., London, 1854.

1. Kitap

Önsöz[17]

1. Pek sevdiğim Lucilius, felsefe ile diğer uğraşlar arasında ne fark varsa, felsefenin insanlarla ilgili olan kısmıyla tanrılarla ilgili olan kısmı arasında da öyle bir fark olduğunu düşünüyorum.[18] Bunlardan ikincisi, daha

17 Bu önsözün çevirisi ve kapsamlı açıklamalar için bkz. C. Cengiz Çevik, "Naturales Quaestiones 1. ve 3. Önsözünün Çevirisi ve Analizi", *Kutadgubilig. Felsefe-Bilim Araştırmaları*, 17, Mart 2010, s. 27-64.

18 Genel hatlarıyla ahlakçı olmaları yanında mantık ve fizik bilimlerine de ayrı bir önem vermiş Stoa filozofları, evrenin yapısını inceleyen fiziği bir ağaca, insanların bu yapı içinde nasıl hareket edeceğini gösteren ahlakı verimli bir tarlaya ve fizik ile ahlakı koruduğu için mantığı da bir sura benzetmiştir (Ç. Dürüşken, "Stoa Mantığı", *Felsefe Arkivi*, 28, İstanbul 1991, s. 287). E. Craig'in aktardığı başka bir benzetmeye göreyse Stoa felsefesi bir meyve bahçesidir; mantık etraftaki çit, fizik toprak ve ağaçlar; etik ise meyvedir. Posidonius'a atfedilen bir benzetme ise şöyledir: Stoa felsefesi yaşayan bir canlı ise mantık kemikleri ve kasları, fizik eti, etik ise ruhudur (E. Craig, *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, Routledge, London-New York, 1998, s. 144). Ancak Seneca gerek eserin bütününde, gerekse bu kısmında bu üçlü bölümlemeye değil, sadece etik ve fizik duyuşu yansıtan ikili bölümlemeye dikkat çeker. Dahası, yine eserin bu bölümünde teoloji, fiziğin doruk noktası olarak kabul edilir (B. Inwood, *Reading Seneca: Stoic Philosophy At Rome*, Oxford University Press, 2005, s. 158).

ulvi ve daha coşkun olmakla birlikte kendi içinde daha fazla tahayyüle açıktır ve gözler önüne serilebilecek gibi değildir; nitekim o, doğanın ortaya serdiğinden daha güzel ve daha yüce bir şeyin üzerinde durur. İşte bu iki saha arasında, Tanrı'yla insan arasındakine benzer bir fark vardır.

2. [Bu sahalardan] biri yeryüzünde ne olması gerektiğini,[19] diğeri ise gökte ne olduğunu öğretir. Biri yanılgılarımızı defeder ve bizi, sayesinde yaşamdaki muallaklarımızdan kurtulduğumuz ışığa yöneltir: Diğeri bizi, içinde mahkûm olduğumuz zulmeti aşarak karanlıktan çıkmamızı sağlayan ışık kaynağına taşır. Kuşkusuz, nesnelerin doğasına olan minnetim, doğanın herkese açık olan kısmını görmemden değil, onun sırlarına vâkıf olmamdan kaynaklanıyor. Doğa araştırması sayesinde evrenin yapısının nasıl, yaratıcısının veya kollayıcısının kim olduğunu öğrenmiş oluyorum: Tanrı nedir? Tümüyle kendine mi dönüktür, yoksa ara sıra da olsa, bizimle ilgilenir mi?[20] Sürekli yaratma halinde midir, yoksa her şeyi bir kerede mi yaratmıştır? Evrenin bir parçası mıdır, yoksa bizzat kendisi mi? O veya bu zaman için diyeceğini deme ve kaderin yasasında değişiklik yapma

19 Başka deyişle, "insan davranışının ilkelerini" (*CLARKE*, s. 3) ya da "ahlakı".

20 Epicurusçulara göre, tanrılar insan işlerine karışmaz (*HINE*, s. 208). Aynı felsefi yönelime göre, bu, aynı zamanda, insanları Tanrı korkusundan kurtarıp mutlu kılan yoldur. Bu konuda bkz. C. Cengiz Çevik, "Epicurusçu Felsefede Özgürlük ve Mutluluk Anlayışı Üzerine", *Kutadgubilig. Felsefe-Bilim Araştırmaları*, 16, Ekim 2009, s. 47-62. Seneca da eserinde, Tanrı'yı cezalandırıcı bir "neden" olarak değil, doğadaki her şeyin nedeni olarak gösterip insanları aynı korkudan kurtarmaya çalışır. Bunun için insanları, Tanrı'yı, yani doğanın kalbinde saklı olan kutsallığı, doğal nedenler eşliğinde tanımaya çağırır. Bkz. *ÇEVİK 1*, s. 41, n. 26.

gereğini duydu mu? Yoksa bu durum, onun büyüklüğüne halel getirir mi ve sonradan değiştirilesi şeyler yaratmış olması, hatasının bir itirafı mı?

3. Tanrı'nın tatmin olabileceği en iyi şey ne ise, onunla tatmin olması gerekir. Bu yüzden daha az özgür ve daha az güçlü değildir; o, bizzat zorunluluğun kendisidir.[21] Bütün bunları bilemeseydim, doğmamın da bir anlamı olmazdı. Nasıl olurdu da, kendimi, yaşayanların içindeki herhangi biri olarak görüyorum diye mutluluk duyardım? Yoksa yemekleri ve içecekleri hazmedebiliyorum diye mi? Yoksa devamlı beslenmezse ölecek olan şu sağlıksız ve zayıf bedeni, hastaya bakar gibi, yaşatabiliyorum diye mi? Yoksa herkesin, kendisine yazgılı olarak doğduğu ölümden korkuyorum diye mi? Bırak şu beş para etmez rahatlığı; yaşam tere ve sıcağa layık değil.

4. İnsan, insanlığının da üzerine çıkmadıkça, ne değersiz bir şey! Tutkularımızla dövüştükçe olağanüstü bir iş yapmış olmaz mıyız? Sanki üstün gelmişiz, canavarları yenmişiz gibi... Niçin kendimizden şüphe duyuyoruz? Zira en kötü olandan farkımız mı var? Kişinin [aynı] hastanede [diğerlerinden] daha sağlıklı olmasıyla nasıl tatmin olabildiğini anlayamıyorum. Güçlü olmak ile sağlıklı olmak arasında büyük bir fark vardır. Zihni sıkıntılardan kaçtın diyelim; ikiyüzlünün suratından, başka birine hizmet eden dalkavuğun konuşmasından, içten pazarlıklının yüreğinden, her şeyi çalan ancak kendini utandıran kederlinin ruhundan da kaçtın. Diyelim ki, artık ne alçakça yitiren ve yitirdiklerini daha alçakça telafi eden şatafatın, ne de seni değersiz şeylerle herhangi bir değere götüremeyecek olan hırsın avısın.

21 Seneca'nın Tanrı'nın niteliği üzerinde bilhassa durduğu bölüm için bkz. 1. P. 12-15; 2. XLV.

5. [Böyle bir durumda] bir şey başarmış olmadın ki. Sadece birçok tehlikeden kaçmış oldun, kendinden değil! Oysa peşinde koştuğumuz erdem, harikuladedir; bu da, kötülükten kaçınmak güzel olduğu için değil de, ruhu dinlendirdiği, kutsalların bilgisine hazırladığı ve Tanrı'yla bütünleştirerek değerli kıldığı için böyledir. İnsanın kaderindeki iyiye doygunluk, ancak insan kötülüğü ayakları altına alıp çiğnedikten sonra, doğanın doruğunu arzulayıp içindeki oyuklara vardığında tam anlamıyla gerçekleşir. Bu, yıldızların arasında dolaşan insanın, zenginlerin döşemelerini, tümden altınla dolu toprakları, abartmıyorum, hani yeryüzünün ürettiği ve değerli kıldığı fakat gelecek kuşakların doymak bilmezliği için sakladığı altını küçümsemesine yardımcı olur.

6. Biri, ancak tüm evreni incelerse görkemli revakları, fildişinden parlak tavanları, süslü korulukları ve varlıklı konaklara taşınan ısıtıcı su kaynaklarını küçümseyebilir; ancak yukarıdan bakarsa çoğu kısmı denizlerden oluşan ve aşırı sıcakla ya da soğukla israfa dönüşmüş karalardan oluşan bu kısıtlı dünyanın farkına varabilir. Böyle biri kendine sorar: Birçok kavmin kılıçla, ateşle bölüştüğü nokta[22] burası mı? Ölümlülerin belirlediği sınırlar ne kadar da gülünç!

22 Hine'ın da bildirdiği gibi (*HINE*, s. 208), eski filozoflar yeryüzünün evrene kıyasla bir nokta olduğunu düşünmüştür, ancak Seneca bu düşünceye ek olarak metnin bu bölümünde Cicero'nun *De Republica* adlı eserinin "Scipio'nun Rüyası" adıyla da anılan en bilindik bölümlerinden birine gönderme yapıyor olmalıdır. Bu aktarıma göre, Samanyolu'na çekilen Scipio, yukarıdan Roma devletine baktığında, onun bir nokta büyüklüğünde olduğunu görür (*De Republica* 6.16). Ancak Seneca'nın *Epistulae Morales* 49.3'teki "Yaşadığımız, aslında tek bir noktadan ibaret." ifadesini de düşünürsek onda zaten yaşamı küçümseme eğiliminin "nokta" metaforuyla kendisini gösterdiğini düşünebiliriz. Karş. 1.P. 8.

7. Dacialı, Aşağı Tuna'yı geçmemeli; Strymon, Thracialıları tecrit etmemeli; Euphrates,[23] Parthların sınırı olmalı; Tuna, Sarmatialı ile Romalı arasında sınır oluşturmalı; Rhenus, Germania'ya kadar uzanmalı; Pyrenaeus, sırasını Gallia ile Hispania kentleri arasına çekmeli; Mısır ile Etiyopya arasında kumlardan bir set uzanmalı![24] Karıncalara insan aklı bahşedilse onlar da tek bir yeri birçok bölgeye bölmez mi?

8. Yüce olana eriştiğinde, ne kadar daha dalgalı sancaklarla ilerleyen orduları ve her taraftan kümelenmiş öndeki keşifçi süvari alayını büyük bir iş yapıyormuş gibi göreceksin ve hoşça diyeceksin ki:

Geçiyor kapkara bir yığın, ovalardan[25]

Aslında darlık içinde çırpınan karıncaların geçişidir bu. Küçük beden ölçüleri dışında aramızda ne fark var? Uğruna deniz seferi düzenlediğiniz, savaştığınız ve kralliklarınızı idare ettiğiniz yer, okyanusun her bir yandan bastırdığı,[26] küçücük bir noktadır aslında.

9. Ancak ruhun sahip olabildiği göksel mekân alabildiğine geniştir, tabii ki bedenle ilişiği pek kalmamışsa, lekelerinden tümüyle arınmışsa ve hafif silahlı ya da

23 Fırat Nehri.

24 Seneca'nın burada ironik bir dil kullandığı açıktır. Seneca hem Roma devletinin komşularıyla hem de Roma devletinin sınırları içindeki vilayetler arasında bulunan sınırlara dikkat çeker. Aşağı Tuna'nın kuzeyinde Dacialılar, Euphrates'in doğusunda Parthlar, Yukarı Tuna'nın kuzeybatısında Sarmatialılar, Ren'in doğusunda Germanialılar, Mısır'ın güneyinde de Etiyopyalılar bulunur (*HINE*, s. 208).

25 Vergilius, *Aeneis* 4.404.

26 Yunanlara ve Romalılara göre, dünyadaki tüm yerleşim yeri, yani Avrupa, Asya ve Afrika her yandan okyanusla kaplıdır (*HINE*, s. 208).

arzularında ölçülü biri gibi ileri atılmışsa. Ruh bu yüksekliğe erişince besinini almış, serpilmiş; yeryüzünün zincirlerinden kurtulmuşçasına kaynağa dönmüş olur.

10. Ayrıca kutsalların onda tatmin edici bulduğu kutsallık kanıtına kavuşarak kendisini yabancı bir yerde değil de, kendi yerinde hisseder. Yıldızların doğuşunu, batışını ve birbiriyle uyumlu nesnelerin farklı rotalarını güvenle seyreder. İlkin her yıldızın, yeryüzü üzerinde ışığını gösterirken, doruğuna vardığında ışığını geri çektiğini gözlemler.[27] Meraklı bir izleyici, tek tek her şeyi analiz eder ve araştırır. Neden araştırmasın ki? Her bir şeyin kendisiyle ilgili olduğunu bilir.

11. Daha sonra ise önceki yaşamının sağladığı dar sınırları küçümser. Hispania'nın en uzak sınırlarından Hindistan'a kadarki kısım en fazla ne kadar geniş olabilir? Rüzgâr gemiyi sürüklerse birkaç günlük mesafe bile kapanır.[28] Buna karşılık göksel mekân, hiç bitmeden aynı hızda seyreden en hızlı yıldız[29] için bile otuz yıllık rotaya izin verir. Ruh da burada uzun süredir aradığı şeyi bulur: Tanrı'yı bilmeye başlar.[30]

---

27 Hine'ın yorumuna göre, zihin ufuktaki, yıldızın gökyüzündeki rotasının doruğu olan noktayı gözlemler, bu nokta aynı zamanda yıldızın batış yeridir de (*HINE*, s. 208).

28 Hine'a göre, Seneca burada Hispania'dan Hindistan'a doğru olan Doğu yolculuğunu düşünüyor olmalıdır, ancak yine filoloğun bildirdiği gibi, Rönesans'ta Columbus başta olmak üzere bazı denizciler, Seneca'nın burada Hispania'dan batıya doğru olan deniz yolculuğundan bahsettiğini düşünmüştür (*HINE*, s. 208). Bu konuda bkz. D. Clay, "Columbus' Senecan Prophecy", *American Journal of Philology*, 113, 4, 1992, s. 617-620.

29 Kastedilen Satürn'dür. Karş. 7.IV.2; 7. XII.1; 7.XXIX.1-2.

30 Seneca burada, tüm eser boyunca hedeflediği doğa araştırmalarına bağlı olan zihni yükselişin varacağı son noktayı açıkça dile getirir. Seneca'ya göre, insan, evrenin zihnini (*mens uni-*

12. Nedir Tanrı? Evrenin zihni. Nedir Tanrı? Gördüğün ve göremediğin her şey! O halde Tanrı'nın büyüklüğü düşüncenin sınırlarını aşarak asla daha büyüğü düşünülemeyen şey olur. Buna göre, Tanrı bir başına her şey ise yarattığı eserin içinde ve dışında kalan her şeydir.[31] O halde Tanrı'nın doğasıyla bizimki arasında ne fark var?

13. Bizdeki en iyi parça ruhtur; onda ise ruhtan başka bir şey yoktur. Tümüyle akıldır o. Oysa kimi zaman yanlış düşünce insanların akıllarını öyle sarar ki, [insanlar] kendisinden daha güzeli, intizamlısı, tutarlısı bulunmayan bu kudretin geçici, tesadüfi olduğunu düşünüp yıldırımlar, bulutlar, fırtınalarla birlikte yeryüzüne ve sınırlarına ilişkin diğer bütün güçlerin karmaşa içinde olduğunu sanır. Bu sadece avama özgü bir yanılgı değildir, bilgeliği öğretenleri de[32] sarıp sarmalar.

14. Hem kendisiyle hem de başkalarıyla ilgili olayları öngörüp yönetebilen bir zihne sahip olduğunu düşünenler de vardır. İçinde bizim de bulunduğumuz bu evrenin gayesiz olduğunu, doğanın rastlantılarla ya da yaptığı şeyin bilincinde olmadan hareket ettiğini düşünüyorlar.

---

versi) ve tanrısal doğayı anlamak için doğmuş olup bu sayede evrenin tüm iştirakçileri yanında kendisini de tanıyacaktır. Bkz. *ÇEVİK 1*, s. 40 vd.

31 Bu son cümle, dokuzuncu yüzyıla ait Alcuin elyazmalarından birinde bulunan Seneca'nın *Naturales Quaestiones*'inden kısa parçalarda yer almaktadır. Hine'a göre, bu cümle Aziz Anselmus tarafından da bilinmekte olup *Proslogion*'da Tanrı'nın varlığı açıklanırken kullanılmış olabilir (*HINE*, s. 209). Detay için bkz. H. M. Hine, *Classical Quarterly*, 42, no:2 1992, s. 558-562.

32 Örneğin Epicurusçular. Bkz. C. Cengiz Çevik, "Epicurusçu Felsefede Özgürlük ve Mutluluk Anlayışı Üzerine"

Bütün bunları öğrenmeye ve nesnelere sınırlar atfetmeye ne değer biçiyorsunuz? Örneğin Tanrı ne kadar muktedirdir? İlkin kendi mi maddeyi yarattı, yoksa zaten var olan bir maddeyi mi kullandı? Tasarım mı maddeden önce geldi, madde mi tasarımdan?

16. Tanrı istediği her şeyi yaratabilir mi, yoksa eserinde herhangi bir bozukluk olmasa da, işlenmesi zor bir maddeden yararlanan bir sanatçı gibi, birçok yaratımında işlediği madde onu yanıltabilir mi? Bütün bunları araştırmak, öğrenmek ve onlar üzerinde yoğunlaşmak, niçin ölümlülüğün sınırlarını aşmak ve daha iyi bir kader yazmak anlamına gelmesin? Bütün bunların senin ne işine yarayacağını mı soruyorsun? Bu sayede hiçbir şeyi değilse de en azından her şeyin Tanrı ölçüsünde kısıtlı olduğunu bilmiş olacağım.

***

I.1. Şimdi üzerinde durduğum çalışmaya geçeyim. Felsefenin hava tarafından farklı yönlere sürülen ateşler[33] hakkında yaptığı açıklamaları dinle. Eğik rotaları ve olağanüstü hızları, [ateşlerin] çok şiddetli bir şekilde itildiklerini kanıtlıyor. Kendi başlarına hareket etmedikleri, aksine itildikleri aşikârdır. Ateşlerin birçok ve farklı görünümü vardır. Aristoteles onlardan birine *Dişi-Keçi* demiştir.[34] Niçin böyle dediğini bana sorarsan

33 Bunlara "meteor" ya da genel olarak "kayan / düşen yıldızlar" denir.

34 Dişi Keçi: *Capra*. Aristoteles, *Meteorologica* 1.4'te "kayan yıldızlar, bazılarının deyişiyle, meşaleler ya da keçiler..." (341b3-4) der, devamında ise "keçi"nin, yandıkça alev saçtığını belirtir (341b30-3). Hine'ın da bildirdiği gibi, Seneca bu detay üzerinde durmaz (*HINE*, s. 209).

ben de sana ilkin yine onlara niçin *Oğlaklar*[35] dendiğini sorarım.

2. Birbirimize soru sormanın tam yeriyse buyur bakalım, Aristoteles niçin öyle diyor? Cevapla haydi. Aristoteles'in bir ateş topuna niçin *Dişi-Keçi* dediğine şaşırmaktansa konuyu irdelemek daha uygun olacak. Paulus tarafından Perseus'a savaş açıldığında[36] beliren Ay büyüklüğündeki ateş topu da bu şekildeymiş. Biz de aynı büyüklükte olup rotasında seyrederken saçılan ateş topunu birçok defa gördük.

3. Tanrısal Augustus'un[37] ölüm zamanında da benzer bir alamet gördük: Hatta Seianus'un[38] infazı gerçekleştiğinde de gördük. Germanicus'un[39] eceli de böyle bir uyarı olmadan gelmemişti. Bana şöyle diyebilirsin: *Demek sen de tanrıların, ölümlerin işaretlerini önceden yolladığına ve yeryüzünde dünya tarafından kaybı anlaşılabilecek ölçüde büyük bir şeyin olduğuna inanacak kadar yanlışlardasın, öyle mi?* Bu konunun da zamanı gelecek. Her şeyde kesin bir düzen mi görülüyor, nesne-

35 Oğlaklar: *Hoedi.* (Yun. *eriphoi*) Tekil haliyle *hoedus* hem "çocuk, yavru", hem de "keçi yavrusu, oğlak" anlamındadır, ancak bağlam göz önünde tutulduğunda ikinci anlamın öne çıktığı anlaşılmaktadır. Yine, eserde de geçtiği gibi, Eskiçağ'da *Auriga* (Arabacı) takımyıldızındaki iki yıldıza *Hoedi,* yani *Oğlaklar* (keçi yavruları) denmişse de modern astronomik gözlemler bu yıldızların üç tane olduğunu göstermiştir. Bkz. *HINE,* s. 209.

36 İ.Ö. 171-168'de gerçekleşen Üçüncü Makedonya Savaşı.

37 Roma'nın ilk imparatoru Augustus Caesar yaşarken tanrılaştırılmıştı.

38 Tiberius yönetimi zamanında yaşamış güçlü bir praetor ve vali, vatan hainliği suçuyla yargılanıp İ.S. 31 yılında idam edilmiştir. Bkz. *HINE,* s. 209.

39 Tiberius'un evlatlığı olan Germanicus İ.S. 19'da zehirlenerek ölmüştür. Bkz. *HINE,* s. 209.

ler başka nesnelere onlara sebep olacak ölçüde bağlı mıdır ya da önce gelen, sonra gelenin nedeni, işareti midir, hepsini göreceğiz.[40]

4. Tanrılar insan işleriyle ilgilenir mi, yoksa olaylar silsilesinin kendisi mi, olacak olaylarla ilgili, nesnelere ilişkin kesin işaretler sunuyor, bunu da göreceğiz. Bu arada bahsettiğimiz türden ateşlerin havadaki aşırı sürtünmeden kaynaklandığını düşünüyorum. Baskı bir yöne doğru olmuş, durmamış, aksine içsel bir çatışma doğurmuştur. Böyle şiddetli bir eylemden ışık huzmeleri, topları, akan yıldızlar ve alevler doğar.[41] Eğer çarpışmanın şiddeti daha az, anlatacağım gibi, sınırlı olursa, bu durumda daha kısa süreli ışıklar belirir.

Ve uçan yıldızlar kuyruklarını da sürüklüyor.[42]

5. Sonra bu ince ateşler ince bir yol çizerek rotalarını gökyüzünde uzatırlar. Bu yüzden böyle bir manzaranın oluşmadığı hiçbir gece yoktur; onların oluşumu için büyük bir hava hareketine ihtiyaç yoktur. Kısaca söylemem gerekirse, daha az güç gerektirmekle birlikte yıldırımlarla aynı nedenden kaynaklanırlar. Nasıl ki bulutlar ortalama şiddette çarpıştığında şimşekler meydana geliyorsa daha şiddetli çarpışmadan da yıldırımlar meydana gelir.

6. Aristoteles şu açıklamayı yapıyor:

Yeryüzü farklı türden birçok gaz yayar; kimisi kuru, kimisi nemli, kimisi soğuktur; kimisi de ateşin tohumlarını içerir.[43]

40 Seneca bu vaadini 2.XXXII-LI. bölümlerde yerine getirir.

41 Bkz. 7.IV.3.

42 Vergilius, *Aeneis* 5.528.

43 Aristoteles, *Meteorologica* 1.4.341b6-10. Seneca, Aristote-

Yeryüzünün bu denli farklı türden buhar üretiyor oluşu şaşırtıcı değildir. Zira göklerde bile nesnelerin tek bir rengi yoktur; aksine Akyıldız'ın kızılı daha parlak,[44] Mars'ınki daha donuktur, Jüpiter'in parlaklığı ise kızıl olmamakla birlikte saf ışığa dönüşür.

7. O halde yeryüzünün yaydığı ve yukarı bölgelere çıkardığı ufak cisimler yığınında, kaçınılmaz olarak bulutlara varan elementlerden bazıları ateş için uygun materyali sağlayabilir. Onlar yakmak için herhangi bir çarpışmaya ihtiyaç duymuyor; Güneş ışınları onların tutuşması için yeterlidir. Zira bizde de sülfürle karışık kırpıntılar belli bir mesafeden ateşi çeker.

8. Belki de bu yüzden bulutlardaki bu türden bir toplaşıma daha kolay tutuşturulur; elementlerdeki yoğunluğun az ya da çok olmasına göre meydana gelen ateş de az ya da çok olur. Öte yandan mevcut yıldızların gökyüzünde düştüğünü ya da sıçradığını veyahut bir kısmının ortadan kalktığını, yontulduğunu düşünmek tam anlamıyla saçmadır; zira bu şekilde olsaydı, çoktan yok olmaları gerekirdi.

9. Birçok yıldızın geçip gidiyormuş ve farklı yönlere dağılıyormuş gibi görünmediği hiçbir gece yoktur. Buna karşın yine de her zamanki konumlarında bulunabilirler: Ayrıca her biri ilk ebadını korur. Bu yüzden ateşler, yıldızların altından doğup bir yapı ve kesin bir zemin olmaksızın var olamadıklarından derhal yok olurlar. Buradan hareketle gündüzleyin de geçmiyorlar mı, diye soruyorsun.

---

les'in fikirlerini özet olarak sunuyor. Bkz. *HINE*, s. 209.

44 Canis Major'deki Sirius, Şuarâ-i yemanî ya da Köpekyıldızı. Bkz. M. Pultar, *Yıldız Adları Sözlüğü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007, s. 2.

10. Ne yani, görünmüyorlar diye yıldızların gündüzleri var olmadığını mı söylemeliyim? Kuşkusuz gündüzleri de oradalar; ancak Güneş'in parlaklığı altında kayboluyorlar. Bunun gibi akan yıldızlar da gündüzleyin rotalarında seyreder, ancak gündüz aydınlığında görünmez. Eğer bazen olduğu gibi, kendi ışıklarını gündüz ışığına üstün gelecek kadar güçlü bir şekilde saçarlarsa görünebilir olurlar.

11. Çağımız gündüzleyin akan yıldızları birçok defa gördü; bir kısmı doğudan batıya, bir kısmı da batıdan doğuya doğru hareket ediyordu. Gemiciler çok sayıda yıldız kaymasını fırtına habercisi olarak görür. Görünmeleri gerçekten bir rüzgâr işaretiyse o halde rüzgârın bulunduğu yerde, yani yeryüzü ile Ay arasında bir noktada bulunuyor olmalılar. Yıldızların yelkene üfürmesi gibi, bazen denizdeki şiddetli fırtınalarda da görülürler. Zor duruma düşen gemiciler kendilerine Castor ve Pollux[45] kutsallığının yardım ettiğini düşünür.

12. Gerçekten de daha çok beklenti içinde olmalarının haklı nedenleri var, mevcut durumda fırtınanın dineceği ve rüzgârların kesileceği açıktır, en nihayetinde ateşler uçup gider, yerleşip kalmaz. Syracusa'ya doğru yolculuk eden Gylippus,[46] mızrağın üzerinde bir yıldız belirdiğini görmüştü. Romalıların askeri kamplarında bu tarz ateşler onlara doğru süzüldüğünden, kargının

45 İkizler olarak da anılan bu yıldızların, Seneca'nın da bahsettiği gibi, gemicileri korudukları ve denizleri korsanlardan temizledikleri düşünülürdü. Mitolojide Iason altın postu almaya giderken gemisi Argo'ya koruyuculuk etmişlerdi (M. Pultar, *a.g.e.*, s. 50). Karş. Seneca, *Medea* 88; 230.

46 Gylippus, Atinalılarla yapılan Peloponnesus Savaşı'nda Spartalıların komutanıydı. İ.Ö. 414'te Syracusa'ya gönderildi. Bkz. *HINE*, s. 209.

tutuştuğuna da şahit olunmuştur: Böyle ateş topları çoğu kere, tıpkı yıldırımlar gibi, hayvanları ve ağaçları vurur.

13. Düşük şiddette ateşlenirlerse sadece parlayıp yatışırlar, çarpmazlar veyahut yaralamazlar. Bazıları bulutların arasında, bazıları da, ateşi dağıtacak kıvamdaysa, açık gökyüzünde yiter. Aynı sebepten ötürü, bazen açık gökyüzünde de gürleme olur, içinde çarpışma olan bulutlu havada da. Hava nispeten açık ve kuruyken de yoğunlaşabilir ve bu cisimler bulutlara benzer şekilde ortaya çıkabilir, bu çarpışmalar da gök gürültüsüne neden olabilir.

14. Benzer bir gücün ve daha büyük ölçekte uygun materyalin olması koşuluyla, bazen ışık huzmeleri, bazen göktaşları ve geniş kapsamlı ateş topları görülür.

II.1. Şimdi de, kimi kere göksel cisimleri kuşatan parlaklığın nasıl oluştuğuna bakalım. Tarih, Apollonia'dan dönen İmparator Augustus'un Roma'ya girişinde, Güneş'in yanında bir gökkuşağında görmeye alışkın olduğumuz türden, kısmen renkli bir çemberin belirdiğini kaydetmiştir. Yunanların *halo* dediği bu çembere biz daha uygun bir şekilde *hale*[47] diyebiliriz. Niye böyle dendiğini açıklayayım.

2. Bir gölete taş atıldığında birçok halkanın su boyunca uzaklaştığını görürüz; bu halkalar ilkin en dar haldeyken sonra baskı kaybolana dek, genişledikçe genişler, büyüdükçe büyür, hareket suların düzlüğünde yiter. Aynı şeyin atmosferde de meydana geldiğini düşünelim. Yapı sıkıştıkça darbe almaya uygun hale gelir. Güneş'in, Ay'ın ya da çevrelediği herhangi bir gök cisminin ışığının halkalar şeklinde geri çekilmesini sağlar.

47 Hale: *Corona.*

Nem, hava veya şeklini darbeden alan herhangi bir şey, kendisini zorlayan şeyin şeklini almak zorundadır.

3. Her ışık yuvarlaktır, bu yüzden hava ışığın etkisinde kaldığında onun şeklini alır. Tohum işlensin diye ayrılmış yuvarlak bir alanı andırdığından Yunanlar ona *geniş alan* adını vermiştir. *Geniş alan* ya da *hale* diyelim, şeklinin göksel cisimlerin yakınında meydana geldiğini düşünemeyiz. Zira bu parıltılar, her ne kadar yeryüzünden sanki onlara değiyor ve onları kuşatıyor gibi görünseler de, gök cisimlerinden bir hayli uzakta bulunuyorlar.

4. Gerçekte böyle bir görüntü yeryüzünden çok uzakta oluşmaz ama insan görüşü her daim sınırlı olduğundan biz söz konusu halkanın göksel cismin yakınında olduğunu zannederiz. Fakat orada seyrek *aether*'den başka hiçbir şey bulunmadığından, bu gibi bir fenomenin, Güneş'in ve yıldızların yakınında meydana gelmesi mümkün değildir. Bunun mümkün olması için, cisimlerin, şekli edinebilecekleri ölçüde koyu ve sert olmaları gerekir. İnce cisimlerde biçimin edinilebileceği veyahut intibak edebileceği herhangi bir nokta yoktur. Aynı hale biçimindeki fenomene banyolarda da rastlanır, zira orada da hava yoğun ve kesiftir. Yine bu fenomen, rüzgâr güneydeyken ve hava ziyadesiyle ağır ve kesifken daha sık meydana gelir.

5. Bu halkalar bazen yavaş yavaş çözülüp söner, bazen de tek bir yönden kaybolur. Bu ikinci durum söz konusu olduğunda denizciler halenin kaybolduğu yöndeki rüzgâra bakar. Hale, kuzeyden kaybolursa kuzey rüzgârı, güneyden kaybolursa güney rüzgârı esecektir. Bu halelerin genelde rüzgârların meydana geldiği gökyüzü bölgesinde oluştuğuna dair bir kanıtımız var. Atmosfe-

rin daha yüksek bölgelerinde hale oluşmaz, zira buralarda rüzgâr da yoktur.

6. Halenin, rüzgârsız atmosfer dingin olmadıkça oluşmaması, rüzgârların halelerle bağlantısını destekleyen başka bir kanıttır. Diğer koşullarda haleler çoğu kere gözlemlenmez. Hava dinginken, bir yönde zorlanarak veya sürüklenerek bir modele göre şekil kazanır. Fakat hareket halindeyken ışıktan etkilenmez, şekil almaz, direnç göstermez; zira ilk edinilen şekil hareketle dağıtılır.

7. Bu yüzden atmosfer kesif ve hareketsiz olmadıkça ve buna bağlı olarak kendisine çarpan yuvarlak parlaklığın ışınlarını korumadıkça, hiçbir göksel cisim bahsettiğimiz türden bir haleyle çevrelenmez. Bunun da, iyi bir açıklaması yok değil. Az evvel yaptığım benzetmeyi hatırla. Bir gölete, göle veyahut etrafı çevrili herhangi bir su birikintisine fırlatılmış bir taş sayısız halka oluşturur, fakat o taş bir nehre atılsa aynı etkiyi göstermez. Niçin? Göstermez, çünkü ikinci durumda su hareket ettiğinden daimi olarak belirli bir şekil oluşturmaya devam eder.

8. Atmosferde de aynı durum geçerlidir. Hava hareketsizken bir şekli örnek alabilir, hızlı bir şekilde hareket ettiğinde ise yaklaştığı her biçimden ve patlamadan kendisini koruyarak kontrolden çıkar. Bahsettiğimiz halelerin her yönden tek şekilde yitip kendi izlerinde kaybolması, atmosferdeki dengenin bir göstergesidir. Burada tam anlamıyla bir sessizlik hakimdir, böyle bir durumda yağmuru bekleyebilirsiniz.

9. Haleler bir yönde kaybolduğunda, bu, orada rüzgâr çıkacağı anlamına gelir. Yok, farklı noktalarda yitiyorsa, fırtına yaklaşmış demektir. Bunun nedenini,

yapacağım açıklamalardan öğrenmek mümkün: Halka her bir yandan kaybolursa bu, atmosferin ılıman olduğunun kanıtıdır, bu yüzden hava sakin olacaktır. Buna karşın yine halka tek bir yönden kaybolursa açık ki, havadaki eğimin tek bir yönde olması gerekir, bu yüzden bu bölge rüzgâr üretecektir. Hale her bir yandan dağılıp kaybolduğunda, darbeye farklı bölgelerden maruz kaldığı açıktır, hava bir yönden rahatsız ederse hale oraya doğru meyleder.

10. Gökteki bu itiş kakış, çok sayıda girişim ve her bir yandan gelen zorlama, birçok rüzgârla birlikte fırtınayı doğurur.

Bu haleler genelde geceleyin, Ay'ın ve diğer yıldızların etrafında, çok nadiren de olsa gündüzleyin belirir, bu öyle nadir gerçekleşir ki, bazı Yunanlar onların gün boyunca belirmediğini düşünmüştür, ancak tarih, onların gündüzleyin de belirdiğini söylüyor. Gündüzleyin nadir görünmelerinin nedeni, Güneş ışığının daha kuvvetli ve atmosferin, hareket ettirilip ısıtıldığında, daha az yoğun olmasıdır. Öte yandan Ay'ın gücü, daha zayıftır, bu yüzden çevreleyen havaya daha az direnir.

11. Diğer göksel cisimler ise eşit ölçüde zayıftır ve atmosferi kendi gücüyle yaramaz. Bu yüzden şekilleri etkilenmekle birlikte daha katı ve daha az yumuşak bir düzlemde seyreder. Buna göre, halenin oluşabilmesi için, ne atmosferin kendisinde yayılan ışığı dağıtıp saçacak kadar yoğun, ne de kendisine düşen ışınları tutamayacak kadar seyrek ve boş olması gerekir. Bu özel duruma geceleri rastlanır. Yoğun hava, Ay'dan veyahut yıldızlardan herhangi bir zorlama ve baskı olmaksızın gelen sönük ışıkla çarpışınca ve her zamanki gündüz havasından daha yoğun olunca böyle bir renkleme yapar.

III.1. Buna karşılık gökkuşağı da, çok nadir durumlar dışında, geceleyin oluşmaz, nitekim Ay'ın, bulutlara nüfuz edip onları Güneş'in parlak ışığından aldıkları renklerle bezeyebilecek yeterli gücü yoktur. Gökkuşağının şekli ve farklı renkleri, farklı türdeki bulutların niteliğinden kaynaklanır. Bulutlardaki bazı kısımlar daha kabarık, bazı kısımlar daha oyuk haldedir: Bir kısmı Güneş ışığını iletecek kadar yoğun, bir kısmı da onu dahil etmeyecek kadar seyrektir.

2. Bu düzensizlik dönüşümlü olarak ışığa ve gölgeye neden olur ve olağanüstü ölçüde farklı gökkuşağını meydana getirir. Gökkuşağının bu durumuna ilişkin şöyle başka bir neden de sunulabilir:

Su dolu tüp bir yerden kırıldığında, suyun baskının etkisiyle küçük ağızdan çıkmaya zorlandığını görürüz, Güneş'e karşı eğik konumda görülen damlalar bir gökkuşağı görüntüsü oluşturur. Yine bir çırpıcıyı gözlemlemek istersen aynı şeyi göreceksin: Aletin ağzına su alıp askıdaki kıyafetleri hafifçe sularken su havaya serpilir ve suyun baş kısımda parlayan farklı renkler meydana gelir.

3. Bunun nedeni, şüphe duymayacağın ölçüde, bizzat nemdir. Nitekim bulut yoksa gökkuşağı da olmaz. O halde [böyle bir durumda renkli parlaklığın] nasıl oluştuğuna bakalım. Kimileri sudaki bazı damlaların ışık geçirdiğini, bazı damlaların ise neredeyse yarı saydam olacak kadar yoğun olduğunu söyler. Buna göre ilkinden parlaklık, ikincisinden karanlık doğar, ikisinin karışımı ise gökkuşağını doğurur. Zira onun bir bölümü, Güneş ışığını alabilecek kadar aydınlık, bir bölümü ise ışığa geçit vermeyip yakınındaki nesneler üzerinde gölge oluşturacak kadar karanlıktır.

4. Kimileri ise bunun böyle olmadığını söyler. Onlara göre, gölge ve ışık, gökkuşağının sadece karanlıktan ve aydınlıktan doğmuş iki renginin olmasıyla ilgilidir.

Fakat şimdi binlerce farklı renk parıldarken,
Bu geçiş yanıltıyor aydınlıkta bakanları;
Aslında farklı yerlere uzanıyor bu renkler,
aynı yere dokunuyormuş gibi görünürken.[48]

Onda bir kırmızı, bir turuncu, bir mavi görürüz, dahası güzel bir tabloymuş gibi, diğer renkler de mevcuttur; öyle ki şairin yukarıda da dediği gibi, sonuncusu ilkiyle karşılaştırılmazsa, renklerin birbirinden ayrı olup olmadığını bilmek imkânsızdır.

5. Zira renklerin birleşim yeri yanıltıcıdır: Doğa, olağanüstü sanatıyla, çok benzer noktalardan başlayıp hiç benzemeyen noktalarda neticeye varır. O halde sayısız farklılığın açıklanması gerekiyorken aydınlık ve gölge gibi iki görünüş bunu nasıl yapabiliyor?

Kimileri gökkuşağının şöyle oluştuğunu düşünüyor: Dediklerine göre, damlalar, yağmurun düştüğü gökyüzü bölümünde öyle çok ayna oluşturuyor ki, Güneş her bir yandan yansıyor. Birçok, belki de sayısız görüntü aynı anda düşüp birbiriyle kesişerek bir araya geliyor. Böylece gökkuşağı, Güneş'in çok sayıda görüntüsünden oluşmuş oluyor.

6. Bunu şu şekilde destekliyorlar: Binlerce leğen koy, her birinde Güneş'in görüntüleri olacaktır veyahut damlaları tek tek sayfalarda tut, her birinde Güneş'in görüntüleri olacaktır. Buna karşın büyük bir gölette birden fazla görüntü olmayacaktır. Niçin? Böyle, çünkü etrafı çevrili olup her bir tarafta sınırı olan her şey aslında bir

48 Ovidius, *Metamorphoses* 6.65-67.

aynadır. Yine büyük bir göleti, ayırma setleriyle küçük parçalara böl, kaç bölüm varsa o kadar Güneş görüntüsü olacaktır. Ancak onu yine bir bütün olarak bırak, bu durumda sana tek bir görüntü sunacaktır.

7. Birikintinin veya göletin küçük olması önem arz etmez. Yüzeyin etrafı çevriliyse o artık aynadır. O halde yağmur olarak dökülen bu sayısız damla ne kadar aynaysa o kadar Güneş görüntüsü aktarır. Önlerinde duran bir gözlemciye karışık bir görüntü sunarlar, onları ayıran aralıklar birbirinden ayrılmaz, gözlemcinin mesafesi, aralarındaki farkı belirler. Zamanla tek tek damlalar yerine, hepsini içeren tek bir bulanık yığın görünür. Aristoteles de aynı görüşü savunur, şöyle der:

Işık huzmeleri tümüyle düz yüzeyden görüş açısına yansıtılır. Hiçbir şey sudan ve havadan daha pürüzsüz değildir.

8. *Bu yüzden görüşümüze de, yoğun havadan yansıtılır. Gerçekten de görüş açımız ne kadar donuk ve zayıfsa havanın etkisine o kadar açıktır. Bazıları bu şekilde her yerde kendileriyle karşılaşıp kendi görüntülerini gördükleri düşüncesine kapılır. Tamam da, niçin? Böyle, çünkü gözleri, atmosferdeki en yakın katmanın direncine dayanamayacak kadar zayıftır.*[49]

Diğer durumlarda yoğun hava, Aristoteles'in bahsettiği durumlarda ise her türden hava etkindir. Havanın yapısı nasıl olursa olsun, zayıf görüş açısına üstün gelecek kadar güçlüdür. Buna karşın görüşümüz sudan daha fazla etkilenir, zira o daha yoğundur ve kendisine nüfuz edilemez, gözlerimizi tam anlamıyla ışınlardan kaçırır ve kaynaklandıkları anda onları geri püskürtür.

49 Aristoteles, *Meteorologica* 3.4.373a35-b28.

9. O halde çok sayıda yağmur damlası olduğunda, bir o kadar çok ayna olur. Fakat küçüklüklerine göre, Güneş'in rengini aynı şekilde açık ederler. Zamanla aynı renk, aralıksız düşen sayısız yağmur damlasında yansıtılınca aralıklarla belli görüntülere değil, uzun ve bozulmamış tek bir görünüme kavuşur. Fakat diyorsun ki, *bana söyler misin, hiçbirini göremediğim bir ortamda böyle binlerce görüntü nasıl olabiliyor?*

10. *Ayrıca Güneş'te sadece bir renk varken nasıl oluyor da yansımalarında birçok farklı renk bulunuyor?* Bahsettiğin bu ve diğer çekinceler hiç de çürütülemeyecek türden değil, onları çürütebilmek için evvela şunu söyleyeyim: Sadece renk farklılığını gizleyecek ölçüde uzakta bulunan, dikkatli incelemeye muhtaç şeylerde değil, aynı zamanda yakından görülebilir şeylerde de hiçbir şey görüş yetimizden daha aldatıcı değil. Kürek tümüyle bütün halde olmasına rağmen açıklıktaki sığ suda kırılmış görünür. Elmalar camdan bakıldığında, olduklarından çok daha büyük görünür.

11. Uzun kemeraltlarında, belli aralıklarla dizilen sütunlar, aralıksız düz bir çizgi gibi görünür. Ya da Güneş'in kendi durumuna bak, aklın kanıtladığına göre, Dünya'dan daha büyük olan küresi, insanın görüş yetisiyle öyle daraltılır ki, bazı filozoflar onun sadece bir ayak çapında olduğunu bile söylemiştir.[50] Bildiğimiz gibi, o ışık saçan gök cisimleri içinde en hızlı hareket edendir, fakat hiçbirimiz onun hareket ettiğini göremeyiz.[51] Hareket ettiği bu kadar açık olmasaydı, buna

50 Örneğin Heraclitus bu görüşü savunmuştur. Bkz. Herakleitos, *Fragmanlar*, Çev. C. Çakmak, Kabalcı Yayınevi, birinci basım, İstanbul 2005, s. 35 [Fr.3])

51 Hine'ın yorumunda da geçtiği gibi, Satürn'ün kavranan hareketi çok yavaşsa da büyük bir mesafeyi kapsar, bu yüzden

inanmamamız mı gerekirdi? Dünya'nın kendisi de aceleyle hareket ediyor, belli zaman aralığında doğuşunu ve batışını açık ediyorsa da hiçbirimiz onun hareketini sezemiyoruz.

12. O halde görüş yetimiz yağmur damlalarını birbirinden ayırt edemiyorsa ve görüldükleri yerin aşırı uzaklığından ötürü görüntülerindeki fark gözden kaçıyorsa neden şaşırıyorsun? Şundan asla şüphe edilmez ki, gökkuşağı, Güneş'in bir yansımasıdır; nemle dolu, delikli bulutta meydana gelir. Bunu şuradan da anlayabilirsin: Yansıma, Güneş'in karşısında, yüksekte ya da alçakta, rotası boyunca batıp çıkmasında olduğu gibi, ters konumda asla görülmez. Alçaldığında, yansıması daha yüksekte, yükseldiğinde ise yine yansıması daha alçakta olur.

13. Gerekli bulut çoğu kere gökkuşağı oluşturmadan Güneş tarafında bulunur, zira Güneş yansımasını doğrudan elde etmez. Renklerindeki farklılık, kısmen Güneş ve kısmen nemli bulut olmak üzere ikili kaynaktan doğar. Nem mavi, yeşil, morumsu, turuncu veya kırmızı çizgileri meydana getirir. Koyu ve parlak olmak üzere iki ton, bu farklılığı bir arada tutar.

14. Bunun gibi, mor bir giysi her daim aynı tonda görünmez. Farklılıklar nemlendikleri sürenin uzunluğuna ve boyanma esnasında içtiği nemin kalıcılığına ve miktarına bağlıdır. Birden çok da koyulaşabilir ve buharlaşabilir, birden de renklenebilir. O halde birçok şekilde canlandırılıp söndürülebilen bu kadar çok renk türü varsa Güneş ve bulut, yani nesne ve ayna gibi iki unsur olması şaşırtıcı değildir.

---

hareketi çok hızlıdır (*HINE*, s. 210). Aynı şekilde Güneş'in de boyutuna ve kapladığı alana göre çok hızlı hareket ettiği, ancak insanların bunu göremediği söylenebilir.

15. Nitekim bir renk vardır, ateş ışığından doğar; bir renk vardır, ateşten daha donuk ve daha az şiddetli bir ışık kaynağından doğar. Diğer durumlar için yapılan inceleme ise tümüyle belirsizdir, zira işleyebileceğimiz ölçüde elle tutulur bir verimiz yoktur, geniş ölçekte tahmin yürütmekten vazgeçilmeli. Fakat burada, gökkuşağının, Güneş ve bulut olmak üzere iki nedeninin olduğu açıktır, zira gökkuşağı ne açık, ne de Güneş'in saklanacağı ölçüde bulutlu havada görünür. O halde gökkuşağının, kesinlikle bu durumlardan biri olmadığında doğduğu açıktır.

IV.1. Şimdi burada, yine açık bir şekilde, ters noktadan olmadıkça yansıtılamayan görüntünün aynanın niteliğine uygun olarak yansıtıldığı konusu geliyor; yani nesne göründüğü noktada, onu gösteren şey ise başka bir noktada durur. Bu görüşü sadece desteklemeyen, aynı zamanda dikte eden temellendirmeler geometricilerden geliyor. Akılda herhangi bir şüphe kalmayacağı ölçüde, gökkuşağı Güneş'in, aynanın güdük yapısından ötürü kusurlu aktarılmış bir yansımasıdır.[52]

2. Bu arada biz de yer seviyesinde değerlendirilebilecek başka kanıtlar üzerinde durabiliriz.[53] Bahsettiğimiz şekilde doğan gökkuşağına ilişkin verilere çok hızlı doğuşunu da ekliyorum. Öyle ki büyük ve çok yönlü bir cisim bir anda gökyüzüne bulaşır ve eşit hızda yiter. Hiçbir şey

52 Karş. Aristoteles, *Meteorologica* 3.5.

53 Seneca burada herkesin deneyimleyebileceği ve anlayabileceği kanıtlar üzerinde durmak istiyor. Hine'ın yorumunda da geçtiğince Roma yasalarında *magistratus*'ların ve yasal sorumluların oturduğu ve resmi görevlerini yerine getirdiği platform ile sıradan insanların bulunduğu yer seviyesi arasında bir fark vardı. Seneca Romalı okuyucuların geometrik kanıtlarla baş edemeyeceğini düşünüyor olmalıdır (*HINE*, s. 210).

görüntünün aynadan yansıması kadar hızlı bir şekilde yansımaz, ayna bir şey yaratmaz, sadece gösterir.

3. Pariumlu Artemidorus,[54] Güneş'in görüntüsünü yansıtabilmesi için, bulutun nasıl olması gerektiğini söyler. Dediğine göre, ortasından kesilmiş bir topu andıran çukurlu bir ayna yaparsanız ve kendinizi merkezin dışında bir yere konumlandırırsanız yanınızda konumlananlar yansımada ters ve aynaya göre size daha yakın görünürler.

4. Ona göre, benzer bir durum, yuvarlak delikli buluta yandan baktığımızda da geçerli olur. Güneş'in görüntüsü, kendisini buluttan edinir ve bize daha yakın olup bize dönüktür. Bu yüzden kırmızı, Güneş'ten; koyu mavi, buluttan; diğer renkler ise bu ikisinin karışımından meydana gelir.

V.1. Bunların aksi yönünde teoriler de ortaya atılmıştır. Aynalara ilişkin iki görüş öne çıkar: Bazıları onlarda suretlerin, yani cisimlerimizin, cisimlerimizden çıkan veyahut ayrılan şekillerin belirdiğini düşünmüşken bazıları görüntülerin aynada oluşmadığını, aksine gözbeneklerimizden sekerek yeniden onlarda yansıdığını söylemiştir. Bu durumda konunun, gördüğümüz şeyi nasıl gördüğümüzle hiçbir ilgisi yoktur; aksine konu, benzer görüntünün aynadaki gibi, nasıl yansıyor olduğudur.

2. Güneş ile kendisinde Güneş'in renginin, şeklinin ve boyutunun göründüğü gökkuşağından daha farklı iki şey olabilir mi? Gökkuşağı, Güneş'ten hem daha geniş hem de parlaklık bakımından daha kızıl ve diğer renkler bakımından oldukça farklı görünür. Ayrıca bir aynayı atmosferle karşılaştırmak istersen bana ikincisi için

54 Burada bahsedilen Artemidorus'un ne zaman yaşadığı bilinmemektedir (*HINE*, s. 210).

aynı düzlüğü, aynı zemin niteliğini, ilkindekiyle aynı parlaklığı göstermek zorundasın. Hiçbir bulut aynaya benzemez: Çoğu kere içlerinden geçeriz de, onlarda yansımamızı görmeyiz.

3. Dağ doruklarına tırmanan kişiler bulutlara bakarlar fakat onlarda görüntüleri yansımaz. –Her damla bir aynadır.–[55] Kabul ediyorum; ancak bir bulutun tümüyle damlalardan oluştuğu düşüncesinde değilim; bulut, damlaları değil, kendisinden damlaların oluştuğu materyalleri içerir. Bulut suyu da değil, sadece su olacak materyalleri içerir. Bulutlarda sayısız damla olduğunu, [damlaların] nesneyi yansıttığını, buna karşın her birinin tek ve aynı görüntüyü değil, farklı farklı görüntüleri aksettirdiğini düşünüyorum.

4. Dahası bu aynalar birbirine eklemlenebilirse de tek bir görüntü oluşturmaz. Her bir parça söz konusu nesnenin bir benzerini içerir. Bazı aynalar çok sayıda küçük parçadan oluşur. Onların önüne bir kişi koy, kalabalık bir insan grubu yansıtılacak ve her ayna kendi yansımasını yaratacaktır. Aynanın parçaları bu şekilde birleştirilir ve yan yana konursa yine de ayrı ayrı yansımalarını korurlar ve bir kişiden ziyade kalabalık oluşturmaya devam ederler.

5. Fakat bir alayı kaynaştırmazlar, yüzleri tek tek ayırıp dağıtırlar. Bunun gibi, bir gökkuşağı da tek bir taslakta yer alır ve sadece bir yansımadır. Fakat deniyor ki, patlamış borudan fışkıran ya da kürekle havaya saçılan su da gökkuşağında gördüğümüz renklere benzer bir durum sunmuyor mu? Doğru, fakat senin ortaya koymak istediğin nedenden ötürü değil, her bir damlacık Güneş'in bir görüntüsünü aldığı için bu böyle.

55 Bkz. 1.III.6.

6. Damlalar böyle bir görüntü aksettirecek ölçüde hızlı bir şekilde düşer. Görüntüyü taklit edebilmek için durulması gerekir, böylece rengi alabilirler. O halde bu nasıl oluyor? Şöyle; onlar görüntüyü değil, rengi alıyorlar: Nero Caesar pek incelikli bir şekilde şöyle demiyor muydu:

Cytheralı kumru boyunları salınarak göz okşuyor.[56]

Aynı şekilde tavuskuşunun oraya buraya döndükçe boynu da farklı renklerle parıldar.

7. O halde her dönüşte rengi değişen bu tüylerin bir nevi ayna olduğunu söyleyebilir miyiz? Öyle ki bulutlar yapı bakımından, aynalarla kıyaslandığında, bahsedilen kuşlardan, bukalemunlardan ve rengi değişen diğer hayvanlardan daha az farklılık gösterir; bu hayvanlar bazen öfkeyle ya da arzuyla, salgı yayarak renk değiştirir; bazen de doğrudan veyahut dolaylı olarak gelen ışığın konumu onlara özel bir renk verir.

8. Bulutların nesi aynalara benziyor? Işık geçirmezken, onu aktarabiliyorlar mı? Biri koyu ve kesif, diğeri seyrektir. Aynalar tek bir materyalden, bulutlar farklı elementlerin gelişigüzel birleşiminden oluşur; bu yüzden bulutlarda içsel bir çekişme olup, bu birliği uzun süre tutamazlar. Bazen günbatımında gökyüzünün bir bölümünün kızıllaştığını, bazen de bulutların ateş kızıllığında olduğunu görürüz. Bu özel renk, Güneş'le yakınlaşan bulutlardan gelir; o halde nedir, her ne kadar aynalardaki güce sahip değilse de, gökkuşağındaki

56 Bu dize, bir dönem Seneca'nın da, kendisine öğretmenlik yaptığı İmparator Nero Caesar'ın günümüze ulaşmamış bir şiirine aittir. Dizedeki Cytheralı, bir Ege adası olan Cythera'yla ilişkilendirilen tanrıça Venüs'ü simgeler.

birçok rengin, bulut aracılığıyla Güneş'ten elde edilmesini önleyecek olan?

9. Bir yazar gökkuşağının her daim Güneş'in karşısında meydana geldiğini savunuyorsun, dedi; zira nesne önünde olmadıkça, görüntü aynada yansımaz. Bu noktada sana katılıyorum, diye de ekledi. Gerçekten de görüntüsü aynaya aksettirilen nesnenin ayna karşısında olmasının gerektiği gibi, bulutların Güneş ışınlarıyla renklenmesi için Güneş'in uygun konumda bulunması gerekir. Işığı her yönden aksa aynı etkiyi doğurmaz; ışınların aynı etkiyi doğurabileceği uygun bir etki alanı olması gerek. Bunlar, gökkuşağının renklenmiş bir bulut olduğunu düşünenler tarafından kullanılmış kanıtlardır.

Gökkuşağının aynadan yansıyormuş gibi oluştuğunu düşünen Posidonius[57] ve diğerleri, iddialarını şu şekilde savunuyor:

10. *Bir gökkuşağında renk olsaydı, kalıcı olup daha doğrudan görülüyor ve daha yakında bulunuyor olurdu. Oysa gökkuşağının rengi uzaktan görülür, yakınlaşıldıkça silinir gider.* Her ne kadar içindeki temel hususa katılıyor olsam da, detayda bu görüşü doğru bulmuyorum. Niçin? Söyleyeceğim. Bulut renklidir, fakat bu

57 İ.Ö. 135-51 yılları arasında yaşadığı düşünülen Posidonius, Seneca'yı en fazla etkilemiş Stoacı filozoflardan biridir. Ne yazık ki, çalışmaları günümüze ancak fragmanlar halinde kalmıştır. Grilli'ye göre, Seneca, doğa olaylarına ilişkin fiziki bilgilerini büyük ölçüde Posidonius'tan almıştır ancak fiziği etiğin hizmetinde, başka deyişle sadece bir araç olarak görmüş, böylece fiziği salt fizik için önemli bir çalışma sahası olarak değerlendirmemiştir (A. Grilli, "Le Naturales Quaestiones di Seneca tra scienza e filosofia", *Discipline classiche e nuova secondaria*, 2, ed. by V. F. Cicerone, Foggia 1986-1987, s. 315-332).

şekilde bir renk her yönden görülemez. Zira o da zaten her yerde görünmez. Ondaki kimse de bulutu görmez.

11. Kişinin, kendisi için görülebilir olmayan bir şeyin rengini de görememesi ne kadar şaşırtıcı değil mi? Buna karşın bulut görülmese de oradadır; bu yüzden rengi de vardır. O halde biri yaklaştığında aşikâr olmamasının nedeni, rengindeki aldatıcılık değildir. Bak, tekrar ediyorum, aynı durum bulutlar için de geçerlidir. Tümüyle aldatıcı değiller, sadece bazı durumlarda görünmüyorlar. Sana bulutun Güneş'le boyandığı söylendiğinde, bu, onun renginin olduğu gibi, sert, kesin ve daimi bir cisimle değil, birden fazla baskıya dayanıksız, sabit olmayan, nemli bir cisimle kaynaştığını gösterir.

12. Sadece uzaktan seçilebilen renkler de vardır. En iyi ve sağlam örnek olan Tyria moru,[68] ne kadar yakında olursa parlaklığını o kadar açık eder. Basitçe rengini gizlemez, zira gösterildiği her konumda ve durumda, en iyi siluetlerini açık etmez. Gökkuşağının yapısının, bir top kesitini andıran, içi oyuk ayna gibi bir bulutta meydana geldiğini savunan Posidonius'la aynı fikirdeyim.

13. Bu, geometrinin yardımı olmadan kanıtlanamaz. Matematiksel kanıtlar, gökkuşağının, Güneş'in bir görüntüsü olup onun benzeri olmadığı konusunda şüpheye yer bırakmaz. Dahası her nesne, aynada tam olarak yansıtılmaz. Bazı aynalar vardır, önünde durup bakanı korkutur; nitekim kendisine bakanın bozulmuş, çirkin görüntüsünü yansıtır. Üstelik barındırdıkları sureti de bozarlar.

58 Tyria (Tir) moru ya da kraliyet moru, ilkin Fenikeliler tarafından yönetim rengi olarak kullanılmış olup Romalılarca aynı şekilde değer görmüştür. Yaşlı Plinius, *Naturalis Historia* 9.62'de bu rengin, kimyevi yöntemlerle nasıl elde edileceğini anlatır. Ayrıca bkz. Vitruvius, *De Architectura* 7.13.

14. Baktığında seni yetkinliğinle tatmin edecek aynalar da vardır: Kolların büyür ve vücudunun görünümü insan-üstü bir büyüklüğe ulaşır. Yine yüzleri sağa veya sola, bir tarafa ya da tam ters tarafa döndüren aynalar da vardır. O halde böyle bir aynanın, kendisinde Güneş'in kusurlu bir görüntüsünün yansıtıldığı bir bulutta oluşması, şaşırtıcı olmasa gerek değil mi?

VI.1 Diğer verilerin içinde şu da olacaktır: Bir gökkuşağı asla yarım daireden daha büyük görünmez. Güneş ne kadar yüksekteyse gökkuşağı da o kadar küçük olur. Bizim Vergilius'un dediği gibi:

ve içer büyük
gökkuşağı,[59]

yağmur yaklaşırken. Fakat göründüğü yere göre gökkuşağının taşıdığı tehlikeler de değişiklik gösterir. Güneye doğru doğarsa, aşırı yağış olur. Bu bölgelerdeki yağış, en güçlü öğlen Güneş'iyle bile alt edilemez.

2. Gökkuşağı batıya doğru doğarsa, sadece çiy ya da hafif yağış meydana gelir. Doğuda ya da yakınlarında doğarsa açık havayı müjdeler. En nihayetinde gökkuşağı, Güneş'in bir yansımasıysa, neden Güneş'in kendisinden daha geniş görünüyor? Bunun nedeni şu: Nesneleri, olağanüstü boyutlarda büyüterek, sunuldukları yerden daha geniş ölçekte aksettiren bir ayna söz konusu burada; buna karşın boyutu küçülten ayna da vardır. O halde söyle bana, tam bir daireye denk düşmüyorsa, niçin görüntü bir daire şeklini almaya çalışıyor?

59 Vergilius, *Georgica* 1.380-381. Yunanlar ve Romalılar gökkuşağını yağmur işareti sayardı. Bkz. *HINE*, s. 210. Ayrıca Waiblinger'e göre, Seneca *Naturales Quaestiones*'in edebi şemasını Vergilius'un *Georgica*'sını temel alarak oluşturmuştur (F. P. Waiblinger, "Senecas Naturales Quaestiones. Griechisches Wissenschaft und römische Form", *Zetemata* 70, Munich 1977).

3. Belki bana gökkuşağındaki renk farklılığının ve söz konusu şeklinin nedenini açıklayabilirsin; ancak oluştukları modele yapacağın atıf dışında bir şey söyleyemezsin. Zira Güneş'in dışında, gökkuşağının kendisinden rengini aldığını söyleyebileceğin başka bir kaynak yok; o halde buna bağlı olarak şeklini de Güneş'ten alıyor olmalıdır. Yani seninle, göğün bu kısmının Güneş'ten ötürü bu renklerle boyandığı konusunda uzlaşıyoruz fakat bir noktada farklı düşünüyoruz: Sen rengin var olduğunu söylüyorsun, ben ise sadece göründüğünü söylüyorum. Var olsun ya da görünsün, sonuçta [renk] Güneş'ten kaynaklanıyor. Ama yeryüzündeki bütün parlak ışıklar yavaş yavaş yiterken, gökkuşağındaki rengin niçin birden yittiğini açıklayamazsın.

4. Bu ani beliriş ve aynı ölçüde yitiş, benim için önem arz ediyor. Zira kendisindeki yansımanın parçalara bölünmeden tümüyle bir kerede meydana gelmesi, bir aynanın niteliğidir. Ondaki her görüntü de, oluştuğu gibi, hızlı bir şekilde ortadan kalkar. Görüntülerin oluşması ya da silinmesi için, nesnelerin gösterilmesi ve ortadan kaldırılması dışında hiçbir şeye ihtiyaç yoktur. Bahsedilen türde bir bulutta kendine has bir madde ya da materyal yoktur; onda sadece sahtelik ve nesne olmaksızın benzerlik vardır.

5. Bunun nasıl böyle olabildiğini öğrenmek ister misin? Güneş'in üstünü örtsen, gökkuşağı da yiter. Diyorum ki, Güneş'in önüne başka bir bulut koy, gökkuşağındaki bu farklılık kaybolur. Gökkuşağı bir ölçüye kadar Güneş'ten daha büyüktür. Yansıttığı her nesneyi kat kat büyüten aynalar olduğundan bahsetmiştim. Buna, nesnelerin sudaki görüntüsünün kendilerinden daha uzun olduğunu da ekleyeyim. Küçük ve belirsiz

harfler, içi suyla dolu bir cam küreden bakıldıklarında daha geniş ve ayrık görünür. Cam kapta yüzen elmalar, gerçekte olduğundan daha güzel görünür.

6. Bulut içinden görülen yıldızlar daha büyükmüş gibi gelir; zira bizim görüşümüz nemde buğulanmakla birlikte tam olarak nesneyi kavrayamaz. Eğer bir kupayı suyla doldurup içine bir yüzük atarsanız, bu, daha anlaşılır olacaktır. Öyle ki yüzük dipte yer alırken suyun yüzeyindeymiş gibi görünecektir.

7. Nem aracılığıyla gördüğümüz her şey, olduğundan daha geniş görünür. Nemli bir bulut aracılığıyla görülen Güneş görüntüsünün, aslından daha geniş bir şekilde ortaya çıkması ve bunun iki nedene dayanması ne kadar şaşırtıcı değil mi? Bir bulut, ışığı geçiren bir camın ve suyun niteliğindeki gibi, iki unsur içerir; henüz etkin bir su içermese de, kendisinden dönüştürüldüğü doğası, bu görüntüyü mümkün kılar.

VII.1. *Senin de bahsettiğin camdan yine sana karşı delil üretebilirim,* diyen var, *deniz tarağı ya da köşeli sarmal budak tipindeki camdan değnek yapılır. Bu değnek Güneş ışınlarının geçtiği yola eğik bir şekilde yerleştirilirse, geriye, gökkuşağında görülen türden bir renk aktarır. Bu, burada Güneş görüntüsünün olmadığının, aksine yansımada renginin sahte bir benzerinin oluştuğunun kanıtıdır.*

2. Bu veride beni ilgilendiren çok şey var. İlkin Güneş'i yansıtabilmesi için, bir ayna gibi, düz bir yüzeye ihtiyaç vardır. İkinci olarak değnekte hiç renk oluşmaz, aksine yukarıda oraya buraya döndükçe renk edinen ve o rengi yitiren tavuskuşu boynuyla ilgili olarak da söylediğim gibi, bu, rengin kusurlu bir görünüşüdür. Bu, rengin değil, aksine benzerinin görüldüğü ayna için de geçerlidir.

3. Bir hususun açığa kavuşturulması gerekiyor: Bu cam değnekte beliren, Güneş'in görüntüsü değildir; zira o, söz konusu görüntüyü doğrudan aktarabilecek bir nitelik taşımaz.

Görüntüyü yansıtmaya çabalar; zira bu amaca uygun olarak düzdür. Ancak şekli simetrik olmadığından amacına ulaşamaz. Uygun bir şekilde düzenlenmiş olsaydı, karşılaştığı Güneş'in birçok görüntüsünü yansıtırdı. Buna karşın kenarlar düzgün bir şekilde birbirinden ayrılmadığından ve ayna görevi görebilecek ölçüde parlak olmadığından, görüntüler başlangıç aşamasında kalır, tamamlanmaz; bir araya gelerek karışır ve bir renk görünümü verir.

VIII.1. Fakat niçin gökkuşağı tam bir çember oluşturmuyor da, büyük ölçüde yayılıp bükülmesine rağmen sadece yarısını görünür kılıyor? Bazıları şu görüşte: Bulutlardan daha yüksekte bulunan Güneş onları sadece yukarıdan zorlar. Bu yüzden alt kısımlara ışığı değmez. Güneş'le teması sadece bir yönden olan bulutlar onun sadece bir kısmını yansıtır; bu da, asla onun yarısından fazlası olmaz.

2. Bu iddia pek yetkin sayılmaz. Niçin? Böyle, çünkü daha yukarıda bulunsa da Güneş yine de buluta baskı uygular; böylece onu boyar. Niçin boyamasın ki? Işınları zaten bulutlardan geçebiliyor ve onlardaki yoğunluğa nüfuz edebiliyor. Kaldı ki öne sürdükleri sav, genel yapıya tam anlamıyla ters. Zira Güneş bulutlardan daha yüksekteyse ve ışınları bulutları sadece bir yönden zorluyorsa, gökkuşağının yeryüzüne kadar inmemesi gerekir.

3. Oysa zemine kadar iner. Ayrıca yine gökkuşağı asla Güneş'in tam karşısında görünmez. Konunun,

Güneş'in yukarıda ya da aşağıda olmasıyla hiçbir ilgisi yok; zira bulutun Güneş'le karşılaşan yüzü, tümünü kapsayacak ölçüde etkilenir. Dahası bazen batan Güneş de bir gökkuşağı doğurur; özellikle de bulut yeryüzüne yakınken aşağı kısımda Güneş'ten etkilenir. Sonra yine gökkuşağı, her ne kadar Güneş ışığını aşağıdan ve daha karanlık konumlarda alsa da, yarım daire şeklinde meydana gelir.

4. Işığın bulutta, tıpkı bir ayna gibi yansıdığını düşünen bizimkiler, bulutu bir top kesiti gibi oyuk görür. Bir çemberin parçası olan böyle bir aynanın tam çember oluşturamayacağını düşünüyorlar. Bu görüşe katılmakla birlikte kullanılan argümanı doğru bulmuyorum. Zira içbükey bir aynanın karşısında konumlanan bir daire şekli görüntüsünü oluşturuyorsa, buna bağlı olarak topun tamamının yarım daire şeklindeki aynada görünmesini engelleyecek hiçbir şey olamaz.

5. Ayrıca Güneş'in ya da Ay'ın etrafında beliren ve gökkuşağını andıran halkalardan bahsetmiştik; niçin bu tarz bir halede daire tamamlanıyor da, gökkuşağında tamamlanmıyor? Ve yine niçin Güneş ışığı alan bulutlar her daim oyuk olmak durumunda da, düz veya şişkin olamıyor? Aristoteles gökkuşağının, sonbahar ekinoksundan sonra günün herhangi bir saatinde; buna karşın yazın günün erken saatinde ya da Güneş batmaya başlamışken oluştuğunu söylemiştir.[60] Bunun nedeni açıktır.

6. İlkin gün ortasında aşırı Güneş sıcaklığı bulutları dağıtır; böyle bir dağıtım neticesinde [Güneş ışınları] bulutlardan yansıtılamaz. Fakat sabah ilk saatlerinde ve batıya doğru batarken ışınları güçsüzleşir ve böylece

60 Aristoteles, *Meteorologica* 3.5.377a11-28.

kendisine direnç gösteren bulutlar tarafından yansıtılır. İkinci durumda ise Güneş, gökkuşağının oluşacağı bulutlarla karşılaşması dışında bu fenomeni meydana getiremez.

7. Günler sonbaharda kısalırken Güneş ışınları da daimi olarak eğikleşir. Bu yüzden etkileyeceği bulutlarla günün herhangi bir saatinde karşılaşabilir; hatta bu, öğle sıcaklığında da geçerlidir. Fakat yaz mevsiminde doğrudan tepeden bakar; bu yüzden öğle rotasının aşırı yüksekliğinde bulutlarla karşılaşabilecek ölçüde doğrudan yeryüzüne iner. Böylece hepsini bu vakitte altına alır.

IX.1. Şimdi de gökkuşağı kadar parlak ve çeşitli olup tarafımızdan eşit ölçüde yağmur işareti olarak görülen göksel ışınlardan bahsetmek gerek. Bunları açıklayabilmek için çok çaba sarf etmeye gerek yok, zira onlar birer tamamlanmamış gökkuşağıdır.

2. Gerçekten de gökkuşağının renkli görüntüsüne sahip olup kıvrılmamış durumda bulunurlar. Düz bir çizgide uzanır, Güneş yakınında, kural olarak dağılmaya başlamış nemli bir bulutta oluşurlar. Bu yüzden gökkuşağındaki gibi renkleri vardır; ancak üzerinde uzandıkları bulutların farklılığından ötürü şekil bakımından farklılık arz ederler.

X.1. Halelerde de benzer bir renk farklılığı vardır. Fakat farklı fenomenlerde de farklılığa rastlarız. Haleler gökyüzünde bir cismin bulunduğu noktada meydana gelir; gökkuşağı ise Güneş'in karşısı dışında bir yerde bulunmaz; ışık patlamaları ise sadece Güneş yakınında yer alır. Aradaki farklılığı başka türlü de ifade edebilirim: Haleyi ikiye böl, bir gökkuşağı; ona da düz bir çizgi çek, bir ışık patlaması elde edersin. Üç durumda

da koyu maviden turuncuya doğru, aynı renk katmanları bulunuyor. Yine patlamalar Güneş'e çok yakın yerde bulunur. Gökkuşağı ya Güneş'e, ya da Ay'a özgü olup, haleler bütün göksel cisimlerle görülebilir.

XI.1. Işınlar, bulutlardaki dar aralıklar boyunca birbirlerine eşit mesafede kesilirken de başka türden bir ışık patlaması görülür. Bu ışık patlaması yağmur işaretidir. Burada derdimi nasıl açıklayabilirim? Ne demeliyim onlara? Güneş görüntüleri mi? Tarihçiler onlara sadece güneşler diyor ve iki tane, üç tane görüldüklerini kaydediyor.

2. Yunanlar onlara *yalancı güneşler* (parelia) diyor; zira genelde Güneş'in yakınında görünüp onu andırıyorlar. Tümüyle Güneş'le aynı değiller, sadece boyut ve şekil bakımından onu andırıyorlar. Donuk ve cansızlar; sıcaklık yaymıyorlar. Onlara nasıl bir isim verelim? İsmiyle ilgili tereddüde düşüp yine tereddütlü bir isim öneren Vergilius gibi mi yapayım?

Sana hangi isimle[61] *sesleneceğim? Rhaetica şarabı olarak mı yoksa?*
Fakat sen yine de yarışma Falernum ambarlarıyla![62]

Hiçbir şey beni, bunlara yalancı güneşler demekten alıkoyamaz.

3. Gerçekte onlar, ayna niteliğine uygun olarak Güneş'e yakın bir yerde, yoğun bir bulutta meydana gelmiş

61 Bir görüşe göre, Seneca burada ya anlamı uydurmak istediği ya da yanlış hatırladığı için, alıntısındaki Vergilius'un şiirinde yer alan *carmine* kelimesi yerine *nomine* kelimesini kullanmıştır (*CLARKE*, s. 35). Bkz. *HINE*, s. 211.

62 Vergilius, *Georgica* 2.95-96. Falernum, İtalyan şaraplarının en iyilerinden biriydi, buna karşın Rhaetica şarabı Alpler'den geliyordu (*HINE*, s. 211).

Güneş görüntüleridir. Bazı yazarlar yalancı güneşi, Güneş'i andıran köşeli ve parlak bir bulut olarak da değerlendiriyor. Yalancı güneş, Güneş'i izliyor ve asla onun ardından, ilk belirdiği yörüngeden ayrılmıyor. Hiçbirimiz bir su kaynağında, durgun bir gölde Güneş yansımasını gördük diye şaşırmayız. Güneş yuvarlaklığı da göklerde, tıpkı yeryüzündeki gibi yansıtılabilir olmalı; tabii ki, materyalin yansımayı mümkün kılacak ölçüde uygun olması koşuluyla.

XII.1. Ne zaman bir Güneş tutulmasını gözlemlemek istesek, zemine içi yağla ya da ziftle dolu çukurlar açarız. Yoğun sıvı kolayca bozulmaz; bu yüzden aldığı görüntüleri tutar. Görüntüler, durgun sıvı dışında görülmez. Buna bağlı olarak Ay'ın Güneş'i nasıl örttüğünü kaydetme alışkanlığımız var; Ay daha büyük olan Güneş'i onunla kesişerek, bazen, küresinin sadece bir kısmına denk düşecek ölçüde kısmen; bazen de tümüyle örter.

2. İkincisine tam tutulma denir. Işığı keser ve bize yıldızları gösterir; bu, iki cismin merkezi aynı düzlemde yer aldığında gerçekleşir. Hem Güneş'in hem de Ay'ın görüntüsünün yeryüzünde görülmesi gibi, yalancı güneşler de atmosferde görülür. Hava bu durumda öyle kesif ve buna karşın açıktır ki, Güneş benzerliğini barındırabilir. Diğer bulutlar görüntüyü alır ancak hareket halindeyse, seyrelmişse veyahut siyahsa geçmesine izin verir. Hareket eden bulutlar onu dağıtır, seyrek olanlar kaçırır, siyah ve katışık olanlar ondan etkilenmez, tıpkı yeryüzündeki kirli nesnelerin görüntü yansıtmaması gibi.

XIII.1. Yalancı güneşler genelde aynı mantıktan ötürü bir çift olarak meydana gelir. Güneş'in görüntüsünü

yansıtabilecek nitelikte ne kadar bulut varsa o kadar çok yalancı güneş oluşmaması için bir neden de yok. Böyle iki görüntü oluştuğunda birinin doğrudan Güneş'ten, diğerinin ise onun yansımasından oluştuğunu düşünen bazı yazarlar vardır. Biz de birçok aynayı, biri diğerinin görüş açısında olacak şekilde yerleştirebiliriz, böylece hepsi tek bir görüntüyü aktarırken içlerinden sadece bir tanesi asıl kaynaktan beslenmiş ve diğerleri de görüntülerin yansımalarından oluşmuş olur.

2. Var olan ile aynadan gösterilen arasında hiç fark yoktur. Ayna neyi görürse onu yansıtır. Bu göklerde de geçerlidir; bulutlar birbirini görecek şekilde yerleşirse, bir bulut Güneş'in görüntüsünü, diğer bulut ise görüntünün görüntüsünü yansıtır. Bu neticeyi veren bulutlar, Güneş'in karakterine benzer şekilde yoğun, düz, parlak ve pürüzsüz olmalı. Bu tarz fenomenler, aldıkları ve geri yansıttıkları Güneş ışığı her daim eğri olduğundan, beyaz olup gökte birçok Ay çemberi varmış gibi bir görüntü oluşturur.

3. Buna karşılık bulut, Güneş'in altındaysa ve ona çok yakınsa, ışınlarıyla dağıtılır veyahut uzakta konumlanmışsa ışınları yansıtmaz ve herhangi bir görüntü oluşturmaz. Olağan durumda aynı şekilde bizden uzağa yerleştirilen aynalar bizim yüzlerimizi oluşturmaz; zira görüş açımız görüntünün geri yansıyabileceği mesafeye sahip değildir. (Tarihçilerin dilini kullanırsam) bu güneşler de yağmur habercisidir; özellikle de çoğu kere en ağır yüklü bulutların geldiği güney bölgesinde konumlanıyorlarsa. Böyle bir görüntü, Güneş'i her iki yandan sarar, (Aratus'a[63] inanırsak) fırtına yaklaşmış demektir.

63 İ.Ö. 3. yüzyılda yaşamış Yunan şairi Aratus, *Phaenomena* adlı büyük eserinde takımyıldızlar ve hava olayları üzerine

XIV.1. Şimdi ise sıra farklı şekillerde meydana gelen ateşlere geldi. Bir yıldız, ya sabit ve bir yere yapışmış olarak ya da hareketli bir şekilde parlak ışık olarak görülür. Bunların da içinde kendi türleri gözlemlenir. Örneğin çevreleyen tacın içine doğru alevli bir girinti gibi beliren ve içinde mağara oyuğu barındırıyormuş gibi görünen *Bothynoe* var. Gök boyunca salınan veyahut bir noktaya tutturulmuş bir fıçıyı andıran, geniş ve yuvarlak bir ateş kütlesi olan *Pithitae* var.

2. Göğün bir bölümünün çökmesi gibi, gizli bucağından alev taşıyan *Chasmata* var. Bunların her birinde çok sayıda renk vardır. Bir kısmı parlak kızıl, bir kısmı seyrek alev ışıkları halinde, bir kısmı beyaz ışık, bir kısmı kıvılcım halinde, bir kısmı zerrecik veyahut ışın olmaksızın turuncu parıltılar halindedir. Bu yüzden şöyle görürüz:

Yıldızların uzun izleri, beyazlık
bırakıyor ardında...[64]

3. Bu yıldızlar ok gibi geçer ve uçuşur; aşırı hızlarından ötürü arkada uzun bir alev kuyruğu bırakıyor görünür. Görüşümüz rotalarını takip edemez; geçtikleri her yeri tutuşturmuşlar sanırız. Hareketleri öyle süratlidir ki, farklı kısımları anlaşılamaz ve salt bir bütün olarak değerlendirilebilir. Biz rotasından ziyade yıldızın kendisinin belirdiği bölgeyi fark ederiz.

4. Yıldızın tam rotasının daimi ateşten doğan bir çizgiden oluştuğu görülüyor; zira görüşümüzdeki yavaşlık,

bir şiir kaleme almıştı. Hine'ın da bildirdiği gibi, yalancı güneşlerden bu şiirin 884-886. dizelerinde bahsedilir (*HINE*, s. 211).

64 Vergilius, *Georgica* 1.367. Seneca benzer bir dizeyi, kelime farklılıklarıyla 7.20.1'de de kullanır.

geçişindeki aşamaları tespit etmeye yetmiyor ve başlangıçla bitiş anını aynı olarak görüyor; şimşek çakmasında olduğu gibi ateş uzun bir seyir gibi anlaşılıyor; zira meteor hızlı bir şekilde ters noktaya, yani görüş açımızla bir bütünmüş gibi algılandığı boş alana geçiyor. Fakat gerçekte ateş, meteorun geçtiği boşluk boyunca kendini yaymaz.

5. Yine bu uzun ince cisimlerin baskı için yeteri kadar gücü yoktur. O halde nasıl ileri atılıyorlar? Atmosferdeki sürtünmeyle tutuşup rüzgârla hareketleniyorlar. Yine de her daim rüzgârdan ya da sürtünmeden oluşmuyorlar. Bazen kaynağı, atmosferdeki özel durumlardır; öyle ki yüksekte kuru, sıcak ortam içinde ateşi meydana getirebilecek birçok yeryüzü unsuru vardır. Gıdası peşinden akar ve böylece hızlı bir şekilde hareket etmiş olur.

6. Renk farklılığının nedeni nedir? Onu tutuşturan şey neyse, onu acele bir şekilde ateşleyen de odur. Bu şekilde düşen bir cisim rüzgâr işaretidir; bu rüzgâr meteorun belirdiği yerde gözlemlenebilir.

XV.1. Yunanların *sela*[65] dediği şimşeklerin nasıl oluştuğunu soran var. Anlatıldığına göre birçok yolu mevcut: Şimşekler rüzgârların şiddetinden de doğabilir; göğün daha yukarı kesimindeki coşkun sıcaklıktan da. Zira ateş geniş ölçüde katışık bir elementtir ve bazen, yanıcı olduğunda daha aşağıdaki bölgeleri de ele geçirebilir. Yıldızların kendi rotalarındaki hareketi de ateş yakıp altında uzanan her şeye dağıtabilir. Zaten atmosfer, kendisinden bir yıldızı andıran parıltının, tutuşmanın veyahut okun doğabildiği ateş tohumlarını tetikleyemez mi?

65 Yunancada *sela* "ışıklar", "alevler" anlamındadır.

2. Bunlardan bazıları kayan yıldızlar gibi parıldar; bazıları karanlığı dağıtıp gün ışığını yeniden oluşturacak kadar ışık emer ve olduğu konumda sabit kalır, ta ki yakıtı tükenene dek; böylece yavaş yavaş sönen bir ateş gibi donuklaşır, en nihayetinde son bulur.

3. Bazıları bulutlarda belirir, bazıları bulutların üzerinde. Bu durumlarda yeryüzüne yakın olan yoğun bulutlar uzunca bir süre onları besler; fakat sonunda yıldızlara doğru zorlar. Bazıları ise çok uzun sürmez: Gökyüzünde ok gibi ilerler veyahut başladığı noktada söner. Her ne kadar düşüşleri her daim bir zararla neticelenmese de, görünüşlerindeki düzensizlikten ve kısa sürelilikten ötürü bunlara da şimşek denir. Çoğu kere [düştükleri yere] yıldırımlar kadar zarar verirler. Bazı evlerin, Yunanların *yıldız çarpması*[66] adını verdiği türden bir zarara uğradığını görüyoruz.

4. Daha uzun süre salınıp gökteki hareketi izleyen ve daha güçlü ateşi olanlar veyahut bizimkilerin kuyruklu-yıldız dediği, kendi yörüngesini izleyenler üzerinde şimdi duracağız. Bunların farklı türleri vardır: *Pogoniae*,[67] *Lampades*,[68] *Cyparissiae*[69] ve diğerleri. Her birinin ateşten ince bir kuyruğu vardır. Nadiren görülen *huzmeler ve alevli kavanozların* bu kategoriye girip girmediği ise tam belli değildir.

---

66 Bir görüşe göre, bu terim *yıldırım çarpması* anlamında da kullanılabilir (*CLARKE*, s. 40). Seneca temel aldığımız edisyonun bu bölümünde *aspersa... plecta* ifadesini kullanmakla birlikte, diğer bazı edisyonlarda terimleşmiş *asteroplecta* ya da *astrapoplecta* ifadelerini kullanır. Bkz. *CLARKE*, s. 40; *HINE*, s. 158.

67 *Pogoniae* (tekili *pogonias*): Sakallılar ya da çapaklılar. Bkz. Plinius, *Naturalis Historia* 2.25.22-89.

68 *Lampadiae* (tekili *lampadias*): Meşaleler. Bkz. Plinius, *Naturalis Historia* 2.25.22-90.

69 *Cyparissiae*: Alevli meteorlar.

5. Böyle meteorlar, bazen boyut bakımından sabah Güneş'ine üstün gelebilecek ölçüde büyük bir ateş kütlesine ihtiyaç duyar. Genelde tarihi kayıtlarda okuduğumuz, göğün alev almış gibi göründüğü doğa fenomeni de kesin bir şekilde bunlar arasında sayılmalıdır. Ondaki parıltı kimi kere en uzaktaki yıldızlara ulaşacak kadar yüksekte; kimi kere de görülebilecek uzaklıkta bir ateş görüntüsü sunacak kadar aşağıda olur.

6. Tiberius Caesar döneminde bir alev takımı Ostia kolonisinin yardımına yetişti; gecenin büyük bölümünde gökyüzü alevle kızardı, sanki yangın gibi, hiç parlak değildi, kalın ve dumanlı bir ateşin eseriydi. Göklerdeki bu kızıllığın, göründüğü gibi, alev içerdiğinden kimsenin şüphesi yoktu; onlarda kesin alev materyali vardı.

7. Önceden, yani gökkuşağı ve haleyle ilgili olarak işlendiğince, gözü yanıltan bir yanılsama mı olduğu, yoksa gerçekten de göründükleri gibi materyaller mi taşıdığı bir inceleme konusuydu. Ben ve benim gibi düşünenler, kendisini, gökkuşağının ve halenin gerçekte bir materyal taşıdığına ikna edemiyor. Zira bir aynada yanılsamadan başka hiçbir şey olmadığını düşünüyoruz. Ayna sadece yabancı bir cismi gösteriyor görünür.

8. Aynada herhangi bir şey olmadığı açıktır. Aksi halde ya onda hiçbir şey görünmezdi ya da ondaki, alınan görüntünün üstü başka bir görüntüyle örtülürdü. O halde nedir? Bunlar sadece imgeler olup gerçek cisimlerin bedensiz taklitleridir.

Gerçekten de belli durumlarda insanlar aynaları hatalı görüntüler yansıtacak şekilde ayarlayabilirler. Zira dediğim gibi, bazı aynalar vardır, kendisine bakanların yüzünü döndürür; bazı aynalar vardır, bedenlerimizdeki oranlara ve boyuta sığmayacak ölçüde onları büyütür.

XVI.1. Bu noktada şehvetin arzuyu coşturmak adına hiçbir aracı es geçmediğini ve çılgınlığını kışkırtmada ne kadar becerikli olduğunu anlayabilesin diye sana bir kıssa anlatmak istiyorum. Ahlaksızlığı sahneye her türden malzeme olmuş Hostius Quadra diye biri vardı. Binlerce sesterslik birçok köleye sahip olan bu açgözlü zengin, köleleri tarafından öldürülünce, tanrısal Augustus katillerin cezalandırılmasına gerek duymayarak onun âdil bir şekilde katledildiğini bildirmişti.

2. Onun ahlaksızlığı tek cinsle de sınırlı değildi; kadınlara olduğu kadar erkeklere de aynı açgözlülükle saldırıyordu. Dahası nesneleri olduğundan daha büyük yansıtan aynalar yaptırdı; bir parmak bu aynalarda, hem boy hem de en bakımından kol ebatlarında görünebiliyordu. Bu aynaları öyle yerleştirmişti ki, suç ortağının her hareketini aynada görerek onun organındaki aldatıcı büyüklükten, sanki gerçekmiş gibi zevk duyuyordu.

3. Tüm hamamlardan kendine gözde çıkardı ve adamlarında uygun ebatları aradı: Buna karşın doymak bilmez kötülüğü yine de sahte görüntülerden zevk almaya devam etti. Şimdi git de, aynanın temizlenme amacıyla icat edildiğini söyle bakalım! O canavarın, kendi ağzıyla söylediği ve eyleme döktüğü şeyleri dile getirmek ne iğrenç; işlediği günahların aynı zamanda izleyicisi olabilmek için her bir tarafa aynalar koymuş da, 4. sırlar mahremiyetini yitirivermiş. Suçlanan kim olsa, yaptığını reddedeceği o eylemler sadece ağızda kalmamış, gözler önüne serilmiştir. Hercules aşkına, günahlar bile kendi görüş açısından korkuyla kaçar! Utanç duygusunu yitirmiş ve her türlü rezalete bulaşmış kişilerde bile gözlerden kaçınma inceliği bulunur. Oysa Hostius

Quadra işitilmedik, görülmedik kötülükleri yetmezmiş gibi gözlerini de [kötülüğe] davet etmiş; etrafındaki aynalar sayesinde işlediği günahların görüntülerini dağıtıp bir araya getirerek gördüklerinden zevk almıştır.

5. Quadra olan biteni istediği gibi izleyemiyordu; bu yüzden kucaklandığında, yabancı kasıklara kafasını gömüp adeta yapıştığında, aynalardaki görüntüler aracılığıyla kendisini kendisine sunabilmiş oluyordu. Ağzındaki şehveti gözetliyor, kendisine eşit ölçüde katılan adamları seyredebiliyordu. Bazen şehvetini bir erkekle bir kadın arasında paylaştırıyor, tüm bedeniyle onlara teslim olarak nefret uyandıran eylemlerini seyrediyordu.

6. Bu ahlaksız adam karanlıkta yapılası ne bıraktı? Gündüz vaktinden çekinmedi, canavarca ilişkilerini bizzat ortaya serdi, bunu bizzat meşru kıldı. Ne? Onun zaten böyle bir davranışla resmedilmek istediğini düşünmüyor musun? Hayat kadınlarında bile bir hayâ vardır; o bedenler toplumun alayına maruz kalacak ölçüde yaptıklarını, katlanmak zorunda oldukları her sefilliği gizler: Öyle ya, genelevde bile bir utanma duygusu vardır.

7. Oysa bu canavar ahlaksızlığını bir gösteriye çevirmişti ve gecenin bile saklamaya gücünün yetmeyeceği şeyleri kendisine gösteriyordu. Dediği şey şuydu:

Kendimi aynı anda hem bir erkeğe hem de bir kadına bırakıyorum. Böylece o an vücudumun meşgul olmayan kısmını da daha büyük bir tecavüz için kullanmış oluyorum. Bütün organlarım iffetsizliğe katıldığına göre, gözlerim de şehvet eylemine katılsın ve onun gözeticisi, yöneticisi olsun.

8. *Bedenimizin konumunun görüş açımızdan kaldırdığı bu eylemler bir araç sayesinde görünebilir olsun;*

kimse ne yaptığımı bilmediğimi düşünmesin! Doğa insanların şehvetine yardımcı olacak hiçbir kötücül şey yaratmamış; oysa diğer canlıların çiftleşmesini daha iyi ayarlamıştır. Hastalığımı bastırmak ve doyurmak için bir yol bulacağım. Doğanın ölçüsüne uygun olarak günah işlesem kötülüğüme ne olacak? Kendimi aynalarla çevireceğim, bu aynalar nesneleri inanılmaz boyutlara getirecek.

9. *Elimde olsa onları gerçek kılardım, ancak elimde değil; sadece [onların] görüntüsüyle yetineceğim. Ahlaksızlığım, kavradığımdan fazlasını görmeli ve başına gelenden daha fazlasına şaşırmalı.*

Ne haysiyetsiz bir davranış! Belki bu adam aynada yansımasını görmeden çarçabuk öldürüldü. Aynasının önünde kurban edilmeyi hak etti.

XVII.1. Şimdi git de aynanın doğasını, yüzümüzün neden ondan yansıdığını ve bize geri döndüğünü inceledikleri için filozoflara gül. Doğa bize gerçek nesneleri sunup daha sonra onların görüntülerini de görünebilir kılarak neyi amaçlıyor acaba? Görüntüleri alıp geri aktaran bu türden materyalleri sunmadaki amacı nedir?

2. Aynayı, sakalımızı ve yüzümüzü düzeltmek ya da yine erkeksi yüzümüzü parlatmak için bulduğumuz konusunda emin değilim. Doğa şatafat için hiçbir şey sunmamıştır. Aksine her şeyden önce, gözlerimiz ona doğrudan bakamayacak kadar zayıf olduğundan ve onu yansıtacak bir araç olmaksızın şekli konusunda cahil kalacağımızdan Güneş'i donuk parlaklığıyla sunmak istemiştir.

3. İsteyen biri Güneş'in doğuşunu ve batışını gözlemleyebilir. Fakat doğrudan aktarılmadıkça ve daha kolay bir şekilde gözlemlenebilecek bir su birikintisinden

yansıyan görüntüsü olmadıkça kızıl parlaklığı donuklaştırılmazsa, öğlenleyin, aşırı sıcağın altında şekline dair hiçbir şey bilemeyiz. Ayrıca yine yeryüzündeki bir su birikintisinde Güneş ve Ay yansımalarını daha rahat bir şekilde gözlemleyemeseydik, gündüz ışığının sekteye uğradığı, iki göksel cismin kavuşumunu göremez ya da inceleyemezdik.

4. Yine aynalar insan kendini tanıyabilsin diye bulunmuştur. Ondan birçok yarar elde edilir: İlkin kendini tanıma, sonra birtakım şeyleri güvenceye alma. Alımlı bir adama kendisini mahvedecek davranıştan sakınması, çirkin bir adama ise bedensel eksikliğinin erdemlerle yok sayılabileceği öğretilmiştir. Genç olana, bu gençlik çağının öğrenme ve cesurca işlere atılma çağı olduğu hatırlatılmış; yaşlı olanın ise ağarmış saçıyla onur duyması ve bazen ölümü hatırlaması sağlanmıştır.

5. Bu yüzden nesnelerin doğası, kendimizi görebilmemiz için bize kolaylık sağlar. Berrak bir kaynak veyahut pürüzsüz bir taş bize görüntüyü yansıtır:

Kısa süre önce kıyıda gördüm kendimi,
rüzgârsız deniz durgunken.[70]

Böyle bir ayna önünde giyinen insanların yaşam tarzının nasıl olduğunu düşünüyorsun? Bu çağ oldukça basittir ve fırsatlarla doludur. Buna karşın yine de bir lütfu kötülüğe düşürmemiş veyahut doğanın bir buluşunu ahlaksızlığın ve şatafatın kötü emellerine alet etmemiştir.

6. İlkin fırsat yüzünü gösterir. Sonra ölümlülere içkin olan kendini beğenme arzusu kişiye kendi görüntüsünü beğendirir ve [kişi] kendisini ilk gördüğü doğadaki

70 Vergilius, *Eclogae* 2.25-26.

aynalara daha sık bakmaya başlar. Sonra daha kötü bir insan ırkı yeryüzünün derinliklerine dalıp hazine bulma amacıyla dipleri kazınca demir kullanılmaya başlar; dünya sadece bir metal üretseydi, onun üretilmiş olması zarara neden olmayabilirdi.

7. Ancak sonra insanlar yeryüzünden başka kötülükler çıkarmış, bir şeyle meşgulken düz yüzeylerdeki yansımalarının farkına varmıştır. Birisi yansımasını bir kupada, diğeri günlük kullanıma ayrılmış pirinç kapta görmüştür. Sonunda bu hizmeti görsün diye henüz parlatılmış gümüşten değil de, sade ve kaba metalden yuvarlak bir ayna yapılmıştır. Eskiçağ insanları çok sade bir yaşam sürüyordu, işlerinden kalma kirleri nehir akıntısında temizlemelerine rağmen yine de saçları örülü, sakalları taranmış bir şekilde yeteri kadar da bakımlıydılar.

8. Bu konuda kişi kendisine baktığı gibi, komşusuna da yardım ederdi. Bir zamanlar erkeğin, uzatılması bir gelenek olan saç kuyruğuna karısının eli değerdi. Fakat [erkekler] bazen herhangi bir sanatçı eli değmeden, soylu hayvanların yelesine benzer şekilde saçlarını salabiliyorlardı. Daha sonra mal mülk gösterişi üstün gelince, tümüyle altından ve gümüşten yapılmış, mücevherlerle süslenmiş aynalar yapıldı. Çok sayıda aynadan biri kadına ayrılırdı; fakir komutanların kızlarına halk hediyesi olarak sunulan bu ayna eskilerde çeyiz yerine geçiyordu.

9. O kadınların çeyizi bronz değerindeyken, Scipio'nun kızlarının altından aynaya sahip olduğunu düşünmez misin? Ne mutlu böylesine büyük bir onur fırsatı veren fakirliğe! Eğer onların böyle bir aynaları varsa, senatus onlara çeyiz vermezdi. Ayrıca *senatus*'un kayın-

babalık yaptığı kişi, reddedemeyeceği çeyizi kabul ettiğini bilirdi. Halkın P. R. Scipio'ya verdiği o çeyiz, bugün bizim özgür vatandaşların küçük kızlarının gözünde bir ayna parası etmiyor.

10. Malın mülkün artmasıyla gösteriş de adım adım gelişti ve artık büyük sıkıntı veren boyutlara ulaştı. Buna bağlı olarak kötü huyların hepsine büyük bir artış görüldü. Sonuçta her şey en yoldan çıkmış inceliklerle öylesine karıştı ki, kadınların dünyasına özgü ne varsa erkeklere, hatta diyebilirim ki, askerlere birer yük oldu. Bugünlerde ayna öyle çok süslenme amacıyla kullanılıyor ki, [denebilir ki] başka hiçbir şey, yanlışa bu kadar yardımcı değildir.

2. Kitap

1.1. Evrene ilişkin bir inceleme astronomi, meteoroloji ve coğrafya olmak üzere üç sahaya ayrılır. İlk saha yıldızların doğasını, dünyayı çevreleyen göksel alevlerin büyüklüğünü ve şeklini inceler. Göğün katı, [göğün] değişmez materyalden mi, yoksa seyrek maddeden mi oluştuğu; hareket mi ettiği, yoksa ettirildiği mi; göksel cisimlerin yıldızların altında ya da oldukları yerde sabit olup olmadığı; Güneş'in yılın dönemlerini belirlerken geri dönüş yapıp yapmadığı ve bunlara benzer diğer konuları ele alır.

2. İkinci saha ise yeryüzü ile gökyüzü arasındaki hareketlerle ilgilenir. Bunlar bulutlar, yağmur, kar ve *insanların yüreğini titreten gök gürlemeleridir*.[71] Kısacası atmosferin neden olduğu ve maruz kaldığı tüm olaylar bu sahaya aittir. Yeryüzünün üst kısmıyla ilgilendiği için buna meteoroloji diyoruz. Üçüncü bölüm ise sularla, topraklarla, ağaçlarla yeteri kadar meşguldür; hatta avukatların dilini kullanırsam, yere ilişkin ne varsa onunla ilgilenir bu saha.

3. Diyorsun ki, *neden yer sarsıntısıyla ilgili araştırmanı, gök gürlemelerini ve şimşekleri incelediğin yere*

71 Ovidius, *Metamorphoses* 1.55.

koyuyorsun? Nedeni şu: Yer sarsıntısı, meltemlerden meydana gelir; meltem, hareket halindeki havadır. Her ne kadar hava toprağa nüfuz ediyorsa da, bu yer sarsıntısı konusu burada görülmemeli; doğanın belirlediği gibi, meteoroloji sahasında düşünülmeli. Daha şaşırtıcı gelecek bir şey söyleyeyim; göksel fenomenlere de toprakla ilgili bölümde değinmek zorunda kalacağız.

4. *Niçin,* diye soruyorsun. Şu yüzden: Biz toprağın niteliklerini, örneğin [toprak] geniş bir alana yayılmış mı, tek bir yöne doğru tümsek oluşturuyor mu, yoksa parçalarını bir araya toplayıp bir top şeklini mi alıyor; sularını kendisinde mi barındırıyor, yoksa onlarla mı sarmalanıyor; yaşayan bir canlı mı, yoksa hissi olmayan, cansız bir kütle mi; havayla dolu olmasına rağmen kendi soluğu yok mu diye inceliyoruz.

5. Bu ve ele alınan diğer sorular toprağa ilişkin olup bir alt sahada yer alır. Fakat konu, evrenin birer parçası olmaları bakımından, toprağın durumuna, göklere ve göksel cisimlere göre konumuna geldiğinde inceleme daha yukarı bir sahaya[72] taşmakla birlikte, anlatacağım gibi, daha mühim bir hedef güder.

II.1. Nesnelerin doğasındaki her bir materyalin dahil olduğu sahalardan bahsettikten sonra bazı genel hususlardan da söz etmeliyim; ilkin şunu bir öncül kabul edelim: Birliği oluşturan nesneler arasında hava da vardır. Bunun anlamını ve niçin böyle bir aksiyom olduğunu, biraz yukarı çıkıp ele alınca ve kimi şeylerin bir süreklilik içinde, kimi şeylerin ise bileşik yapıda olduğunu söyleyince öğrenmiş olacaksın.

2. Süreklilik, parçaların, arada boşluk olmaksızın,

72 Kastedilen, göksel cisimleri inceleyen astronomi sahasıdır (*CLARKE*, s. 52).

bir arada olmasıdır. Birlik, bileşikliğin olmadığı sürekliliktir ve bir araya gelen iki yapının birbirine dokunumudur. Görebildiğimiz ve dokunabildiğimiz, kavranabilen ya da kavrayabilen cisimlerin bileşikliğinden şüphemiz olabilir mi?

3. Öyle ki ya [bu cisimler ya] bağlamayla ya da yığmayla oluşmuşlardır, örneğin halat, tahıl ya da gemiyi düşün. Diğerleri ise ağaç ya da taş gibidir, bileşik değildir. Bu yüzden duyularımızdan kaçan ve ancak akılla kavranan şeylerden bazılarının da bedensel birlik içinde olduğunu kabul etmelisin. Bu şeyleri senin kulakların için ne kadar kolaylaştırdığımı gör.

4. Filozofların dilini kullanarak *bölünmez cisimler*den bahsetseydim problemimi çözebilirdim. Ancak zamanımı boşa kullanmak istemiyorum, senin de üzerine düşen bir vazife var. *Ne demek istiyorsun* [diye sorabilirsin, şöyle ki] ne zaman *bir*den bahsedersem, bir cismin niceliğini değil, dışsal bir yardımcıdan ziyade kendi birliğine bağlı olma niteliğini hatırına getir. [Örneğin] hava bu türden bir cisimdir.

III.1. Bilgimiz dahilinde olan ya da olabilecek her şey dünyada bulunmaktadır. Bazısı dünyanın parçasıdır, bazısı ise sadece madde halindedir. Neticede tüm doğa, el sanatlarında olduğu gibi, maddeye ihtiyaç duyar.

2. Bunu nasıl daha da açık bir şekilde ortaya koyabilirim? Göz, el, kemikler ve sinirler bizim birer parçamızdır, yeni yenmiş yiyecekten çıkan ve parçalara dağılacak olan su da bir maddedir. Sonra, kan bizim parçamız gibidir, zira [parçamız olmakla birlikte], aynı zamanda bir maddedir, zira hayati organları yeniler ve bunun yanında tüm bedeni oluşturan organlardan biri olur.

IV.1. Aynı şekilde hava da dünyanın bir parçası olmakla birlikte gereklidir. Gökle yeri, yani bir şekilde birbirinden ayrı olan en yüksek ve en alçak parçayı bir araya getirir. Araya girerek onlara sınır oluşturur ve ikisi arasında mümkün olan irtibatı sağlayarak birleştirme işlemini yapar. Yeryüzünden aldığını daha yüksek bölgelere aktarırken, yine göksel cisimlerin etkilerini yeryüzü nesnelerine ulaştırır. Ben de ona, tıpkı hayvanlar ve bitkiler gibi, dünyanın bir parçası diyorum.

2. Tüm hayvanlar ve bitkiler sınıfı evrenin bir parçasını oluşturur, zira o sınıf bütünü meydana getirir ve onsuz evren oluşmaz. Bir hayvan ya da bitki sadece bir parçadır, ortadan kaybolsa bile, parçası kaybolan bütün yaşamaya devam eder. Söylediğim gibi, hava hem göğe hem de yere yapışıktır, ikisinde de doğuştan bulunur. Bir şeyin doğuştan parçası söz konusu birlik içinde olmalıdır; zira birlik olmadan hiçbir şey meydana gelemez.

V.1. Yeryüzü evrenin bir parçası ve materyalidir. Kanımca göğün niçin bir parça olduğundan ziyade yeryüzünün niçin bir parça olduğunu soracak değilsin. Göğün, bütünün bir parçası olması gibi, yeryüzü de esası teşkil eder, her ikisi de varlığı meydana getirir, onlardan tüm canlılara, ekinlere ve yıldızlara besin dağıtılır.[73]

2. Yeryüzünden her bir insanın kudreti ve bitmez tükenmez gereksinimleriyle dünyanın enerjisi elde edilir. Çalışmalarında öyle çok yıldız bulunur, öyle etken ve öyle gayretli olur ki, hepsine besinini verir. Evrensel doğa, ihtiyacı olan besini bu kaynaktan alır. Dünya sonsuza değin ihtiyacını duyduğu her şeyi uygunca edinir. Bu büyük işin küçük bir resmini çizeyim: Yumurtalar,

73 Bkz. *CLARKE*, s. 55.

içlerinde yaratımın gerçekleşmesi, yani kabuğun kırılması için gerekli sıvıyı barındırır.

VI.1. Hava yeryüzüyle kopmaz bir bağ içindedir, böylesine yakın bir bağda her daim hareket edebileceği bir boşluğu bulmak zorundadır. Dediğim gibi, evrenin bir parçasıdır hava. Aynı zamanda göksel cisimlere besin olsun diye, toprak tarafından yollanan her şeyi alır; öyle ki bu bağlantıdan hareketle yeryüzünün bir parça olmaktan öte, bir materyal olduğu anlaşılmalıdır. Daimi değişimin ve hengâmenin nedeni, yeryüzündeki bu elementlerdir. Bazıları[74] havanın, toz gibi, ayrı parçacıklardan oluştuğunu söylüyor, kuşkusuz [bu görüşle] doğrudan pek uzaklaşmış değiller.

2. Zira parçalar gerilimi oluşturmak için güçlerini benimseyip kaynaştırmaya gerek duyduğundan, bütünlükte bir bağ olmadan herhangi bir baskı oluşamaz. Hava atomlara bölünürse, dağılır; oysa dağınık şeyler gerilimde meydana gelemez. Havadaki gerilim, havayla şişen şeyler sayesinde sana görünür olur ve bu gibi şeyler, patlatılmadıkça, kaybolmaz; rüzgârın büyük bir mesafe boyunca taşıdığı ağır cisimler sayesinde de açığa çıkar hava, havanın coşkunluğuna bağlı olan belli ya da belirsiz seslerle de.

3. Zira ses, dilin duyulabilecek ölçüde çarptığı havadaki gerilimden başka nedir ki? Nedir rotası ve tüm hareketi? Gergin havanın etkileri değil mi? Kaslara güç, koşuculara hız verir. Şiddetle coşturulduğunda ve kendisini azdırdığında, ağaçları ve dalları kökünden söker, tüm binaları kavrayarak yukarıya doğru çıkarır ve parçalar.

4. Doğal haliyle durgun ve hareketsiz olan denizi coşturur. Daha küçüğüne gelelim. Nefesten şarkı çıkar mı,

74 Örneğin Atomcular.

gerilim olmasa? Kornalar, borular ve ağızla değil de su baskısıyla ses çıkaran enstrümanlar, gerilim halindeki havaya borçlu değiller mi işlevsel oluşlarını? Göstermeden büyük güç harcayan şeylere bakalım, taşların arasındaki çatlaklara yerleşecek kadar küçük istiridye yavruları öyle büyür ki, koskoca duvarları yerinden oynatır ve anıtları parçalar; bazen küçücük kökler kayaları ve kayalıkları yarar.

5. Kendisi olmaksızın hiçbir gücün mümkün olmadığı ve üzerinde hiçbir gücün egemen olamadığı bu şey, havadaki gerilim değil midir? Havada bütünlük olduğu salt bedenlerimizdeki uyumlu birliktelikten de anlaşılabilir. Nitekim, nedir soluktan başka bedenimizdeki organları bir arada tutan? Nedir başka, aklımızı harekete geçiren?

6. Gerilim olmasa, hangi hareket becerebilir bunu? Birlik dışında, nereden doğar gerilim? Hava olmasa, hangi birlik mümkün olabilir? Gerilim ve soluktaki bütünlük dışında, başka ne ürün verir, zayıf kılar, yeşil ekini ayağa kaldırır, ağaçları dallandırır ve yükseklere çıkarır?

VII.1. Bazıları[75] havanın dağılmaya müsait olduğunu ve boşluğa karışarak parçacıklara ayrıldığını düşünüyor. Bu kapsamda havanın sert bir cisim olmayıp çok sayıda boşluk içermesini kanıt olarak gösteriyorlar; öyle ki kuşlar havada kolayca uçabiliyor; en geniş ve en dar şeyler havadan geçebiliyor. Ancak yanılıyorlar.

2. Zira su da aynı kolay hareket imkânını sağlar ve açık ki, onda bir bütünlük söz konusu değildir. Cisimleri aldığında, her daim onların aksi yönünde hareket eder.

75 Örneğin yine Atomcular.

Bu bizimkilerin etrafını kapama, yani Yunanların *peristasis*[76] dediği olgudur; bu suda olduğu kadar havada da olur, zira hava kendisine baskı uygulayan her cismin etrafını kapatır. Bu yüzden elementin boşluğa karışmasına gerek yoktur. Bu konuyu başka bir zamana bırakalım.[77]

VIII.1. Nesnelerin doğasında coşkunluğun ve güçlü itkilerin olduğu açıkça ortaya konmalıdır. Gerilimsiz, hiçbir şey olduğundan daha şiddetli olmaz; Hercules aşkına, aynı şekilde, hiçbir şey, kendisinde gerilim yoksa, başka bir şeyden gerilim elde edemeyecektir. Yine diyebiliriz ki, hiçbir şey, kendisinde hareket edebilen bir şey yoksa, başka bir şeyin ittirmesiyle hareket edemez.[78] O halde, havadan ziyade hangi unsurun kendinde gerilim sahibi olduğuna daha fazla inanılabilir?[79]

2. Yeryüzünün ve dağlarının, bünyesindeki binalar ve surlar, insanlarıyla birlikte kentlerin ve tüm kıyılarıyla denizlerin sallandığını gördüğünde, kim reddedebilir havada gerilim olduğunu? Havanın hızı ve genleşmesi, ondaki gerilimi gösterir. Göz görüşünü bir kerede binlerce mil öteye ulaştırır; sadece bir ses birçok kenti

76 *Etrafını kapama* anlamındaki bu terimin metindeki karşılığı *circumstantia*'dır (*CLARKE*, s. 58).

77 Hine'ın da bildirdiği gibi, Seneca eserin devamında bu konuya dönmez (*HINE*, s. 212).

78 Bu, "kendisinde hareket edebilenlerin" varlığı ilkin Plato tarafından *Phaedrus* 245c-246a ve *De Legibus* 10.894b'de bahsedilmiştir (*HINE*, s. 212).

79 Bir görüşe göre, metnin bu bölümü bütünün anlaşılmasını engelleyecek ölçüde belirsizdir. Belki de tüm paragrafın anlamı belirsizdir ancak şöyle yorumlanması da mümkündür: Nasıl ki hareketlilik, hareketin önkabulüyse, aynı şekilde gerilebilirlik de bir yapıda başka bir yapı tarafından meydana getirilen güncel gerilimin kaçınılmaz koşuludur (*CLARKE*, s. 58).

deler geçer; ışık yavaş yavaş yayılmaz, aksine bir kerede her bir şeye varır.

IX.1. Yine su, havanın yardımı olmaksızın nasıl gerilime tabi olurdu? Arenanın ortasındaki kaynaktan fışkıran ve kokusu amfitiyatronun en yüksek bölümüne kadar ulaşacak ölçüde safran taşıyan suyun bu hareketinin gerilimle meydana geldiğinden kuşku mu duyarsın? Ne elini kullan, ne de başka bir aleti; sadece derin nefes al, suya doğru üfle ve bırak; 2. su havanın kullanımında olacak, solukla birlikte ortaya çıkacak, onu zorlayacaktır; tekrar tekrar doğasıyla mücadele edecek, doğası gereği aşağı çökmesi gerekirken yükselecektir. Nasıl? Yüküyle ağırlaşmış gemiler açıkça göstermez mi, onları batmaktan alıkoyan şeyin su değil de soluk olduğunu? Zira gemi kendisi tarafından taşınmasaydı, su dayanamaz ve ağırlığı taşıyamazdı.

3. Yukarıdan bir su birikintisine düşen bir disk batmaz da geri sıçrar, aynı şekilde, onu iten soluk olmasa bu olabilir miydi? Yine, mevcut katı yapılarda dışarıda oluşmuş sesi toplayan ve onu bitişik olduğu kısma geçiren hava olmasa, sesler evin duvarlarından nasıl geçerdi? Açık ki, soluk sayesinde, sadece açık olan kısma değil, aynı zamanda görünmeyen ve kapalı kısma dönük bir gerilim oluşur.

4. Bu, soluk için gayet kolay bir şeydir, zira o hiçbir yere ayrılamaz, aksine kendisini parçalıyor görünen nesnelerin ortasından dosdoğru geçerek kendisiyle birleşir. Duvarlar ve yüce dağlar koyarsanız yoluna, bize ulaşan geçidin önünü tümüyle kapamış olursunuz ama kendisine ulaşan geçidin asla. [Böyle bir durumda] önü kapanan sadece bizim onun yönündeki rotamızdır; havanın kendisi onu ayıran her şeyden geçer, sadece akım

etrafında dolanmaz ve onu iki taraftan sarmaz, aynı zamanda tam içinden de geçer.

X.1. Hava *aether*'in[80] en açık kısmından yeryüzüne dik iner. Topraktan ve hatta sulardan daha hızlı, seyrek ve yüksektedir, buna karşın *aether*'den daha yoğun ve ağırdır, doğal olarak soğuktur ve karanlıktır, ışığı ve ısısı her yerden gelir.

2. Dışsal ateşlere, hareket halindeki göksel cisimlere ve göğün daimi devinimine yakınlığından ötürü kendisini aynı zamanda seyrelten en yüksek bölgesi aşırı kuru ve sıcaktır. En alçak bölgesi ise yeryüzüne yakın olmakla birlikte, ondan aldığı gazlardan ötürü yoğun ve bulutludur. En yüksek ve en alçak bölümüyle kıyaslarsan, ortası kuruluk ve seyreklik bakımından daha ölçülüyse de, her iki bölgeden de daha soğuktur.

3. Zira üst kısımlar yakındaki göksel cisimlerin sıcaklığını alır. Aşağı kısımlar da sıcaktır, zira [aşağı kısımları] her şeyden önce yeryüzünden çıkan gazlar ve yine rotasında karşılaştığı, yumuşak bir şekilde geri yansıyan Güneş ışınları iki kere ısıtır. Aşağı bölgenin bir diğer ısı kaynağı ise tüm canlıların, ağaçların ve bitkilerin içerdiği sıcak soluktur, zira hiçbir şey ısı olmadan yaşayamaz.

4. Bunlara sadece insan eliyle yakılan ve görülebilen değil, aynı zamanda yeryüzünde saklı olan ateşleri de ekle; bu [saklı] ateşlerden bazıları gün yüzüne çıkarken sayısız miktarda olan diğerleri, görülmeyen gizli derinliklerde daimi olarak parlar. Toprağın verimli her kısmı belli bir ısıya sahiptir, zira soğuk kısırken sıcak verimlidir. Bu yüzden bu sıcak etkilerden uzak

80 Stoacılara göre *aether* ateşin en saf halidir ve gökte bulunur (*HINE*, s. 197).

olan havanın orta kısmı soğuktur, yani bu hava doğası gereği soğuktur.

XI.1. Havanın bölümlemesi bu şekildeyken, [hava] en aşağı bölgede bilhassa hareketli, kararsız ve değişmeye hazırdır. Yeryüzüne yakın noktada bazen girişim halindedir, bazen edilgen, bazen tetikleyicidir, bazen tetiklenir. Her daim aynı şekilde değil, farklı noktalarda farklı şekilde etkin olur, yersizdir o, kısmi olarak değişim gösterir. Değişkenliğinin ve yerinde durmaz halinin nedenlerinden biri, karşılaştığı yeryüzü konumlarının havanın durumuna yaptığı büyük etkidir. Bir diğer neden ise göksel cisimlerin hareketleridir. Onların içinde de en büyük rolü Güneş'e vermelisin; [Güneş]yıla yön verir, yaz ve kışın dönüm nedenlerini oluşturur.

2. Bir sonraki en etkin neden ise Ay'dır, ancak diğer yıldızlar da, yeryüzüne yakın noktada uzanan soluk kadar, yeryüzündeki şeyleri etkiler ve [olağan] hareketleriyle ya da ters hareketleriyle bazen yeryüzünde soğuğa, bazen yağışa ve diğer zorlu koşullara neden olur. Bütün bunları, gök gürültüsünden, yıldırımdan ve şimşekten bahsetmeden önce, bir önsöz olarak ele almamız gerekiyordu. Zira bu olaylar havada meydana geldiği için, havanın doğasına ilişkin yapılmış bir açıklama, onun ne yapabileceğini ya da neye uğradığını daha açık bir şekilde ortaya koyacaktır.

XII.1. Meydana gelen üç [doğa] olayı var: Şimşekler, yıldırımlar ve gök gürlemeleri. Bu sonuncusu [diğerleriyle] aynı anda meydana gelse de, sonradan duyulur. Şimşek ateşi gösterirken yıldırım onu saçar. İlki, açıklayacağım gibi, çarpma etkisi olmayan bir girişim ve tehdit unsuruyken diğeri çarpmayla sonuçlanan bir fırlatımdır. Herkesin üzerinde anlaşmaya vardığı bazı

konular olduğu gibi, farklı görüşlerin dile getirildiği konular da vardır.

2. Herkes üzerinde anlaşmaya varmıştır ki, bütün bu olaylar bulutlarda meydana gelir, dahası, hem şimşeklerin hem de yıldırımların ateş ya da ateşe benzer bir şeyden oluştuğu da yine üzerinde anlaşılan bir husustur. Şimdi burada, tartışılan konulara geçelim. Bazıları ateşin bulutlarda mevcut olduğunu, bazıları da zaman içinde oluştuğunu ve gönderilmeden evvel orada olmadığını düşünüyor. Ateşin zaten bulutlarda evvelce bulunduğunu düşünenler de aralarında uzlaşamıyor.

3. Zira ateşi farklı bir ışık kaynağından oraya taşıyorlar. Bazıları diyor ki, ileri geri giden Güneş ışınlarının [kendilerine] daimi dönüşü ateş yakıyor. Anaxagoras bu ateşin *aether*'den damladığını, birçok parçacığın bu büyük ısı kaynağından dökülerek bulutlarda biriktiğini ve uzun bir süre korunduğunu söylüyor. Aristoteles ise ateşin uzun sürede birikmediğini, aksine tek bir sürede sıçrayarak oluştuğunu söylüyor.[81]

4. Düşüncesi şöyle:

Dünyanın iki kısmı en aşağı noktasında uzanır, yani toprak ve su. Her biri bir şey yayar. Topraktan çıkan buhar kuru ve dumansıdır, rüzgârları, yıldırımları ve gök gürültüsünü meydana getirir; sudan çıkan ise nemli olup yağmura ve kara neden olur. Buna karşın yeryüzünden çıkan kuru buhar, rüzgârların kaynağıdır, bir araya gelip kütleleşince, şiddetli bir hareket halindeki bulutların çarpışmasıyla sıkışır.

5. *Ardından bu güçlü itkiyle, yakın bulutlara çarpar. Çarpmanın etkisiyle, bizim ateşlerimizde, hani çıra aşırı yeşilse çatırdar ya, işte ona benzer bir gürültü meydana*

81 Aristoteles, *Meteorologica* 2.9.369a10-14; 25-b11.

gelir, zira nem içeren kütle halindeki soluk da alevle birlikte infilak eder. Aynı şekilde az evvel bahsettiğim soluk, çarpışan bulutlar tarafından zorlanır, diğer bulutlara doğru sürülünce de, ne yok olması, ne de sessiz bir şekilde infilak etmesi mümkündür.

6. *Bulutlar farklı olduğu için, gürültüler de farklıdır, [bulutların] kimisi daha geniş bir delik, kimisi de daha dar bir delik içerir. Bu durumda ortaya çıkan büyük soluk kütlesi ateştir ve şimşek olarak adlandırılır, hafif bir etkiyle bile parlar ve zayıftır. Sesinden önce görürüz çaktığını, zira görüşümüz daha çabuk olmakla birlikte duyuşumuzun önüne geçer.*[82]

XIII.1. Birçok verinin de ortaya koyabildiği üzere, ateşi bulutlarda saklayanların görüşü yanlıştır. Ateş göklerden düşüyorsa, niçin, ısı her daim yukarıda olduğuna göre bu her gün gerçekleşmiyor? Dahası, doğanın yukarı çektiği ateşin, aşağı doğru yönelmesine de herhangi bir açıklama getiremiyorlar. Nitekim durum bizdeki ateşlerden farklıdır, bizdekinde kıvılcımlar aşağı düşer, zira onların belli bir ağırlığı vardır. Ateş ise aşağı inmez, çekilir ve aceleyle itilir.

2. Aşağı zorlanma gibi bir durumun söz konusu olmadığı saf ateşte asla buna benzer bir şey olmaz veyahut ateşin bir kısmının düşmesi tamamını tehlikeye atar, zira bir kısmının gücünü yitirmesi, tamamını düşürür. O halde, her zamanki hafifliğinin düşmesine engel olduğu ateş, ağırlığını kaybediyorsa, nasıl oluyor da, düşebileceği bir yerde durabiliyor? Yani? *Kimi ateşler en aşağıya kadar inebiliyor, tıpkı incelediğimiz şu yıldırımlar gibi, değil mi?*

3. Katılıyorum. Aksi halde gitmezler de taşınırlar, bir güç onları aşağıya zorlar ve bu, yersiz baskının, boz-

82 Aristoteles, *Meteorologica* 2.9.369a10-14; 25-b11.

manın ve anormal hiçbir şeyin olmadığı *aether*'de gerçekleşmez. Nesnelerin düzeni [her yere] hakimdir ve dünyanın koruyucusu olarak en dıştaki sınırlarını ve olan biteni en güzel şekilde çevreler. Ateş oradan inemez ama dışındaki bir şey tarafından da zorlanamaz, zira *aether*'de değişken bir yapı için boşluk yoktur. Düzene konmuş yerleşik unsurlar bir çatışma halinde değildir.

XIV.1. Diyorsun ki, *boydan boya uçan yıldızların nedenlerini açıklarken havanın belli kesitlerinin daha yüksek bölgenin ısısından ötürü alevleri kendisinde toplayarak tutuştuğunu söylüyorsunuz.* Ancak bu, birisinin, ateş aslında doğanın izin vermediği *aether*'den aşağı düşüyor ya da ısı, güçlü ateşten aşağıdaki bölgelere sıçrıyor demesinden oldukça farklı bir şeydir. Zira ateş oradan düşmez, bu imkânsızdır, oradan sadece doğar.

2. Gerçekten biz de, yangının geniş bir şekilde yayılmasıyla birlikte uzunca bir süre ısınan sıra evlerin birden alev aldığını görmüşüzdür. Çok benzer şekilde, havanın en yüksek kısmında da, ateşi tutabilme karakterine sahip bir şey, üzerindeki *aether*'in ısısından ötürü alev alır. Bu durumda *aether*'in en aşağı kısmının hava gibi bir şey içermesi ve yine havanın en yukarıdaki kısmının *aether*'in en aşağı kısmından farksız olması gerekir, zira bu iki farklı yer arasındaki geçiş ani değildir. Sınırda güçlerini yavaş yavaş öyle karıştırırlar ki, mevcut yapı hava mı, yoksa hâlâ *aether* midir, kuşku duyabilirsin.

XV.1. Bizimkilerden[83] bazıları, havanın, ateşe ve havaya dönüşebildiği için, başka bir yerden yeni alev kaynakları edinmeyeceğini düşünüyor. Buna göre, ateşin

83 Burada kastedilen Stoacılardır.

kendisi, hareketiyle parlar ve yoğun haldeki, sıkılaşmış oyuklar içeren bulutları parçalarken kaçınılmaz olarak, devasa cisimler çatırdıyormuşçasına büyük bir gürültüye neden olur. Bulutların gönülsüzce teslim olduğu bu çatışma ateşe alev alma imkânını tanır, tıpkı elin bıçağın kesmesini sağlaması ve buna karşın kesmenin [zaten] bıçağa özgü olması gibi.

XVI.1. Bir şimşek ile yıldırım arasındaki fark nedir o halde? Açıklayacağım. Şimşek geniş bir şekilde uzaklara yayılırken yıldırım toplanmış ve şiddetle atılmış ateştir. Hani, iki elimizi birleştirip suyu tutarız da, ardından tulumba gibi avuçlarımızı bastırırız ya, işte, bir benzerinin yukarıda da olduğunu düşün. Birbirine baskı uygulayan iki bulut dar bir oyuktan soluk çıkarır ve bu soluk zaman içinde parlayarak sapanla fırlatılmış gibi fırlatılır. Keza mancınıklar ve örümcekler de, silahlarını ateşlediğinde bir ses çıkarır.

XVII.1. Bazıları soğuk ve nemden geçen ateşli soluğun gürültüye neden olduğunu düşünüyor. Zira kızgın demir sessiz bir şekilde sulanmaz. Aksine, yanan kütle suya düşünce, güçlü bir sesle söner. Anaximenes'in[84] söylediğine göre,[85] bulutların çarpışmasından doğan soluk gök gürültüsüne neden olur ve önüne çıkan engellerle mücadele ederken onları döker, bu kaçış ateşi doğurur.

XVIII.1. Anaximander bütün bu olayları soluğa atfediyor.[86] Diyor ki, *gök gürültüsü bulutun çarpılma sesidir*. Niçin hiçbiri aynı değil? Çünkü çarpan şeyin kendisi de [her daim] aynı değil. Peki, niçin gök açık havada

84 Anaximenes İ.Ö. 6. yüzyılda yaşamış Yunan filozofudur.

85 Bkz. *DIELS* 13A17.

86 Bkz. *DIELS* 12A23; *CAPELLE 1*, s. 70-71.

gürlüyor? Çünkü soluk ancak yoğun ve açılmış geçitten havaya sıçrayabilir. Buna karşın, niçin bazen şimşek çakmaz da sadece gök gürültüsü olur? Çünkü ziyadesiyle zayıf olan soluğun, büyük bir gürültü meydana getirebilecek kadar gücü olsa da, alev oluşturabilecek kadar gücü olmaz. O halde şimşek tam olarak nedir? Yayılarak ve şiddetle kaynayarak bulunduğu yeri terk edemeyecek kadar zayıf bir ateş meydana getiren hava karmaşasıdır. Yıldırım nedir? Daha şiddetli ve yoğun olan soluk hareketidir.

XIX.1. Anaxagoras[87] bütün bu hava olaylarının *aether*'den daha aşağı katmanlara düşen enerjiden kaynaklandığını söyler, ona göre, ateş soğuk bulutlara gürültüyle çarpar ve onları yırtarak ayırdığında bir parlama olur, daha düşük enerjili olan ateş şimşeği meydana getirir, daha yüksek enerjili olan ise yıldırımı.

XX.1. Apollonialı Diogenes[88] bazı gök gürültüsünün ateşten,[89] bazısının ise soluktan meydana geldiğini söyler, ona göre, ateş önce gelen bildirici gök gürültüsünü, soluk ise herhangi bir parlama olmaksızın çatırdayan gök gürültüsünü oluşturur. Nitelikleri tümüyle farklı olmamak koşuluyla, bazen biri olmadan diğerinin etkin olabileceğini, buna karşılık birinin

87 Kullandığımız edisyonda Anaxagoras olarak geçen bu isim, diğer bazı edisyonlarda Anaxander şeklinde geçer. Hine'ın bu kullanım için yaptığı açıklamada da geçtiği gibi, bu isimde bir filozof bilinmemektedir, Seneca'nın bahsettiği isim farklı uzmanlarca Anaximander ya da Anaxagoras olarak yorumlanmıştır (*HINE*, s. 213).

88 Apollonialı Diogenes, İ.Ö. 5. yy.'da yaşamış ünlü Ionia filozofuydu ve Antisthenes'in bildirdiğine göre, Anaximenes'in öğrencisiydi (W. Smith, *a. g. e.*, s. 145). Bkz. Diogenes Laertius 9.57.

89 *DIELS* 64A16.

diğeri tarafından meydana getirilebileceğini kabul ediyorum. Kim, büyük bir güçle zorlanan soluğun da, bir gürültü oluşturduğunda, ateş doğurabileceğini reddedebilir?

2. Kim, bazen ateşin de buluta girip çıkmakta başarısız olduğunu, birkaç tanesini yırtıp parçalayabilirken onlardan birçoğunun yarattığı kalabalık içinde ezildiğini kabul etmez? O halde ateş soluğa dönüşebilir ve parlaklığını yitirebilir, keza soluk da havayı tutuşturup kesebilir. Buna, derin bir etkiyle havayı parçaladığı için, yıldırımın hem soluğu ileri itip zorlayacak hem de rüzgârı geri sürükleyebilecek bir güce sahip olmasını, bu yüzden çarpılmadan evvel her şeyin ateşin öne aldığı rüzgâr tarafından titretilmesini ekle.

XXI.1. Şimdi, üstatlarımızı bırakıp kendi başımıza hareket etmeye başlayalım ve üzerinde uzlaşılan konulardan belirsiz olanlara geçelim. Nedir üzerinde uzlaşılmış olan? Yıldırımın ateş olduğu, yine alevden başka bir şey olmayan şimşeğin, daha fazla güçlü olması durumunda, gelecekte yıldırım olabileceği [üzerinde uzlaşılmıştır]. [Başka bir deyişle yıldırım ve şimşek], doğaları değil, güçleri bakımından birbirlerinden ayrılırlar. Yıldırımın ateş olduğunu rengi gösterir, böyle olmasa, bu etkiyi göstermez. Zira çoğu kere birçok yangının nedeni yıldırım olmuştur.

2. Ormanlar yanmıştır onun yüzünden, kentler dağılmıştır. Hatta yıldırımın düşmediği yerler bile, sanki kara boyayla renklendirilmiş gibi yanmış ve kararmıştır. Düşün, yıldırım çarpmış şeyler nasıl da sülfür kokar, değil mi? Neticede her iki şeyin de ateş olduğu ve hareketleri kadar yerleri bakımından da birbirinden ayrıldığı kabul edilmiştir.

3. Şimşek, yere doğru harekete geçmemiş bir yıldırımdır ve buna karşılık diyebilirsin ki, bir yıldırım da yere doğru harekete geçirilmiş bir şimşektir. Bu sözleri uzun uzun çekiştirip kullanmaya gerek yok, bu şeylerin birbiriyle alakalı, aynı türde ve karakterde olduğunu göstereyim yeter. [Neticede] şimşek, neredeyse yıldırımdır. Ters çevirelim. Yıldırım şimşekten çok daha ötesidir.

XXII.1. İkisinin de ateş olduğu kabul edildiğine göre, ateşin yaşadığımız yerde genel olarak nasıl oluştuğuna bakalım, zira daha yukarıda da aynı şekilde meydana gelir. [Ateş] iki şekilde [oluşur]: Birincisi, çarpmayla körüklenmesi, örneğin bir taş tarafından, ikincisi ise sürtünmeyle alevlenmesidir, örneğin iki çubuğun uzunca bir süre birbirine sürtünmesi gibi. Her türden değil, sadece defne, sarmaşık ve sığırtmaçların bu amaca uygun olmasıyla bildiği, yanmaya uygun bitkiler bunu sağlayabilir senin için. Aynı şekilde bulutlar da, birbirine çarptığında ya da sürtündüğünde ateş meydana getirebilir.

2. Hangi gücün fırtınaları azdırdığına ve hangi enerjinin hortumları döndürdüğüne bakalım. Kendi yoluna bükülmüş bir şey bozulur, ele geçirilir ve yerinden çok uzağa fırlatılır. O halde böyle büyük bir güç ateşi bir yerden ya da kendi yerinden ediyorsa, bunda şaşılacak ne var? Öyle ki, söz konusu rüzgârların geçmesiyle birlikte sürtünmeye maruz kalan cisimlerce ne kadar ısı hissedilebileceğini de görebilirsin. Bunun sadece genelde büyük güce sahip olduğu kabul edilen cisimlerin ve yıldızların gücüyle alakalı olduğuna inanmamak gerekir.

XXIII.1. Buna karşın, belki de, bulutlar da iten ve yumuşak bir şekilde varlığını sürdüren bir rüzgâr tarafından başka bir bulutun üzerine sürüldüğünde, parlayan

ama sıçramayan bir ateş yakacaktır, zira şimşeğin oluşması için, yıldırımın oluşmasından daha az enerjiye ihtiyaç vardır. Yukarıda, sürtünmenin sıcaklığı nasıl meydana getirdiğini göstermiştik.

2. Şimdi ise, hava ateşe dönüşebildiği için ve bu, çok güçlü bir sürtünme gücüne, yani kendisininkine bağlı olduğu için, rüzgâra dönüştüğünde de aynı şekilde ateşin meydana geldiğini, buna karşın ateşin geçicisi olduğunu ve çarçabuk kaybolmaya mahkûm olduğunu [söyleyelim], zira bu ateş katı ya da kendisinde sağlam bir şekilde durabileceği bir cisimde meydana gelmez. Bu yüzden, böyle bir ateş geçicidir ve süresi rotasına ve seyrine bağlıdır, yakıtı olmadığında [dış etkenlerce] söndürülür.

XXIV.1. Diyorsun ki, *nasıl oluyor da, sen ateşin doğasında daha yükseklere yönelmek olduğunu söylüyorken yıldırım yeryüzüne yöneliyor? Ateşle ilgili söylediğin şey yanlış mı yoksa? Zira yolu, eşit ölçüde, yukarı da çıkıyor, aşağı da [iniyor].* Her iki yaklaşım da doğru olabilir. Zira ateş doğası gereği bir noktaya yükselir ve onu hiçbir şey alıkoymuyorsa ancak yükselebilir, tıpkı suyun doğası gereği aşağı doğru hareket etmesi gibi, öyle ki, bir güç onu ters yöne çekmiyorsa, yağmur olarak düşeceği yere yönlendirilir. Yıldırım kendisini fırlatan aynı zorunluluktan ötürü düşer.

2. Bu ateşlerin başına gelen, aslında ağaçların başına gelen şeydir, zira ağaçların tepeleri yere doğru eğilir, hatta esneklerse, yere değebilir; ama bırakırsan yine kendi yerine serpilir. O halde yıldırımın ve nesnenin karakterinin [doğal] eğilime uygun olmadığını düşünmen mümkün değildir. Ateşin istediği yere gitmesine izin verirsen o yer gökyüzü olacaktır, yani ziyadesiyle hafif

şeylerin yerleştiği yer; bir şey ateşle çarpışırsa ve onu doğal hareketinden ederse, bu durum, [ateşin] doğasından değil, esaretinden kaynaklanır.

XXV.1. Biri diyor ki, *sen bize bulutların, nemli, hatta aşırı ıslak olsa bile, birbiriyle sürtündüğünde ateşi oluşturduğunu söylüyorsun. Nasıl oluyor da, bulutlar, sudan meydana gelmesi daha olası olan ateşi meydana getirebiliyor?*

XXVI.1. Her şeyden önce, bulutlar su içermiyor, aksine hava yoğundur ve su yaratmaya uygundur, henüz suya dönüşmemiştir hava ama eğilimi ve gidişi bu yöndedir. Suyun önce toplandığını, sonra da döküldüğünü düşünmemelisin, o aynı anda oluşur ve dökülür. Yine, ben bulutların nemli ve su oluşturmaya hazır olduğunu söylüyorsam da hiçbir şey ateşin nemli bir şeyden ve kuşkusuz senin daha da şaşırtıcı bulacağın ölçüde, nemin kendisinden oluşmasını engellemeyecektir.

2. Bazıları bir şeyin suya dönüşmeden ateşe dönüşebileceği fikrini reddediyor, buna göre, bir bulut, taşıdığı suyu korurken bir parçasından ateşi meydana getirebilir, tıpkı odunun bir kısmının yanarken başka bir kısmının terlemesi gibi. Bunların birbirine zıt şeyler olduğunu ve birbiri tarafından ortadan kaldırılmadığını söylemiyorum, aksine ateşin, nemden daha etkin olduğunda üstün geldiğini, buna karşılık, nem miktarı daha fazla olduğunda, ateşin etkisizleştiğini, bu yüzden yeşil bitkinin yanmadığını söylüyorum. Bu durum, bir şeyin ne kadar su içerdiğine bağlıdır.

3. Zira az miktarda su ateşin gücünü engelleyip durdurmayacaktır. Yani? Posidonius'un aktardığı gibi[90], atalarımızın döneminde, Ege Denizi'nde, denizin köpüklendiği

90 Bkz. *HINE*, s. 213.

gündüz vaktinde bir ada yükselip de derinlerden duman çıkarken ateş sadece geceleyin belirebilmişti. Bu daimi bir olay değildi, yeraltı ısısı, üzerinde uzanan suyun ağırlığına etki edince, ateş yıldırımlar gibi ara ara parlamıştı.

4. Ardından taşlar ve kayalar fırlatılmış, bir kısmı yanmadan evvel solukla itilmiş ve bozulmadan kalmış, bir kısmı ise aşınarak süngertaşı olarak ufalanmıştı. En nihayetinde yanmış bir tepenin ucu görünmüş, yüksekliği artan kaya bir ada boyutuna ulaşmıştı.

Aynı olay, bizim zamanımızda, Valerius Asiaticus'un ikinci konsüllüğünde de[91] meydana gelmiştir.

5. Neden bunlardan bahsediyorum? Ateşin kendisini çevreleyen deniz tarafından söndürülmediğini ve dalgaların güçlü ağırlığının onun sızmasına engel olmadığını göstermek için elbette... Posidonius'un dinleyicisi olan Asclepiodotus, suda patlak vererek ortaya çıkan ateşin iki yüz adım uzunluğunda olduğunu kaydeder. Böyle bir durumda, suyun büyük gücü denizin yatağından doğan alevlerin gücünü bastıramadıysa bulutların yumuşak ve çiyli neminin, havadaki ateşi söndürebilmesi ne kadar da düşük bir ihtimal değil mi?

6. Neticede bulutlardaki nem, ateşin oluşmasına mani değildir, aksine, bulutlu hava dışında şimşek çaktığını görmeyiz. Açık havada yıldırım olmaz. Bulutsuz gün böyle bir korkuyu barındırmaz, keza bulutlarla örtülmemiş gece de. O halde? *Bazen, yıldızlar görünürken ve gece dinginken çakmıyor mu şimşek?*

7. Parlamanın gerçekleştiği yerde bulutların olduğundan emin olabilirsin, sadece yeryüzü kavisi bizim onları görmemize engel oluyor. Buna, yeryüzüne yakın

91 İ.S. 46.

olan alçaktaki bulutların sürtünmeye neden olup daha yukarı zorlanan ve bulutlu bölgede oluşmasına rağmen göğün bulutsuz açık bölgesinde beliren ateşi meydana getirmesini ekle.

XXVII.1. Kimi yazarlar gök gürültüsünü farklı türlere ayırıyor, mesela haşmetli bir gürültüyle kopan bir tanesinin deprem öncülü olduğunu, rüzgârın inleyerek zehirli surlarını aşmaya çalıştığını söylüyorlar. Bana söyler misin, böyle bir gök gürültüsünün oluştuğunu nasıl düşünüyorlar? Bulutlar atmosferi kuşattığında, atmosfer oyuklu derinliğinden salınarak böğürtü gibi boğuk, daimi ve düzenli bir gürültüye sebep oluyor. Yine göklerin alanı nemden mustarip olunca, gök gürültüsü başlayana dek bir türlü boşalamıyor.

2. Bu yüzden, bu türden bir gök gürültüsü yağmur yağacağının işaretidir. Başka bir gök gürültüsü türü daha vardır, bu, düzenli bir sesten ziyade çatırdama şeklinde meydana gelir, çok daha kesindir ve içi su dolu topun birinin kafasında patladığı an çıkardığı ses gibidir. Bu gök gürültüsü, yoğun bir şekilde kabarmış bir bulutun boşalmasının neticesidir ve kendisini şişiren atmosferden boşanır. Buna doğru bir şekilde çan demişler, ani ve şiddetli. Bu gök gürültüsü meydana geldiğinde insanlar manen çöker ve bazen tümüyle korkunun esiri olur; kimileri yaşamını yitirmez de serseme döner ve hatta aklını yitirir: Biz bunlara "yıldırım çarpmış" diyoruz, zira göklerdeki bu gürültü onların aklını yerinden oynatır. Gök gürültüsü, nadiren meydana gelen ve ancak hareketle kendine gelebilen, bir bulut deliğine sıkışmış atmosfer tarafından da iteklenebilir. Bu atmosfer kendisine bir açılma alanı ararken karşılaştığı duvarlara çarparak sesi meydana getirir. Bu, ellerin

çarpıştırılmasıyla oluşan alkışa ne çok benzer değil mi? Bulutlar çarpıştığında, bu karşılaşan nesnelerin haşmetiyle doğru orantılı olarak çok büyük bir gürültü umulmalı, değil mi?

XXVIII.1. Birisi diyor ki, *bulutların tepelere çarptığını ama hiç gürültü çıkmadığını görüyoruz.* Her şeyden önce, bulutlar, nasıl çarparsa çarpsın bir gürültü çıkarmaz, sadece yapısının ses çıkarmaya uygun olması gerekir. Elinin arkalarını birbirine vur, alkış sesi çıkmayacak, buna karşın avuç içleri çarpışırsa ses çıkacaktır. Dalgalanan oyukların düz mü, yoksa uzanmış mı olduğu da ziyadesiyle önem arz eder. Yine bulutlar sadece hareket etmiyor, [bulutların] aynı zamanda büyük bir gücün ve fırtınalı bir durumun etkisi altında olması gerekiyor.

2. Dahası, dağ bir bulutu yarmaz, sadece bir süreliğine bir yerinden ayırarak böler. Soluğu dışarı nasıl çıkarırsa çıkarsın bir kese de gürültü çıkarmaz, bir bıçakla kesilirse, soluk kulaklara etki etmeksizin sızar, gürültü çıkarabilmesi için kesilmesi değil, patlatılması gerekir. Ben aynı durumun bulutlar için de geçerli olduğunu düşünüyorum. [Bulutlar] güçlü bir etkiyle parçalanmadıkça gürültü çıkarmazlar.

3. Buna, bir dağa doğru sürüklenmiş bulutların patlamadığını, sadece dağın etrafına yayıldığını ekle. Dahası, bulutlar, farklı noktalarda soluk içeriyorsa, dağın kendisinden evvel etrafındaki şeylere çarpar, ağaçları, dalları, çalıları ve öne çıkan sivri kayaları sarar. Ancak bulutlar hepsine bir kerede çarpmadıkça herhangi bir gürültü ortaya çıkarmaz.

4. O halde şunu bilmelisin ki, bir ağacın etrafına doğru akan rüzgâr fısıldar ama gürüldemez. Anlatacağım gibi, gürültünün açığa çıkması için bütün kütleyi bir

kerede dağıtan derin bir etkiye ihtiyaç vardır, gök gürültüsü olduğunda işitildiği gibi.

XXIX.1. Buna ek olarak, hava doğası gereği, seslere uygundur. Nasıl? Ses, çarpılmış havadan başka bir şey değildir. Bu yüzden hem oyuklu hem de gerilim halindeki bulutlar birbirine doğru itiliyor olmalıdır. Düzden ziyade, oyuklu nesnelerin ne kadar çınlayıcı, gevşekten ziyade gerilime açık olduğunu görürsün. Davulların ve büyük zillerin ses çıkarması gibi; zira ilki içindeki dirençli solukta titreme meydana getirirken ikincisi, ancak çukuru bronzsa çınlar.

XXX.1. İçlerinde, Asclepiodotus'un da bulunduğu bazı kişiler, yıldırımla gök gürültüsünün kuru cisimlerin çarpışmasıyla da oluşabileceğini söyler. Bir keresinde Etna çok miktarda ateş püskürmüş ve büyük bir kızgın kum kütlesi dökmüştü, gün ışığı toza bulanmış ve aniden bastıran karanlık tüm insanları ürkütmüştü. Diyorlar ki, *bu zaman içinde, hava çok sıcak olduğunda belirme imkânı bulunmayan bulutlardan değil de, kuru cisimlerin çarpışmasından oluşan çok sayıda yıldırım düşmüş ve gök gürlemesi duyulmuştu.*

2. *Cambyses*[92] *Ammon'a bir ordu yolladığında bir güney rüzgârının dövdüğü, bu yüzden kar gibi, yoğun bir şekilde yağan kumlar, orduyu ele geçirip gömüvermişti. Neticede, gök gürültüsü ve yıldırımın oluşum yolu, kumun [kumla] sürtünmesini andırır.* Bu yaklaşım, bizim görüşümüzle çatışmıyor.

3. Zira biz, yeryüzünün iki türden de parçacık yaydığını ve kurulukla ıslaklığın havanın tümünde birbiri-

92 Cambyses: İ.Ö. 530-522 arasında hüküm sürmüş bir Persia kralı.

ne karıştığını söylemiştik.[93] O halde bir şey, bu şekilde oluşuyorsa, saf soluktan meydana gelmiş olandan daha katı ve yoğun bir bulutsa, 4. patlayarak bir gürültü çıkarabilir. Bu bahsettiğim olaylar, neticede havayı ateşlerle ya da yeryüzünü fırçalayan rüzgârlarla doldursa da gürültü çıkarmadan önce bir bulut meydana getirir. Bulutlar nemli olduğu kadar kuru maddelerden de oluşabilmektedir, zira bahsettiğimiz gibi,[94] bir bulut yoğunlaşmış hava kütlesidir.

XXXI.1. Ayrıca, incelemek istersen yıldırımın etkileri harikadır ve hiç şüphe yok ki, yüce ve kutsal bir gücü var. Gümüş paralar, içinde bulundukları kutulara bir şey olmamasına ve [kutular] zarar görmemesine rağmen erir. Kılıflara bir şey olmaz da, içindeki kılıçlar erir ve tahtadan sapı zarar görmeden kalırken tüm metal başlığı akar mızrağın üzerine. Şişesi kırılırken içindeki şarap katılaşır, ancak sertliği üç günden fazla dayanmaz.[95]

2. [Yıldırımın] kayda değer etkilerine, insanların ve diğer canlıların üzerine düştüğünde, kafaların, yıldırımın çıkış noktasına doğru dönmesini ve ağaçların üzerine düştüğünde, kıymıkların her daim yıldırımın aksi yönünde uçmasını da ekleyebilirsin. Peki, ölümcül salgıları olan tehlikeli yılanlara ve diğer hayvanlara yıldırım çarptığında, tüm zehrin tükenmesi hakkında ne düşünürsün? Biri *nereden biliyorsun,* diye sorabilir. Kurtlar, zehir içeren bedenlerde ortaya çıkmaz, buna karşın

93 Bkz. 2.XII.4.

94 Bkz. 2.XXVI.1.

95 Hine'ın da bildirdiği gibi, Seneca dışında hiçbir Eskiçağ yazarı yıldırımın şarabı katılaştırdığından bahsetmemiştir (*HINE*, s. 213).

yıldırımın çarptığı [bu hayvanların] bedenleri birkaç gün içinde kurt üretir.

XXXII.1. Yıldırımların gelecekte gerçekleşecek olayları öngörmesi, sadece şu veya bu olayın işaretlerini vermeyip aksine çoğu kere kaderdeki olaylar silsilesinin tüm düzenini hem de yazılandan çok daha açık ve net kanıtlarla bildirmesi hakkında ne düşünüyorsun? Bizimle, peşi sıra yıldırımların yorumu konusunda üstün bilgi sahibi olan Tuscus'lar[96] arasında fark vardır.

2. Biz, bulutların çarpıştığını ve bunun üzerine yıldırımların gönderildiğini düşünüyoruz. Onlar ise, bulutların yıldırımlar gönderilsin diye çarpıştığını sanıyor. Öyle ki, her şeyi Tanrı'ya atfediyorlar, onların görüşüne göre, sanki olaylar meydana geldiği için işaret vermiyor da işaret verecekleri için meydana geliyor. Amaçları geleceği bildirmek olsa ya da sadece bir doğa olayı olsalar, neticede, aynı mantıkla oluşuyorlar. Öyle ya, Tanrı tarafından gönderilmese [yıldırımlar] nasıl işaret verebilir?

3. Nitekim kuşlar, bize görünmek için hareket etmese de hayırlı ve hayırsız kehanete yol açar. Biri diyor ki, *Tanrı onları hareket ettiriyor*. Oysa Tanrı kimine alâmetler, kimine de sadece [sıradan] iç organları yüklüyorsa ne boş, ne değersiz bir işin tatbikçisi olur!

4. Kuşların kanatları bizzat Tanrı tarafından yönlendirilmese de ve sığırın iç organları sadece baltayla biçimlendirilse de yine de, [kehanete mahal veren doğa olayları] tanrısal kudretle meydana gelir. Kaderde yazılı olan olaylar silsilesi, işaretleri her yerden gelecek ölçüde, farklı bir şekilde açığa çıkar, bazısına aşinayız da, bazısına değiliz. Var olan her şey, gelecekte olacak bir

96 Etrüskler.

şeyin işaretidir. Şansa bağlı ve belli bir mantıktan yoksun olan amaçsız olaylar kehanet kapsamına girmez.

5. Zira bir düzenin ve öngörme niteliğinin olması gerekir. Niçin kartala, büyük olayların kehanet bilgisini sunma onuru bahşedilmiş ya da kuzguna ve az sayıdaki bazı kuşlara? Yoksa diğer kuşların sesi alametten yoksun mu? Oysa kimi unsurlar henüz bu sisteme dahil edilmiş değil, kimi unsurlar ise bizim onlarla olan temasımız çok uzaktan gerçekleştiği için dahil edilemedi.

6. Hiçbir canlı yoktur ki, hareketiyle ve bizimle karşılaşmasıyla bir şeyi öngörmesin. Kuşkusuz, her şey değil, sadece bir kısmı bilgimiz dahilindedir.

Kehanet gözlemcinin işidir. Bu yüzden kehanet, tüm dikkatini ona yönlendiren kişiye mahsustur. Buna karşın boşa giden kehanetler de vardır. Keldanilerin gözlemleri beş yıldızın etkisini ortaya koymuştu.[97] Ya, sen düşünüyor musun, bu binlerce cismin herhangi bir işe yaramaksızın parladığını?

7. Burç uzmanı kişileri büyük hataya sevk eden nedir? Üzerimizdeki kontrolü sadece birkaç yıldıza veriyorlar, oysa tepemizdeki bütün yıldızlar kendilerini kısmen paylaşıyor bizimle.[98] Belki de daha aşağıdaki yıldızlar gücünü bize daha yakından hissettiriyor, daha sık hareket ediyor ve bize başka, diğer canlılara başka uzaklıktan bakıyor.

8. Hareketsiz olan ya da hızı genel evreninkiyle kıyas götürür olduğu için hareketsiz görünen yıldızlar, üzerimizdeki haktan ve egemenlikten yoksun değildir.

97 Bkz. 2.IV.1.

98 Bir yoruma göre, paragraf belirsiz ifadeler içeriyorsa da, mana açıktır: Yakınlık, görünüm sıklığı ve görüş farklılığı, bir yıldızın kişinin kaderi üzerindeki etkisini belirleyen özel faktörler olabilir (*CLARKE*, s. 81).

Başka bir hususu daha düşün, meseleyi gereğine göre yayarak incelemiş olursun.[99] Yıldızların neye yetkin olduğunu bilmek kolay değildir, buna karşın neticede yetkin oldukları şüphe götürmemelidir.

XXXIII.1. Şimdi, yıldırımlara geri dönelim, onlara ilişkin [kehanet] ilmi üçe ayrılır: Gözlem yaparız, yorumlarız ve kefaret veririz. İlk kısım, biçimle, ikincisi kehanetle, üçüncüsü tanrıları teskin etmeyle ilgilidir. Tanrılara, iyilik [sunmaları] ve kötülüklerden vazgeçmeleri için dua etmek gerekir. [Yani] vaatlerini gerçekleştirmelerini dile, tehditlerinden vazgeçmeleri için yalvar!

XXXIV.1. Diğer unsurların öngörüsü, araya yıldırımın girmesiyle feshedildiği için yıldırımların en büyük güce sahip olduğunu düşünüyorlar, [onlara göre], yıldırım ne öngörürse sabitmiş, başka bir görünümdeki alametle değeri azaltılamazmış. İç organların ya da kuşların sunduğu tehditler ne olursa olsun olumlu bir yıldırımla feshedilirmiş, bir yıldırım tarafından bildirilen, aksi yöndeki iç organlar ya da kuşlar tarafından çürütülemezmiş. Bunlar bana yanlış görünüyor.

2. Niçin? Çünkü gerçekten daha gerçek olan hiçbir şey yoktur. Kuşlar geleceği doğru bir şekilde haber veriyorsa bu kehanet yıldırımla hükümsüz kılınamaz, kılınabiliyor olsa kuşların şakıdığı kehanet doğru olamaz. Nitekim burada bir kuş ile bir yıldırımı kıyaslıyor değilim, aksine gerçeğin iki işareti, gerçeği bildiriyorlarsa eşittir. Bu yüzden yıldırımın araya girmesi, iç organlardan ya da kuşbiliciliğinden edinilen izlenimleri iptal ediyorsa iç organlar kötü bir şekilde incelenmiş ya da alametler kötü bir şekilde gözlemlenmiş demektir.

99 Metnin bu bölümü sorunludur ve taşıdığı anlam belirsizdir (*CLARKE*, s. 81).

3. Hangi olayın daha yüce bir görünüşünün veya daha etkili bir doğasının olduğunun bir önemi yoktur, ikisi de gerçeğin işaretlerini sunuyorsa bu minvalde ikisi de eşit demektir. Dersen ki alev dumandan daha kuvvetlidir, yanılmış olmazsın, ancak ateşin göstergesi olarak, alev de, duman da eşit ölçüde işaret sunar. O halde derlerse ki, *iç organlar ne zaman bir şey gösterse ve yıldırımlar aksini, yıldırımların yetkisi daha büyüktür*, buna belki katılabilirim.

4. Ancak derlerse ki, *içlerinden biri gerçeği haber vermesine rağmen yıldırım çarpmasıyla önceki işaret silinir ve yenisi kabul görür*, işte bu yanlıştır. Niçin? Çünkü ne kadar çok kehanet olduğunun hiçbir önemi yoktur, kader tektir, ilk kehanet okunmasında güzelce anlaşılıyorsa ikincisiyle yok olmaz, aynı kalır. Arama yolumuzun aynı ya da farklı olmasının bir önemi yoktur, zira aradığımız şey neticede aynıdır.

XXXV.1. Kader yıldırımla değiştirilemez. Niçin? Çünkü yıldırım da kaderin bir parçasıdır. Nasıl yani? *Kaderin unsurları değiştirilemezse kefaretler ve kurbanlar ne işe yarıyor?* Bütün bu şeyleri [alayla] karşılayan ve bunları kaygılı zihin için birer teselli olarak gören kimi haşin kesimden bahsetmeme izin ver. Kader tanrıçaları yasasını farklı şekilde işletir, asla duacıyla yönlendirilmez, ne merhamet eliyle sarsılır, ne lütuf.

2. Şaşmaz rotasını korur, ilk atıldığı yazgıya göre uçar. Nasıl ki, hızlı akan seldeki sular, arkadan gelen öndekini ittiklediğinden geri gitmezse ve hatta durmazsa, aynı şekilde sonsuz olaylar zinciri de kaderin rotasını ileriye doğru belirler, ilk yasası, buyruğa sadık kalmaktır.

XXXVI.1. Ne anlıyorsun kaderden? Ben onu, hiçbir gücün bozamayacağı, her şeyin ve her olayın zorunluluğu olarak düşünüyorum. Onun sunularla ya da kar beyazı bir kuzunun yaşamıyla sakinleştirilebileceğini düşünüyorsan kutsallığı bilmiyorsun demektir. Bilge birinin bile düşüncesi değiştirilemiyor.

2. Bu, Tanrı'nın düşüncesi için çok daha geçerli değil mi? Zira bilge kişi şu an için en iyi olanı bilirken kutsallık için her şey şimdi gerçekleşmektedir.

Şimdi ise yıldırımlara karşı arındırıcı kurbanlar sunulabileceğini düşünenlerin ve kefaretin, bazen tehlikelere karşı korunmada, bazen onların gücünü azaltmada, bazen de onları ertelemedeki etkisinden kuşkusu olmayanların gerekçesini sunayım.

XXXVII.1. Bahsi geçen yaklaşımın içeriğine biraz sonra değineceğim. [Böyle düşünenlerin] bizimle müşterek yanları var, biz de kaderin etkisini ve gücünü bozmaksızın adakların hayırlı olduğunu düşünüyoruz. Zira bazı unsurlar, ölümsüz tanrılar tarafından belirlenmeden bırakılmış, bu yüzden tanrılara dualar edilirse ya da adaklar sunulursa, bunların sonu hayırlı olur, keza bu son, kadere karşı olmaz, aksine kadere dahil olur.

2. Biri diyebilir ki, *bir şey ya olacak ya olmayacaktır, olacaksa adak adamasan da olacaktır, olmayacaksa adak adasan da olmayacaktır.* Bu, hatalı bir savdır, zira iki seçeneğin arasına denk düşen bir koşulu göz ardı ediyor: Diyorum ki, bu olacak, ama adaklar adandığı takdirde. Biri de diyebilir ki, *tamam da, adağın adanıp adanmayacağı da kaderde yazılı değil mi?*

XXXVIII.1. Sana el verdiğimi ve bunun da, adaklar yerine gelecek ölçüde, kaderde olduğunu düşün. O halde [bu olay] olacaktır. Birisinin kaderinde, ancak okumayı

öğrendiğinde belagatlı olmak varsa, aynı kader, onun okumayı öğreneceğini de içerir, o kişi dolayısıyla [belagat] eğitimi görecektir de. Şu adam, ancak denize çıkarsa zengin olacak diyelim, kaderdeki olaylar düzeni ona büyük bir talih imkânı sunacaktır, nitekim denize çıkması da kaçınılmaz olarak kaderde yer alır, dolayısıyla [adam] denize çıkacaktır da.

2. Sana aynı durumun kefaretlerle ilgili de geçerli olduğunu söylüyorum. Birisi, kutsal öngörüdeki tehditlerin kefaretini öderse tehlikeden kaçacak diyelim, bu durumda kefaretini ödemesi gerektiği de kadere dahildir, dolayısıyla kefaretini ödeyecektir. Bu savlar, bize karşı, insan iradesine hiçbir şey bırakılmadığı ve eylemlerimizin yönetiminin tümüyle kaderin elinde olduğu minvalinde de öne sürülebilir. Bu konuyu irdelerken, kader değişmeden kalırken bazı hususların bireyin kararına nasıl bırakıldığını açıklayacağım.

3. Fakat şimdilik kaderin nasıl kesin bir düzene sahip olduğunu, kefaretlerin ve kurbanların, kaderle çatışmayıp aksine bizzat kaderin yasasına göre oluştukları için, olağanüstü olaylara özgü tehlikeleri nasıl başka yöne çekebildiğini açıkladım. Diyorsun ki, *o halde kâhin ne fayda sağlayacak bana? Zira neticede kefareti ödemem şart, o tavsiye etmese bile.* O sana fayda sağlar, zira o da kaderin bir hizmetçisi, aynı şekilde, iyi sağlık için kadere bağlı olsak da, beri yandan hekime de bağlıyız, zira kaderin lütfu bize onun ellerinden ulaşıyor.

XXXIX.1. Caecina[100] *üç tür yıldırım var,* diyor: *tavsiye veren, buyurgan* ve *duruma özgü.* Tavsiye nitelikli

100 Aulus Caecina, Cumhuriyet'in son döneminde yaşamış bir yazardır, Cicero'nun arkadaşı olmakla birlikte ailesi Etrüsk kökenlidir (*HINE*, s. 214).

olan, eylemden önce ve ancak düşünceden sonra meydana gelir, yani insanlar bir eylemi düşündükten sonra, onu gerçekleştirip gerçekleştirmeme konusunda ikna edici ya da vazgeçirici nitelikte yıldırım düşer. Buyurgan olan, eylemden sonra gelir ve o eylemin hayırlı ya da hayırsız bir sonucu doğuracağını bildirir.

2. Duruma özgü yıldırım ise, insanlar bir şey yapmadan beklerken –ne bir şey düşünürken ne de eylem halindeyken– meydana gelir, bir tehdit, vaat ya da uyarı unsuru olabilir. Caecina buna uyarıcı türde diyor, ancak ben bu uyarıcıyla, tavsiye veren arasında bir fark göremiyorum, zira uyaran biri, aynı zamanda tavsiye de vermiş olur. Fakat bir farklılık olduğunu kabul edelim ve uyarıcı olanı tavsiye edenden ayıralım, zira ikincisi hem eylem yönünde hem de eylem karşıtı tavsiye veriyorken, ilki 3. ateşten, en yakınlarımızın dalaveresinden ya da kölelerin beklenmedik saldırısından korktuğumuzda, büyük bir tehlikeden sakınma mesajını içeriyor. Dahası aralarında şöyle bir farklılık olduğunu da görebiliyorum: Tavsiye veren yıldırım, birisi bir eylemi düşünürken meydana geliyor, uyarıcı olan ise, biri herhangi bir şey düşünmezken. Her türün kendine has bir niteliği var: Düşünceli kişilere tavsiye verilir, buna karşın uyarı, beklenmedik anda gelir.

XL.1. Her şeyden önce, bunlar yıldırım tipi değil, mana tipidir. Zira yıldırım tipleri şöyledir: Delen, parçalayan ve yakan. Delen yıldırım, alev şeklinde olup inceciktir, alevin saf inceliğine ve bozulmamışlığına uygun olarak dar bir rotadan geçer. Parçalayan yıldırım ise yoğunlaşmış halde olup aşırı miktarda yoğun, karışık fırtınalı soluk barındırır. Bu yüzden ilk yıldırım tipi geri döner ve patlama yaşandığında, geldiği yerden geri

kaçar; ikincisi ise çarptığı yeri geniş ölçüde patlatan ve delmeyen bir enerji yayar.

2. Yakıcı olan üçüncü tip yıldırım aşırı miktarda topraksı madde içerir ve alev gibi olan delen yıldırımdan daha alevlidir, bu yüzden arkasında aşırı ölçüde ateş izi bırakır ve yaralanmış nesneler üzerinde kalır.

Kuşkusuz ateş olmaksızın yıldırım belirmez. Bu yıldırıma kesin anlamda alevli diyoruz, zira ısı izlenimi veriyor, yakıyor ya da karartıyor. Üç şekilde yakıyor: Ya hafifçe yakıyor ve yine hafifçe zarar veriyor, ya alevlendiriyor ya da yakıp kül ediyor. Bunların hepsi birer yakıcıdır, fakat farklı türden ve dereceden yanıklar meydana getirir.

3. Tamamen yanmış olan yakar, ancak yakılan mecburen yanmaz, aynı şekilde, parlama yaşanır, çünkü ateş geçtiği yeri coşturur. Kim düşünmez, bazı şeylerin yanmaksızın yakabileceğini, buna karşın hiçbir şeyin yakılmadıkça tutuşmayacağını?

XLI.1. Şimdi de, çarptığı yeri karartan yıldırım tipine geçeyim. Bu yıldırım ya renksizleştirir ya da renklendirir. Her biriyle ilgili olarak belirleyici nitelikten bahsedeceğim: Bir şey, rengi değiştiğinde değil, kaçtığında, renksizleşir, görünümü öncekinden farklı olduğunda ise renklileşir, örneğin mavi, siyah veya sarı olur.

Buraya kadarki kısımda Etrüskler ve filozoflar aynı görüşü paylaşıyor. Buna karşın filozoflar, yıldırımların Iuppiter tarafından yollandığını düşünen ve ona üç *manubia*[101] atfeden Etrüsklerden ayrılıyor.

2. İlki onlara göre, öğüt verir ve uysaldır, sadece Iuppiter'in kararıyla yollanır. İkincisi de Iuppiter tarafından

101 *Manubiae* (*manubia*'nın çoğulu) "ganimetten elde edilen para" anlamındadır ancak buradaki anlamını nasıl kazandığı belirsizdir (*HINE*, s. 214).

yollanır, ancak onun kuruluna dayanan bir öğüt içerir, zira Iuppiter on iki tanrıya[102] danışır. Bu tür yıldırım bazen hayırlı sonuçlar doğurursa da aynı zamanda zarar verecek ve yararlarının bir karşılığı olacak cinstendir. Üçüncü *manubia* da Iuppiter tarafından yollanır, ancak Iuppiter önce, daha yüce ve gizli dediği tanrılar kuruluna danışır, zira bu yıldırım çarptığını yıkar ve karşılaştığı her şeyi, genel ya da özel değiştirir. Zira ateş, hiçbir şeyin olduğu gibi kalmasına izin vermez.

XLII.1. Konuyu deşmek istersen, Eskiçağ'ın bu konularda yanıldığını daha ilk bakışta anlarsın. Iuppiter'in yıldırımları bulutlardan yolladığına, günahkârları, tapınak hırsızlarını, katilleri ve kundakçıları cezalandırmaksızın, sütunları, ağaçları, bazen kendi heykellerini ve masum koyunları hedeflediğine, Iuppiter'in, sanki kararı yetersizmiş gibi, kendi kararı için tanrılara danıştığına, kendi yolladığı yıldırımların iyi ve uysal, buna karşın daha geniş tanrılar kalabalığının alevlediği yıldırımların ise zarar verici olduğuna inanmaktan daha cahilce ne var?

2. Benim fikrimi sorarsan, [eskilerin], Iuppiter'in tercihlerinin haksız ya da hedefinin pek de iyi olmadığına inanacak kadar aptal olduğunu düşünmüyorum. O masumları çarpan, buna karşın günahkârları es geçen alevleri fırlatırken onları daha âdil bir şekilde yollamak istemiyor mu, yoksa bunu beceremiyor mu? Böyle söylemekteki amaçları neydi?

3. Cahillerin zihnini kontrol altında tutabilmek için en bilge olanlar, [insanoğlu olarak] ancak üzerimizdeki

102 Geleneksel Roma dinindeki on iki büyük tanrı ve tanrıça şunlardır: Iuppiter, Iuno, Neptunus, Minerva, Mars, Venus, Apollo, Diana, Vulcanus, Vesta, Mercurius ve Ceres.

bir şeyden korktuğumuz için, kaçınılmaz korku düşüncesine başvurdular. Faydalı da oldu günahkârların büyük ataklığını bastırma konusunda, kimse buna karşı çıkacak gücü kendisinde bulamadı. Böylece korku duymadıkça masumiyeti kayda değer bulmayanları ürkütmek için tepelerine silah kuşanmış bir intikamcı yerleştirdiler.

XLIII.1. O halde, niçin Iuppiter'in kendi başına yolladığı yıldırım uysal da, diğer tanrıların görüşüne danışarak yetkilerine bıraktığı yıldırım zarar vericidir? Böyledir, çünkü [onlara göre] Iuppiter, yani kral, insanlara kendi nazarında yardım etmeli, ancak başka birçoklarına da haklı görünmedikçe, zarar verici olmamalıdır. İnsanlar arasında büyük bir güce erişenler bir yıldırımın bile danışma olmaksızın yollanmadığını öğrensin, [birçok kişiyi] toplantıya çağırsın, birçok kişiye danışsın, zarar vermeye meyledenleri yatıştırsın, birisinin çarpılması gerektiğinde, Iuppiter'in bile sadece kendi yargısıyla yetinmediğini aklında tutsun.

XLIV.1. Dahası [eskiler] Iuppiter'in silahlarını değiştirdiğini düşünecek kadar cahil değillerdi. Şiirsel rahatlık ne güzel de uyuyor buna:

Daha hafif bir yıldırım var Cyclops'ların sağ elinde,
Daha az yırtıcı ve alevli, doğuruyor daha az öfke:
Tanrılar ikinci silahlar diyor böylesine.[103]

2. Bu, pek saygıdeğer insanlar, Iuppiter'in bazen, alıştırmada kullanılan türde silahlar gibi, daha hafif yıldırımlardan yararlandığını düşünme gibi bir hataya düşmemiş, aksine, kusur işleyen insanlara yıldırım fırlatma gereğini hisseden kişileri, herkesi aynı şekilde

103 Ovidius, *Metamorphoses* 3.305-307.

cezalandırmamaları gerektiği yolunda uyarmak istemiştir, öyle ki, kimisini sıyırıp geçsin yıldırım, kimisini vursun ve parçalasın, kimisini ise uyarsın sadece.

XLV.1. Dahası [eskiler] Iuppiter'in, Capitolium'da ve diğer tapınaklarda taptığımıza benzer şekilde, yıldırımları eliyle fırlattığına da inanmamıştı. Onlar bizimle aynı Iuppiter'i biliyordu, hani evrenin yöneticisi ve kollayıcısı, dünyanın zihni ve soluğu, tüm yaratımın efendisi ve sanatkârı [olan] ona her isim uygundur.[104] Ona kader mi demek istiyorsun? Hata yapmış olmazsın. O, her şeyin kendisine bağlı olduğu nedenlerin nedenidir. Ona kutsal öngörü mü demek istiyorsun? Doğru demiş olursun.

2. Zira o, düşüncesinden ötürü, şaşmaksızın yolunda ilerleyen ve eylemlerini açık eden bu dünyayla ilgili olarak öngörü sahibi olunabilmesini sağlar. Onu doğa diye mi çağırmak istiyorsun? Günah işlemiş olmazsın. Zira o, kendisinden her şeyin doğduğu ve ruhuyla yaşadığımız şeydir. Onu dünya diye mi çağırmak istiyorsun? Yanılmış olmazsın. Zira o, görebildiğin bütün, bahsi geçen parçaların bütünü ve gücüyle kendisini muhafaza edendir. Etrüsklere de aynı şekilde görünmüştü, bu yüzden yıldırımların Iuppiter tarafından yollandığını söylemişlerdi, öyle ya, o olmadan hiçbir şey olmaz.

XLVI.1. *Tamam da, niçin Iuppiter çarpılmayı hak edenleri es geçiyor ya da masumları çarpıyor?* Beni, uygun zamana ve yere bırakılması gereken daha geniş bir incelemeye çekiyorsun. Bu arada ben diyorum ki, yıldırımlar Iuppiter tarafından yollanmıyor, aksine her şey öylesine düzenlenmiş durumda ki, Iuppiter tarafından gerçekleştirilmemiş şeyler bile akıldan yoksun bir şekilde

104 Bkz. 1.P.3.

oluşmaz, zaten o akıl da Iuppiter'den gelir. Nitekim gerçekleşmesini istediğin şeyler, onun iznine tabidir. Yani, Iuppiter onları şimdi meydana getirmiyor da, meydana gelmelerini sağlıyor. Her şeyle tek tek ilgilenmiyor, aksine, her şeye bir işaret, güç ve neden veriyor.

XLVII.1. Şu bölümlemeye de katılmıyorum: Diyorlar ki, *yıldırımlar ya daimidir, ya sınırlıdır ya da genişleyebilir. İzlenimi tüm yaşamı ilgilendiren yıldırımlar daimidir, sadece bir olayı haber vermez, aksine, insanın tüm yaşamında görünen olaylar silsilesini kucaklar; bunlar, miras alındıktan hemen sonra veyahut bir kişi ya da bir kent yeni bir durumla karşılaşınca meydana gelen yıldırımlardır. Sınırlı yıldırımlar kendilerini her daim sadece bir günde gösterir. Genişleyebilir olanlar ise, geri püskürtülmemiş ya da ortadan kaldırılmamış olup sadece ertelenmiş tehditleri barındırabilir.*

XLVIII.1. Bu bölümlemeye neden katılmadığımı açıklayayım. Daimi dedikleri yıldırım aynı zamanda sınırlıdır, zira kendisini aynı şekilde belli bir günde gösteriyor ve daha az sınırlı da değil, çünkü birçok olayı işaret ediyor ve genişleyebilir dedikleri de, aslında sınırlıdır, zira kendi durumuna bağlı olarak bahsedilen ertelemeye güdümlü en uzun hali sabittir; dahası özel yıldırımların on, kamu yıldırımlarının ise otuz yıldan fazla ertelenemeyeceğini söylüyorlar, bu, onların da sınırlı olduğunu gösterir, zira genişleyemeyecekleri, yani kesildikleri bir nokta var.

2. O halde her yıldırımın ve her neticenin belli bir günü vardır, neticede, belirsiz olan kavranamaz.

Şimşekte incelenesi unsurların dağınık ve karışık olduğunu söylüyorlar, buna karşın onları, kendisini tü-

müyle bu disipline adayan filozof Attalus'un[105] bölümlemesi gibi bölümlendirebiliyorlar. Oysa şimşeğin belirdiği yeri, ne zaman, kimin için meydana geldi ve [kim] ne yapıyordu, şimşeğin şekli ve boyutu nasıldı diye inceleyebilirlerdi. Bu konunun her alanına dalmak istesem sonu gelmez bir görevi üstlenmez de, ne yaparım?

XLIX.1. Şimdi, Caecina'nın yıldırımlara verdiği isimleri hemen irdeleyeyim ve onlarla ilgili hissiyatımı açıklayayım. Caecina'nın söylediğine göre, [yıldırımların] bir kısmı hatırlatıcıdır, bu yıldırımlarla, yarıda kesilmiş ya da doğru bir şekilde sunulmamış kurbanların yenilenmesi talep edilir; bir kısmı uyarıcıdır, bunlar kişiyi, kendisini neye karşı koruması gerektiği yönünde uyarır; bir kısmı zarar vericidir, ölümü ya da sürgünü bildirir; bir kısmı aldatıcıdır, iyilik maskesi altında kötülük getirir.

2. Öyle ki, sahibinin ve kalıtının kötü sonunu hazırlayan ve faydalarını büyük kayıpla ödeten konsüllüğü bahşeder mesela; bir kısmı çatallıdır, maddi açıdan zarar vermese de görünüşüyle tehlikeyi işaret eder; bir kısmı silicidir, önceki yıldırımların tehditlerini ortadan kaldırır; bir kısmı onaylayıcıdır, öncekilere uyar; bir kısmı kapalı bir alanda meydana gelir; bir kısmı gömülüdür, önceden çarpılmış olup da cezasını tam çekmemiş olanları vurur.

3. Bir kısmı kraliyete özgüdür, forumu ya da meclis yerini etkiler veyahut özgür bir kentteki en önemli yerleri vurur, devletin monarşi tehlikesi altında olduğunu haber verir; bir kısmı yeraltına özgüdür, topraktan ateş

105 Principatum döneminin başında yaşamış Stoacı filozof, Seneca üzerindeki etkisi büyüktür. Bkz. Seneca, *Epistulae Morales* 9.7; 63.5; 67.15; 72.8; 81.22; 108.3; 108.18; 108.23; 110.14; 110.20.

çıktığında meydana gelir; bir kısmı ılımlıdır, Iuppiter'i kurban amacıyla bize taşır, daha ölçülü bir ifade kullanırsak, onu davet eder, davet edilse öfkesi büyümez, tıpkı, onun gelişinin kendisine danışanlara büyük tehlike getirdiğini açıklamaları gibi ve bir kısmı yardımseverdir, çağrıya [yanıt verir] ancak [unutmamalı ki] çağrı üzerine iyi niyetle gelir.

L.1. Etrüsklerin bilgisiyle Yunan kesinliğini birleştiren o olağanüstü adamın, yani Attalus'umuzun yaptığı bölümleme ne kadar basitti oysa! Bizi ilgilendiren konularda haber veren bazı yıldırımlar vardır, bazısı da ya hiçbir şey bildirmez ya da [bizi] anlayamadığımız şekilde bilgilendirir. Bir şey bildirenlerden bazıları hayırlı, bazıları hayırsız, bazıları ise ne hayırlı, ne hayırsızdır. Hayırsız olanların bölümlemesi şöyle:

2. Ya kaçınılamaz, ya kaçınılabilir ya da etkisi zayıflatılabilir veyahut ertelenebilir bir zararı bildirir. Hayırlı olan ise ya kalıcı ya da geçici bir olayı bildirir. Karışık olan yıldırım ise kısmen iyilik kısmen de kötülük barındırır veyahut kötüyü iyiye ya da iyiyi kötüye dönüştürür. Yıldırımlar, bizim için korkulası ya da hoşlanılası bir eylemi ya da korku veyahut umut değeri taşımayan bir yolculuğu bildiriyorsa ne hayırsızdır, ne hayırlı.

LI.1. Yine bizi ilgilendirmeyen bir şeyi bildiren yıldırımlara dönüyorum, örneğin, aynı yıldırım aynı yıl içinde aynı kişi için bir kere daha görünebilir. Bu bildirim hiçbir şey içermez ya da bilgimiz dahilinde olmayan bir şey içerir, örneğin büyük bir denizde su altında ya da geniş bir çölde kalanları ilgilendirir, yani [böyle yıldırımın] manası ya yoktur ya da yitiktir.

LII.1. Her maddeye aynı şekilde zarar vermeyen yıldırımın gücüne ilişkin birkaç örnek daha sunacağım.

Yıldırım, kendisine direnenleri daha şiddetle ve daha güçlü bir şekilde parçalar, buna karşın bazen direnci olmayan şeylerin yanından onlara zarar vermeden geçer. Taşa çarpar, demire ve en sert nesnelere, zira gücüyle onların üzerinden geçmeye çalışır ve bir kaçış yolu açar kendisine. Oysa yoğunluğu az olan yumuşak nesneleri es geçer, her an alev almaya hazır görünseler bile, zira yıldırımın geçişi kolaydır böylesinin üstünden ve çıkışa varışı da yumuşak olur. Bu yüzden, söylediğim gibi,[106] kutular zarar görmeden kalırken içindeki paralar eriyerek birbirine geçmiş bulunur, zira çok yumuşak bir ateş gizli geçitten sızar içeriye, tahtanın içinde bulduğu katı ve dirençli ne varsa ele geçirir.

2. Söylediğim gibi,[107] yıldırım tek bir şekilde kudurmaz, aksine verdiği zararın kesin karakterini göz önünde tutarak her bir durumda uyguladığı şiddeti değerlendirebilir ve yıldırımı etkisinden tanıyabilirsin. Bazen bir yıldırımın aynı madde üzerinde birçok etkisi olabilir. Örneğin bir ağaçtaki en kuru kısımları yakar da, en sert ve en yoğun kısımları deler ve parçalar, dış kabuğu paramparça eder, iç kabuğu patlatıp lime lime doğrarken yaprakların içine işleyerek onları ortadan kaldırır. Şarabı dondurur ve demirle bakırı eritir.

LIII.1. Şarabın yıldırım yüzünden donması ve eski haline döndüğünde, kendisinden içenleri ya öldürmesi ya da çıldırtması şaşırtıcı bir olaydır.[108] Bunun neden olduğunu düşünürken aklıma şu geldi: Yıldırımda ölümcül bir güç vardır, çarptığı ve dondurduğu sıvıda bu güçten bir parça bırakması olasıdır, zira şarap, kendisine

106 Bkz. 2.XXXI.1.

107 Bu bölümün başı.

108 Bkz. 2.XXXI.1.

yapıştırıcı bir unsur karıştırılmadıkça katılaştırılamaz. Ayrıca zeytinyağı ve her türden parfüm de, yıldırım çarpması sonunda kötü bir koku yayar.

2. Bundan da anlaşılıyor ki, doğasına aykırı bir şekilde sürülen bu incelikli ateş, sadece çarptığını yıkan değil, aynı zamanda yaktığını bozan ölümcül bir güce sahiptir. Yine, nereye bir yıldırım düşse, doğası gereği bunaltıcı olan bir sülfür kokusu yayıldığı ve onu sık soluyan insanların çıldırdığı da iyi bilinmektedir.

Zamanımız olduğunda bu konuya geri dönelim. Belki de, bütün bu keşiflerin ilimlerin atası olan felsefeden nasıl süzüldüğünü göstermek isteyeceğiz. Felsefe ilkin olayların nedenlerini inceledi ve sonuçlarını gözlemledi; yıldırım incelemedeki en etkin yöntemi aradı, böylece incelemeyi nesnelerin en başından sonuna kadar taşıyabildi.

LIV.1. Posidonius'un görüşüne geri döneceğim.[109] Yeryüzü ve topraktan yapılmış her şey gaz çıkarır, bu gaz, kısmen nemli, kısmen de kuru ve dumansıdır; ikincisi yıldırımın, ilki ise yağmurun yakıtıdır. Havaya ulaşan kuru ve bulutsu parçacık, bulutların içinde parçalanmaya karşı dayanmaz, aksine kendisini çevreleyen ne varsa onu patlatarak bizim gök gürültüsü dediğimiz sesin çıkmasına neden olur. Bu arada havada da kendi kendine genişleyen yapı da kurur ve ısınır.

2. Bu, kuşatılmış olsa bile, aynı şekilde bir kaçış imkânı arar ve gürültüyle çıkar; bazen önüne çıkan her şeyi bir kerede parçalar ve böylece gök gürültüsü daha şiddetli olur, bazen kısım kısım, yavaş yavaş parçalar.

109 Hine'ın da bildirdiği gibi, Seneca, Posidonius'tan evvelce bahsetmişse de (2.XXVI.4), onun gök gürültüsüyle yıldırım hakkındaki görüşlerine yer vermez (*HINE*, s. 214).

Bu soluk gök gürültüsünü meydana getirir, bazen bulutları patlatır ya da onlar boyunca uçar; bir bulutta kısılmış soluk hengâmesi, en güçlü sürtünme oluşumudur.

LV.1. Bana kalırsa, gök gürültüsü, çarpışan hava sesinden başka bir şey değildir, keza, sürtünme ya da patlama olmaksızın hava çarpışmaz. Biri diyebilir ki, *tamam da, bahsettiğin etki, bulutların birbiriyle çarpışmasından da oluşuyor*. Ancak bu tümüyle [geçerli] değildir. Zira bütün yapı, başka bir bütün yapıyla çarpışmaz, sadece parçalar parçalarla çarpışır ve yumuşak nesneler, sert nesnelere vurmadıkça gürültü çıkarmaz. Biri de diyebilir ki, *ateş suya döküldüğünde sönerken de ses çıkarır*.

2. Böyle olduğunu düşün, keza bu görüş de benden yana. Zira sesi çıkaran ateş değil, ateşi dağıtan yoldan kaçan soluktur. Sana, ateşin, bulutta hem oluştuğunu hem de söndüğünü söylemem gibi, bulut da solukla ve sürtünmeyle doğar. Biri diyebilir ki, *o halde, şu kayan yıldızlardan biri bir buluta düşmüş ve orada sönmüş olamaz mı?* Bunun da bazen olabildiğini kabul edelim, ancak şu an her daim geçerli olan doğal nedeni araştırıyoruz, nadir gerçekleşen, rastlantısal bir nedeni değil. Ancak söylediğinin gerçek olduğunu kabul ettiğimi düşün, yani bazen gök gürültüsünden sonra eğik bir şekilde kayan yıldızları andıran alevlerin parladığını.

3. Ancak bu, gök gürültüsünün nedeni değildir, sadece bu olduğunda gök gürültüsü de meydana gelir.

Clidemus,[110] şimşeğin ateş değil, sadece boş bir görüntü olduğunu söyler, zira geceleri de, kürekler hareket ettikçe deniz aynı şekilde ışıldar. Aslında bu da,

110 Clidemus İ.Ö. 4. veya 5. yüzyılda yaşamış Yunan filozofudur. Bkz. *DIELS* 62.1.

benzer bir örnek değil. Zira parlaklık suda görünürken havada meydana gelen parlaklık patlak vermiş ve birden yayılmış durumdadır.

LVI.1. Heraclitus şimşeğin yeryüzündeki ateşin ilk girişimi, belli belirsiz alevin, sönerken ya da yeniden canlanırkenki hali gibi bir şey olduğunu düşünür.[111] Eskiler bunlara *fulgetra*[112] diyordu, biz ise çoğul halde *tonitrua*[113] [diyoruz.] Buna karşın eskiler, *tonitruus* ve *tonus* da[114] demiştir.

2. Bu [kullanımı], Cicero'nun gölgesinde kalmışsa da, bir zamanlar belagatiyle tanınmış olan, dili incelikli Caecina'da da gördüm. Eski zamanlarda, bizim bir hecesini uzatarak kullandığımız bir kelimeyi de kullanmışlardı, biz, *splendere*[115] gibi *fulgere*[116] fiilini de kullanıyorduk; buna karşın onlar, bulutlardan kaynaklanan ani ışık patlamasını betimlemek için, ortadaki hecesi kısa olan *fulgere* fiilini kullanma alışkanlığındaydı.[117]

LVII.1. Benim ne düşündüğümü soruyorsun. Zira şu ana dek farklı görüşlere uzattık elimizi. Söyleyeyim: Şimşek çakması, ışığın geniş bir alanda parlamasıdır. Bu, bulutlar daha az olduğu için, havanın ateşe dönüştüğü, ancak daha ileri gidebilme gücünü kendinde bul-

111 Bu konudaki kapsamlı analiz için bkz. *Heraclitus. The Cosmic Fragments. A Critical Study*, Çev. G. S. Kirk, Cambridge University Press, 1975, s. 331vd.

112 Karş. Plinius, *Naturalis Historia* 2.54.55; 142.

113 Karş. Lucretius, *De Rerum Natura* 6.164; 6.171; Plinius, *Naturalis Historia* 2.54.55; 142.

114 Karş. Vitruvius, *De Architectura* 5.4.

115 *Splendere*: Parlamak.

116 *Fulgere*: Şimşek çakması.

117 Latincede sesli harfler okunuşuna göre kısa veya uzun olarak tanımlanır.

madığı zaman meydana gelir. Sanıyorum ki, hareketin havayı seyreltmesine ya da seyrelmiş olmasının onu alevlendirmesine şaşırmazsın. Aynı şekilde, sapanla fırlatılan taş da sıvılaşır, ateşle olduğu gibi, havayla sürtünmeden ötürü de damlalar meydana gelir.

2. Öyle ki yazın çok sayıda yıldırım düşer, zira sıcaklık had safhadadır ve sıcak unsurların sürtünmesinden ötürü ateş çok kolay bir şekilde meydana gelir. Sadece parlayan şimşek ve itilen yıldırım aynı şekilde oluşur. Ancak ilki daha zayıftır ve yakıtı azdır, düşündüğümü kısaca dile getirirsem: Yıldırım, şiddetlenmiş şimşektir.

3. O halde, topraktan çıkan sıcak ve dumansı madde bulutlarla karşılaşır ve bir süreliğine oyuklarında dolanır, sonunda patlak verir ve gücü olmadığından sadece parlar. Bu şimşeklerin yakıtı daha fazla olursa ve [şimşekler] daha büyük bir güçle ışıldarlarsa, görünmekle kalmaz, düşerler.

LVIII.1. Bazıları bir yıldırımın her daim geri döndüğünü, bazıları ise bazen yakıtı tükendiğinde durduğunu ve daha zayıf bir itkiyle geri sürüldüğünü düşünür. Peki, niçin yıldırım kısa sürelidir, ateşi daimi ve kalıcı olmaz? Çünkü hareketi aşırı hızlıdır, bulutları yarar ve havayı tutuşturur. Buna karşın hareketi durduğunda ateşi de söner.

2. Nitekim soluğun hızlı geçişi ateşin uzun süreli olmasına izin verecek ölçüde kalıcı değildir. Buna karşın ne zaman hengâmede şiddetli bir şekilde tutuşturulursa o zaman patlak vermeye girişir, ardından, kaçtıktan sonra, didişme sonlanırken, aynı nedenler bazen onu doğrudan yeryüzüne iterken, bazen de, daha düşük bir güçle itiliyorsa, boşa parıldar. Peki, niçin dolambaçlı hareket eder? Çünkü soluk içerir.

3. Soluk dolambaçlı ve kıvrımlıdır. Doğa ateşi yukarı çağırdığından ve bir kusur onu geri zorladığından dolambaçlı hareket etmeye başlar. Bu arada hiçbir tarafsız güç bir diğerine boyun eğmez ve ateş daha yukarısı için didinir ancak aşağı doğru zorlanır. Niçin genelde dağ doruklarına yıldırım düşer? Çünkü [dağlar] bulutlara zıt gidiyorlar ve gökten düşen, onlardan geçmek zorunda.

LIX.1. Uzun süredir beklediğin ve haykırdığın şeyin ehemmiyetini anlıyorum. Diyorsun ki, *yıldırımları tanımaktansa onlardan korkmamayı tercih ederim. Nasıl oluştuklarını başkalarına öğret. Ben onlara ilişkin korkumdan kendimi sıyırmayı istiyorum, onların doğasıyla ilgili bilgilendirilmeyi değil.*

Çağrına kulak veriyorum, zira her işe ve her konuşmaya, muhakkak bir esenlik katılmalı.

2. Biz, doğanın sırlarına nüfuz edip kutsalı incelerken aynı zamanda zihnimiz de kendi kötülüklerine karşı korunup çoğunlukla sağlamlaştırılmalı. Kendisini sadece buna vakfeden eğitimli kişiler için bile bu [gaye] esastır. [Doğadaki] şeylerin saldırısından kaçalım diye değil, zira her yönden fırlatılır bize mızrakları, aksine cesurca ve sebatla onlara dayanalım diye! Bizler yenilmez olabilirsek de sarsılmaz olamayız, her ne kadar sarsılmaz da olabileceğimize ilişkin umudumuz [içimize] sinsice sızsa da.

3. *Nasıl,* diye soruyorsun. Küçümse ölümü, böylece ölüme götüren her şey de küçümsenmiş olacak, örneğin o savaşlar, gemi enkazları, vahşi hayvanların ağzı ve aniden yıkılan ağır çatılar. Zira bunlar ne yapabilir bedeni ruhtan ayırmaktan başka? Hiçbir özen kaçamaz ölümden, hiçbir mutluluk bağışlayamaz, hiçbir güç alt edemez onu.

4. Talih eliyle her şey farklı bir ölçüyle pay edilir de, ölüm herkesi eşit ölçüde çağırır. Tanrılar öfkeli de olsa, bağışlayıcı da, ölüm kaçınılmaz. Cesaret doğmalı bu umutsuzluktan. Doğanın kaçmaya meyilli yarattığı en korkak hayvanlar dahi, kaçış imkânı kalmasa bile, yine de yeltenir çelimsiz bedeniyle kaçmaya. Yoktur sıkıntıların atak kıldığı kişiden daha tehlikeli bir düşman; nitekim cesaretten ziyade zorunluluktan doğar uzun süreli ve pek şiddetli eylem.

5. Veyahut büyük bir ruh ile umudunu kaybetmiş bir ruh eşit derecede büyük bir işi başarır.

Düşünelim, aslında bizim ziyadesiyle ölüme sürüldüğümüzü ve onun için var olduğumuzu. İşte böyle, Lucilius. Herkes ölüme yazgılıdır. Görebildiğin ve her yerde olduğunu hayal edebildiğin her halk, eninde sonunda doğa tarafından çağrılacak ve gömülecek. Merak edilen nasıl olacağı değil, hangi gün olacağı. [Oysa] er ya da geç aynı noktaya varılacak.

6. O halde, ölümü ertelensin diye onursuzca yalvaran insan sana yaşayanlar içindeki en budala ve en korkak kişi olarak görünmez mi? Öldürülecekler içinde olup da, boynunu en son uzatacağı sırayı talep eden kişiyi küçümsemez misin? Aynısını yapıyoruz. Daha geç ölmeye büyük değer veriyoruz. Oysa herkese verildi idam cezası, hem de en âdil düzenlemeyle.

7. Öyle ki, bu en büyük teselli olur ölümle yüzleşenlere, aynı nedenle, aynı yazgıyı paylaşanlara. Bir yargıç ya da *magistratus* eliyle teslim edilseydik bu yazgıya, razı olur ve infazımızın önünde eğilirdik, ne fark var, onların düzenlemesiyle ya da bizzat doğmuş olmamızdan ötürü ölümümüze gitmemiz arasında? Ey sen,

budalasın ve zayıflığını unutmuşsun, sadece gök gürlediğinde ölümden korkuyorsan! Esenliğin buna mı bağlı?

8. Yaşayacak mısın, yıldırımdan kaçsan? Kılıç bulur seni, taş bulur, humma bulur. Yıldırım tehlikelerin en büyüğü değil, sadece en gösterişlisi. Payına düşen kötü olmayacak, [ölümün] sonsuz hızı bastıracaksa ölüm hissini, ölümünün üzerinde düşünülecekse, son nefesini verirken değersiz biri olarak değil de, aksine önemli bir olayın işareti olacaksan!

9. Kötü olmayacak payına düşen, yıldırımla gömüleceksen! Oysa gökler çatırdadığında ve boş bir bulutta gümbürtü koptuğunda panikliyor, şimşek çaktığında ürküyorsun. Yıldırımla değil de, ishalden ölmeyi daha şerefli mi sanıyorsun? O halde, göğün tehlikelerine karşı dik dur, daha cesurca ve dünya her yönden parlarken büyük bir ölümle yok edilecek kadar değerli hiçbir şeye sahip olmadığını düşün.

10. Aksine, gökteki o karmaşanın, fırtınalardaki huzursuzluğun hep senin için hazırlandığına inanırsan, taşınan ve çarpıştırılan bulutlar hep senin için gümbürdüyorsa, ateşlerin büyük gücü hep senin ölümün için çalışıyorsa: Bütün bunları, ölümünün ne kadar pahalıya geldiğini düşünerek teselliden say! Ancak zihninde buna yer olmayacak. Bizzat felaket korkuyu dindirecek. Diğerleri içindeyse şu, beklentini karşılamaya uygundur: Kimse kaçmadıkça yıldırımdan korkmaz.

3. Kitap

Önsöz

1. Pek sevdiğim Lucilius, evreni incelemeye, ondaki gizli nedenleri açığa çıkarıp başkalarına aktarmaya karar veren ve ancak şimdi, kendisini oluşturan temelleri değerlendirebilen bir yaşlı olarak bu işin büyüklüğünün farkındayım. Ne kadar çok şeyi irdelersem, o kadar çok dağılmış veriyi bir araya getirerek saklı bilgiyi açığa çıkartmam gerekiyor. Yaşlılık geçmişten sıkıştırıyor ve boş işlerle heba edilmiş yıllarla vuruyor. O halde [yaşlılıkta] alabildiğine çalışmalıyız; ortaya koyduğumuz emek, kötü bir şekilde geçen zamanı telafi etmeli.

2. Gece gündüze eklenmeli: Diğer görevler kısa kesilmeli: Sahibinden kalan mirasla uğraşmaktan vazgeçilmeli. Zihin tümüyle kendisine bırakılmalı ve en azından kendi başına tefekküre dalarken bizzat kaçışın o içtepisinde geri bakabilmeli! Bunu yapacak, kendisine dönecek ve her gün, geçen zamanın hesabını tutacak. Nitekim kayıp zaman, yaşamın geri kalan kısmının faydalı kullanılmasıyla telafi edilir. Pişmanlıktan erdeme en güvenli geçiş de budur.

3. O görkemli şairin[118] şu dizesini aktarabilirim:

118 Hine'ın da bildirdiği gibi, burada bahsedilen şairin kim olduğu

Kısa sürede büyük ruhları yüceltiyor,
en büyük eserleri veriyoruz.

Ben de çocukluk ve gençlik için aynı şeyi söylemeliyim. Zira yaşlılık dışındaki hiçbir dönem, büyük işler için böylesine kısıtlı değildir. Nitekim yaşamın ortasından itibaren, kendimizi artık ciddi, ağır ve heybetli bir işe adamış oluyoruz.

4. Tıpkı yolculukta aşina olduğumuz gibi yaşıyoruz. Daha geç yola çıkanlar, süratleriyle gecikmeyi hesap ederler ya; biz de acele edelim o halde, zaman sıkıntısı olmaksızın, çalışmamızın tamamlanıp tamamlanmayacağını ya da ne kadar büyük olduğunu düşünmeden elimizden geleni yapalım. Zira zihnim[iz], sorumluluğumu[zu]n büyüklüğüne bakıp planımı[zı]n ne kadarının tamamlanmamış olduğunu düşündüğünde onurla doluyor.

5. Kimi yazarlar, vaktini; yabancı kralların yaptıklarını, milletlerin çektiğini ve çektirdiğini anlatmakla tüketiyor. Oysa gelecek kuşaklara başkalarının kötülüklerini aktarmaktan ziyade kendi kötülüklerimizi ortadan kaldırmak daha yerinde bir davranış değil midir? Tanrıların işlerini övmek; canlıların büyük bir bölümünü ortadan kaldıran yangınla ve herkesin üzerine dökülen selle eşdeğerdeki felaketlere neden olan Philippus'un, İskender'in ve insanlığa verdikleri zararlarla tanınan diğer fatihlerin kötü işlerini övmekten daha iyi değil midir?

6. Tarihçiler, Hannibal'in Alpler'i nasıl geçtiğini, nasıl birden İtalya'ya, Hispania'daki Roma yıkımlarından daha ürkünç bir savaşı taşıdığını; hem kendisinin hem

belli değildir, bu şair kimine göre Vagellius, kimine göre Lucilius, Lucanus ya da Nero'dur (*HINE*, s. 194).

de Kartaca'nın talihi kapanmış olmasına rağmen krallıklar arasında dolaşarak Roma'ya karşı kendisini lider olarak nasıl öne sürdüğünü ve bir ordu için yalvardığını; nasıl ileri yaşına rağmen dünyanın her köşesinde savaşı körüklemekten vazgeçmediğini anlatıyorlar. Oysa Hannibal vatansız yaşayabilirdi de, düşmansız asla!

7. Ne olup bittiğinden ziyade, ne olması gerektiğini araştırmak[119] ve bunu, kalıcı bir şeyler yerine yanardöner hediyeler sunan talihe fazla güvenmiş insanlara öğretmek daha yerinde bir davranış değil midir? Zira talih dinlenmek nedir bilmez; eğlencesi hüzünle mutluluğu, kahkahayla gözyaşını karıştırmaktır. O halde kimse durum iyiyken aşırı sevinmesin ya da kötüyken yerinmesin: Her an durumlar değişebilir.

8. Niçin böbürleniyorsun böyle? Seni zirveye taşıyan talihin, yine seni ne zaman aşağıya çekeceğini bilmiyorsun: O kendisine göre bir son belirleyecek, sana göre değil. Niçin perişan haldesin? Dibe çöktün: İşte şimdi, burası yükselmenin yeri! Kötü durumlar daha iyiye, iyi durumlar ise daha kötüye dönüşür. Bu türden bir değişiklik, hafif bir nedenle, sadece müstakil bir evde değil, bir topluluk içinde de gerçekleşebilir. Dipten yükselen krallıklar, zirvede, yönetici kademesinde bulunurlar.

9. Eski krallıklar, en parlak dönemlerinde yıkılmıştır. Başka krallıkların eliyle yıkılan krallıkların sayısı ise belirsizdir: O halde Tanrı kimisini yüceltir, kimisini çökertir; işini yumuşak bir şekilde de yapmaz; zirvedeyken vurur ve geride herhangi bir kalıntı bırakmaz. Bu kadar küçük olduğumuz için, bütün bunların yüce işler olduğuna inanıyoruz.

119 Seneca burada tarih ile felsefenin etik alanını kıyaslamaktadır.

10. Birçok şeyin büyüklüğü, kendi doğasından değil de bizim güdüklüğümüzden kaynaklanır. O halde insana ait işlerde esas olan nedir? Denizleri donanmalarla doldurmak değildir, kızıl denizin kıyısına sancak yerleştirmek değildir ve toprak tükenince bilinmeyenin peşine düşüp başkalarının zararına olacak şekilde okyanusta dolanmak değildir: Aksine asıl büyük zafer, her şeyin kafamızda olduğunu görmek ve kusurlarımızı gidermektir. Nicesi kentleri ve halkları egemenliği altına alır, ama pek az insan kendine hakim olur. Nedir esas olan? Ruhunu, talihin vaatlerinin ve tehditlerinin ötesine taşımandır! Ümitle beklediğin hiçbir şeyin değerli olmadığını düşünmendir!

11. Arzuladığın şeyin ne gibi bir değeri olabilir? Kutsallarla temasından insanlığa döndükçe gözlerin, tıpkı aydınlıktan karanlığa geçenlerin gözleri gibi kararacak. Nedir esas olan? Talihsizlikleri memnuniyetle karşılayabilmendir: Başına geleni, sanki gerçekleşmesini çok istemişsin gibi kabul etmendir. Zira her şeyin, Tanrı'nın istenciyle gerçekleştiğini bilseydin, zaten mecburen isteyecektin.

12. Ağlaman, şikâyet etmen, ağıt yakman isyan anlamına gelir. Nedir esas olan? Felaketlere cesurca direnen dikbaşlı ruhun bolluğa karşı durmayacağı gibi, [bolluğu] kendisinden de uzak tutar; talihini beklemeden, doğrudan eyleme geçtiğini bildiğinden ne tehlikeyi arzular, ne de ondan kaçınır: Yılmadan, korkusuzca ileri atılır; ne birinin verdiği rahatsızlıktan, ne de diğerinin ateşinden etkilenir.

13. Nedir esas olan? Ruhuna kötü düşünceleri sokmaman, temiz ellerini göğe açmandır: Sana dönük olacak diye, başkasının vermesinin ya da kaybetmesinin gerek-

mediği iyi bir şeyi istememendir: Her zaman gerekeceği için, iyi bir zihni arzulamandır. Ölümlülerin büyük ölçüde arzuladığı diğer şeyler ise evine gelmiş bir kişinin içeri girerken kullandığı kapıdan çıkması gibi gitsin.

14. Nedir esas olan? Ruhunu şansın üzerinde tutman, insanın yapısını hatırlamandır: Mutlu da olsan, bunun uzun sürmeyeceğini ya da mutsuz da olsan, istemezsen bunun böyle olmadığını bilebilirsin. Nedir esas olan? Her şeyden önce yaşamı dudaklarında halletmendir. Bu, seni Roma vatandaşlığının sağladığı hakla değil, doğa yasasıyla özgür kılar. Kendisine köle olmaktan kurtulan kişi, gerçekten özgürdür. Nitekim bu, kendisinden kurtulmanın zor olduğu; gece gündüz hiç durmadan, yorulmadan, aynı şekilde baskı uygulayan daimi bir köleliktir.[120]

15. Senin kendine köleliğin, aşırı isteklerden, ödül beklemekten vazgeçersen, doğanı ve yaşamını gözler önüne serersen ya da kendine şunları sorarsan kolayca yenebileceğin en ağır köleliktir: Neden çıldırıyorum? Neden burnumdan soluyorum? Neden ter dökü yorum? Neden yüzüm yere dönük? Neden forumu ziyaret ediyorum? Bunlara ne uzun süre, ne de çok ihtiyaç var. Bunu gösterebilmemiz için nesnelerin doğasını incelememiz gerekiyor: İlkin temelden başlayacağız, sonra fazlasıyla ihtiyacını duyduğu şeyi kendisine vererek ruhu bedenden kurtarmış olacağız.

16. En nihayetinde karanlıkta tecrübe edilmiş kesinlik, açıklıkta daha kötü değildir. Lanetlediğimiz, ancak bir türlü bırakamadığımız kötü yanlarımıza ve taşkınlığımıza karşı bizi eğiten bu faydalı bilgilerden daha açık hiçbir şey yoktur.

120 *ARNIM* 3.589-603.

***

I.1. Haydi burada sular üzerinde durup [suların] nasıl oluştuklarını inceleyelim; Ovidius'a kulak verelim:

Bir pınar vardı, parlak dalgalarıyla,
gümüş açıklığında.[121]

Ya da Vergilius'a:

Buradan akar, dağın korkunç gürültüsü eşliğinde,
dokuz ağızdan patlak veren sular ve basar sürülmüş
toprakları çınlayan engin deniziyle.[122]

Ya da, pek sevgili dostum, senin şiirlerinden birinde bulduğum şu dizeye:

Elis Nehri taşıyor Sicilia pınarlarından.

Hangi nedendir bu suları akıtan?

2. Nasıl oluyor da böylesine büyük nehirler gece gündüz akıp durabiliyor? Neden bazıları kış yağışıyla kabarıyorken, bazıları yazın yükseliyor hem de diğer akarsular dururken? Nil'i kendine has doğası ve biricikliğinden ötürü diğer su kalabalığından ayıralım, nitekim yeri gelince hakkında bilgi sunacağız.[123] Şimdiyse genel sulardan, sıcak [sular] kadar soğuk sulardan da bahsedelim. Sıcak sularla ilgili olarak evvela onlardaki sıcaklığın doğal mı, yoksa sonradan mı oluştuğunu incelememiz gerek. Daha sonra diğer suları da tadına, kendisini meşhur kılan niteliğine ya da sağladığı yarara göre açıklayacağız.

121 Ovidius, *Metamorphoses* 3.407.

122 Vergilius, *Aeneis* 1.245-246.

123 Bkz. 4.I-II.

3. Bu sulardan kimisi gözlere, kimisi sinirlere iyi gelir; kimisi doktorlar tarafından ümitsiz ve müzmin olarak kabul edilmiş rahatsızlıkları düzeltir. Kimisi ülseri iyileştirir, kimisi içilmesiyle mide ağrısını giderir ve ciğerle bağırsaklara ilişkin şikâyetleri azaltır, kimisi de kan akışını durdurur. Bunlar gibi, farklı sular, tatlarına göre farklı şekillerde insanın işine yarar.

II.1. Suların tamamı ya akar ya da durur, ya bir yerde toplanır ya da farklı kanallara sahiptir. Bir kısmı tatlıdır, geri kalanlar ise tuzlu, acı ve tıbbi olmak üzere farklı keskinlikte tatlara sahiptir. Özellikle de tıbbi olanlara sülfürlü, demirli ya da şaplı su diyebiliriz. Suyun tadı, gücünü gösterir. Farklı türden suların başka birçok özelliği vardır. [Su,] ilkin dokunuşumuza göre sıcak ya da soğuk olabilir.

2. Sonra, yoğunluğuna göre hafif ya da yüklü olabilir. Yine rengine göre saf, bulanık, koyu mavi ya da sarımsı olabilirken sağlıklı olup olmamasına göre yararlı ve kullanışlı, ölümcül veyahut taşlaştırıcı olabilir. Kimisi yağlı, kimisi temiz olabilir. Kimisi besler, kimisi içene fayda sağlamaz, kimisi de içilince doğurganlığı arttırır.

III.1. Suyun yerdeki konumu, durmasını ya da akmasını sağlar: Su bayırda akar, düz bir zeminde ise sınırlanarak durağanlaşır, buna karşın bazen soluk[124]

124 Soluk (*spiritus, pneuma*) burada ve metnin bütününde bugün anladığımız anlamda "hareketli hava / rüzgâr"a (eşanlamlısı: *ventus*) ve "canlılık veren soluk / ruh"a (eşanlamlısı: *anima, animus*) denk gelir, buna bağlı olarak Stoa düşüncesinde *spiritus* dünyadaki her sürecin sorumlusudur (P. A. Meijer, *Stoic Theology: Proofs for the Existence of the Cosmic God and of the Traditional Gods: Including a Commentary on Cleanthes' Hymn on Zeus*, Eburon Uitgeverij B.V., 2008, s. 89). O halde çeviri boyunca kullandığımız soluk terimini, fiziki bir doğa

tarafından yukarı doğru zorlanırsa da daha sonra akmaz olur. Kaynak, suyunu yağmur yağışından alır ya da kendi pınarından beslenir. Hiçbir şey yoktur ki, suyun aynı yerde toplanmasını ve doğmasını engelleyebilsin: Bunu Fucinus Gölü'nde görürüz. [Göl] dağ çevresine düşen her yağmur suyunu emer ve böylece akıverir, sel meydana getirir; buna karşın kendi yeraltı kanallarında gizlenen büyük göller de vardır, öyle ki kışın sağanak yağış bastırdıkça görünümünü korur.

IV.1. Şimdi ilkin yeryüzünün her daim nasıl kendisinden çokça suyun aktığı nehir akıntılarını taşıyabildiğini inceleyelim. Denizler nehirlerin katılımını önemsemiyor diye şaşırırız. Yine yeryüzünün kendisinden çıkan suyu kaybedişini önemsememesi de bir o kadar şaşırtıcıdır. Nedir yeryüzüne, kaybettiği kadarını yeniden verip ona bu şekilde destek çıkan ve onu tıka basa suyla dolduran şey? Nehirle ilgili sunabileceğimiz gerekçe aynı zamanda akarsulara ve kaynaklara da uyarlanabilir.

V.1. Bazıları, yeryüzünün kaybettiği her suyu geri aldığı düşüncesindedir. Buna göre deniz genişlemez, zira kendisine akan suyu özümlemez, aksine onu olduğu gibi yeryüzüne aktarır. Bu yüzden deniz suyu gizli bir kanaldan geri döner ve geçidinde süzülür.[125] Su yerdeki sonsuz sayıdaki sarmal kanallardan geçerken baskıya uğradığı için tuzluluğunu yitirir ve böyle farklı bir zeminde keskinliği törpülenmiş, arınmış, tertemiz ve doğal bir suya dönüşmüş olur.

VI.1. Bazıları ise yeryüzünün yağıştan içtiği suyu yeniden nehirlere boca ettiğini düşünüyor. Buna kanıt ola-

olayı yanında, doğa olaylarına canlılık veren tanrısal soluk anlamında da düşünmek gerekir. Bkz. 2.I.3; 2.VI.4; 2.VIII.1 vb. Karş. *ARNIM* 1.137; 138; 140 vd.

125 Bir yoruma göre, metnin bu bölümü sorunludur (*CLARKE*, s. 117).

rak da, çok az nehrin, nadiren yağış görülen sınırlarında kalıyor oluşunu gösteriyorlar. Bu minvalde diyorlar ki, *Etiyopya çölleri akarsu bakımından oldukça fakir ve Afrika'nın iç bölgesinde çok az kaynak bulunuyor, zira burada alev alev yanan bir gökyüzü ve neredeyse daimi bir yaz var. Buna bağlı olarak burada ağaçsız ve yerleşimsiz, berbat kumlu çöller uzanıyor, uzun aralıklarla çok az yağmur düşüyorsa da, bu çöller onu da hemen yutuveriyor. Öte yandan Germania'da, Gallia'da ve onlara yakın olan İtalya'da suyu bol çayların ve nehirlerin bulunduğu, zira bunların rutubetli iklimden beslendiği ve yazın bile yağmurdan mahrum kalmadığı çok iyi biliniyor.*

VII.1. Bunlara yanıt olarak çok şeyin söylenebildiğini göreceksin. Asmalarımın arasında gayretli bir kazıcı olarak sana ilkin, hiçbir yağmurun, toprağın on ayak dibini ıslatacak kadar etkili olamayacağını söylüyorum. Bütün nem, daha aşağı kısımlarına sızmaksızın, yeryüzünün en üst kısmında emilir. O halde sadece yüzeyi ıslatan yağmur, nasıl oluyor da nehirlerin su kaynağını depolayabiliyor? Suyun önemli bir kısmı nehir kanallarıyla bir kerede denize karışırken az bir kısmı yüzeyde emilir ancak yine de yitirilmez.

2. Zira toprak yine de kuru kaldığından kendisine dökülen suyu da tüketir veyahut suya doyar ve ihtiyaç duymadığı kadarını bırakır. Bu, nehirlerin ilk yağışla birlikte yükselmemesinin nedenidir, zira aç toprak hepsini emer.

Peki, bazı nehirlerin kayalardan ve dağlardan çağlamasını nasıl açıklayacağız? Yerleşilen bir toprak parçasının olmadığı böyle bir ortamda çıplak kayalar boyunca taşınan yağmurları bir araya toplayan şey nedir?

3. Ayrıca çok kurak yerlerde iki yüz-üç yüz ayak kadar derine kuyu kazanlar, o derinlikte suyun[126] sızamayacağı zengin su kanallarını bulurlar. Bilmelisin ki, burada ne bir yağmur suyu olabilir, ne de nem toplaşması; burada sadece, her zaman adlandırıldığı gibi, kaynak suyu bulunur. Ele alınan görüş şu veriyle de olumsuzlanabilir: Bazı kaynak suları bir tepenin doruk noktasından da fışkırabiliyor. O halde şurası açık ki, kaynaktaki su, her yağmur suyu akıp gittiğinden, bir noktada itelenir ya da oluşur.

VIII.1. Bazıları ise yeryüzüyle içinde ve dışında dağıttığı su arasında tam bir paralellik olduğunu düşünüyor. Buna göre yüzeyde geniş bataklıklar, gemiyle geçilebilir büyük göller ve yeryüzünün geniş alanlarını kaplayıp oyuklarını dolduran denizler bulunur. O halde yeryüzünün iç kısmında da, yüzeydeki okyanustan ve onun körfezlerinden daha küçük olmayan ve oldukça büyük alanlar kaplayan devasa bir saf su deposu olmalı; hatta bu yeraltı su deposu, yeryüzü derinliği denizin derinliğinden de öteye gittiğine göre, denizlerden daha büyük olmalı. Derinler buradan beslendiğine göre, yukarıda bahsettiğimiz nehirler de buradan besleniyor olabilir. Deniz, nehir eklemesini umursamadığına göre neden yeryüzünün nehir çekilmesini umursamamasına şaşırırsın ki?

IX.1. Kimilerine ise şu gerekçe kâfi geliyor: Diyorlar ki, yeryüzünde açılmış yarıklar ve bunlarda yoğun karanlıktan ötürü kaçınılmaz olarak buz tutan büyük miktarda soluk var; buradaki ağırlık ve hareketsizlik devridaimi

126 Seneca burada zengin su kanallarından (*aquarum uberes venas*) bahsederken de, sızamayan sudan bahsederken de *aqua* terimini kullanır. Herhangi bir belirteç olmasa da, bağlamdan hareketle ikinci *aqua*'ya "yağmur suyu" diyebiliriz.

ve doğal olarak havanın suya dönüşümünü engelliyor. Nasıl ki üzerimizdeki hava değişimi yağışa sebep oluyorsa, yeraltındaki yoğunluk değişimi de bir nehre ya da akıntıya sebep olur. Üzerimizdeki hava uzun süre boyunca ağır ve hantal bir şekilde kalamaz. Bazen Güneş ısısıyla seyrelir, bazen de rüzgâr gücüyle şişer.

2. Bu yüzden yağışlar arasında büyük zaman aralıkları vardır. Her ne olursa olsun, havayı suya dönüştüren yeraltındaki güçler daimi ve kalıcı karanlıkta olup, soğuk ve durağan bir yoğunluk içerir; bu yüzden ihtiyacını bir pınardan ya da nehir kaynağından gidermez. Biz ise yeryüzünün hareketli olduğu kanaatindeyiz. Bu yüzden, soluyan yoğunluk bağımsız bir havadan sağlanmadığı için ortamı genişletir ve neticede neme dönüştürülür.

X.1. Yeraltında doğan suların ilk gerekçesini biliyorsun. O halde her şeyin, her şeyden oluştuğunu da ekleyebilirsin. Hava sudan, su havadan, ateş havadan, hava da ateşten gelir. O halde neden toprak sudan, su da topraktan gelmesin? Eğer toprakta değişkenlik yetisi varsa bu, suda da olmalı, hatta en çok onda olmalı! Toprak da, su da yoğunlaşmış ve ağırlaşmış olarak biliniyor, dahası her ikisi de dünyanın sınırlarına hapsedilmiş durumda. Toprak sudan oluşuyor, tamam, aynı şekilde su niye topraktan oluşmasın? Fakat büyük nehirler de var. O nehirlerin ne kadar büyük olduğunu görünce, kaynaklandıkları yerin de büyüklüğünü gözünün önüne getir.

2. Taze su desteğinin, bir kısmı şiddetle kanallarından taşan bu nehirlerin hep akmasını sağlayacak ölçüde onlara arka çıkmasına şaşırıyor musun? Rüzgârlar tüm havayı zorlarken, soluğun taşıdıkları yok olmayıp gece gündüz aynı şekilde uçuşurken ve nehirler gibi, belirli bir mecrada akarken, gökyüzünün engin boşluğunda

tam kuvvette yoluna devam ederken niye şaşırmıyorsun? Koca dalgalar kopup gelmişken, bir dalgacığa mı şaşırıyorsun?

3. Kendisine dönen hiçbir şey kaybolmaz. Her element birbirine dönüşür. Birinde yok olan, diğerine geçer. Doğa da, oranlardaki denge bozulmasın ve dünya çökmesin diye, kendisindeki parçaları sanki terazi kefelerine koymuş gibi tartar. Her şey her şeydedir. Hava sadece ateşe geçmez, aynı zamanda ateşsiz hiçbir şey var olamaz. Nesneden al bakalım ısısını; donuklaşacak, hareketsizleşecek ve öyle kalakalacaktır. Hava geçer neme, fakat bununla birlikte nemsiz bir şey yoktur.

4. Toprak havayı da meydana getirir, suyu da; fakat susuz da bir şey olmaz, havasız da. Bu yüzden yine çok kolaydır geçiş, zira elementin hamuru geçiş kaçınılmazlığıyla karılmıştır. Buna bağlı olarak toprak da neme sahiptir, onu kendinde bastırır. Yine havaya sahiptir toprak, hani kış soğuğundaki karanlığın nem oluşturacak şekilde yoğunlaştırdığı. Hava da dönüşebilir neme, doğasından yararlanarak.

XI.1. *O halde, nehirleri ve kaynakları meydana getiren nedenler daimiyse niçin bazen suları çekiliyor, nasıl daha önceden bulunmadıkları yerde görünebiliyorlar,* diye soruyorsun. [Ben de diyorum ki], çoğu kere yer sarsıntısıyla rotaları şaşıyor ve kanal bir kaya ya da toprak düşmesiyle tıkanıyor ve engelle karşılaşan su, kendisini belirli ölçüde bir şiddetle iteleyecek yeni bir çıkış arıyor veyahut sadece toprak sallantısıyla [suyun] rotası bir yerden başka bir yere kayıyor. Bizim burada da,[127] ka-

127 Seneca burada *apud nos* ifadesini kullanıyor. Bunun Türkçeye tam çevirisi, metindeki gibidir. Ancak filozofun "biz" ifadesiyle kastettiği şeyin "toprağın üst kısmı" olduğu göz ardı edilmemelidir.

nallarıyla bağlantısını yitiren nehirlerin ilkin geri sektiği fakat sonra rotanın çevresinde yeni bir kanal açtığı gözlemlenebilir.

2. Theophrastus[128] bunun, ufak bir yer sarsıntısıyla yeni bir kaynaktan bir pınarın oluştuğu Corycia Dağı'nda da[129] söz konusu olduğunu söyler. Ancak bazı yazarlar, suyun başka yollara sevkinde, zorlanmasında ya da rotasından sapmasında başka nedenlerin de geçerli olduğunu düşünür. Haemus Dağı bir zamanlar sudan yoksunmuş; ancak Cassander[130] tarafından baskıya uğrayan bir Gallia kabilesi buraya sığınıp da ağaçlığı yarınca, ağaçların kendisini beslerken kullandığı büyük bir su kütlesi belirmiş, yani ağaçlar köklerden ayrılınca, yolundan sapan bir sıvı fışkırmıştır.

3. Theophrastus aynı durumun Magnesia yakınında da meydana geldiğini söyler. Ancak Theophrastus'un zihnindeki bu söylem tamamen gerçeğe yakın değildir; zira tümüyle gölgede kalmış şeyler, ziyadesiyle suları bir araya getirme eğilimindedir. Eğer ağaçlar suyu kurutsaydı, bahsedilen durum söz konusu olmazdı.

128 Yunan filozofu Theophrastus, Lesbos-Eresus kökenliydi; ilkin Plato'nun, daha sonra da Aristoteles'in yönetiminde felsefe çalıştı ve krallar Philippus, Cassander ve Ptolemaeus'un da dikkatini çekti, onların saygısını kazandı; Atinalıların övgüsüne mazhar oldu. İ.Ö. 287 yılında öldüğünde, Academia'da 35 yılını geçirmiş oluyordu. Kimilerine göre 85, kimilerine göre 107 yaşındaydı. Çok sayıda eser yazmış olmasına rağmen, sadece *Karakterler* ve *Bitkiler Üzerine* adlı iki eseri elimizdedir. Theophrastus, Seneca'nın bu eserindeki önemli kaynaklarından biridir. Seneca burasıyla birlikte dokuz yerde doğrudan adını zikrederek görüşlerini yansıtır: 3.11.2; 3.16.3; 3.25.3; 3.25.6; 3.26.1; 6.13.1; 7.28.3. Bkz. *ÇEVİK 2*, s. 437, n. 33.

129 Bu dağ Cillicia'da bulunur.

130 Cassander, İ.Ö. 316-297 arasında Makedonya kralıydı.

Kökler besinini yakın çevresinden alır; ancak nehir suyu kovuklardan fışkırır ve köklerin girebileceğinden daha derin bir kaynaktan doğar. Bunun yanında, ağaçlar kesilseydi, gereğinden fazla su çıkardı, nitekim kütükler de sadece yaşam için değil, aynı zamanda yeniden büyümek için yeteri kadar suyu muhafaza eder.

4. Yine Theophrastus, Girit Adası'nda bir şehir olan Arcadia'da şehir felakete uğradıktan sonra toprak işlenemez hale geldiği için, çeşmelerin ve göllerin kaybolduğunu; ancak daha sonra köklerin geri gelmesiyle su kaynağının da geri geldiğini söyler. Filozofun iddiasına göre, söz konusu kurumanın nedeni yeryüzünün yoğunlaşıp katılaşması ve örselenmemesidir, böylece yağmur suyu kendisine nüfuz edememiştir. Fakat bu doğruysa, nasıl oluyor da, en büyük çöllerde büyük miktarda doğal su kaynakları görebiliyoruz?

5. Ancak burada toprak işlenmeye başladığı için suların var olduğundan ziyade, sular var olduğu için toprağın işlenmeye başladığı sonucuna varmamız da büyük ölçüde mümkündür. Yine temel kaynağından itibaren geniş araçlarla seyahat etmenin mümkün olduğu, en büyük nehirlerimizde taşınan suyun, yağmur suyu olmadığını kaynak başındaki akıntının yazın ve kışın aynı ölçüde olmasından da anlayabilirsin.[131] Yağmur yağışı taşmaya sebep olabilirse de, belli sınırlar arasında akan bir su meydana getirmez: Yağış yaratmaz, sadece azdırır.

XII.1. Mümkünse konunun biraz daha derinine dalalım: Böylece bir kere nehirlerin hakiki kaynağına ulaştığında, (bu konuda) soruşturacak bir şeyin kalmadığını göreceksin. Nehir miktarı her daim sabit kalan sudan

131 Bir yoruma göre, metnin bu bölümü sorunludur ancak anlam açıktır (*CLARKE*, s. 123).

oluşur. O halde bu suyun nasıl oluştuğunu bana sorabilirsin. Ben de sana soru soracağım, hava nasıl oluşuyor ya da toprak? Doğada dört element varsa, suyun hangi elementten oluştuğunu soramazsın, zira o doğadaki dördüncü parçadır.

2. O halde nesnelerin doğası kendisinden bu kadar büyük bir bölümü daimi olarak yağdırıyor diye neden şaşırıyorsun ki? Dünyanın bizzat dördüncü parçası olan hava, rüzgârları ve esintileri nasıl hareket ettiriyorsa, su da nehirleri ve çayları aynı şekilde hareket ettiriyor. Eğer rüzgâr akan havaysa, nehir de akan sudur. Ben onun dördüncü element olduğunu söyleyerek ona yeteri kadar güç atfetmiş oluyorum. Sen de, kendisinden, başka bir elementin doğduğu bir elementin kaybolmayacağını bilmelisin.[132]

XIII.1. Thales[133] diyor ki, su en güçlü elementtir:[134] Dahası onun ilk element olduğunu ve her şeyin ondan doğduğunu düşünüyor. Biz de tümüyle aynı fikirdeyiz veyahut sadece sonuncusunu savunuyoruz. Nitekim evreni saran ve her şeyi kendisine dönüştüren şeyin ateş olduğunu söylüyoruz. Dahası yine ateşin neticede azalarak

132 Stoacıların dört element hakkındaki düşünceleri için bkz. *ARNIM* 1.102.

133 Thales'in kişiliği ve dünya görüşü hakkında bilgilerimiz sınırlıdır. Ancak yaşadığı yıllar, Apollodorus'a göre İ.Ö. 624-546'dırır. Presokratik filozofları inceleyen W. Capelle'in Thales'le ilgili söyledikleri şunlardır: "Katışıksız rasyonel bir bilimin kurucusu olan Thales düşünmesine nesne diye doğayı almış ve şeylerin ilkesini ampirik verili bir maddede bulmuştur... Bu iki olgu Grek felsefesinin ilk gelişim evresini belirlemiştir." (*CAPELLE I*, s. 60) Felsefe-bilim tarihinde böylesine önemi olan Thales'in adı, Seneca'nın eserinde, burasıyla birlikte dört yerde geçer. Bkz. *ÇEVİK 2*, s. 440, n. 46.

134 Bkz. *ARNIM* 1.103.

bittiğini ve nesnelerin doğasında nemden başka hiçbir şeyin kalmadığını düşünüyoruz. Dünyanın gelecekteki doğuş ümidi de burada yatar. Öyle ki ateş dünyanın sonuyken[135] nem başlangıcıdır. Nehirlerin her daim evvelce her şey olan ve her şeyin doğduğu bu nemden kaynaklanışına şaşırır mısın?

2. Bu nem nesnelere dağıtımında dördüncü element olarak kabul edilmiş ve nehirler, çaylar ve kaynakları besleyecek ölçüde meydana getirilmiştir.

Thales'in bir sonraki görüşü ise saçmadır. Zira diyor ki, tüm yeryüzü küresi su tarafından taşınıyor ve [suda] gemi gibi yüzüyor;[136] yeryüzünün sallandığı söylendiğinde aslında su hareketiyle kaydırılmış oluyor.[137] O halde dünya tümüyle nem üzerindeyse, nem akan nehre fazla geldiğinde şaşmamak gerek. Bu eskimiş, kaba görüşü defetmeli! Suyun bu küreye çatlaklardan sızdığına ve yüzeyde tortunun biriktiğine inanmamalısın.[138]

XIV.1. Mısırlılar da ilkin dört elementten bahsediyor, daha sonra onları eril ve dişil olmak üzere ikiye ayırıyor-

135 Seneca burada Stoacıların büyük bir bölümü gibi, evrenin periyodik olarak ateş tarafından yok edildiği düşüncesini savunur. Ancak Yunancası *ekpurosis* olan bu teori, *Naturales Quaestiones* 3.XXVII-XXIX'da farklı bir şekilde ele alınır: Birincisi, buradaki yaklaşımdan farklı olarak, evrenin yıkımı sadece ateş eliyle olmaz, Seneca, evrenin başta sel olmak üzere birçok felaketle karşılaşacağını düşünür; ikincisi, sadece fiziki bir yıkımdan bahseden Stoacılardan farklı olarak Seneca bu yıkımın, kötülüğe teslim olan insan ırkının ortadan kaldırılıp yenisinin yaratılması için Tanrı tarafından meydana getirildiği düşüncesini savunur, başka deyişle, onda salt fiziki değil, aynı zamanda etik ve teolojik nedensellik de ön plandadır.

136 Bkz. 6.VI.1.

137 Bkz. *DIELS* 11A15; *CAPELLE I*, s. 62.

138 Bkz. *HINE*, s. 196.

du. Kendisinden rüzgârın doğduğu havaya eril, bulutlu ve bantal havaya ise dişil diyorlardı. Denize *eril*, diğer bütün sulara ise *dişil* diyorlardı. Alevlerin yeni doğduğu güçlü ateşe *eril*, sönmek üzere olan zararsız ve parlak ateşe ise *dişil* diyorlardı. Taşlı ve sivri kayalarla dolu toprağa eril, işlemeye uygun toprağa ise *dişil* diyorlardı.

XV.1. Nesnelerin başlangıcından bu yana tek bir deniz vardır: Bu deniz yönlendirildiği ve şiddetle yükseltildiği kanallara sahiptir. Oldukça durgun olan bu deniz hiçbir nehrin kurumamasını sağlayan gizil gücün kendisidir. Bu gizil gücün tam açıklaması henüz yapılabilmiş değil. Ondan ancak taştığı kadarı yukarı çıkabilmiştir.

2. Bununla ilgili onaylayabileceğimiz bazı görüşler söz konusudur, fakat şu daha açık olacak kanaatindeyim: Doğa yeryüzünü, birinden kanın, diğerinden soluğun geçtiği damarlar ve kanallarla dolu bedenimizi örnek alarak düzenlemiş durumda.

3. Yeryüzünde de bir kısmından suyun, bir kısmından da soluğun geçtiği birtakım geçitler vardır: Doğanın yeryüzünü biçimlendirmesinde bedenlerimize benzeyen öyle çok yan vardır ki, atalarımız su damarlarından bahsetmiştir. Buna karşılık bedenimizde sadece kan yoktur, aynı zamanda çok farklı türden sıvılar da vardır: Kimisi yaşamsal, kimisi karışık, biraz yağlı, kafadaki beyinde, kemiklerdeki ilikte, sümükte, tükürükte, gözyaşında ve eklem yerlerini çalıştıran ve daha hızlı dönebilmesini sağlayan yağlı mekanizmada vs. Bunun gibi yeryüzünde de çok sayıda nem türü vardır.

4. Sıvının olgunlaştıkça katılaşan türleri vardır. Buna göre açgözlülüğün altın ve gümüş aradığı tüm metalli toprak buradan çıkar. Yine burada sıvı taşa dönüşür. Bazı yerlerde toprak ve ondaki nem birleşerek

katran ve benzer türde maddeler oluşturur. Bu, doğanın yasasına ve doğum istencine uygun olarak suyun [oluşum] nedenidir.

5. Fakat bedenimizde olduğu gibi, yeryüzünde de salgılar çoğu kere, fışkırma, bir sarsılma ya da yerin bitkinliğiyle doğal enerjiyi bozan sıcaklık ya da soğukluk vb. kusurları örter. Sülfür damarı da, uzun ya da kısa sürede nemi katılaştırabilir. Bu yüzden, nasıl ki bedenimizde bir damar kesildiğinde, kan fışkırması, damardaki kan tükenene ya da akış durana ve onu durduruna veyahut başka bir neden kanın önünü kesene değin sürerse, aynı şekilde yeryüzünde de yataklar gevşeyip açığa çıkınca, bir çay ya da nehir akıntısı şiddetlenir.

6. Suyun nasıl tüketileceği, kanalın açıklık derecesine bağlıdır. Suyun akıntısı bir noktada engelle karşılaşabilirken, başka bir noktada coşturulabilir, yani yara kılabilir ya da oluşturduğu bir yolu tıkayabilir; başka bir noktada ise yeryüzünün sahip olduğunu söylediğimiz[139] geçiş gücü sınırına ulaşabilir ve daha fazla sıvılaştırılabilir materyali taşıyamaz hale gelebilir. Bazen enerjisi tükenmiş kaynak kimi kere yeniden toplanmış enerjiyle, kimi kere de dış kaynaklardan edinilmiş bir destekle yeniden doldurulur. Çoğu kere ıslak nesnelerin karşısında oluşan kuru nesneler nemi kendilerine çeker.

7. Kolayca başka bir biçime dönüşebilen toprak çoğu kere aşınır ve sıvı şeklinde çözünür. Aynı durum, yukarıdaki bulutlarda olduğu gibi, toprak altında da meydana gelir; nitekim [toprak] kendi doğasını koruyacak ölçüde sıkışık ve yoğun olur, böylece katı olan, sıvıya yol açar. Çoğu kere birçok noktadan tek bir noktaya akan çiy gibi, ince ve dağınık nemin birleştiği de olur. Çubuk-

139 Bkz. 3.X.

la su arayanlar buna *sudor*[140] der, zira ya yerin baskısıyla oluşmuş ya da ısıyla belirmiş bir tür damladır o. Bu küçük damla nadiren bir kaynak oluşturacak yetkinlikte olur. Fakat kaynaklar ve toplaşmalar büyük olursa büyük nehir bile doğabilir. Bazen yumuşak bir şekilde akarlar, eğer suları salt kendi ağırlıklarına göre alçalıyorsa, bazen de şiddetle ve gürültüyle akarlar, eğer soluk suya karışarak onları itekliyorsa.

XVI.1. Bazı kaynaklar niçin altı saatte oluşurken, yine altı saatte kuruyor? Belli aylarda genişleyip yine belli aylarda daralan nehirlerin tek tek ismini zikretmek ve bunların nedenini ayrı ayrı açıklamak yersiz, hepsini kapsayan bir açıklama yapacağım. Nasıl ki sıtma aynı saatte geri dönerse, nasıl ki damla hastalığı zamanına sadık kalırsa, nasıl ki doğum, bir engelle karşılaşmadıkça, uygun gününü gözetip en doğru zamanda gerçekleşirse, benzer şekilde sular da yeniden çekilme ve yükselme dönemlerini belli aralıklarla gerçekleştirir.

2. Kimi aralıklar daha kısa ve bu yüzden daha keskinken, kimi aralıklar daha uzun fakat daha belirsizdir. Nesnelerin düzenini ve doğanın belli ölçülere göre hareket ettiğini görünce neden şaşırasın ki? Kış hiç kaçırmadı vaktini. Yaz hep tam vaktinde kızıştırdı. Baharlardaki değişim, hep alışılageldiği gibi oldu. Ekinokslar kadar gündönümleri de hep bildi günlerini. Yeraltında da bizim bilmediğimiz türden doğa yasaları işlemez, aksine pek kesindir onlar.

Emin ol ki, yerin yukarısında ne görüyorsan altında da o var. Yine orada geniş ölçüde geçitler, büyük kovuklar, bir yandan çıkıntı oluşturan dağlarla birlikte tümüyle boş açıklıklar bulunuyor. [Orada] çoğu kere ken-

140 *Sudor*: Ter.

dilerine düşen şehirleri yutmuş ve derinliğinde büyük yıkıntıları gömmüş derin yarıklara bakan uçurumlar uzanıyor. Su çekilmeleri de solukla dolu, zira hiçbir yerinde boşluk yoktur doğanın, üzerinde karanlığın dolaştığı geniş bataklıklar vardır. Orada hayvanlar da doğar, fakat hepsi yavaş yürüyor ve çirkin, onları kaplayan hava karanlık ve rutubetli; sular desen, hareketsizlikten uyuşmuş. Bu yaratıkların çoğu kör, tıpkı köstebekler ve yeraltı fareleri gibi, görme yetileri hiç yok, zaten buna ihtiyaç da yok! Theophrastus'a göre, kimi yerlerde balıklar da bulunabilir.

XVII.1. Bu noktada inanılması güç bir konuda zekice bulacağın bir hikâyeyle aklına birçok şey düşecek: Buna göre bir adam artık balık tutmaya ağla ya da oltayla değil de, kazmayla gidecekmiş. Denizde avlanacağını düşün. Eğer biz denizleri aşabiliyorsak, balıkların karaları aşamamasının nedeni nedir? Biz konumumuzu değiştirebiliyoruz. Buna şaşırıyorsun! Şatafatın doğayı kandırıp ona üstün gelerek yaptıkları daha ne kadar şaşırtıcıdır? Balıklar yüzüyor yemek divanında, biri kaçmış masanın altına da, hemen yeniden masaya alınıyor.

2. Eğer konuğun elinde ölmemişse, tekirin yeteri kadar taze olmadığı düşünülüyor. Bu balıklar yuvarlak cam kavanozlarda taşınıyor ve ölürlerken renkleri gözlemlenebiliyor; zar zor son nefeslerini verirken, ölüm üzerlerinde birçok renk deniyor. Diğerleri canlı tutuluyor ve sosun içinde öldürülüyor. Bir balığın yeraltında yaşayabilmesini ve yakalanmadan o şekilde görülebilmesini masal sanan kişiler var. Bir balığın yemekte servis edilmesinden ziyade sosta yüzmesini ve yemek boyunca öldürülmesini işitmek ne kadar da kavranamaz bir şeymiş gibi geliyor onlara; şaşırıyorlar boğazdan

önce gözlere ziyafet verilmesine ve bunun uzunca bir süre beklenmesine!

XVIII.1. Bu incelemeye ek olarak şatafatı kınamama izin ver! Biri diyor ki, ölmekte olan tekirbalığının görüntüsünden daha güzel hiçbir şey yoktur! Zira balığın yaşamı tükenip giderken, bu can pazarında ilkin kızıllaşır, sonra her tarafı solar. Yaşamla ölüm arasındayken rengi de farklı görünümlere uygun olarak değişir. Uzunca bir süredir ertelemede uykulu ve bitkin gösteriş.[141] İnsanın böylesine aldatıcı bir zevkle çevrelendiğini anlaması için ne kadar da geç oysa!

2. Bugüne değin balıkçılar bu harika görüntünün tadına zaten varmıştı. O halde neden ziyafette, ölmüş ve pişmiş balıkla yetinmiyoruz? Sinide ölmüş olsun. Eğer balık aynı gün yakalanmamışsa, elimizi değdirmeyecek kadar damak tadımıza düşkün oluşumuza şaşırıyorduk, hep dendiği gibi *denizde tadına vardı*. Bu yüzden hamallar yol versinler diye bağırmaktan nefessiz kalarak ve olabildiğince hızlı bir şekilde koşarak taşır balıkları.

3. Nereye vardı bu hazlar? Bugün ölmüş balık zaten çürümüş olmuyor mu? Bugün [sudan] çıkarılmış balık! *Böyle önemli bir konuda sana inanmalı mıyım, bilmiyorum. Bizzat kendime inanmalıyım sanırım. Balık buraya getirilsin de, bizzat huzurumda canını teslim ediversin!* Bu zevk düşkünü insanların mideleri için tabakta getirilir balık, ancak ziyafet odasında yüzdüğünü ve kıvrandığını görmezlerse asla tadamazlar onu.

141 Bir yoruma göre, bu bölüm sorunlu olmakla birlikte şu manayı içeriyor olabilir: Gösteriş, tekirbalığının hayatta kalma mücadelesini izleme suretiyle masadaki bitkinliğine bir son veriyor. Önerilen diğer bir mana ise şudur: Bizim uykulu ve bitkin gösterişimizin yeni bir eğlence keşfetmesi uzun zamanını aldı (*CLARKE*, s. 130).

4. Bitkin şatafat ne kadar yetenekli olursa etkinliğinde, çılgınlığına da o kadar daha zarif araçlar bulur günden güne. Müşterek olan her şeyi küçümser. *Hiçbir şey kayalıklarda yakalanmış bir tekirden daha mükemmel olamaz* sözü yerine artık *hiçbir şey ölmekte olan bir tekir kadar güzel olamaz, verin balığın sıçradığı ve kıvrandığı cam vazoyu ellerime* sözünü işitmeye başlarız.

5. Uzun süre birçok övgü düzüldükten sonra, balık şeffaf havuzundan dışarı alınır. Sonra her bir konuk uzmanın da uzmanı kesilir ve eliyle [balığı] işaret ediverir:

Bak, nasıl da koyulaşıyor kızıllığı, lâlden de koyulaşıyor. Bak, çizgi halindeki damarlarına, işte, karnı kanla doluyor sanıyorsun, tam zamanında, koyu mavi bir parıltı hakim oldu işte! Şimdi ise uzatıyor kendisini, sararıyor, tek bir renkte donup kalıyor!

Bu adamlardan hiçbiri ölmekte olan arkadaşının yanına oturmaz; hiçbiri babasının, arzuladığı ölümünü görmeye dayanamaz.

6. Ne kadar az kişi eşlik eder, aileden birinin cesedini yakma törenine? Kardeşlerin ve arkadaşların son saatinde onlar yüzüstü bırakılır, [buna karşın!] tekirin ölümüne adeta koşulur! Öyle ya, ondan daha güzel görünen hiçbir şey yok! Aynı tezcanlı kelimeleri tekrarlamaktan kendimi alamıyorum, terbiye sınırını da aşıyorum sanırım. Ama bunlar da ziyafette dişleriyle, damaklarıyla ve ağızlarıyla değil, obur gözleriyle de doyuyor!

XIX.1. Her neyse, konumuza geri dönersem, yeraltı oyuklarında çok miktarda su bulunduğunun kanıtı olarak bu çok sayıdaki kirli balığı kabul et. Su ne zaman patlak verse, beraberinde tadı iğrenç ve zehirli çok sayıda berbat canlıyı da getiriyor. Bir keresinde Karya'daki Hydissus kenti yakınında bir yeraltı su patlaması, bir-

çok tuhaf yaradılışlı balığı gün ışığına çıkarmış da, onları yiyen herkes ölüvermiş.

2. Hiç de şaşırtıcı değil! Uzun süreli hareketsizlikten bedenleri yağ bağlamış bu balıklar, eylemsizlikten karanlıkta şişmişler ve sağlığa faydalı ışıktan yoksun kalmışlar. Balığın, yeryüzünün derinliklerinde doğabileceğinin bir kanıtı da yılanbalıklarının karanlık yerlerde doğum yapmasıdır. [Yılanbalıkları] hareket ihtiyaçlarına karşılık ağır bir rejim uygularlar; özellikle de kayda değer derinlikteki bir çamur onları görüş açımızdan uzakta tutar.

3. Böylece toprak sadece birleşiminden nehirlerin oluştuğu su kanallarını değil, aynı zamanda büyük ölçekte çayları da barındırır. Bazı durumlarda kanallardan biri bir mağarada tükenene kadar gizlenir; başka kanallar ise bir gölün altına fışkırır. Peki, iddiamın temelinde ne yatıyor? Bu durum açıkça gösteriyor ki, büyük nehirlerin, kaynaklarla birlikte sürekliliği kadar sınırları da hesaplanamaz olan bitmez tükenmez destekleri vardır.

XX.1. Nedendir sulardaki bunca tat farklılığı? [Cevaplayalım], bunun dört nedeni var: Birincisi kendisi boyunca aktığı toprağın türü, ikincisi suyun kendisinden yükseldiği toprağın türü, üçüncüsü suya dönüşen soluğun türüdür. Dördüncü neden ise [suyun] çoğu kere yabancı maddelere karışarak maruz kaldığı bozulmadır.

2. Bu nedenler suya tat farklılığı, tıbbi bir nitelik, tehlikeli ağır bir soluk, parlaklık, yoğunluk, ısı ve aşırı sertlik katar. Su etkilenir geçtiği yoldaki sülfür, güherçile ya da katrandan. Eğer su bu yolda bozulursa, onu içmek hayati risk taşır. Ovidius bir metninde şöyle der:

Cicones kavminin[142] *bir nehri vardı, suyundan içeni*
taşa çevirirdi
Bağırsakları da, dokunduğunu mermerle örterdi.[143]

3. Tıbbi yetkinliği olan, doğası gereği balçıklı sular cisimlere yapışıp onları güçlendirir. Puteoli'deki toz toprak, nasıl ki, suya değince taşlaşıyorsa, bunun tersine bu tarz bir nehir katı bir cisme değince yapışıp onu güçlü bir şekilde sarar. Bu, aynı göle[144] atılmış nesnelerin, dışarı çıkarıldığında, taşa dönmüş bir şekilde bulunmasının nedenidir. Bu, İtalya'da bazı yerlerde meydana gelir; eğer buradaki balçıklara bir dal ya da ağaç parçası atarsan, birkaç gün sonra [dal veya ağaç parçasının] taşlaşmış olduğunu görebilirsin.

4. Balçık nesneyi kaplar ve yavaş yavaş onun örtüsü oluverir. Eğer Albula'nın[145] ya da genel olarak sülfürle kaplı suların, kanallarının ve çaylarının kıyısında bir tortu bıraktığına dikkat edersen, bu [sana] daha az şaşırtıcı gelecektir. Bu nedenlerden herhangi biri bu tarz göllerin yapısını ortaya koyar; dudaklarıyla bunların tadına bakan aynı şair diyor ki:

Ya çıldırıyor ya da ağırlık çöküyor üzerine,
Bu şaşırtıcı tadı alınca.[146]

5. Etkisi, güçlü bir içkininkine benzer, sadece [içkiye göre] daha şiddetlidir. Nasıl ki sarhoşluk, etkisi geçene

142 *Cicones kavmi*: Hebrus'ta, kıyı tarafında yaşayan Trakya halkı.

143 Ovidius, *Metamorphoses* 15.313-314.

144 Burada bahsedilen gölün hangisi olduğu elyazmalarından anlaşılamamaktadır (*HINE*, s. 196).

145 *Albula*, Tiber Nehri'nin eski adıdır. Bkz. Vergilius, *Aeneis* 8.332.

146 Ovidius, *Metamorphoses* 15.320.

dek, bir tür çılgınlıksa ve uykuya varacak ölçüde ağırlık yüklerse kişiye, aynı şekilde güçlü sülfürle dolu bu göl suyu da, zararlı içeriğinden ötürü daha etkili olan ve akla, onu çılgınlığa ya da derin uykuya sevk edecek ölçüde ağırlık yükleyen bir tür zehir içerir. Lyncestae'daki[147] nehir de, aynı şekilde zararlı bir güce sahiptir.

Her kim ki bu suyu ölçüsüz bir şekilde
geçirmişse boğazından
Sendeleyiverirdi, sanki şarap içmiş gibi
en safından.[148]

XXI.1. Kendisine bir bakışın bile ölüm getirdiği bazı mağaralar vardır. Öldürücü etkisi o kadar hızlıdır ki, üzerinden geçen kuşları bile öldürür. Neticede bir tür hava, bir tür yerdir, ölüm sularının kaçtığı. Havadaki ve yerdeki enfeksiyon biraz daha az olsa, verdiği zarar da bir o kadar az olurdu, tıpkı sarhoş kişilerin sadece sinirlerinin etkilenmesi gibi. Bir yerin ve havanın suya hastalık bulaştırmasına ve karakterini bizzat kendisinin kaynaklandığı ve geçtiği alana da yansıtmasına pek şaşırmıyorum. Benzer şekilde süt inek yemi tadı verirken, şarabın kalitesi de, bırakıldığı şarap mahzenine bağlıdır. Doğduğu yerin izlerini taşımayan hiçbir şey yoktur.

XXII.1. Bizim dünyayla yaşıt kılmaktan hoşlandığımız bir su türü daha vardır. Eğer biri ebediyse, diğeri de her daim olmalı; eğer birinin bir başlangıcı varsa,

147 Bu nehir, Yunancası *Lunkestai* olan *Lyncestae* kavminin yaşadığı Makedonya'nın güneybatı kısmında bulunur. Ovidius "Lyncestae kavminin nehri" ifadesini kullanır, Hine'ın yorumunda da geçtiği gibi, ya Seneca ya da elyazmasını düzenleyen biri bu ismi yanlış aktarmıştır (*HINE*, s. 196). Bkz. Plinius, *Naturalis Historia* 4.10.17; 35; Livius, 45.30.6.

148 Ovidius, *Metamorphoses* 15.330-331.

diğeri de yaratımda yer sahibidir. *Hangisiymiş o* diye soruyorsun. [Tabii ki], okyanus ve her deniz, kıtaların arasından akan. [Bazı filozoflar] kaynağı açıklanamaz olan kimi nehirlerin ilkin bizzat dünyayla birlikte yaratıldığını düşünüyor; Tuna ve Nil gibi büyük nehirler, diğer nehirlerle aynı kaynaktan doğduğu söylenemeyecek kadar biriciktir.

XXIII.1. Görüldükleri ölçüde suların bölümlenmesi böyledir. Bunlardan sonra, bulutların daha yüksek bölgelerden topladığı gök suları gelir. Yeryüzü sularından bir kısmı, yer üstünde diyebileceğim, toprağın üst kısmında dolanırken, bir kısmı yeraltındadır. Çalışmamızda tüm suların açıklaması buna göre tamamlanmış olur.

XXIV.1. Bazı sular ısınırken, bazı sular öyle kaynar ki, açıklıkta etkisini yitirene ya da soğuk suyla karışıp dengelenene değin kendisinden yararlanmak mümkün olmaz; bu durumun da birçok nedeni vardır. Empedocles[149] toprağın altındaki birçok yerde ateş gizlendiğinden, suyun, aktığı yerin altında bu ateşlere denk geldiğinde ısındığı görüşündedir. Bizler, hep yılansı, silindir ve daha birçok şekildeki ince boruyu hava geçecek şekilde tasarlıyoruz, onlarda da aşağı doğru inen spiral bobinler bulunur. Amaç bellidir, suyu tekrar tekrar ateşle karşılaştırarak ısısını arttıracak bir ortamdan geçmesini sağlamaktır; böylece [o ortama] soğuk giren su, sıcak çıkacaktır.

2. Empedocles aynı şeyin yeraltında da meydana geldiğini düşünüyor. Banyoları ateşsiz ısınan kişiler onun yanılmadığına inanabilir. Soluk kızışmış fırından iner. Yine [su] banyonun duvarlarını ve teknelerini ısıtan ge-

149 İ.Ö. 492-432 tarihleri arasında yaşadığı düşünülen Sicilialı filozof. Bkz. *DIELS* 31A68.

çitler boyunca kayar, sanki ateş doğrudan geçiyormuş gibi. Sözün özü, soğuk su bu düzenekte, salt ısıtılmış araçlardan geçerek sıcak suya çevrilir, su kapalı alanda taşındıkça ona bir tat verecek buharlaşma da meydana gelmez.[150]

Yine başkaları suyun sülfürle karışmış toprakla ya da toprak boyunca ışıyla tanıştığını, ısının, kokunun ve tadın da onayladığı ölçüde, söz konusu materyalin niteliğinden kaynaklandığını düşünüyor. Maddeler kendileriyle ısındıkları şeyin niteliğini yansıtır. Bu duruma şaşmamak için, sönmemiş kirece dök suyu, (göreceksin ki) onu bir kerede kaynatacaktır.

XXV.1. Bazı sular öldürücüdür, [bu] ne kokusundan, ne tadından anlaşılabilir. Arcadie'da Nonacris yakınında yaşayanlar tarafından [adına] Styx denmiş bir nehir, yabancıları yıkıma sürükler hem de görünüş ya da koku bakımından herhangi bir iz bırakmadan. Bu, ölümden kurtulmanın mümkün olmadığı büyük ustalık işi zehirleri andırır. Az yukarıda bahsettiğim su inanılmaz süratte yıkım getirir ve herhangi bir çareye imkân bırakmaz. Kendisinden içeni kaskatı yapar ve kişi suyun etkisi altında sanki kirece döner ve bağırsakları düğümlenir.

2. Tempe yakınındaki Thessalia'da da tüm sığırların ve vahşi hayvanların uzak durduğu zehirli bir su bulunur. Demirli ve bakırlı akıntılardan oluşan bu su en sert materyalleri yumuşatma gücüne sahiptir. Hiçbir ağacı beslemediği gibi, otları da öldürür. Başka bazı nehirler de kendilerine has, tuhaf güçlere sahiptir. Bazısından içen koyun sürüleri telef olur. Kısa süre içinde kimi be-

150 Bir yoruma göre, metnin bu kısmı bağlamdan kopuktur (*CLARKE*, s. 136).

yaz postlar siyahlaşır, daha sonra ise siyahlar yine beyazlaşır. Boeotia'daki iki nehir de bunu yapar; hatta bu etkisinden ötürü birine *Melas*[151] bile denmiştir.[152] Her iki nehir de aynı gölden beslenir ve farklı yönlerde hareket eder.

3. Makedonya'da da öyle, Theophrastus'un söylediğine göre, bazı çobanlar beyazlaştırsın diye koyunlarını götürürmüş buradaki bir nehre. Eğer koyunlar uzunca bir süre içerse onun suyundan, sanki boyanmış gibi renkleri değişirmiş. Böylece insanlar koyu renkli yün istiyorsa, herhangi bir zararı dokunmayan bir boyacıyı ellerinin altında hazır bekletiyor gibilermiş; tek yapmaları gereken aynı sürüyü Peneus Nehri'ne götürmekmiş.

Yine son dönem kayıtlarından öğrendiğim kadarıyla Galatia'da da tüm hayvanların rengini değiştirme gücüne sahip bir nehir varmış, keza Kapadokya'da da bir tane. Ancak bu ikincisinden sadece atlar içerse renkleri değişiyormuş, başka bir hayvan değil de. Buna göre atın derisi beyaz beneklerle kaplanıyormuş.

4. Çok iyi biliniyor ki, yüzme bilmeyenlere yardım eden bazı göller vardır. Sicilia'da bir gölet varmış, yine Suriye'de bir tane daha, yüzeyinde tuğla parçalarının dolaştığı ve hiçbir cismin batmadığı, hatta ağır da olsa her şeyin yüzebildiği. Bunun açıklaması bellidir. Bir nesneyi ölç ve suyla kıyasla, her birinin ölçüsü eşit olsun. Eğer su daha ağır olursa, kendisinden daha hafif olan nesneyi taşır ve yüzeyine çıkartır, buna karşılık sudan daha ağır cisimler onda batar.

151 Yunancada siyah. Günümüzdeki ismi Mavropotami olan nehrin bu adı da dibindeki kara sulardan gelir (*SMITH*, s. 413). Bkz. Plutarchus, *Sulla* 20.

152 Seneca'nın burada ismini anmadığı diğer nehir ise Cephisus'tur (*HINE*, s. 196).

5. Eğer suyun ve nesnenin ağırlığının eşit olduğu anlaşılırsa, nesne ne dibe batar, ne de havada kalır; suya göre dengede seyreder. Yüzeyde kalır, doğru, fakat sanki batacak gibi durur, bir tarafı su üstüne çıkmaz. Ağırlıkça farklılıklar, bazı kütüklerin neredeyse su yüzeyinde gezinirken, bazılarının dibe battığını ve bazılarının da suda dengeli bir şekilde yüzdüğünü açıklar. Buna göre ikisinin ağırlığı eşitse biri diğerine üstün gelemez; oysa nesneler sudan daha ağırsa batar, hafifse yukarı taşınır.

6. Ağır ya da hafif, bu bizim değerlendirmemize göre değil, nesnenin taşınabilirliğine göre belirlenir. Bu yüzden su insan bedeninden ya da bir taştan daha ağır olduğunda, onun dibe batmasına izin vermez. Bu yüzden bazı göllerde taşların, yani katılaşmış taşları kastediyorum, dibe batmadan taşındığı görülür. Çok sayıda süngertaşından oluşmuş birçok adacık Lidya'da yüzer. Bunu yazan Theophrastus. Ben de şahsen Cutiliae yakınındaki gölde yüzen bir adacık gördüm. Bir tanesi Vadimonia Gölü'ndeydi, bir tanesi Statonia Gölü'nde.

7. Cutiliae'daki adacık ağaçlar barındırır ve otlar yetiştirir; buna rağmen suyla taşınır ve havaya göre bir oraya, bir buraya doğru sürüklenir; hem rüzgârla da değil, saf havayla. Bu yüzden onu gece gündüz hareket ettiren esinti, asla tek bir noktada sabit bırakmaz. Bunun iki nedeni var: Biri, iyileştirici ve yoğun suyun ağırlığı; diğeri ise adacıkta taşınabilir materyal bulunmasıdır; öyle ki bu materyal ağaçları beslese de hiç katı cisim içermez.

8. Belki de ilk durumda yoğun su yukarıda tutar hafif cisimlerle tahta parçacıklarını ve hızlı bir şekilde göl yüzeyine dağıtır. Böylece adacıkta nasıl bir kayalık olursa olsun, orada gözenek ve delik bulursun. Bunlar özellikle de tıbbi kaynakların kenarlarını sertleştiren nemli

oluşumları andırır; böyle durumlarda doğal kaynakta yapılan ovmalar birleştirici olup köpükler katılaşır. Boş materyalden, havadan oluşan bu tortular kaçınılmaz olarak hafif kalır.

9. Hiçbir açıklamanın getirilemediği farklı türden sulara başka nitelikler de atfedilebiliyor. Örneğin Nil suyu kadınları nasıl daha doğurgan kılabiliyor? Bu konuda öyle etkili ki, [kadınların] bazı durumlarda uzun süre boyunca verimsiz bir şekilde kapalı duran rahimlerini bile, onlara doğal yetilerini kazandırarak ihya edebiliyor. Ya da neden Likya'daki bazı sular bu kırılganlıktan mustarip kadınlar tarafından arandığınca düşük riskine karşı koruma sağlar? Ben bunları yaygın hatalardan sayıyorum. İnsanlar güçlü bir şekilde inanıyor ki, bazı sular, içeriden ya da dışarıdan nüfuz etsin fark etmez, yara kabuğuna, cüzama ve deri üzerindeki çirkin lekelere etki eder. Çiyden toplanan suyun ise bu tarz bir sıkıntıya sebep olduğunu söylüyorlar.

10. Biri de en yoğun suyun buza dönüştüğünü düşünmez mi? Oysa gerçek tam tersidir. Değişim en hafif suda meydana gelir, bunun nedeni bu tarz bir suyun çok daha kolay donabilmesidir. Buzu andıran taşın kökeni, basitçe Yunanlar tarafından kullanılan bir isimden gelir. Onlar şeffaf taş ve kendisinden taşın oluştuğunu sandıkları buz için kristal terimini kullanıyorlar. Çok küçük katı maddeler taşıyan yağmur suyu bir kere buz tuttuğunda, daha uzun süreli soğuğun sürekliliğinde çok daha yoğun bir hale gelir ve son raddede sıkıştırılır; daha sonra bir zamanlar sıvı halde olan şey, artık taşa dönüşmüş olur.

XXVI.1. İleride kendisinden bahsedilecek olan[153] Nil gibi, bazı nehirler yazın yükselir. Theophrastus'un

153 Bkz. 4.I-II.

aktardığına göre, Pontus'ta da bazı nehirler yaz mevsiminde yükseliyormuş. Bunun için dört farklı nedenden bahsediyorlar: Birincisi, bu dönemde toprak suya dönüşmeye pek yatkındır. İkincisi, uzak mesafelerdeki aşırı yağışlardan elde edilen su, gizli kanallardan geçerek beklenmedik anda nehirlerin yoğunluğunu arttırır. Üçüncü açıklama, nehir ağzının daha sık rüzgârlara maruz kaldığı ve deniz dalgalarıyla dövüldüğü yönündedir; nehir alıkonulması yanında yükseliyor görünür, zira özgürce boşalamaz.

2. Dördüncü açıklama ise doğrudan göksel cisimlerle alakalıdır. Bu cisimler, belli aylardaki pek kesin etkileriyle nehirleri kurutur; buna karşın daha uzak mesafeye çekildiklerinde harcanma ve kuruma azalır. Evvelce yitirdiği kadarını artık bir artışla elde eder. Bazı nehirler gözle görülebilir bir şekilde bir mağaraya ya da benzer bir kovuğa çekilerek görüş açısından çıkar, bazıları ise yavaş yavaş kurur ve kaybolur. Ancak belli bir mesafede geri döner, ismini ve rotasını korur.

3. Bunun nedeni gayet açıktır. Yeraltında büyük bir boşluk vardır. Tüm sular doğal olarak daha aşağı bir katmana, yani boş bir yere çekilir. Bu kovuklara saklanan nehirler rotalarını burada gizli bir şekilde işletirler. Fakat herhangi bir katı engelle karşılaşınca, fışkırabilecekleri en küçük setten çıkarak yeniden (yer yüzeyindeki) rotalarına ulaşırlar.

Böylece Lycus[154] *yer yarığı tarafından yutulunca*
Uzağa varır buradan ve doğar başka bir kaynaktan
Böylece emilir, sessiz bir akıntıyla süzülür

154 Büyük Phrygia'daki nehir. Bithynia, Paphlagonia, Cilicia ve Ionia'daki nehirlerin isimleri de Lycus'tur.

Koca Erasinus[155] *döndürülür*
Argolis[156] *dalgalarına.*[157]

4. Aynı şey doğuda Tigris Nehri'nde de meydana gelir: Bu nehir toprak tarafından emildikten uzunca bir süre sonra uzak bir noktada yeniden belirir, kuşkusuz o yine aynı nehirdir. Bazı pınarlar artıklarını belli zamanlarda bırakır: Örneğin Sicilia'daki Arethusa, Olimpiyat boyunca her beşinci yazda bunu yapar. Buradan Alpheus'un buraya[158] nüfuz ettiği ve deniz altındaki gizli bir su kanalını kullanıp Syracusa kıyısına vardığında yeniden doğduğu fikri oluşur. Buna göre Olimpiyat'ın düzenlendiği günler boyunca kurbanların artıkları Tanrı'ya sunum namına nehir (Alpheus'un) akıntısına bırakılır. Böylece nehir Sicilia'dan öteye taşınır. Senin de şiirinde aktardığın bir şeydi bu, pek değerli Lucilius, tıpkı Arethusa'dan bahseden Vergilius gibi:

Sicilia sularının altına uzanınca dev akıntın, böylece
Karıştırmaz serkeş Doris[159] *kendi dalgasını seninkine.*[160]

155 Argolis'teki nehir.

156 Başkenti Argos olan ülke.

157 Ovidius, *Metamorphoses* 15.273-276. Seneca, Ovidius'tan aldığı bu dizelerde bazı değişiklikler yapmış, örneğin son dizedeki "tarlalar" yerine "dalgalar" ifadesini kullanmıştır.

158 Sicilia.

159 Doris Oceanus ile Tethys'in kızı olmakla birlikte erkek kardeşi Nereus'un karısı ve Nereides, yani Deniz Perileri'nin annesidir. W. Smith'in de bildirdiği gibi, Latin şairleri Doris'i kimi kere bizzat denizin kendi kutsallığının ismi olarak kullanmıştır. Seneca'nın Vergilius'tan yaptığı alıntı da bu kullanıma örnektir, Nereides'ten birinin adı da Doris'tir, ancak Vergilius'un burada bahsettiği, anne Doris'tir (*SMITH*, s. 269).

160 Vergilius, *Eclogae* 10.4-5.

Rodosluların Chersonesus'unda bir pınar vardır, bu pınar uzun zaman aralıklarında derinliklerinden yukarıya belli miktarda çamur artığı fırlatır, ta ki kendisinde tümüyle tükenene dek.

5. Kimi yerlerde kuyular sadece çamur değil, aynı zamanda yapraklar, çanak çömlek parçaları ve onlarda toplanmış başka kirli şeyleri de yukarı çıkarır. Deniz her yerde aynı şeyi yapar; onun doğasında vardır her türlü kirli şeyi kıyıya vurmak. Messana ve Mylae civarında kaynayıp fırtınalara sebep olunca, rezil bir kokusu olan pislikleri, çöpleri kıyılara vurur. Güneş'in öküzlerinin burayı mesken edindiğine ilişkin bir hikâye bile vardır. Bu durumların açıklanması gerçekten zor; özellikle de bunun ne zaman baş gösterdiği konusu incelenemez ve belirsizdir.

6. Ancak bu durum için özel bir izah mümkün değilse de, şöyle genel bir izah yapılabilir: Sınırlanmış her durgun su, doğası gereği kendini arındırır. Zira onlarda lekelerin barınamayacağı türden bir akıntı vardır; bu akıntı kendi gücüyle hareket edip lekelerini temizler. Kendisine yerleşmiş yabancı maddeleri dışarı atmayan sular her daim az ya da çok kaynar. Gerçekten de deniz, sadece bir fırtına anında değil, aynı zamanda durgun ve sessizken her türlü pisliği, ot yığınını ve benzer enkaz artıklarını dibinden çekerek kendini arıtır.

XXVII.1. Geldiğimiz yer, beni incelemem için başka bir yere çekiyor. Ölümcül sel günü geldiğinde yeryüzünün büyük bir bölümü, nasıl dalgalar altında kalacak? Bu Okyanus'un tüm gücüyle mi olacak? Açık deniz üzerimize mi çöreklenecek? Yoksa aralıksız yağan yağmurla ve yazın sona ermesiyle birlikte sert kışın, bulutları harekete geçirip döktürdüğü suların etkili gücüyle mi olacak?

2. Ya da yeryüzü daha fazla mı akıtacak nehirleri ve yeni kaynaklar mı yaratacak? Veyahut tek bir neden değil de, bütün ölümcül nedenler mi etkili olacak? Yine yağacak yağmur, nehirler kabaracak, denizler yataklarını terk edip taşacak ve bir ordu halinde hepsi insanlığın sonunu getirmek için mi uğraşacak? Aynen öyle olacak. Doğa hedefine ulaşmada zorluk çekmez. Nesnelerin yaratımında güçlerini idareli kullanır ve ortaya çıkan ürünlerine kendisini dağıtır; ancak bir kerede her şeyiyle felakete uğrar.

3. Oysa embriyonun doğması için ne kadar uzun süre gerekiyor! Ne kadar çok emek gerekiyor eğitimi için! Bebek narin bedeninin olgunlaşması için ne çok beslenmelidir! Ancak bütün bunların sıfırlanması için çabaya hiç gerek yoktur! Kentleri yüzyıllar inşa eder, saatler yıkar. Uzun sürede oluşmuş orman bir anda kül olur. Ormanın etrafında büyük bir koruma olmasına ve her şey onu güçlendirmesine rağmen yıkımı beklenmedik anda olur.

4. Doğanın kurulu düzenindeki her esneme, ölümlülerin sonunu hazırlamak için yeterlidir. Gerçekten de kaçınılmaz gün geldiğinde, kader tanrıçaları birçok nedeni işletir: Fabianus da[161] dahil olmak üzere bazı filozoflara göre büyük değişiklik ancak tüm evreni etkileyecek şekilde meydana gelir. İlkin fazlasıyla iç karartıcı, Güneş'siz gökyüzünden aşırı yağış olur. Yine gökyüzüne daimi bulutlarla birlikte hiçbir rüzgârın dağıtamadığı, nemden kaynaklanan koyu bir kasvet hakim olur.

5. Buna bağlı olarak ekinler zarar görür, tohumlar büyür, fakat ürün vermeden solar. İnsan eliyle işlenmiş

161 İmparatorluğun erken döneminde yaşamış Romalı Papirius Fabianus aynı zamanda Seneca'nın fizik ve felsefe hocasıdır (*HINE*, s. 197).

toprak mahvolur, bütün düzlükleri bataklık otları kaplar, daha güçlü bitkiler de ancak kısa süre dayanabilir ve sonunda köklerinden zarar görür. Budanmış karaağaçlar taşıdıkları asmalarıyla birlikte düşer, bütün fundalıklar önceden tutundukları ama artık güçsüz kalmış yumuşak topraktan ayrılır. Böylece çok geçmeden toprak artık tahıl veya bereketli bitki taşıyamayacak hale gelir. Kıtlık baş gösterir, eller eski meyvelere ulaşabilmek için dağlarda bulunan kayalıklardaki yarıklar sayesinde yerini korumuş pırnal, meşe veyahut başka bir ağaca uzanır.

6. Tavanlar yumuşar, çöker ve yağmur derinlere sızar, yapılar suya batar. Zemin tümüyle bataklığa döner, artık sendeleyen evlere çare aramak anlamsızdır. Her yapı kaygan bir zeminde bulunur ve çamurlu toprakta hiçbir şey sağlam kalmaz, fırtına getiren bulutlar daha da yoğunlaşır, yüzyıllar içinde birikmiş karlar erir, yüce dağlardan inen sel, ağaçları artık güvenli olmayan yerlerinden alarak önüne katar ve kayalardan taşları koparak son süratle aşağıya yuvarlar.

7. Çiftlikleri çekip götürür, koyun sürülerini birbirine katıp sürükler, üzerinden geçtiği küçük köyleri anında yıkar, fakat daha büyük köyleri de uzun vadede şiddetle perişan eder. Kentleri ve binalarıyla birlikte insanları da bir bütün olarak alır götürür, insanlar sonunda felakete mi, yoksa enkaza mı yakınacaklarını bilemez duruma gelir, arada ezilir ve selin altında kalır. Sel yoluna devam ettikçe büyür, diğer sularla birleşir ve tahrip edici bir şekilde her bir yana yayılır. Sonunda bu, büyük ölçekte bütün dünyanın yok oluşu anlamına gelir.

8. Normalde büyük olan nehirler de fırtınalarla öyle coşturulur ki, sonunda kanallarından taşar. Nehirlerden Rhone, Ren ve Tuna kendi coşkun sellerini yaratır.

Ne yani, bu suların toprağı yarıp rotalarından saparak yeni sınırlar oluşturduğunu bilmez misin? Bu sular apar topar akıp giderler. Ren ovalara yayılır, fakat alanın genişliğinden ötürü gücünde herhangi bir azalma olmaz ve vadi boyunca acele ediyormuş gibi, bütün alanı sularıyla doldurur.

9. Tuna aşağı ve orta kısımların da ötesine geçerek yükseklere varır, dağları basar ve uçurumları kaplar, bütün yerleşim alanlarıyla birlikte dağlık burunları örter, insanlara ait yapıları yerinden söküp merkezden uzağa taşır. Böylece nehir karşısına çıkan her geçidi örter ve büyük bir girdapta toprakları ve kentlerin yer aldığı büyük bir alanı kaplar. Bu sırada yağış devam eder, gökyüzü daha korkunç bir görüntüye bürünür; böylece felaket üstüne felaket binmiş olur.

10. Bulut ortamı gece kılar, bu korkunç karanlığın ortasından hafif, kızıl bir ışık süzülür, sık sık şimşek çakar ve bora denize rahat vermez. Sonra ilk defa nehirlerdeki yükseliş nedeniyle sular kendilerine sınır teşkil eden kıyılara varır, hat onları taşıyamaz hale gelirse de karadaki su taşkınları sızıntılara engel olur ve dalgaları geri püskürtür. Dar kaynağında sınırlanan suların büyük bölümü gölcükler oluşturur ve tarlaları daimi göllere çevirir. Bütün bunlardan sonra artık su gözün görebildiği her yere hakim olur. Her tepe suya gömülür ve her yer suyun dipsiz derinliğinde yer alır.

11. Sadece en yüksek dağlarda sığlıklar bulunur, insanlar eşleri ve çocuklarıyla sığındıkları bu yüksek yerlere kulübelerini inşa eder. Bu evrensel felaketten kurtulan az sayıdaki kazazede arasında hiçbir bağlantı ve iletişim imkânı kalmaz, zira alçak yerler tümden suyla kaplıdır. İnsanlığın kalıntıları sadece tepe noktaların-

da bulunur, tek avuntuları da korkularının duyarsızlığa dönüşmesidir, zira bu insanlar kendilerinde korkuya yer kalmayacak ölçüde şaşırmış durumdadır,

12. Hatta zihinlerinde kedere bile yer yoktur, zira sefilliği, acı eşiğini bastıran bir kişide keder gücünü yitirir. Böylece su yüzeyindeki adalar gibi görünen dağ dorukları dışında bir şey kalmaz, [hatta diyebiliriz ki] Cyclades adaları yükselir sanki, o pek yetenekli şairin konunun coşkunluğuna uygun olarak muazzam bir şekilde dediği gibi:

Her yer deniz: Kıyıları da yok bu denizin![162]

Ne yazık ki bu şair o muazzam zekâsını ve mühim konusunu şu çocukça zırvaya yem ediyor:

Yüzüyor kurt koyunların arasında, sarı aslanları taşıyor büyük dalga![163]

13. Yeryüzünün kendisi suya batarken, böyle bir olayın meydana gelmesi hiç de akla yatkın değil. Şu sözleri ise felaket anındaki karmaşayı resmetmesi bakımından gayet zekicedir:

Açık arazilerde coşkuyla akıyor yolundan sapmış nehirler
Ve batıyor girdabın dibine ezilen kuleler.[164]

162 Ovidius, *Metamorphoses* 2.264. Seneca'nın Ovidius'tan yaptığı bu alıntı şiirsel duyuşunu yansıtır, ancak Ovidius bağlamda burada bahsedilen türden bir sel konusunu değil, mitolojik bir konuyu işler: Phaethon Güneş arabasını yeryüzüne aşırı yakından sürünce denizlerin kabarmasına neden olur. Bkz. *HINE*, s.197.

163 Ovidius, *Metamorphoses* 1.292. Ovidius mitolojik bir sel felaketinden bahsediyor, aktarıma göre, Deucalion ile karısı Pyrrha dışında tüm insanlık yok edilmiştir.

164 Ovidius, *Metamorphoses* 1.304.

Kurtla koyunun ne yaptığına karışması dışında, harika bir betimleme! Herhangi bir şey böyle bir sel ve yıkım ortasında yüzebilir mi? Her toynaklı hayvan, kendisini taşıyan aynı girdapta boğulmaz mı? Müthiş bir betimleme sunmuşsun, bütün dünya sular altında ve gökyüzü çöküvermiş yeryüzüne! Sürdür bunu! Tüm yeryüzünün battığını düşünürsen, zaten ne olacağını anlarsın. Biz şimdi konumuza dönelim.

XXVIII.1. Yeryüzü aşırı yağışlarla büyük ölçüde yıkıma uğratılırken, onun yağmur suları altında kalmayacağını düşünenler vardır. Böylelerine göre büyük dünya, büyük bir olayla yıkılmalıdır. Yağış ekinlere zarar verir, dolu ürünleri mahveder, fakat nehirler setlerinden taşar ve yeniden alçalır. Kimilerine göreyse büyük felaket, denizlerin hareketinden kaynaklanır. Böylelerine göre yeryüzü sadece selin, nehrin ya da yağışın etkisiyle büyük bir enkaza dönüşmez.

2. Bu yüzden Tanrı yeni bir insan nesli yaratmak istediğinde yaşanacak felaket gününde aralıksız süren yağışla birlikte büyük bir sel meydana gelecek ve başta kuzeyden esen olmak üzere bütün sert rüzgârlar su fazlalığının önüne geçecek, buna karşılık güney rüzgârı çok sayıda bulut, yağış ve akıntıya sebep olacaktır.

Oysa geldi bugüne dek bütün zararlar.
Harcandı ekinler, kederlendi çiftçi,
Kalmadı bereket ümidi,
boşa gitti koca bir yılın emeği.[165]

Yeryüzü [bize göre] bu tarz bir zarardan daha fazlasıyla karşılaşacak ve suya batacaktır. Burada bahsedilen felaketler, asıl yıkımın sadece başlangıcıdır. Son-

165 Ovidius, *Metamorphoses* 1.272-273.

rasında denizler her zamanki sınırlarının ötesine taşar, haşin fırtınanın etkisiyle dalgalar en yüksek seviyeye ulaşır.

3. Rüzgârlar denizleri arkadan iter ve en yüksek kıyılara varacak ölçüde koca dalgalar meydana getirir. Zaman içinde kıyı bu şekilde yön değiştirir, önceden olmayan, yeni derinlikler oluşur. Nihai yıkım daha da yaklaşır ve gelgit denizin en derin yatağından doğar. Hava ve *aether* gibi, bu denizin de ardında sakladığı fazlası vardır ve derinliğinde, göze görünen kısmından daha geniş bir alanda uzanır. Bu fazladan su, dalgalar tarafından değil, kader tarafından da hareket ettirilir (öyle ki dalgalar sadece kaderin aracıdır), bu yedek su kütlesi yükselir ve denizi geniş alandaki boşluğa doğru zorlar.

4. Ardından şaşılası bir yüksekliğe varır ve insanları kendi güvenli haznesinde boğar. Sular bu görevi zor bulmaz, zira [böyle bir durumda] yüksekliği hesap edilse denizin yeryüzünün yüksekliğine eşit ölçüde yükseldiği görülecektir. Denizin yüzeyi tek bir düzeydedir, yeryüzü de benzer bir düzeydedir. Oyuklar ve düzlükler her yerde genel düzeyin altındadır. Fakat tüm yeryüzü düzenli bir küre olarak düşünülebilir, bunun da bir parçası denizdir ve bu deniz bütünün top şekline uyar. Fakat düzlüğe bakıldığında, aşama aşama batan yer bir göz yanılgısı oluşturur, bu yüzden denizdeki kavislerin de farkına varmayız, [denizdeki kavisler] bize tümüyle düzmüş gibi görünür.

5. Yerle aynı seviyede olduğu için, denizin toprakları basması için büyük ölçüde yükselmesine gerek yoktur, hafif bir yükseliş bile bunun için yeterlidir. Dahası akıntı en düşük seviyede olduğu kıyıdan değil, Okyanus'un kabardığı orta noktasından başlar.

6. Bu yüzden dalga Güneş'le Ay kavuşumundan sonraki ekinoksta, yılın herhangi bir döneminde olduğundan daha yükseğe çıkar, bu yüzden karayı kaplamak için zincirlerinden boşanan bu dalga beraberinde daha fazla su getirir ve basacağı dağ doruklarına ulaşıncaya değin geri çekilmez. Bazı yerlerde dalgalar zarara sebep olmaksızın yüzlerce mil boyunca içlere varır ve [doğanın] hükmüne uyar. Belli bir ölçüye kadar yükselir, sonra alçalır.

7. Fakat o an geldiğinde dalga yasalarla sınırlanmaz ve ilerleyişi sınırsızdır. *Nasıl,* diye soruyorsun. Büyük yangın felaketi de aynı şekilde gelecek. Tanrı yeni bir dünya yaratmak ve eskisini ortadan kaldırmak istediğinde her iki felaket de gerçekleşecek. Su ve ateş yeryüzündeki her şey üzerinde hüküm sahibidir. Her şey onlardan doğar, onların elinde son bulur. Bu yüzden ne zaman dünyanın yenilenmesine karar verilse, sıcaklık ve ateşin yıkımın başka bir şekli olarak düşünülmesi gibi, deniz de üzerimize boşaltılır.

XXIX.1. Bazıları yeryüzünün sallanacağını da düşünüyor, [buna göre] yer açılır ve tümüyle yeraltı depolarından geldikleri için çok daha coşkun bir şekilde fışkıran nehirlerin yeni kaynaklarını açar. Belus'un çevirmeni olan Berosus,[166] bunun nedeninin yıldızların hareketi olduğunu söyler. İddiasından o kadar emin ki, hem yangın hem de sel felaketi için tarih bile veriyor. Yeryüzünün, şimdi farklı rotalarda seyreden yıldızların Yengeç'te birleşip aynı konumun altında yer aldığında yeryüzünün yangına teslim olacağını söylüyor, buna göre bütün göksel kürelerden düz bir çizgi geçebilecekmiş, dahası aynı yıldızlar topluluğu Oğlak'ta birleşin-

166 Berosus İ.Ö. 3. yüzyılda yaşamış Babil tarihçisidir. Belus ise efsanevi Babil karakteridir (*HINE*, s. 197).

ce bir sel felaketi meydana gelecekmiş. [Bu düşünceye göre] yaz gündönümü ilkine, kış gündönümü ise ikincisine denk düşer.

2. Bunlar çok güçlü burçlardır, öyle ki yılın dönüm noktaları bizzat bu değişimde yer alır. Bütün bu nedenleri kabul edebilirim, zira böyle büyük bir yıkım tek bir nedenden kaynaklanmaz ve bizimkilerin[167] yangın felaketine[168] yüklediği her niteliği burada da geçerli sayabilirim, diye düşünüyorum; dünya bir ruh ya da ağaçlar ve bitkiler gibi doğa tarafından yönetilen bir beden olsun, fark etmez, başlangıcından bitişine, kendisinde taşıdığı her şey gibi kaderine boyun eğer, tıpkı insan aklının tohum halindeyken oluşması gibi.

3. Henüz doğmamış bebek sakal ve gri saç yasasına sahiptir, öyle ki bedendeki her şey ve gelecekteki büyüme, [tohumda] küçük ve görünmez bir şekilde bulunur. Bunun gibi dünyanın tohumu da sadece Güneş'i, Ay'ı, göksel cisimlerin hareketlerini ve canlıların doğuşunu değil, aynı ölçüde yeryüzünü dönüştüren güçleri de bünyesinde barındırır. Bu güçler, kış ve yaz gibi, dünyadaki yasalara göre meydana gelen sel felaketini de içerir.

4. Bu yüzden felaket salt yağmurdan oluşmaz, yağmur da dahildir buna; salt deniz saldırısından oluşmaz, deniz saldırısı da dahildir buna; salt yeryüzü sarsıntısından oluşmaz, yeryüzü sarsıntısı da dahildir buna. Her şey, hükümleri yerine gelebilsin diye doğaya yardım eder. Ancak yeryüzünün kendisi sel felaketi için en temel nedeni oluşturur, demiştik ya,[169] o değişebilir ve çözülerek sıvılaşabilir.

167 Stoacılar.

168 Bkz. 3.XXVII-XXIX.

169 Bkz. 3.IX.3-3.X.1.

5. O halde insanlık tarihinin sonu geldiğinde, yeryüzünün parçaları bozulmak ve kesin bir şekilde dağılmak zorundadır, ancak bu şekilde tümüyle temiz, ilkel ve masum bir nesil yaratılabilir, böylece kötülüklerin öğreticisi kalmaz, her zaman olduğundan daha fazla sıvı meydana getirilebilir. Öyle ki elementler şimdi gerektiği ölçüdedir. Oransızlığın mevcut dengeyi bozabilmesi için içlerinden birinin artması gerek. Su artacaktır, zira şu anda yeryüzünde yeteri kadar karaları kaplamasa da, çevirmiş durumdadır, ona ekleme yaparsanız, yabancı topraklara taşar. Bu yüzden toprağın az olmasına gerek yok, sadece güçsüz olan daha sağlam olana boyun eğer.

6. Toprak çürümeye başlayacak, ardından ayrışacak ve sıvıya dönüşerek çürümüşlüğün akıntısında çözülecektir. Ardından nehirler dağların altını kaplayacak ve bu saldırıda onları un ufak edecektir. Sonra etkilenen tarlalar yumuşayacak, tüm zemin su sızdıracak, dağ dorukları fokurdayacaktır. Sağlıklı organların hastalanması ve ülserin alakalı tüm bölümlere ulaşması gibi, dalgalarla yıkanmış toprağa en yakın kısımlar çözülür ve damlalaşır, hızlı bir şekilde akar, kayalıklar ayrı ayrı yumuşar ve kanallardan geçerek denizlere karışır.

7. Ne Adriyatik kalır, ne Sicilia denizindeki geçitler, ne Charybdis, ne Scylla.[170] Yeni deniz hikâye olmuş tüm bu denizleri alt eder ve şimdi karaları çevreleyen ve dıştaki kenarları belirleyen Okyanus merkeze oturur.

Başka ne olur? Kış kendine yabancı aylara da hakim olur, yazın önüne geçilir, yeryüzünü kurutan tüm göksel cisimler söner, ısısını yitirir. Sel her şeyin üzerinde tek

170 Charybdis ve Scylla mitolojik deniz tanrılarıdır, İtalya ile Sicilia arasındaki Messina Boğazı'ndaki bir girdapla ve bir kayalıkla kimliklenirler (*HINE*, s. 197).

bir deniz oluşturunca, Hazar Denizi ve Kızıldeniz, Ambracia ve Girit körfezleri, Marmara Denizi ve Karadeniz gibi birçok ünlü isim ortadan kalkar.

8. Tüm ayrımlar kaybolur, doğa tarafından kendi yerinde tutulan her şey birbirine karışır. Kimse kent surlarıyla ya da kuleleriyle kendini koruyamaz. Ne tapınaklar inananları kollar, ne kentlerin en yüksek yerleri, zira dalgalar ne kadar kaçarsa kaçsın, insanları yakalar, hatta kalelerinden söküp alır onları. Batıdan ve doğudan gelen sular birleşir. Tek bir gün insanlığı gömmeye yeter. Uzun zaman boyunca talihin hoşgörüsüyle beslenen ne varsa, diğerlerine üstün gelen ne varsa, hem soylu hem onurlu kılınmış ne varsa, büyük ulusların krallıkları, hepsi yerin dibine geçer.

XXX.1. Dediğim gibi,[171] doğa için her şey kolaydır, özellikle de başından itibaren planladığı ve aniden değil de uyarıyla sunduğu her şey kolaydır onun için. Dünyanın biçimsiz birliğinden şimdiki yapısına geçtiği ilk gününden bellidir ne zaman yıkılacağı ve bu yüzden gelecekteki bir eylem onun için yabancı bir görev anlamını taşımaz, denizler uzun zaman boyunca hazırlanır ona. Görmüyor musun, dalgaların nasıl patlak verecek şekilde kıyılara vurduğunu? Görmüyor musun, dalganın nasıl sınırlarını aşarak denizi karaya hakim olmaya zorladığını?

2. Görmüyor musun, nasıl her daim hepsine karşı geldiğini? Büyük bir itkiyle[172] patlak veren denizlerde ve nehirlerde böyle bir hengâmeyle karşılaşınca korkman için bir sebep mi var? Doğa her yere koymadı mı

171 Bkz. 3.XXVII.2.

172 Bazı edisyonlarda "kuvvetli bir solukla / rüzgârla" (*magno spiritu*) olarak geçer.

suyu, böylece su istediği her yerden saldıramaz mı bize? Toprağı kazan insanlar suyla karşılaşmıyorsa ve ne zaman hırs bizi yeraltına yollasa veyahut başka bir dürtü daha derinlere dalmaya zorlasa, kazı karşılaşılan sudan ötürü kesilmiyorsa, ben yalancıyım demektir.

3. Buna gizli olan büyük göllerin, çok miktarda gömülü denizin ve akıntısı görülmeyen devasa boyutta nehirlerin olduğunu ekle. Bu yüzden selin nedenleri her yandan gelir, suların bazısı yerin altından, bazısı üstünden akar; uzunca bir süre bağlı kalırlar, ancak sonunda üstün gelir ve nehirleri nehirlere katarlar, gölleri de bataklıklara. Ardından deniz tüm kaynakların ağzını doldurur ve fazlasıyla geniş kanallarla enleştirir. Midenin diyareyle bedenin suyunu çekmesi ya da kuvvetimizin tere dönüşmesi gibi, yeryüzü de sıvılaşır ve diğer nedenler de bir engelle karşılaşınca, kendi içinde kaynakların boğulduğunu görür. Bu yüzden ben bütün büyük nedenlerin birleştiğine inanırım.

4. Daha fazla gecikmeyecek yıkım. Uyum denenmekte ve bozulmakta, dünya bir an kesin dikkatini yitirince, su hemen görülebilir ve gizli kaynaklarından, aşağıdan ve yukarıdan fışkırır.

5. Hiçbir şey büyük bir su kütlesi kadar şiddetli ve özdenetimden yoksun, sınırlarına düşman ve isyankâr olamaz; kendisine tanınan özgürlük hakkından yararlanır ve kendisini ayıran ve çevreleyen doğanın hükmünden beslenir. Nasıl farklı yerlerde patlak veren ateş, yangında birleşir, alevler bir araya gelirse, aynı şekilde bir an gelir, farklı yerlerde uzanan denizler de güçlerini birleştirir.

6. Sonsuza dek sürmez dalgaların bu hakkı. İnsanlığın yıkımı tamamlanınca, insanların, karakterlerini

edindiği vahşi hayvanların ortadan kalkmasıyla toprak yine suyu çeker ve yine denizleri sınırlarında kalmaya zorlar. Okyanus topraklarımızdan atılır ve kendi gizli yataklarına çekilir, eski düzen tazelenir.

7. Her türden canlı yeniden yaratılır ve toprak kötülükle tanışmamış, daha iyi bir gelecek öngörüsüyle doğmuş insanlara kavuşur. Ancak bu insanların da masumiyeti, yeni oluştukları dönemden sonra, uzun süreli olmaz. Çok geçmeden kötülük sızar. Erdem bulunması zor bir şeydir, rehbere ve lidere ihtiyaç duyar, kötülükler ise bir öğreticisi olmadan da öğrenilir.

4. Kitap

Önsöz

1. Pek sevdiğim Lucilius, Sicilia'dan ve görev başındaki ılımlı yönetimden memnun olduğunu yazıyorsun. Ölçülülüğün sınırlarını incelemek istersen ve sadece bir yönetim olduğundan, orayı imparatorlukmuş gibi düşünmezsen memnuniyetin sürecektir. Senin bunu yapacağından kuşku duymuyorum. Zira senin hırsa nasıl yabancı ve buna karşın boş zamana ve edebiyata nasıl yatkın olduğunu biliyorum. Kendisine katlanmayı bilmeyenler, insanların ve olayların neden olduğu karmaşanın yarattığı eksikliği hissederler. Oysa sen kendinle gayet uyumlusun.

2. Şunun azımız için geçerli olması hiç de şaşırtıcı değil: Biz hem kendimizin yöneticisi hem de belalısıyız: Kimi kere kendimize aşkla katlanıyoruz, kimi kere bezginlikle. Kederli zihnimizi bazen kibirle coşturuyor, bazen şehvetle kabartıyoruz. En acınası olan da, asla kendi başımıza kalmamamız.

3. Nerede kötülüklerden oluşmuş bir yığın varsa, orada daimi bir dalaşma olması kaçınılmaz. Her zaman yapmaya alışkın olduğun şeyi yap Lucilius'um. Karmaşadan olabildiğince ayır kendini, dalkavuklara fırsat

verme, onlar üstün kişilikleri ayartmada ustadır. Onlardan ne kadar uzak durursan, o kadar iyi korunursun. Bana inan, ele geçirilmeye izin verirsen, aldatılmaya da o kadar açık olursun.

4. Dalkavukluğun, reddedildiğinde bile tadı kaçmayan doğal bir çekim gücü vardır, çoğu kere reddedilir ama sonunda kabul edilir. Dalkavukluk, reddedilişi bile iltifat işareti olarak görür ve baş eğdiremediğini aşağılayabilir. Söyleyeceğim şey inanılmaz gelebilir ama tamamıyla gerçek.

5. Kişi tehlikeye ziyadesiyle saldırıldığı noktadan açıktır. Belki de kişiye bu noktadan saldırılmasının nedeni de budur. O halde kendini nasıl yakalanamayacağını ve yaralanmayacağını bilen biri olarak yetiştir. Onlar her şeyden kaçınsan bile, seni zırhından yaralayabilir. Biri gizlice dalkavukluk yapar, basitçe, bir diğeri ise apaçık yapar, göstere göstere, sanki bu bir araç değilmiş de, dosdoğru olması gereken patavatsızlıkmış gibi. Vitellius'un[173] zamanından önce, bu kurnazlığın en büyük ustası Plancus,[174] gizli saklı dalkavukluktan yararlanılamayacağını söylermiş, ona göre, dalkavukluk bilinmezse, işe yaramazmış.

6. Gerçekten de dalkavuk keşfedildiğinde daha fazla yol kateder, hatta azar işitince yanakları da kızarmışsa, daha fazla. Senin gibi, toplum içindeki bir kişinin

173 Büyük ihtimalle kastedilen, İ.S. 34-43 ve 47 yıllarında konsüllük yapan ve daha sonra imparator olan Vitellius'un babası Lucius Vitellius'tur (*HINE*, s. 198). Bkz. Tacitus, *Annales* 6.32.

174 Plancus'la kastedilenin kim olduğu belirsizdir, ancak Plancus, Hine'ın da bildirdiği gibi, Cumhuriyet'in sonunda, Augustus devrinin ise başında yaşamış, önemli askerî ve siyasi kişilik, Lucius Munatius Plancus olabilir (*HINE*, s. 198).

gelecekte birçok Plancus'la karşılaşacağını düşün: Övgüyü reddetmek, böyle köklü bir hastalığa çare olmaz. Her konuda, fakat özellikle de tuzakları teşhis etmede ve onlara dikkat etmede kendisinden daha uyanığını tanımadığım Crispus Passienus,[175] çoğu kere dalkavukluğa karşı kendimizi ortaya koyduğumuzu, ancak girişi kapatmadığımızı, dahası bunun, kız arkadaşımız karşısında da geçerli olduğunu söyler. O kız ki, kapıyı iterse mutlu, kırıp açarsa daha mutlu oluruz.

7. Pek seçkin Demetrius'un[176] iyi bir zihinden vazgeçmiş yetkin bir azatlı için zenginliğe giden yolun kolay olduğunu söylediğini hatırlıyorum:

Sizden bu sanatı esirgemeyeceğim, demiş ve eklemişti, *aksine soruşturulması gereken bilgiyi öğreteceğim, ne denizin şüpheli talihine, ne de alışveriş yarışına katılmak zorundalar, ne belirsiz toprağa bel bağlamak durumundalar ne de daha belirsiz olan foruma. Onlara sadece kolay olmayan, aynı zamanda soyup soğana çevirecekleri kişileri de kesinkes mutlu edecek para kazanma yolunu öğreteceğim.*

8. Boyu ancak bir Trakyalı ile karşılaştırılabilecek kadar olsa da, senin Fidus Annaeus'tan veyahut Apollonius Pycta'dan[177] daha uzun boylu olduğuna yemin ederim. Başka hiç kimsenin senden daha özgür olamayacağını söylerken yalan söylemiş olmam, zira vazgeçtiğin

175 Seneca'nın bir arkadaşı, bir *orator* ve İ.S. 27 ve 44 yıllarında konsül olup imparator Nero'nun annesi Agrippina'yla evlenmiştir (*HINE*, s. 198).

176 Seneca'nın çağdaşı ve arkadaşı Kinik filozof (*HINE*, s. 198).

177 Hine'ın da bildirdiği gibi, Annaeus Fidus ve Apollonius'un kimler olduğu bilinmemektedir. "Trakyalı" ifadesiyle kastedilen ise gladyatör olarak donanmış Trakyalıdır (*HINE*, s. 198).

her şeyle donatılmış olduğun açıkça görülebilir. Yani, küçüğüm, dalkavukluk ne kadar açıksa, ne kadar utanmazsa, yüzü ne kadar çok parlatılmışsa, karşıdakini [ne kadar] utandırmışsa o kadar hızlı saldırır. Az dalkavukluk yapanın kötü olduğunu söyleme gibi çılgınca bir sonuca varmış olduk.

9. Sana kimsenin az sevmediği, ancak bunun yanında aşırı ölçüde de sevemediği kardeşim Gallio'nun[178] başka kötülükler bilmediğini, buna karşın dalkavukluktan bilhassa nefret ettiğini anlatmak isterdim. Onu her yönden deneyebilirsin. Zekâsının gelmiş geçmiş en büyük zekâ olduğunu düşünüp onun kötü bir şekilde çarpılmaktan azade bir şekilde, tanrılar arasında sayılması gerektiğini söylemeye başladın diyelim, o bu çelmeden kurtulur. Onun tutumluluğunu övmeye başladın diyelim, zira paraya karşı öyle ilgisiz ki, ne ona sahip görünür, ne onu küçümser, methiyeni daha lafın başında keser.

10. Onun, insanları tesadüfen bile cezbeden cana yakınlığını ve yapmacıksız sevimliliğini, şans eseri karşılaştığı insanlara gösterdiği nezaketi beğenmeye başladın diyelim, (Hiç kimse birine karşı, aynı zamanda herkese karşı olduğu gibi olmaz [ama ondaki] doğal iyiliğin gücü öylesine yerinde, o öylesine yapmacıklıktan ve sahtelikten uzak ki, herkes, onun herkese gösterdiği nezaketi kendisine de göstermiş olmasını doğal karşılıyor.), bu noktada dalkavukluğuna direniverir, sen de çıkıp haykırırsın herkesin kalbine kurulan tuzaklardan etkilenmeyen bir adam bulduğunu.

178 Seneca'nın büyük kardeşi Annaeus Novatus, evlat edinildikten sonra Lucius Iunius Gallio Annaeanus adıyla anılmıştır (*HINE*, s. 198).

11. Onun bilgeliğinden, kaçınılmaz olan kötülüğe direnişinden hoşlandığını söyledin, dahası cesaretlendirici sözlerinin, doğru oldukları için, açık kulaklarca işitileceğini umdun. O ise hilelerine direnmesi gerektiğini düşündü. Doğruya yanlışla saldırıldığında, saldırı her daim bir ölçü doğrunun yardımını arar. Kısmen kötü bir rol üstlensen de ve o ciddiyet yoksunluğundan ya da hilekârlıktan şüphelense de, kendinle çelişmeni istemem. O seni oyun dışı bırakmaz ama reddeder böyle bir durumda.

12. Onu örnek al kendine. Bir dalkavuk sana yaklaşınca, de ki, *görevlilerce bir* magistratus*'tan diğerine taşınan bu sözcükleri al ve senin diyeceklerini duymak isteyen, [seni] nazik bir şekilde yanıtlamaya hazır olan birine sun. Ne aldatmak arzusundayım, ne de aldatılabilecek kıvamda olmak. Kötü insanları övmemiş olsaydın, senin tarafından övülmek isterdim.*

Niçin sana saldırabilecekleri noktaya inmek zorundasın? Aranızda büyük bir mesafe olsun. Doğru dürüst bir şekilde övülmek istediğinde, neden birisine ihtiyaç duyman gerekiyor? Sen kendini öv! De ki, *kendimi adadım özgür çalışmalara. Yokluk beni başka yere zorlasa da, yeteneklerimi ödül bekleyen çalışmalara yönlendirse de, ben döndüm yüzümü kazançsız hedeflere.*

13. *Verdim kendimi şiire ve felsefe için faydalı bir çalışmaya. Erdemin herkesin kalbinde bir yer edinebileceğini gösterdim, kendimi talihime değil zihnime göre ayarlayarak, doğuştan gelen sınırlarımı aştım, en yüksek noktada durdum.*

Gaius sökemedi beni Gaetulicus'la olan dostluğuma sadakatimden ve birbirinin düşmanı olmadan evvel uzunca bir süre topluma düşman olan Messallina ile

Narcissus, bahtsızca düşkün olduğum diğer insanlara dönük kararımı tersine çeviremedi.[179]

14. *Sadakatimden boynumu koydum ortaya. Sağlam bir vicdanla ifade edilemeyecek hiçbir söz çıkmadı ağzımdan. Arkadaşlarım için hâlâ endişeliyken, onlara yeteri kadar iyi bir arkadaş olup olmadığım konusu dışında, hiç endişeye kapılmadım kendim için. Dökmedim kadınsı gözyaşları, dilenmedim kimsenin eline yapışıp da. Ne iyi biri, ne de [sadece] bir adam için ayıp bir şey yaptım. Karşıma çıkan tehlikelerin de üstüne çıkarak tehdit eden unsurların üzerine gitmeye hazır oldum, sadakate ne kadar fazla değer verdiğimi sınamak istediği için müteşekkirim talihe.*

15. *Benim için önemi büyük olan bir şey ucuz gelmemeliydi bana. Uzun bir süre harcamadım, sadakat için ölmemin mi, yoksa kendim için sadakatimi öldürmemin mi uygun olduğu düşüncesini tartarken, zira eşit ağırlıkta değillerdi. Aceleyle girişmedim aşırı bir eyleme, bu yüzden gücün çılgınlığından da kaçamadım. Gaius'un huzurunda alıştım işkenceye, ateşi görmeye alıştım. Biliyordum ki, insan onun altındayken, öldürülmenin merhamet sayılacağı kadar kötü bir duruma sokuluyordu.*

16. *Yine de abanmadım kılıcımın üstüne ya da ağzımı genişçe açıp dalmadım denize, sadakat uğruna ölebileceğim görünmesin diye.*

Buna zihninin hediyelerle ele geçirilmemiş ve elinin

179 İ.S. 37-41 yılları arasında imparator olan Gaius, İ.S. 39 yılında, yukarı Germania elçisi Gnaeus Cornelius Lentulus Gaetulicus'u suikast hazırlığında olduğu gerekçesiyle ölüm cezasına çarptırdı. Valeria Messalina, İ.S. 48 yılında intihara zorlanana kadar imparator Claudius'un karısıydı. Claudius'un azatlısı olan Narcissus ise, Claudius'un İ.S. 54'teki ölümünden hemen sonra intihara zorlandı (*HINE*, s. 198).

bütün bu açgözlüler yarışında asla kazanç amacıyla uzatılmamış olmasını ekle. Buna yaşam tarzındaki kanaatkârlığı, konuşmandaki terbiyeyi, astlarına karşı insancıllığını ve üstlerine karşı saygını ekle. Bundan sonra sor kendine, [bunlar konusunda] hatırladıkların doğru mu, yanlış mı diye. Doğruysa, seçkin bir tanık önünde övülmüşsün, yok yanlışsa, [hak ettiğin] alayın tanığı olmamış demektir.

17. Ben de [şu noktada] sana saldırır ve seni sınar görünebilirim. Dilediğine inan ve herkesten korkmaya benden başla. İyi dinle şu Vergilius dizesini:

Hiçbir yerde güvenli değil sadakat[180]

Ya da Ovidius'unkini:

Toprağın uzandığı her yeri, yönetiyor vahşi Erinys'ler.
Zorbalıkta karar kılmışlar sanırsın.[181]

18. Ya da Menander'inkini: (Kim, bu konuda, insan ırkının kötülüklere olan genel eğiliminden iğrenip de canlandırmadı onun büyük yeteneklerini?) Diyor ki, *herkes rezilce yaşıyor, şair ise atladı sahneye bir köylü gibi.* Ayırmıyor yaşlı, çocuk, kadın ve adam diye. [Ona göre] günah işleyenler ne bireyler, ne de küçük gruplar, aksine gelinen noktada günah günaha karışmış.

Kişi kaçınmalı o halde, kendisine çekilmeli, hatta kendisinden de çekilmeli!

19. Aramızda deniz de olsa, ben sana bu konuda yardımcı olmaya çalışacağım, eline verip elimi, belirsiz yolunu daha iyi bir yere çıkaracağım. Böylece kendini yalnız hissetmeyesin diye, buradan seninle konuşmaya girişe-

180 Vergilius, *Aeneis* 4.373.

181 Ovidius, *Metamorphoses* 1.241-242.

ceğim. En iyi yönümüzle bir olacağız, karşılıklı öğütler paylaşacağız ve seni dinleyici çehresiyle [karşılamayıp], geçmişin kayıtlarına büyük bir inançla güvenme ve şunu sık kafanda döndürüp kendinle yetinme diye, seni uzun süre bağlı bulunduğun vilayetten çıkaracağım:

20. Öyle bir vilayet yönetimim altında ki, zamanında, büyük bir savaşın ödülü olarak Kartaca ile Roma arasında uzanırken, hem yardım etti en güçlü şehirlerin ordularına hem de onları parçaladı; bu vilayet ki, dört Romalı generalin, yani tek bir noktada toplanan koca imparatorluğun güçlerini gördü, onları besledi, Pompeius'un talihini yüceltirken, Caesar'ınkini tüketti, taşıdı Lepidus'unkini, hepsininkini ele geçirdi.

21. Muhteşem bir manzaraya tanıklık etti bu vilayet, [bu sayede] ölümlüler en yüksekten en dibe ne kadar hızlı düşüldüğünü ve talihin büyük bir gücü farklı yollarla [nasıl] yıktığını açıkça görebildi. Aynı anda gördü [bu vilayet] Pompeius'un ve Lepidus'un, en tepedeyken farklı şekillerde dibe vurduğunu, zira Pompeius başka bir ordudan, Lepidus ise kendi ordusundan kaçmak zorunda kalmıştı.

***

I.1. Her ne kadar Sicilia'nın hem kendisinde hem de etrafında birçok harika şey varsa da, zihnini, geçici olarak, bulunduğun vilayetle ilgili sorunlardan tümüyle çıkarıp düşüncelerini farklı bir yöne çekeceğim. Önceki kitapta ertelediğim,[182] Nil'in niçin yaz aylarında taştığı konusuna döneceğim. Kimi filozoflara göre, ikisinin de kaynağını bilmediklerinden ve Nil yazın, kışa göre daha fazla genişlediğinden, Nil ile Tuna'nın doğası benzerdir.

182 Bkz. 3.I.2; 3.XXVI.1.

2. Oysa her iki ifade de yanlış görünüyor. Bir kere Tuna'nın Germania'da doğduğunu biliyoruz. Yine bu nehrin yükselişi yazın başlasa da, Nil, aynı vakitte mevcut ölçüsünü korur; daha sonra sadece ısısı artar; baharın ikinci yarısına doğru Güneş [yeryüzünü] daha şiddetli yakar; karları yumuşatır ve Nil kabarmaya başlamadan önce eritir. Yazın geri kalan kısmında ise Tuna, kış mevsimindeki seviyesine dönene kadar çekilir; bu noktadan itibaren doğru rotasında yeniden yükselir.

II.1. Fakat Nil, *Canicula* yıldızının[183] yükselişinden önce büyür ve büyümesi ekinoks[184] sonrasına kadar sürer. Doğa, bu pek soylu nehri insanlığın gözleri önüne sermiş ve tam da sıcaktan kavrulduğu zamanda Mısır toprağına taşacak şekilde düzenlemiştir. Toprak, [Nil'in suyundan] yıllık susuzluğunu giderecek kadar içer. Zira yağmur, Etiyopya'yı çevreleyen Mısır topraklarına ya hiç yağmaz ya da nadiren yağar; aksi halde, anlaşılabileceği gibi, düzenli olarak göksel suyla beslenmeyen bir toprağın ferahlaması mümkün değildir.

2. Senin de bildiğin gibi, Mısır tüm umudunu buna bağlamıştır. Yıllık verim, taşmadaki fazlalığa ya da azlığa göre, az ya da çok olur. *Çiftçilerin hiçbiri göğe bel bağlamaz*. O halde neden şair arkadaşıma[185] nazire yap-

183 Seneca, eserinin iki yerinde daha bu yıldızı zaman veya yer noktası olarak belirler: 1.I.6 ve 5.X.4.

184 Türkçede *ekinoks* dediğimiz *aequinoctium*, *aequus* (eşit) ile *nox* (gece) kelimelerinin birleşiminden oluşup "gün-tün eşitliği" anlamına gelir. Karş. 1.VIII.5; 3.XVI.2; 3.XXVIII.6; 5.XVI.3-5; 5.XVII.2; 7.I.3; 7.XV.2; 7.XXVIII.1.

185 Seneca'nın kimi kastettiği belirsizdir ancak ziyadesiyle kabul edilen bir yoruma göre, bu kişi Seneca'nın *Naturales Quaestiones*'teki muhatabı Lucilius olmalıdır, dahası bir önceki alıntı da Lucilius'un bu dizesinin değiştirilmiş halidir (*HINE*, s. 199).

mayayım; ona Ovidius'undan bir dizeyle yanıt vermeyeyim: *Bitki, yağmur getiren Iuppiter'e yalvarmıyor.*[186]

3. Nehrin hangi noktadan itibaren yükselmeye başladığı bilinirse, artışın nedenleri de anlaşılır. Nehir büyük çöllerden geçerek dağınık kavimlerle çevrili bataklıklara varır ve ilk gezintisinden sonra ilkin Philae yakınına ulaşır. Philae, her tarafı uçurumlarla dolu, kayalıklı bir adadır.[187] Bu ada, bir araya gelerek Nil adını taşıyacak nehrin henüz birleşmemiş iki koluyla çevrelenir. Kent tümden bu suyla kuşatılmıştır. Nil Nehri buradan sonra, daha hızlı değilse de daha geniş ölçüde aktığı Etiyopya'ya varır. Daha sonra Hint Denizi'ne kadar ticaret yolu olarak kullanılan kumlu çöllerden geçer.

4. Sonra harika bir görüntünün oluştuğu meşhur yerde şelaleler ortaya çıkar. Nil burada birçok yerden burnunu uzatan yüksek kayalıkların arasından yükselir ve gücünü daha da arttırır. Burada beliren kayalarla yolu kesilir ve dar alanda boğuştukça bir kazanıp bir kaybederek dalgalanır: Nil'in diğer sulara karıştırmaksızın, makul bir oyuğa çektiği suları, ilkin burada yükseldikten sonra ilk durumdan farklı olarak, dar geçitten şiddetle ve coşkuyla akar.

5. Bu noktaya kadar akıntı yoğun ve çamurludur. Fakat kayalıklı boğaza varınca, köpürme başlar. Suyun

186 Seneca burada Ovidius'a ait olduğunu söylediği, fakat gerçekte Tibullus'a ait bir dizeyi anımsatıyor. Bkz. Tibullus, *Elegiae* 7.26. Karş. Statius, *Thebai* 4.758.

187 Filozofun burada bildirdiği gibi, Nil Nehri'nde bir adacık olan Philae, Etiyopya'ya doğru, güney sınırındaki ilk şelalenin aşağısında bulunur. Etiyopyalılar ve Mısırlılar buraya yerleşmiş, orayı kalıntıları bugüne kadar ulaşan büyük tapınaklarla donatmışlardır (W. Smith, *The Wordsworth Classical Dictionary*, Wordsworth Editions Ltd. 1996, s. 319). Detay için bkz. *ÇEVİK 2*, s. 433, n. 21.

rengi, ilk durumundaki gibi kalmaz; suyun geçmek zorunda kaldığı zeminden etkilenir. Boylamasına akan su, karşısına çıkan setlerle mücadele ederken birden akıntı desteğini yitirerek çevre bölgelerde yankılanan bir gürültüyle yüksek uçurumdan aşağı dökülür. Bu vahşi bölgede yetişen kavimler gürültüye dayanamamış, kulakları daimi gürültüden sağır olmuş ve bu yüzden yerleşim yerlerini değiştirmişlerdir. Bana, nehrin güzel görünümleri yanında, buradaki yerliler tarafından sergilenen bir kahramanlıktan da söz edildi. İki yerli küçük bir kayığa binmiş; biri kayığı yönetmiş, diğeri suyu boşaltmış.

6. Çok geçmeden coşkun akan nehrin şiddetli dalgalarıyla boğuşmak zorunda kalmışlar. En sonunda kayalıklı geçitten kaçana dek, arasından geçtikleri en dar kanallara ulaşmışlar. Elle kayıklarını yönetirken yoğun akıntı tarafından taşınmışlar. Bir an gelmiş, bir su kütlesi üzerlerine doğru gelince batacaklarını düşünüp umutsuzluğa kapılmışlarsa da; bu büyük dalga onları batırmamış, aksine [onları] bulundukları yerin daha aşağısında bir yere, sakin sulara bırakıvermiş.

7. Nil'in ilk yükselişi, bahsettiğim Philae Adası yakınında gözlemlenir. Nehir, buraya yakın bir mesafede, Yunanların –din adamlarından başka kimsenin ulaşamadığı yer anlamında– *abatos*[188] dediği, ortadaki bir kayalıkla ikiye bölünür. Yükselişi ilk görenler bu kayalardır. Aşağı doğru uzunca bir mesafede ise yerlilerin *Nil'in damarları* dediği iki sarp uçurum bulunur. Her ne kadar buradan çok fazla su dökülse de, yine de bunlar, Mısır toprağını basacak kadar çok değildir. Kutsal

188 Yunancada *abatos* "erişilemez", "ulaşılamaz" anlamındadır. Detay için bkz. *ÇEVİK 2*, s. 434, n. 23.

festival zamanı yaklaştığında din adamları bu kaynaklara halkın sunularını atar; yetkililer ise altından hediyeler sunar.[189]

8. Bu noktadan itibaren Nil, açık bir şekilde güç kazanmış görünür; çok derinlere ulaşan bir kanalda ileriye doğru akar, fakat dağ engeli yüzünden sınırlarından öteye taşmaz. Sadece Memphis'e vardığında boşanır ve farklı kanallara yayılarak açık sınırının ötesine varır. İhtiyacı karşılaması adına, insan eliyle kanallar yapılmıştır; böylece su, tüm Mısır'a dağıtılabilmiştir.[190] İlkin akıntı kıyıda basitçe bölünür, su geniş ölçekte hareketsiz görünümüne kavuşana dek yayılır. Bölgenin geniş bir kısmı su altında kalır; sağdan ve soldan tüm Mısır toprağını kucaklar ve gücünü yitirir.

9. Nil ne kadar yükselirse, yıllık ürün beklentisi de o kadar büyük olur. Hesap çiftçiyi yanıltmaz. Toprağın verimliliği, şaşmaz bir şekilde nehrin yükseliş ölçüsünü verir. Su, kurak ve kumlu zemin gibi toprağın alt tabakasına da varır; aşağıya boşaldığında, tüm tortusunu da yüzeyde bırakır; yarıklar açar, taşıdığı bereketli çamuru kavrulmuş toprağın üzerine yayar. Böylece toprağa, birincisi üzerini suyla doldurma, ikincisi de balçıkla sıvama olmak üzere, iki defa hizmet etmiş olur. Bunun sonunda toprak, kirli ve bakımsız görünmez.

10. Nehir, gereğinden fazla taşarsa zarar verir.[191] Yine bu nehir müthiş bir karaktere[192] sahiptir; diğer nehirler toprağı aşındırıp yorarken Nil, diğerlerinden daha büyük olmasına rağmen ne aşırıya kaçar, ne toprağı es-

189 Karş. Plinius, *Naturalis Historia* 8.8.

190 Bkz. *ÇEVİK 2*, s. 435, n. 26.

191 Bkz. *ÇEVİK 2*, s. 435, n. 27.

192 Bkz. *ÇEVİK 2*, s. 435, n. 28.

kitir; aksine toprağın gücüne güç katar, kendisinde onu kötü etkileyecek az şey barındırır: Kumları nemlendirir ve birbirine yapıştırır. Mısır sadece toprağın verimliliği için değil, aynı zamanda toprağın kendisi için de nehre muhtaçtır. Nehir, bütün tarlalara yayıldığında çok güzel bir görüntü oluşturur.

11. Düzlükler kaybolur, vadiler gizlenir; sadece kentler adaymış gibi çıkıntı oluşturur. Ülkenin iç kısmında sandal dışında bir iletişim imkânı kalmaz. Halk bu durumda ülke topraklarının ne kadar azını görürse, kendini o kadar mutlu hisseder. Nehir kendi sınırına çekildiğinde bile, hiçbiri kendi başına bir deniz olmayan yedi ağızdan denize dökülür. Dahası daha az bilinen kollarını şu veya bu kıyıya yollar. Böylece yarattığı canavarlara baktığımızda, boyutlarının okyanusunkine eşit ve yeteri kadar korkutucu olduğunu görürüz.

12. Nehrin büyüklüğü, onun besin sağladığı ve hareket imkânı tanıdığı hayvanların büyüklüğünden de hesap edilebilir. Her türden yazı kaleme almış, nadir kişilerden olan, pek seçkin Balbillus,[193] Mısır'ı yönettiği sırada Nil'in en büyük ağzı olan Heraclea'ya[194] denizden gelen yunuslarla, nehrin baş kısmında onlarla karşılaşan timsahlar arasında tuhaf bir savaş manzarasının oluştuğunu kaydetmiştir.

193 "Bilge Balbillus" olarak da bilinen Tiberius Claudius Balbillus (İ.S. 20-79) Mısır'da doğmuş ve yetişmiş parlak bir zekâydı. Bir süre boyunca Roma ile İskenderiye arasında mekik dokudu. İskenderiye'deki Hermes Tapınağı'nda başrahip olup buradaki kütüphaneyi yönetti. Detaylı bilgi için bkz. *ÇEVİK 2*, s. 436, n. 29.

194 Bu isim, Mısır'ın Delta kıyısındaki bir şehir olan Heracleum'dan gelir. Bkz. *ÇEVİK 2*, s. 436, n. 30.

13. Buna göre timsahlar, o zararsız hayvanların ısırıklarıyla yenilivermiş. Nitekim timsahların bedeninin üst kısmı sert ve daha büyük hayvanların dişleriyle delinemez nitelikte olmasına rağmen, alt kısmı yumuşak ve narindir. Yunuslar da dalaşta alttan hamle yaparak, sırtlarında taşıdıkları sivri çıkıntıyla timsahların karnına saldırmış ve sonuçta düşmanlarını ikiye bölmüştür.

14. Çok sayıda timsah bu şekilde yarıldıktan sonra, savaş düzeninde de olduğu gibi, diğer timsahlar da kaçmak zorunda kalmıştır:[195] Korkak hayvan, cüretkâr olana direnmiş, en cüretkâr olan korkarak kaçmıştır. Tentyralılar da[196] timsahları, kavimlerine ve kanlarına özgü bir nitelikle değil de, onları küçümseyerek, küstahça avlamıştır. Timsahlara karşı saldırgan bir tutum sergilemişler, kaçmaya yeltendikleri esnada onları ağla yakalayıp kıyılarına çekmişler. Aynı sırada avcıların çoğu, kovalama esnasındaki tezcanlılığından ötürü, oracıkta yaşamını yitirmiş. Yazar Theophrastus, Nil'in bazen deniz suyu taşıdığını aktarmıştır.

15. Cleopatra'nın yönetimi esnasındaki ardışık iki yılda, yani onuncu ve on birinci yıllarda,[197] nehirde herhangi bir yükselme olmamıştır. İnsanlar bunun, iki yöneticinin yıkımını öngören bir alamet olduğunu düşünmüştür. Nitekim Antonius ile Cleopatra'nın egemenliği

195 Bu hikâyeye Plinius, *Naturalis Historia* 8.38'te de rastlanır.

196 Tentyris ya da Tentyra, Nil'in batı kıyısında, Abydos ile Coptos arasında, Mısır mitolojisinde Venus'e denk gelen Athor, Isis ve Typhon tapınaklarıyla tanınan, Yukarı Mısır'da bir kenttir. Yergici Iuvenalis, Satirae XV.35'te Tentyralılar ile Omboslar arasındaki bu çekişmeye değinmiştir. Roma'da bu Tentyralıların, gölcüklerin etrafındaki timsahların avlanmasında çalıştırıldığı da aktarılır. Bkz. ÇEVİK 2, s. 436, n. 32.

197 Başka deyişle, İ.Ö. 42-41.

çökmüştür.[198] Fakat yazar Callimachus da[199] daha önceki dönemde Nil'in tam dokuz yıl boyunca yükselmediğini aktarmıştır.

16. Fakat ben [bunları bırakıp] Nil'in yükselmesiyle ilgili yapılmış açıklamaları incelemeye devam etmeliyim; bunun için en eskilerden başlayacağım. Anaxagoras,[200] Etiyopya'nın doruklarında eriyen karların daimi

198 Cleopatra-Marcus Antonius ittifakının böyle "kötü" bir alametle önceden öngörüldüğü fikri avam için şaşırtıcı değildir. Ancak, her ne kadar Seneca burada, Callimachus'un ifadesini aktarmak dışında, görüşünü açıklamıyorsa da (filozof burada sadece "diyorlar" diyor), *Naturales Quaestiones*'in muhtelif bölümlerinde (2.XXXII-XXXIX) tanrısal iradenin bu gibi küçük olaylarla ilgilenmeyeceği fikrinden hareketle, buradakine benzer biliciliği bizzat gözlemcinin tutumuyla ilişkilendirmiştir. O halde Seneca'nın böyle bir kutsal işaretin verildiği fikrine inanmadığını söyleyebiliriz. Buna karşın L. Morgan'ın tespitinde de geçtiğince, Nil'in taşmaması nasıl ki bir egemen gücün çöküşüne işaret oluyorsa, aşırı derecede taşması da başka bir egemen gücün yükselişine işaret olabilir. Nitekim daha sonra imparator olacak olan Vespasianus, İ.S. 69 yılındaki iç savaş esnasında İskenderiye'ye girdiğinde, Nil'de aşırı taşma meydana gelmişti (L. Morgan, *Patterns of Redemption in Virgil's Georgics*, Cambridge University Press, 1999, s. 139, n. 101). Detay için bkz. *ÇEVİK 2*, s. 437, n. 35.

199 Ünlü gramerci ve şair Callimachus, Afrika'nın Cyrene bölgesinden olup Ptolemaeus Philadelphus ile Eurgetes zamanında İskenderiye'de yaşamıştı. İ.Ö. 260 yılından İ.Ö. 240 yılındaki ölümüne kadar buradaki meşhur kütüphanenin başında bulunmuştu. Seneca'nın eser boyunca Callimachus'tan doğrudan alıntı yaptığı tek yer burasıdır. Bkz. *ÇEVİK 2*, s. 438, n. 36.

200 Ionia okuluna mensup ünlü Yunan filozofu Anaxagoras, İ.Ö. 500'de Ionia'daki Clazomenae'da doğmuştu. Dini görüşleri Atinalılara ters geldiğinden inançsızlıkla suçlandı. Pericles, ölüm cezasına karşı çıkarak, onu para cezasına indirdi. Anaxagoras Atina'yı terk edip Lampsacus'a yerleşti; burada İ.Ö. 428 yılında, 72 yaşındayken öldü. Seneca, eserde buradakiyle birlikte altı yerde Anaxagoras'tan alıntı yapar: 2.XII.3; 2.XIX.1; 4.III.5; 6.IX.1; 7.V.2. Genel olarak bakıldığında

olarak Nil'e düştüğünü düşünmüştür. Bütün Eskiçağ, aynı görüşü savunmuştur: Bu eskilerin içinde Aeschylus, Sophocles ve Euripides de vardır.[201]

17. Fakat bu görüşün yanlış olduğu birçok argümanla desteklenebilir. İlkin, buradaki insanların kara cildi, Etiyopya'nın aşırı derecede sıcak olduğunu gösterir.

Seneca'nın, Anaxagoras'ın karla ilgili görüşlerinden yararlandığı görülür (H. M. Hine, "Seneca and Anaxagoras on Snow", *Hermes* 108, 1980, s. 503). Bkz. *ÇEVİK 2*, s. 438, n. 37; *DIELS* 59A91.

201 Seneca'nın burada bahsettiği üç tragedya yazarından ilki, yani Aeschylus, Euphorion'un oğlu olarak Attica'daki Eleusis'te dünyaya geldi (İ.Ö.525). Tragedya sahnesine ilk çıktığında 25 yaşındaydı. İ.Ö. 484'te ilk tragedya ödülünü aldı; İ.Ö. 472'de ise üç eseriyle yeniden ödül aldı. İ.Ö. 468'de, burada da bahsedilen genç tragedya yazarı Sophocles'e yenildi. Atina'dan ayrıldı ve İ.Ö. 458'te geri döndü. Oresteia üçlemesi bu tarihte yazıldı. Daha sonra Sicilia'yı ziyaret etti ve İ.Ö. 456'da Gela'da yaşamını yitirdi. Yukarıda bahsettiğimiz gibi, genç yaşta Aeschylus'un karşısına rakip olarak çıkan Sophocles, İ.Ö. 495 yılında Colonus'ta doğmuştu. Aeschylus'tan 30 yaş genç, Euripides'ten ise 15 yaş büyük olan Sophocles, Yunan eğitim usulüne uygun olarak müzik ve jimnastik dersi aldı. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi, tragedya alanında ilk sahneye çıkışı İ.Ö. 468'e denk gelir. Tragedya yarışmasında, yaşlı ve tecrübeli Aeschylus'u devirerek sükse yaptı. İlk ödülünü İ.Ö. 441 yılında alan genç rakibi Euripides tarih sahnesine çıkana kadar Sophocles, Atina çapında üstünlüğünü korudu. Kendisine atfedilen oyun sayısı 130 ise de, oyunlardan elimize 7 tanesi ulaşmıştır. İ.Ö. 480 yılında Salamis'te doğan Euripides, jimnastik eğitimi görerek Eleusis ve Theseus yarışmalarında ödüller kazandı. Daha sonra bu çalışmaları bırakarak Anaxagoras'ın gözetiminde felsefe, Prodicus'un gözetiminde retorik çalıştı. İ.Ö. 441 yılında ilk tragedya ödülünü alıp İ.Ö. 408 yılına kadar eser yazmayı sürdürdü. Seneca'nın kronolojik olarak isimlerini sıraladığı bu üç tragedya yazarının Yunan yazınındaki yeri büyüktür. Ancak Seneca burada isimlerini sıralamanın ötesinde doğrudan yazarların görüşlerine atıf yapmıyor. Bkz. *ÇEVİK 2*, s. 438, n. 39.

Bu yüzden onlar, Troglodytae insanları[202] gibi, serinlik için evlerini yeraltına yapar. Taşlar da sanki yangın görmüşçesine sıcaktan kızarmış bir haldedir ve bu sadece gün ortasında da değil, akşamüzeri de böyledir. Tozlu zemin, hiçbir çıplak ayağın dayanamayacağı kadar sıcaktır; gümüş kolayca çözülür; heykellerin eklem yerleri erir. Hiçbir metal kaplama yapışık kalmaz.

18. Kendi yönünden gelen Güney rüzgârı da rüzgârların en sıcak olanıdır. Kışın inzivaya çekilen hayvanların hiçbiri burada kış uykusuna yatmaz. Kış ortasında bile toprağın üzerinde, açıklıkta yılanlar görülebilir. Bu aşırı sıcak bölgenin kuzey yönünde, bir hayli uzakta kalan İskenderiye'ye bile kar yağmaz; aksine daha yüksek bölgelerde yağmur yağışı bile olmaz. O halde sıcakta cayır cayır yanan böyle bir alana nasıl olur da tüm yaz yetecek kadar kar düşebilir?

19. Kuşkusuz Etiyopya'daki dağlardan bazıları başka yerlerdeki gibi, kar toplar; fakat kar yağışı Alpler'dekinden, Trakya'nın ya da Kafkaslar'ın doruklarında olduğundan daha fazla olmaz; Avrupa dağlarından akan nehirlerin genişlemesi, ilkbaharda ya da yaz başında olur; daha sonra, kış boyunca çekilirler. Bunun nedeni, ilkbaharda yağmurların karları eritmesi ve ilkyaz sıcağının geri kalan karları dağıtmasıdır. Ne Ren,[203] ne

202 *Troglodytae*, Yunan coğrafyacılar tarafından ikamet yeri olmadığından mağaralarda kalan barbar insanlara verilen isimdir. Bu isim özellikle de Yukarı Mısır ve Etiyopya boyunca, Kızıldeniz'in batı kıyısında yaşayanlara verilir. Bkz. *ÇEVİK 2*, s. 438, n. 40.

203 Bu nehir, Avrupa'daki büyük nehirlerden biridir. Bu nehir, Eskiçağ'da Gallia ile Germania arasında sınır teşkil ederdi. Rhone Nehri'nden çok uzak olmayan Adulas Dağı'ndan doğar, ilkin batı yönünde akarak Lacus Brigantinus'tan geçer, kuzey yönünde Basilia'ya varır ve farklı ağızlardan okyanusa

Rhone,[204] ne Tuna, ne de Caystrus[205] kışın taşar; bunların yükselişi yazın gerçekleşir; zaten kuzey dorukların-daki karlar çok derinlerde bulunur.

20. Karların, mevsimin bu sıcağına rağmen nehirlerin yükselmesinde bir etkisi olsaydı, Phasis[206] ve Dinyeper[207] nehirleri de yaz boyunca genişlerdi. Ayrıca bu, Nil'deki taşmanın nedeni olsaydı, [Nil'in] akıntısı, yaz başında en yüksek seviyede olurdu; zira bu, karın en yoğun ve en bozulmamış olduğu; dahası yumuşaklığından ötürü erimenin en hızlı gerçekleştiği dönemdir. Oysa Nil, dört ay boyunca düzenli olarak akıntısı artan bir nehirdir.

---

katılır. Ren'i, eskiler geniş, hızlı ve derin bir nehir olarak görmüştür. Bu nehrin ağzındaki taşmalar eskiler tarafından hesaplanmıştır. Caesar, Ren'i geçen ilk Romalı generaldir. Seneca'nın dönemine gelindiğinde, konumu itibariyle bu nehre ilişkin bilinenlerin, Nil'e ilişkin bilinenlerden daha fazla olduğunu düşünebiliriz; bu yüzden ismi eserde çok sık geçer. Bkz. *ÇEVİK 2*, s. 439, n. 41.

204 Bu nehir, Penin Alpleri'nde, Adulas Dağı'ndan doğar. İlkin batı yönünde akar, sonra Lacus Lemanus boyunca güneye döner; en sonunda farklı ağızlardan Akdeniz'deki Sinus Gallicus'a dökülür. Rhone çok hızlı akar; yukarı doğru seyahat çok güçtür. Bkz. 3.XXVII.8.

205 Bu nehir, Lidya ve Ionia'da bulunmakla birlikte Tmolus ve Messogis dizileri arasından Ege Denizi'ne dökülür. Bkz. *ÇEVİK 2*, s. 439, n. 43.

206 Phasis, Colchis'in, Karadeniz'in doğusuna akan ünlü nehridir. Bu nehir, Argonautlar seferi hikâyesiyle meşhurdur. Bkz. *ÇEVİK 2*, s. 439, n. 44.

207 Latincesi Borysthenes ya da Dnieper, Türkçesi Dinyeper olan bu nehir Euxine'e dökülür. İdil ve Tuna'dan sonra Avrupa'nın üçüncü uzun nehridir. Bkz. *ÇEVİK 2*, s. 439, n. 45.

21. Thales'e inanırsanız,[208] Etesia rüzgârları[209] Nil'deki alçalmayı engelliyor ve denizin rotasını, onu nehrin ağızlarına zorlayarak belirliyormuş; böylece nehir geri zorlanıyor ve bulunduğu yere dönmek zorunda kalıyormuş. Buna göre, ondaki artış da yükselmenin sonucu olamaz; ileri atılması engellendiği için duruyor ve mevcut durumda gidemediği neresi varsa oraya taşıyormuş. Massilialı Euthymenes de[210] bunu destekleyen bir tutum içinde olmuştur:

Atlantik Denizi'nde yolculuk yaptım, diyor, *Etesia rüzgârlarının fırsat tanımasıyla Nil'de yükseliş meydana geldi: Nitekim bu dönemde deniz, rüzgârların baskısıyla yukarı kaldırılıyor.*

22. *Rüzgârlar azalınca, deniz de duruluyor ve çökmekte olan Nil'e daha az enerji sağlanıyor. Dahası bu denizin suyu da tatlı olmakla birlikte, içindekiler de Nil'deki canlıları andırır.*

---

208 Bkz. *DIELS* 11A16; *CAPELLE 1*, s. 62; Herodotos 2.20; Aetius 4.1.1.

209 Yunancada *etos* "yıl" anlamındadır; Etesia da yıl içindeki dönemsel rüzgârlara verilen addır. Ancak özel olarak, Akyıldız'ın yükselmesinden itibaren Ege Denizi'nde 40 gün boyunca esen kuzey rüzgârlarına da "Etesia rüzgârları" denir. Başka bir deyişle tüm Akdeniz boyunca, özellikle de Adriatik'in ve Archipelago'nun dahil olduğu doğu yakasında kuzeybatı rüzgârları, yaz aylarında etkin olur. Kış boyunca değişkenlik gösterir, fakat güneydoğu ve güneybatı rüzgârları, çoğu kere iki gündönümü yakınında büyük bir güçle eser. Detaylı bilgi için bkz. *ÇEVİK 2*, s. 440, n. 47.

210 Massiliali Euthymenes İ.Ö. 6. yy.'da yaşamış bir Yunan gezgindi. Batı Afrika kıyılarını gezmişti. Kayıtlarını yayımlamışsa da bu kayıtlar elimize ulaşmamıştır. İkincil kaynaklardan bazı kayıtlarına bölük pörçük de olsa ulaşabiliyoruz. Bkz. *ÇEVİK 2*, s. 440, n. 48.

Bu durumda, iddia edildiği gibi, Etesia rüzgârları Nil'i canlandırıyorsa, nasıl oluyor da nehrin yükselişi onlardan önce başlayıp onlardan sonra duruyor? Dahası Nil, bu rüzgârların şiddetiyle orantılı olarak yükselmiş olmuyor. Ayrıca yine nehir, bu rüzgârların şiddetli ya da hafif esmelerine göre kabarmıyor ya da inmiyor. Bunların gerçekleşmesi için nehrin yükselme gücünü bu rüzgârlardan alması gerekirdi.

23. Yine Etesia rüzgârları, Mısır kıyılarını dövüyor ve Nil, onların dişlerine kadar gelebiliyor; oysa nehrin yükselişi bu rüzgârlara bağlı olsaydı, her zaman olduğu gibi, aynı yerden gelirdi. Dahası taşma denizden kaynaklansaydı, nehir suları bulanık değil, temiz ve koyu mavi olurdu. Buna Euthymenes'in tanıklığının, birçok karşıt tanıklıklarla yanlışlandığını ekle. Yabancı bölgelerin pek bilinmediği böyle bir dönemde hata yapma olasılığı vardı. Böyle kişiler, gezginlerin hikâyelerine değer verirdi. Fakat günümüzde Cebelitarık'ın ötesindeki denizin tüm kıyı boyu ticaret gemileri tarafından ziyaret ediliyor; tacirlerden hiçbiri bize Nil Nehri'nin buraya kadar taştığını ya da Atlantik sularının buradaki tadının başka yerlerdekinden farklı olduğunu söylemiyor.

24. Denizin doğası, suyunun tatlı olduğunu aktaran hikâyeye olanak tanımıyor. En tatlı su, her daim en hafif olandır; buharlaşma anında da Güneş'ten buna göre etkilenir; denizin tortusu tuz olmak zorundadır. Ayrıca bu teoriye göre niçin Nil kışın yükselmiyor? Deniz bu mevsimde, açıkça Etesia rüzgârlarından daha etkili olan fırtınalar yüzünden yükselebilir; zira bu rüzgârlar nispeten etkisizdir. Ayrıca kaynak Atlantik Okyanusu olsaydı, Mısır tümüyle, bir kerede su altında kalırdı; oysa su artışı yavaş yavaş olur.

25. Chiuslu Oenopides'e[211] göre, kışın sıcaklık yeraltında depolanırmış; buna bağlı olarak mağaralar ısınır ve kaynaklardaki sular daha az soğuk olurmuş. Damarlardaki su da bu iç sıcaklıktan ötürü kururmuş. Diğer ülkelerde nehirler yağmurla genişler; fakat Nil, yağış eklemesi olmadan, kışın, yağış mevsiminde çöker; toprağın içinin soğuk olduğu ve pınarlarda donmaların gerçekleştiği yaz mevsiminde yavaş yavaş yükselirmiş.

26. Oysa bu geçerli olsaydı, genel olarak nehirler yazın yükselir ve bütün kaynaklar aşırı derecede suyla dolardı. Ayrıca kışın yeraltında sıcaklık artışı olduğu da doğru değildir. Su, mağaralar ve kaynaklar bu mevsimde ısınır; ancak bunun nedeni, dondurucu havayı içeri almamalarıdır. Böylece ısılarını koruyamazlar; nadiren soğuğu dışarıda tutabilirler. Aynı nedenden ötürü, yazın da soğuk olurlar; nitekim Güneş'ten kaynaklanan sıcak hava ile aralarında mesafe oluşur ve sıcak onlara ulaşamaz.

27. Apolloniah Diogenes[212] ise şöyle demiştir:

Güneş nemi kendisine çeker; bu şekilde kurumuş toprak da neminin bir kısmını denizden, bir kısmını da

211 Oenopides her şeyden önce bir astronomdu. Bu bilgi, sadece Eudemus'un bahsettiği referansla değil, aynı zamanda Proclus tarafından, genel geometride kendisine atfedilen iki önermeyle de sabittir. Bkz. T. L. Heath, *A History of Greek Mathematics: From Thales to Euclid*, vol.I, Dover Publications, Inc. New York, 1981, s. 174. Oenopides'in yaşamı hakkında çok fazla detay bilinmiyorsa da, Anaxagoras'tan genç olduğu biliniyor. Eudemus'un *Astronomi Tarihi*'nde ondan burçlar kuşağı çemberini, yani ekliptik eğimini keşfeden kişi olarak bahsediliyor. Bunun yanında bir Büyük Yıl dönemini ölçtüğü aktarılıyor (T. L. Heath, *A Manual of Greek Mathematics*, Courier Dover Publications, 2003, s. 115). Seneca'nın buradaki ifadesinden, Oenopides'in Mısır'daki Nil'le ilgilendiğini de anlayabiliyoruz. Bkz. *ÇEVİK 2*, s. 441, n. 49; *DIELS* 41A11.

212 Bkz. *DIELS* 64A18.

diğer su kaynaklarından alır. Oysa yerin bir kısmının kuruması, başka bir kısmının ise nemli olması mümkün değildir. Tüm toprak deliklerle doludur ve bölgeden bölgeye ulaşım imkânları vardır. Zaman geçtikçe kuru bölgeler nem çeker. Toprağın bunu karşılayacak kaynağı olmasaydı, zaten önceden tümüyle nemini yitirerek kururdu. O halde Güneş, dalgaları çeker. Bu yüzden en çok etkilenen yerler de güney bölgeleri olur.

28. *Toprak sıcaktan kavrulurken daha fazla nem çeker. Lambadaki yağın tükeneceği noktaya akması gibi, su da yanan toprağın aşırı ısı sağladığı yere doğru akar. Fakat nemin çekildiği yer tam olarak neresidir? Aşırı nemin olduğu, daimi kışın yaşandığı kuzey bölgeleri olmalıdır.*

29. *Bu, Karadeniz'den aşağı denize doğru hiç ara vermeden ve diğer denizlerde görülmediğince, kimi zaman taşan, kimi zaman da alçalan bir su akışı olmasının nedenidir; tek bir yönde daimi olarak alçalmakta olan bir su baskını görülür. Bu hatlar vasıtasıyla her bir yere nem takviyesi olmasaydı veyahut fazla nem olsaydı; yeryüzünün tamamı, bu zamana değin, ya tümüyle su altında kalmış ya da kurumuş olurdu.*

30. Diogenes'e, bütün nehirler ve kaynaklar birbirleriyle bağlantılıysa, niçin her yerdeki nehirlerin yazın genişlemediği sorulmalıdır. Güneş, Mısır'ı daha fazla kavuruyor. Bu yüzden Nil de daha fazla yükseliyor.[213] Fakat diğer topraklardaki nehirlerde de taşma meydana gelir. Sonra şu da sorulabilir: Her yöre, diğer bölgelerden nem kapıyorsa ve sıcaklığına göre daha fazla nem takviyesi görüyorsa, niçin yeryüzünde nemsiz herhangi bir yer yok? Ya da Nil denizden besleniyorsa niçin suyu

213 Bkz. *ÇEVİK 2*, s. 442, n. 51.

tatlı? Öyle ya, hiçbir nehrin suyu, onunkinden daha tatlı değildir!

III.1. Sana dolunun bizim seviyemizde tıpkı buz gibi, tüm bulut donduğunda oluştuğunu söylersem, düşünmeden konuşmuş olurum. Bu durumda beni, görmediklerini söyleyen ikinci dereceden tanıklardan biri olarak sayabilirsin. Veyahut tarihçiler gibi de davranabilirim, onlar da hoşlarına giden birçok yalanı anlattıktan sonra, detay için isteksiz olup şunu ekliyorlar: Güven yazarlara bağlı olacak.

2. O halde sen de bana gerçekten inanmazsan, Posidonius gerek söylenen, gerekse izlenenle ilgili otoritesini kefil diye sunacak. Zira sana, sanki oradaymış gibi, dolunun zaten sulu ve sıvıya dönüşebilen bir buluttan oluştuğunu söyleyecektir. Ondaki kesinliğin nedenini bir öğreticisi olmadan da bulabilirsin, zira damlaların her daim bir küre şeklinde olduğunu sen de gözlemlemişsindir.

3. Bu, biri onlara üflediğinde, nemi toplayan aynalarda da görülebilir; kupalarda ve ıslatılmış diğer düz yüzeylerde de. Yine damlalar yapraklara düşünce, yuvarlak şeklini alır.

Ne var kayadan daha sert, sudan daha yumuşak?
Oysa sert kaya, delinir yumuşak suyun damlalarıyla.[214]

Başka bir şair şöyle diyor:

Deler bir taşı, damlanın düşüşü.[215]

Bu şekilde oluşan delik yuvarlak olduğuna göre, delen şeyin de aynı şekilde olduğu açıktır.

214 Ovidius, *Ars Amatoria* 1.475-476.

215 Lucretius, *De Rerum Natura* 1.313. Bu, Seneca'nın *Naturales Quaestiones*'teki Epikurusçu Lucretius'tan yaptığı tek alıntıdır.

4. Zira [delen şey], kendi şekline ve yapısına uygun bir yer ayarlar. Ayrıca dolu, doğasında bu şekilde olmasaydı, düşerken yuvarlak olabilir ve yuvarlanıp düşüşü boyunca hareketsiz yoğun hava boşluğunda küresel bir şekle doğru da olsa aşınabilirdi. Bu yağış karla sonuçlanamaz, zira yağan, yeteri kadar katı değildir, dahası dokusu yumuşak olmakla birlikte aşırı yüksekten değil, aksine yeryüzüne yakın bir noktadan yağmaya başlar. Bu yüzden havadaki inişi uzun sürmemekle birlikte kendisi yerel kalır.

5. Niçin benim kendime Anaxagoras'ın kendisine tanıdığı özgürlüğü tanımamam gerekiyormuş? Zira eşit özgürlük, diğer herhangi bir gruptan ziyade filozoflar arasında olmalı. Dolu, neticede, havada askıda kalmış buzdan başka bir şey değildir, kar ise süzülmekte olan donmuş kırağı kütlesidir. Demiştik ya, çiy ile su arasındaki fark, kırağı ile buz arasındaki, yani kar ile dolu arasındaki farka benzer.

IV.1. Bitirdiğimi düşünerek araştırmayı burada bırakabilirdim. Ancak sana güzel bir ölçü sunacağım, mademki rahatsız etmeye başladım seni, insanların bu konuda yaptığı tüm araştırmalardan bahsedeceğim. Niçin kışın kar yağıp da dolu yağmadığını, niçin ilkbaharda, soğukların gitmesiyle birlikte dolu yağdığını araştırıyorlar. Sana gerçeği itiraf etmem gerekirse, ben kolayca ikna olmuş durumdayım. Kolay aldatılabilir bir kulağı her zaman ödünç veririm böyle saçma yanlışlara, bunlar öyle yanlış ki, karşılarında bulunan kişilerin ağzının kapanmasını gerektiriyor bile olabilirler, ancak asla birinin gözlerinin oyulmasını gerektirmezler.

2. Kışın hava soğuktur ve suya değil, kendisine yakın olan kara dönüşür. İlkbahar başlayınca ise havada

büyük bir değişim meydana gelir, daha sıcak olan gökyüzünde damlalar oluşur. Yani, Vergilius'umuzun da söylediği gibi,

çöküyorken yağmur getiren ilkbahar,[216]

daha şiddetli bir değişim olur havada, sıcaklığın da etkisiyle, açılır ve çözülür her yönden. Bu yüzden sağanak yağmur uzun süreliden ziyade ağır ve yaygın olur.

3. Kışın yağış bitmek bilmez ve hafiftir, çoğu kere hava aydınlıkken, yağışa hafiften kar karışır, gökyüzü kapalıyken ve hava soğukken, karlı bir gün deriz. Yine Aquilo estiğinde ya da havayı etkilediğinde, yağmur damlaları incecik olur, Auster estiğinde ise sağanak daha şiddetli olmakla birlikte damlalar yoğundur.

V.1. Bizimkilerin[217] sağlam görünmediği için söylemeye cesaret edemediğim ama görmezden de gelemeyeceğim bir görüşü var. Daha yumuşak bir yargı için bir şey yazmanın nesi zararlı? Bütün görüşleri çok sert bir kontrolden geçirmeye başlasak, sonunda sessizlik hakim olacaktır. Zira [bu görüşlerin] pek azına karşı çıkılmaz. Geri kalanlar, kazanmışsa da, [hâlâ birbirleriyle] boğuşmaktadır. [Bizimkiler] diyor ki, ilkbaharda, Scythia bölgesinde, Karadeniz'de ve kuzeyde, buzlanarak katılaşmış her şey erimeye başlar, ardından donmuş nehirler kıpırdamaya başlarken, üzeri karla örtülmüş dağlar karını eritir. O halde soluktaki soğuk akıntıların buralardan gelmesi ve ilkbahar göğüyle karışması akla yatkındır.

2. [Yine bizimkiler] doğruluğunu sınamadığım ve sınayabileceğimi de düşünmediğim, –dahası sen de gerçe-

216 Vergilius, *Georgica* 1.313.

217 Seneca'nın burada kastettiği kişiler Romalılar değil Stoacılardır.

ği soruşturmak istersen, bir Karyalı üzerinde kanı sınaman gerekecek– bir husus daha ekliyorlar, diyorlar ki, *sağlam ve sert kar üzerinde yürüyen insanların ayakları, sulu ve yumuşak kar üzerinde yürüyenlerin ayaklarından daha az üşür.* O halde [bizimkiler] yanılmıyorsa, kuzey bölgelerinden gelen her hava akımı, kar çözülüp de buz parçalandığında, zaten sıcak ve rutubetli olan güney bölgelerindeki atmosferi yoğunlaştırır ve sarar. Böylece devamındaki yağış, soğuğun etkisiyle, doluya dönüşür.

VI.1. Bizimkilerin budalalıklarını açık etmekten kendimi bir an için bile alıkoyamıyorum. Diyorlar ki, bazıları bulutları gözleme işinde uzmandır ve dolunun ne zaman yağacağını öngörür. Buna göre, her defasında dolunun takip ettiği bulutun rengini kaydettiklerinde, bu deneyimden yararlanabilirlerdi. Ne şaşırtıcıdır ki, Cleonae'da toplumun tuttuğu, *yaklaşan doluyu gözlemleyen insanlar,* yani *khalazophulakes* bulunurdu. Dolunun yaklaştığının işaretini verdiler diyelim, ne düşünürsün? İnsanların paltolarına ve su geçirmez kıyafetlerine koştuğunu mu?

2. Hayır, yaptıkları şey, herkesin kendi kurbanını kesmesidir, kimisininki bir kuzudur, kimisininki bir tavuk. Bulutlar kanın tadını bir kere almayagörsün, derhal yönünü değiştiriyormuş. Gülüyor musun buna? Şunu dinle, seni daha fazla güldürecek. Diyelim ki, birinin bir kuzusu ya da tavuğu yok, pahalı olmayan bir seçeneğe, yani kendisine dönüyormuş, bulutların doymak bilmez ya da kaba olduğunu düşünme, parmağına keskin bir kalem batırıyor ve akıttığı kanını kurban ediyormuş. Böylece, dolu, daha büyük kurbanlar sunarak gücünü kabul ettiren adamın muhitinden olduğu gibi,

bahsettiğimiz adamın küçük çiftliğinden de, aynı şekilde yüzünü dönüyormuş.

VII.1. Bunun nedenini araştırıyorlar. Bazıları, en bilge insanlara uygun bir şekilde, bir kişinin doluyla pazarlık yapamayacağını ve hediyeler tanrıları ele geçirse de, hediyeciklerle[218] fırtınaları satın alamayacağını söylüyor. Bazıları da kanın bulutları döndürme ve zorlama yetisine sahip olduğu düşüncesine kuşkuyla yaklaşıyor. Zira nasıl olur da, böylesine az miktardaki kanda yükseklere varıp da bulutları etkileyebilme gücü olabilir? Ne kadar da kolaydı oysa söylemesi, *düpedüz yalan ve masal bu!*

2. Oysa Cleonae'da insanlara, fırtınaları öngörme görevi verilen kişilerden, ihmalkârlıklarıyla üzüm bağlarının harap olmasına ve ekinlerin zarar görmesine neden oldukları takdirde, şikâyetçi olma hakkı vermişlerdi. Bizde de, On İki Levha Yazıları'nda, birisinin başkasının ürünlerine büyü yapması yasaklanmıştır. Cahil Eskiçağ [insanları] yağmurun dualarla taşınabileceğine ve sürülebileceğine inanmıştır. Bunların söz konusu bile olamayacağı o kadar açık ki, bunu anlayabilmek için bir felsefe okuluna girmeye gerek yoktur.

VIII.1. Keyiflenmeni ve alkış tutmanı sağlayacak bir şey daha ekleyeceğim. Diyorlar ki, kar göğün, yeryüzünün yakın bir bölgesinde meydana gelir. Daha fazla ısı içermesinin dört nedeni vardır: Birincisi, yeryüzünden kaynaklanan her buharlaşma, aşırı ölçüde sıcak ve kuru olduğundan, ne kadar kısa sürede oluşursa o kadar sıcak olur; ikincisi, Güneş ışınları yeryüzünden seker ve kendi yerlerine geri döner. Bu ikili etki, yeryüzüne ya-

218 Temel aldığımız edisyonda *manusculis* şeklinde geçen "küçük hediyelerle" anlamındaki kelime *munusculis* olmalıdır.

kın olan ve Güneş'i iki kere hissettiği için daha fazla ısı barındıran şeyleri sıcak kılar. Üçüncü neden, daha yüksek bölgelerin, daha rüzgârlı, buna karşın daha alçak bölgelerin rüzgârlardan daha az etkileniyor olmasıdır.

IX.1. Bunlara ek olarak Democritus'un açıklaması şöyle:

Bir cisim ne kadar katıysa, ısıyı o kadar kolay emer ve o kadar uzun süre korur. Bu yüzden bronz, cam ya da gümüş bir vazoyu Güneş'te bırakırsan, ısı bronza daha diğerlerinden çabuk nüfuz eder ve onda daha uzun süre kalır. Neden böyle olduğunu düşündüğünü de ekliyor, diyor ki, *daha sert ve yoğun cisimler, bünyesinde, daha arınmış bir soluğun geçtiği küçük geçitler barındırır. Buna bağlı olarak küçük su kaplarının ve kazanların daha hızlı ısınması gibi, bu gizli ve görünmez geçitler ısıyı daha hızlı hisseder ve aynı darlıktan ötürü aldığını da daha yavaş yayar.*[219]

X.1. Bu uzun giriş [bizi], şimdi irdelenecek konuya çekiyor. Hava ne kadar yakınsa yeryüzüne, o kadar yoğundur. Nasıl ki suda ve herhangi bir sıvıda tortu dibe çökerse, aynı şekilde havada da, en yoğun parçalar dibe çöker. Cismi meydana getiren materyalin daha yoğun ve katı olmasının, aldığı ısıyı daha sağlam koruduğu zaten gösterilmişti, neticede, hava ne kadar yeryüzü kirinin uzağında ve yukarısında bulunuyorsa, o kadar saf ve temiz olur, Güneş ısısını koruyamaz, ısı boşluktan geçer gibi geçer. Bu yüzden hava ısınmaz.

XI.1. Bazıları da buna karşılık, Güneş'e daha yakın olan dağ doruklarının daha fazla ısınması gerektiğini

219 İ.Ö. 5. yüzyılda yaşamış Democritus, ilk Atomculardan olup materyalizm tarihinin en önemli figürlerinden biridir. Seneca'nın buradaki alıntısı *DIELS* fragmanlarında yer almaz (*HINE*, s. 200).

söylüyor. Bana, bu kişiler, Apeninler'in, Alpler'in ve aşırı yüksekliğiyle tanınan diğer dağların yükseldikçe, Güneş'e yakınlığı daha fazla hissedeceğini düşünürken yanılıyormuş gibi görünüyor. Bizlerinkiyle kıyaslandığında ziyadesiyle yüksekler, ancak evreni göz önünde tutarsan, her şeyin alçak olduğu açıktır. [Yükseklik bakımından] biri diğerini geçer ya da diğeri tarafından geçilir.

2. Tüm evren göz önünde tutulduğunda, hiçbiri, hatta en yükseği bile, önem arz edecek ölçüde yüksek değildir; böyle olmasaydı, tüm yeryüzünün[220] top şeklinde olduğunu söyleyemezdik. [Yeryüzü] topu, [yüzeyi] düz olmakla birlikte, yuvarlaktır; ondaki [yüzeyin] düzlüğünü düşün, bunu, oyunlarda kullanılan topta da görebilirsin. Dikiş yerleri ve çıkıntıları asla topların her yönden eşit olarak betimlenmesini engellemez.

3. Böyle bir toptaki bu aralıklar, [topun] yuvarlak görünmesine mani değildir, aynı şekilde yüce dağlar da bütün yeryüzünün yuvarlaklığına mani değildir, dağların yüksekliği, tüm evrenle kıyaslandığında anlamını yitirir.

Yüce bir dağın, Güneş ışınlarını çok yakın bir noktadan aldığı için daha sıcak olması gerektiğini söyleyen biri, uzun boylu birinin, kısa boylu birinden veyahut kafanın ayaklardan daha hızlı ısınması gerektiğini de söyleyebilir.

4. Ancak evreni kendi ölçüsüyle tartıp yeryüzünün sadece bir iğne kadar yer kapladığını düşünen biri, yeryüzünden hiçbir şeyin, daha yakınlaşmış olsa da, göksel cisimlerin etkisini daha güçlü bir şekilde hissedecek

220 Seneca'nın burada kullandığı *orbis terrarum* tamlaması, Latincede "yeryüzü" anlamına gelmekle birlikte, görüldüğü gibi, içinde zaten "küre" (*orbis*) anlamını taşıyan bir kelime barındırır.

kadar yukarı uzanamayacağını anlar. Yukarıya ulaşmış gibi gördüğümüz o dağlar da, daima karla kaplı dorukları da aslında alçaktadır, bir dağ Güneş'e ancak bir vadi ya da düzlük kadar yakın olabilir, aynı şekilde bir saç telinin de, ancak bir diğeri kadar kalın, bir ağacın da başka bir ağaç kadar ve bir dağın da başka bir dağ kadar büyük olduğu söylenebilir.

5. Bu bağlamda, bir ağacın, göğe, bir diğerinden daha yakın olduğunun söylenmesi yanlıştır, zira küçük şeyler arasında, birbirleriyle kıyaslanmaları dışında, büyük bir fark olamaz. Devasa bir yapıyla kıyaslandığında, [iki şeyden] birinin diğerinden bir farkı yoktur, zira [aralarındaki] fark büyük olsa bile, yine de biri diğerini küçük bir şey olarak geçer.

XII.1. Bahsettiğim nedenler kapsamında tekrar konuya dönersek, birçok kişi karın, havanın yeryüzüne yakın kısmında meydana geldiğini ve yine karın, şiddetli bir soğukta oluşmadığı için, pek gevşek bir şekilde bir arada tutulduğunu düşünür. [Yere] yakın olan hava hem suya ve yağmura dönüşecek kadar soğuktur hem de dolu sertliğine dönüşmeyecek kadar soğuk değildir. Kar, suyun şiddetli olmayan bu orta soğuklukta yoğunlaşmasıyla oluşur.

XIII.1. Diyorsun ki, *niçin bir kişiyi bilgilendirmesine rağmen daha erdemli kılmayan bu yersiz incelemelerin üzerinde böylesine dikkatle duruyorsun? Karın niçin satın alınmaması gerektiğini bize anlatman çok daha önemli olmasına rağmen, onun nasıl oluştuğundan bahsediyorsun.* [Bu sözlerinle], gösterişle boğuşmamı buyuruyorsun. Bu, her günkü ve faydasız bir uğraş aslında. Gösteriş gelecekte kazanacaksa da, yine de boğuşalım, bari kendisiyle savaşanları ve dövüşenleri yensin.

Şimdi söyle bana, bu doğaya ilişkin incelemenin, talep ettiğin şeyle ilgisinin olmadığını mı düşünüyorsun?

2. Karın nasıl oluştuğunu araştırdığımızda onun kırağıyı andırdığını ve sudan çok hava içerdiğini söylediğimizde, bunun, su satın almak ayıpken kar satın alarak, sonuçta su bile alamamış insanları küçük düşürdüğünü görmüyor musun? Karın nasıl korunduğundan ziyade, nasıl oluştuğunu inceleyelim, zira şaraplarını şişelemekle ve tadına ya da yaşına bağlı olarak şarap mahzenleri yapmakla yetinmedik, karı paketleme yolları bulduk, böylece [kar,] ambalajının soğukluğu sayesinde yaza direnerek mevsim sıcağına karşı korunabilir oldu.

3. Peki, bu çabayla neyi başarmış olduk? Açıkçası, bedava olmasına rağmen suyun ticaretini yapmış oluyoruz. Soluğun ve Güneş ışığının bedelini ödeyemiyoruz, titiz ve zengin biri havaya bedel ödemeden sahip olabiliyor, diye mutsuzuz. Nesnelerin doğası bir şeyi herkese bırakarak bize ne kadar da kötülük ediyor! [Doğa] karın yağmasını ve herkesin ona ulaşabilmesini istemiş, [karı] bütün canlıların rahat bir şekilde bulabileceği ve içebileceği bir şey kılmış, onu hem insanlar hem vahşi hayvanlar hem de en faydasız canlılar kullansın diye cömertçe, bol bol yağdırmıştır, buna karşılık becerikli gösteriş karın da değerini düşürmüştür.

4. Görüyorsun, gösterişi neredeyse hiçbir şey doyurmaz, pahalı değilse. Oysa kar, zenginleri kalabalıkların seviyesine indiren ve en fakire bile fazla gelemeyecek bir şeydi. Ancak zenginlik yükünü sırtlanmış kişiler suyu bile gösteriş nesnesi kılacak bir yol buldu.

Akmayan suyun bize yeteri kadar soğuk göründüğü bu noktaya nasıl vardığımızı açıklayacağım. Mide sağ-

lıklı olduğu sürece, tüm yiyeceği alabilir ve tıka basa değilse de nispeten dolar, doğal yatıştırıcılarla rahatlatılabilir.

5. Mide yediklerini günlük sindirimle yakınca ve havanın [sıcaklığını] değil, sadece kendi sıcaklığını hissedince, daimi sarhoşluk iç organları etkileyip oluşan safrayla birlikte sindirim sistemini haşlayınca, kaçınılmaz olarak, suyla dindirilemeyen harareti yatıştıracak bir şey aranır. Bulunan çareler hastalığı yalnızca azdırır ve sadece yazın değil, kışın ortasında bile, aynı nedenden ötürü, insanlar kar içer. Aşırılıktan bozulmuş sindirim sistemleri ve hastalıklı bağırsaklar değilse, nedir nedeni? Dinlenmek nedir bilmiyor insanlar, akşam yemeği sürüyor gün ağarana dek, keza tıkınıyorlar öğle öğünlerinde de ve öğün çokluğuyla farklılığı içinde şiştikten sonra, bu sefer de aldıkları fazla alkol onları daha büyük bir yıkıma sürüklüyor.

6. Zihinlerini fazlasıyla pişiren daimi düşkünlükleri, onlardan kalan ne varsa, coşkunluğa itiyor ve onları daha soğuk bir şeyler aramak için alevlendiriyor. Yemek odasını halılardan ve pencere camlarından soyutlasalar da, kışı yaktıkları çok sayıda ateşle yatıştırsalar da, yine de kendi ısısıyla zayıflayan ve halsizleşen mideleri kışı canlandıracak bir şey arar. Zira nasıl ki bayılmış ya da sersemlemiş kişilerin üzerine soğuk su serpersek, aynı şekilde, onlar da duyularını, yani kusurlarından ötürü donuklaşmış iç organlarını canlandırabilmektedir, nitekim aşırı soğukla onları sarsmazsan, hiçbir şey hissedemeyecek durumdadırlar.

7. Karla da yetinmeyip katı haliyle buz aramalarının nedenini söyleyeyim sana, [arıyorlar] çünkü buzun katılığından gelen canlandırıcı etkinin daha kesin olduğunu

düşünüyorlar ve [bu yüzden] buzu eritmek için üzerine su döküyorlar. Buz yüzeyden de alınmıyor, aksine, gücü daha büyük olsun ve soğukluğunu daha uzun süre korusun diye, derinlerden sökülüyor. Böylece tek bir fiyatı olmuyor, aksine suyun kendi satıcıları ve –lanet olsun– farklı fiyatları var! Lacedaemonialılar zeytinyağını heba ettikleri için parfüm satıcılarının derhal topraklarını terk etmelerini buyurmuştu.

8. Acaba onlar kar satan dükkânları ve insanların korumak için içine saman ufalayarak tadını ve rengini kaçırdığı suları taşıyan paketli hayvanları görselerdi ne yaparlardı?

Oysa, ey iyi tanrılar, ne kadar da kolay sağlıklı susuzluğu gidermek! Buna karşın kızgın yiyeceklerle donuklaşmış ve uyuşmuş bu boğazlar ne hissedebilir ki? Nasıl ki, hiç yetmezse o boğazlara soğuk, aynı şekilde, sıcak da hiç yetmez.

9. Yutarlar ancak soğuk kar sularıyla etkisi ortadan kaldırılabilir olan, baharata bulanmış olup için için yanan alevli ve acı mantarları. Söylüyorum sana, Yunan tuniğine ve şalına sarınmış bir şekilde karı yudumlamayan, tam anlamıyla onu yiyen, içme aralığında karın ısınmasını engellemek için ondaki toprakları kupasına tüküren zayıf, hastalıklı ve sıska canlılar göreceksin. Bunun bir susama olduğunu düşünebilir misin?

10. Bu bir humma: Ne kadar keskinse, o kadar, nabızdan ya da bedene yayılan her zamanki ısıdan anlaşılamaz, buna karşılık yumuşak ve hafiften, sert ve kalıcı bir yapıya dönüşen yenilmez kötülük, yani gösteriş, kalbi aşırı bir şekilde pişirir. Her şeyin gücünü alışkanlıkla yitirdiğini anlamıyor musun? Öyle ki, tümüyle içinde yüzdüğün şu kar düzenli kullanımla ve midenin günlük

esaretiyle suyun yerini aldı. Kardan daha soğuk bir şey ara, zira bir kere alıştığın soğukluk artık bir işe yaramamakta![221]

221 Eserin bu bölümünü değerlendiren Marchetti'ye göre, başlangıçta Romalılar sağlıklı besleniyor ve bu sayede güçlü olup adeta doğaya hükmediyordu ancak zaman içinde beslenme alışkanlıklarıyla birlikte âdetleri de bozulan Romalılar doğanın insafına kalmıştır (S. C. Marchetti, "Iuvare mortalem: l'ideale programmatico della Naturalis Historia di Plinio nei rapporti con il moralismo stoico-diatribico", *A&R* 27, 1982, s. 124-148). Seneca'nın eleştirdiği de aslında Romalıların içine düştüğü bu kötü durumdur. Ayrıca Scott'a göre, metnin bu bölümündeki karın kötüye kullanılması konusuyla, beşinci kitaptaki rüzgârın kötüye kullanılması konusu içerdiği mesaj bakımından özdeştir (J. Scott, "The Ethics of the Physics in Seneca's Natural Questions", *CB* 75, 1999, s. 55-68).

5. Kitap

I.1. Rüzgâr, akan havadır. Bazıları onu şöyle tanımlıyor: Rüzgâr bir yöne doğru akan havadır. Bu daha ihtiyatlı bir tanımmış gibi görünüyor, zira hava asla bir devinim halinde bulunmayacak kadar hareketsiz olmaz. Nitekim bir yöne meyledene değil, hafifçe salınana sakin deniz denir. Şunu okuyorsan:

Deniz hâlâ durgun kalıyor rüzgârda,[222]

dikkat et, deniz öylece durmuyor, hafifçe sallanıyor.

2. O halde bu veya şu yönden darbeye maruz kalmadığı için denize sakin denebilir. Aynısı hava için de söylenebilir, yani [hava] durgun görünse de asla hareketsiz değildir. Bu sonuca şuradan da varabilirsin: Güneş [ışığı] kapalı bir alana girdiğinde, farklı yönlere, yukarı ya da aşağı uçuşan ve birbirine çarpan küçük şeyler görürüz.

3. O halde, *dalga denizin hareketidir,* diyen kişi, kastettiği şey üzerinde yeteri kadar dikkatle durmuş olmaz, zira sakin deniz de hareket halindedir. Oysa tanımı şöyle olsaydı, kastettiği şey daha anlamlı olurdu:

Dalga denizin bir yöne doğru hareketidir.

222 Vergilius, *Eclogae* 2.26.

Aynı şekilde şu anda incelediğimiz konuda da, şu ifadeleri kullanan biri[nin düşüncesi] asla çürütülemeyecektir: *Rüzgâr bir yöne doğru akan havadır* ya da *darbeyle akan hava ya da bir yöne doğru hareket eden hava kütlesi* ya da *çok hızlı bir şekilde bir yere yönelen hava.* Asıl tanıma uygun olarak verilebilecek yanıtı biliyorum.

4. *Akan hava için niçin "bir yöne doğru" eklemesini yapıyorsun? Zira akan bir şey zaten bir yöne doğru akıyordur. Suyun hareketi içindeyse, fakat bir yerde geziniyorsa, kimse suyun aktığını söyleyemez. Buna göre, bir şey hareket edebilir ve akamaz ya da tam tersi, bir yöne doğru olmadıkça akamaz.*

Bu kısa açıklama, beğenisi zor eleştirilere karşı yeteri kadar koruma sağlıyorsa, onu kullanalım, ancak biri daha [açıklamayı] beğenmez olacaksa, bu sefer lafın dolanıp durmasını engelleyecek bir ifade kullanmaktan geri durmamalı. Şimdi asıl meseleye dönelim, zira tartışmanın yapısı hakkında yeteri kadar konuştuk.

II.1. Democritus kapalı bir alandaki, *atom* dediği parçacıkların sayısı çok olduğunda, rüzgârın oluştuğunu,[223] buna karşılık, geniş bir boşluktaki parçacıkların sayısı az olduğunda havanın durgun olduğunu söylüyor:

Nasıl forumda veyahut sokakta az kişi olduğunda, ona buna çarpmadan yürünürse, buna karşılık kalabalık dar bir alana sıkıştığında, adeta üst üste çıkan insanlar birbiriyle çarpışırsa; 2. aynı şekilde etrafımızı çevreleyen boşlukta, birçok parçacık küçük bir bölgeyi doldurduğunda, kaçınılmaz olarak üst üste biner, birbirini ileri ve geri iter, [birbiriyle] iç içe geçer ve birlikte bir güç oluşturur. Birbiriyle çatışan parçacıklar uzun bir hengâmeden ve duraksamadan sonra bir yön seçince,

223 Bkz. *DIELS* 68A93a.

rüzgâr oluşur. Ancak büyük bir boşlukta çok az sayıda parçacık varsa, [parçacıklar] birbiri tarafından itilip kakılamazlar.

III.1. Bunun yanlış olduğunu, rüzgârın en az hava bulutla ağırlaştığında meydana gelmesinden de anlayabilirsin. Yine birçok parçacık dar bir alanda bir araya gelince, burada yoğun bir şekilde koyu bulut kütlesi oluşur. Buna, parçacıklar toplanıp bir araya geldiğinden yakındaki nehir ve göllere sis çökmesini ve rüzgârın oluşmamasını da ekle. Bazen öyle bir karanlık sarar ki etrafımızı, yakınımızda duranları bile göremeyiz. Ancak birçok parçacık kendisini dar bir yere sıkıştırmazsa, bu olmaz.

2. Hiçbir hava koşulu, sisli havadan daha rüzgârsız değildir. Buna karşılık Güneş doğduğunda, yoğun ve nemli sabah havasını dağıtır. Hafif bir esintinin oluşması ise parçacıkların yayılarak, oluşturduğu bütünün ve yoğunluğun dağılmasını sağlar.

IV.1. *Bu açıklamayı reddediyorsan, rüzgârlar nasıl oluşuyor*, diye soruyorsun. [Bana kalırsa] tek şekilde oluşmuyor. Bazen toprak büyük miktarda hava yayıyor ve derinden soluklanıyor; bazen yüzeyden kaynaklanan daimi suretteki güçlü buharlaşma, gazları yukarı doğru itince, farklı tipteki bu gazlar rüzgâra dönüşüyor. Şu, asla doğru olduğuna inandırılamayacağım, ikna edilemeyeceğim bir görüştür: Yiyecek bedenimizde gaz meydana getirir, bu gaz yayıldığı için burnumuza kayda değer bir baskı oluşturur, bazen bağırsakları gürültüdür, bazen de fazlasıyla sessiz hareket eder.

2. Bazılarına göre, aynı şekilde büyük doğal yapı da, besinine göre soluk verir. Sindirim sisteminin her daim çalışması, bizim için hayırlı bir olaydır, aksi durumdan

ziyadesiyle korkmamız gerekir. Birçok parçacığın devamlı surette yeryüzünün her parçasından çıkmakta olduğunu söylemek daha doğru olmaz mı? Bu parçacıklar bir araya toplandığında ve daha sonra dar bir alanda yayılan her şey daha fazla yere ihtiyaç duyduğundan, Güneş ışığıyla dağılmaya başladığında, rüzgâr doğuyor olmaz mı?

V.1. Yani? Sudan ve topraktan kaynaklanan buharlaşmanın, rüzgârın tek nedeni olduğunu mu düşünüyorsun? Bu, daha sonra [Güneş'in] etkisiyle çözülen bir yoğunluk mu yaratıyor, sıkı sıkıya sarılmış yapı kaçınılmaz olarak yayılacağı daha geniş bir alan bulmaya çabalarken? Ben bunun sadece rüzgârın oluşumuyla ilgili bir açıklama olduğunu, ancak şu açıklamanın çok daha sağlam ve doğru olduğunu düşünüyorum: Havanın doğal olarak hareket edebilme yetisi vardır, o bu yetiyi dışsal bir kaynaktan edinmez, diğer şeyler arasında hareket etme yeteneği kendisinden kaynaklanır.

2. Bize hareket etme gücünün verildiğini, buna karşılık havanın, rüzgâr dururken ve su kendi hareket gücüne sahipken durağan ve hareketsiz bırakıldığını mı düşünüyorsun? Böyle olsaydı su canlı yaratamaz ve biz onda [her daim] bataklık oluştuğunu ve yüzeyinde ota benzer bitkiler olduğunu görürdük.

VI.1. O halde suyun yaşamsal bir gücü olmalı. Sadece sudan mı bahsediyorum ben? Her şeyi tüketen ateş şeyleri yaratır, bu gerçeğe hiç benzemiyor görünse de, yine de gerçektir, canlılar ateşten doğar.[224] Aynı şekilde hava da yaşamsal bir güce sahiptir ve en nihayetinde

224 Stoa felsefesinin kurucusu Zenon canlıların tohumunun ateş olduğunu söyleyerek, onu ruh ve zihinle ilişkilendirmiştir (Varro, *De Lingua Latina* 5.59). Bkz. *ARNIM* 1.124; 126; 127; 134; 135; 136.

bir noktada kendisini yoğunlaştırabilir, başka bir noktada ise genişleterek arındırabilir; bazen daraltır, bazen de yayarak genişletir. O halde havayla rüzgâr arasındaki fark, göl ile nehir arasındaki fark gibidir. Bazen Güneş'in kendisi rüzgârın nedenidir, [Güneş] soğuk havayı dağıtıp ondaki yoğun sıkışıklığı giderir.

VII.1. Rüzgârlardan genel olarak bahsetmiş olduk. Şimdi de rüzgârları tek tek işlemeye başlayalım. Belki, [rüzgârların] ne zaman ve nereden geldikleri anlaşılırsa, nasıl oluştukları da anlaşılacaktır. O halde ilkin göndoğumundan önce beliren, nehirlerden, vadilerden ve körfezlerden doğan esintileri inceleyelim. Bu esintilerin hiçbiri sürekli değildir, aksine, Güneş'in etkisi artınca kaybolur ve yerin görüşünden öteye taşmaz. İlkbaharda kendisini gösteren bu türdeki rüzgârlar yaza kadar sürmez, özellikle de suyun ve tepelerin çok sayıda bulunduğu yerlerden gelir. Çok miktarda su barındırsa da, düzlüklerde rüzgârdan sayılan esintiler olmaz.

VIII.1. Peki, Yunanların *enkolpia*[225] dediği bu esinti nasıl oluşur? Bataklıklardan ve nehirlerden sürekli olarak yükselen yoğun buharlar gün boyunca Güneş'i besler, ancak geceleyin tükenmez ve tepelerde birikip tek bir noktada toplanırlar. Yeteri kadar dolup daha fazla yere ihtiyaç duyduklarında, bir yere doğru zorlanır ve bir yöne ilerlerler, işte bu rüzgârdır. Bu rüzgâr ziyadesiyle uygun bir çıkışı ve birikmiş kütlenin girebileceği boş alanı izler.

2. Rüzgârın gecenin ilk bölümünde ortaya çıkmaması bunun kanıtlarından biridir. Sonra, yoğunlaşma sadece oluşum esnasında başlar, buna karşın şafakta doruğa

225 Anlamı "körfezde ya da körfezden oluşan"dır. Bkz. *HINE*, s. 201.

ulaşarak toplanır ve akacağı bir mecra arar, özellikle de boş alanın bulunduğu, geniş ve açık alana meyleder. Bu rüzgâr soğuk havayı dağıtan gündoğumundan beslenir, hatta Güneş görünür olmadan önce, ışınlarıyla havayı henüz zorlamasa da, önden yolladığı kuvvetli ışığıyla havayı hareketlendirir ve coşturur.

3. Güneş kendisini gösterdiğinde, kimi materyal yukarı itilirken, kimi materyal ısıdan ötürü dağılır. Bu yüzden bu rüzgârların hareketine şafaktan sonra geçit verilmez, rüzgârların gücü Güneş'in görünmesiyle ortadan kalkar. [Rüzgârlar] aşırı şiddetle esseler bile, öğle vaktinde gevşerler ve esinti asla öğle vaktine kadar sürmez. Bu esintilerden bazıları, onları yaratan birikimin zayıflığına ve kuvvetine bağlı olarak, daha zayıf ve kısa sürelidir.

IX.1. Niçin bu rüzgârlar ilkbaharda ve yazın daha etkindir? Öyle ki, her biri yılın geri kalan kısımlarında yelkenleri dolduramayacak kadar zayıftır. Bunun nedeni, ilkbaharın nemli olması ve yağmur suyundan suya doymuş ve atmosferdeki nemli durumdan ötürü sele teslim olmuş yerlerden daha fazla buhar çıkmasıdır. Tamam da, [rüzgârlar] niçin yazın çok kuvvetli eser? Çünkü günün sıcaklığı günbatımına dek sürmekle birlikte gecenin çoğunda etkisini devam ettirir; bu sıcaklık beliren buharları çekip genelde kendiliğinden dağılan ne varsa daha şiddetli bir şekilde yerinden çıkarır, ancak çıkardığını tüketecek yeterli gücü kendisinde bulamaz.

2. O halde toprağın ve suyun, düzenli olarak yayılan ve çıkarılan parçacıkları saçabilmesi için çok fazla zamanı yoktur. Gündoğumu sadece ısısıyla değil, etkisiyle de rüzgârı meydana getirir. Zira, dediğim gibi, Güneş'in

kendisinden önce gelen ışığı henüz havayı ısıtmaz, onu sadece zorlar, bu zorlamayla birlikte hava yanlamasına hareket eder. Buna karşın ben, ısıdan doğduğu için, ışığın kendi ısısının olmadığı fikrine katılmıyorum. Belki de bizim hissedebileceğimiz kadar bir ısısı yoktur, ancak o işini yapar, yoğun nesneleri dağıtır ve seyreltir.

3. Ayrıca kimi yerler doğanın insafsızlığından ötürü öyle kapanmıştır ki, varamaz Güneş'e[226] ama belirsiz ve loş bir ışıkla [yine de] ısınır ve sadece geceleri değil gündüzleri de neme kavuşur. Dahası, tüm ısı, doğası gereği, sisi dağıtır ve kendisinden uzaklaştırır. O halde Güneş de aynı görevi görür. Kimilerine öyle geliyor ki, buradan doğar esinti, yani Güneş'in yönünden. Bu görüşün yanlış olduğu, esen havanın her yöne taşınmasından ve denizde, tüm rüzgâr arkaya alınıp da Güneş'in doğduğu yere doğru gidilebilmesinden anlaşılır. Rüzgâr her daim Güneş'ten doğsaydı, bu mümkün olmazdı.

X.1. Kimilerinin kanıt olarak ortaya koyduğu Etesia rüzgârları aslında onların tezine pek yardımcı olmaz. İlkin bu kişilerin ne düşündüğünü, daha sonra da, bu düşünceye neden karşı çıktığımı anlatacağım. Diyorlar ki, *kışın Etesia rüzgârı olmaz, çünkü ziyadesiyle kısa olan günlerde, soğuk bastırmadan önce, Güneş etkisini yitirir. Bu yüzden kar gelir de yerleşiverir. Oysa Etesia rüzgârları yazın, günler daha uzunken ve Güneş ışınları [yeryüzüne] dik inerken eser. O halde muhtemelen kar, bu büyük sıcaklıktan etkilenerek suya dönüşür. Dahası kar yükünden kurtulan topraklar da, daha rahat bir şekilde soluklanmaya başlar.*

226 Bu kısım Hine tarafından "Güneş ışığını elde edemez...", Clarke tarafından "Güneş ışınlarını alamaz..." şeklinde çevrilmiştir ancak metinde kasıt ışığına ya da ışınlarınaysa da, vurgu Güneş'edir: *solem accipere non possint.*

2. Bu durumda, göğün kuzey bölümünden daha fazla parçacık gelir ve daha aşağıdaki daha sıcak bölgelere iner, başka bir deyişle, Etesia rüzgârları bu şekilde güç kazanır. Bu nedenle gündönümünde görünmeye başlar ve göğün soğuk bölgesinden bu bölgeye çok sayıda materyal aktarıldığından, Akyıldız'ın doğumundan sonraya kadar kalmaz; ters yöndeki Güneş de, ziyadesiyle tepe noktasındaki güneye doğru hareket ederek havanın bir kısmını kendisine çekerken, diğer bir kısmını ileri iter. Böylece Etesia rüzgârı yazın gücünü kırarak en sıcak ayların baskısına direnmiş olur.

XI.1. Vadettiğim üzere, neden Etesia rüzgârları [tezinin] onlara yardım etmeyeceğini ve [yaptıkları] açıklamalara neden olarak gösterilemeyeceğini anlatmam gerekiyor. Esintinin gün ışığından evvel itildiğini ve sonra Güneş kendisine temas edince yok olduğunu söylemiştik. Etesia rüzgârlarına uykucu ve rahatına düşkün, diyor gemiciler, zira Gallio'nun deyişiyle, *sabahleyin kalkmak nedir bilmiyorlar*, geç vakitte, daha uzun süreli esintiler bile durulduğunda görünüyorlar. Güneş esintiyi meydana getirirken, Etesia rüzgârlarını hareketlendiriyorsa, bunun olmaması gerekirdi. Şunu da ekle, esmelerinin nedeni günün uzunluğu ve süresi olsaydı, gündönümünden evvel de, yani günler çok uzunken ve kar çok hızlı yağarken de esmeleri gerekirdi. Zira temmuz ayına kadar her şey açığa çıkmış ya da kar altında çok az şey uzanıyor olur.

XII.1. Aşağı doğru çözülerek yönelmiş bulutlardan doğan rüzgâr türleri de vardır. Yunanlar bu rüzgârlara *eknephiai* der. Sanıyorum ki, şu şekilde meydana geliyorlar: Yeryüzü ısısından doğan ve gökte yükseklere ulaşan parçacıklar arasında büyük bir düzensizlik ve

farklılık bulunur; kimisi kurudur, kimisi nemli. Bu parçacıklar tek bir kütlede bir araya geldiğinde, birbirleriyle çarpıştığından, büyük bir keşmekeşe neden olur; bunun sonucunda, bazı aralıklı bulutlar meydana gelir, söz konusu aralıklar kaval gibi, dar ve boru şeklinde olur.

2. Seyreltilmiş soluk bu aralıklardan geçer, geçtiği yol pürüzsüz olmadığı için, çarptıkça ısınır ve daha geniş bir alan arar. Bu onun saçılmasına neden olur, kendisini saran yapıdan taşar ve rüzgâr olarak püskürür. Bu genelde bora şeklinde olur, zira yukarıdan aşağı doğru itilir, güçlü ve kesin bir şekilde üzerimize düşer, yayılmaz ve pürüzsüz bir geçitten geçmez, aksine mücadele eder ve yolunu kendisi için şiddetli bir savaşa dönüştürür.

3. Bu genelde kısa süreli bir bora şeklinde kendisini gösterir, zira hareket ettiği bulutlardaki çitlerden ve bulutların korumasından geçer. Bu yüzden varışı fırtınalı olur ve bazen ateşle birleşerek göğü gürültüye boğar. Bu rüzgârlar çok daha güçlü ve uzun sürelidir, eğer aynı şekilde oluşan ve hızlıca akan diğer hava akıntılarını bir araya topluyorsa ve onlardan birçoğu tek bir akıntıda birleşiyorsa; tıpkı aşırı boyutta olmayan sellerin kendilerine özgü kanallar kadar uzun olması, 4. buna karşılık diğer birçok selin suyunu emip doğal boyutunu aşarak daimi nehirlere dönüşmesi gibi. Aynı durumun boralar için de geçerli olması akla yatkındır; zira boralar da tek başlarına kısa sürelidir, buna karşın güçlerini birleştirdiklerinde ve göğün birçok kısmından çıkan soluk aynı doğrultuda hareket edince, hem güçlerinde hem de sürelerinde bir artış olur.

XIII.1. Bu yüzden ayırıcı bir bulut, rüzgârı meydana getirir ve böyle bir bulut birçok ayırma yoluna sahiptir:

Bazen yoğunlaşmış bir soluk, bazen içeride debelenerek mücadele eden ve kaçmaya çalışan soluk, bazen Güneş'le karşılaşmasından, bazen düzensiz hareket eden parçacıkların karşılıklı sürtünmesi ve itişmesinden doğan ısı onu patlatır. Bu noktada, sana da uygunsa, bir hortumun nasıl oluştuğunu sorabilirim. Hortum nehirlerde genelde beklemeksizin hareket edecek ölçüde uzun sürelidir, rotası düz ve basittir.

2. Ancak kayalıklara ya da nehrin taşlıklı kısmına doğru hareket ettiğinde, şiddetle geri püskürür ve herhangi bir yöne meyletmeksizin suyunu etrafında döndürür, böylece, dönüp girdap oluşturdukça kendi içinde emilir. Aynı şekilde rüzgâr da herhangi bir engelle karşılaşmadıkça enerjisini özgürce kullanır, ancak bir baskı kendisini geri püskürttüğünde ya da yakınlaşmış toprak kütleleri arasındaki dar bir kanala doğru zorlandığında, durmadan etrafında döner ve bahsettiğimiz dönen suya benzer bir girdap oluşturur.

3. Dönen, aynı nokta etrafında çember çizen ve çevirdikçe kendisini, kamçılayan rüzgâr hortumdur. Daha uzun süre çevirirse kendisini ve etkin olursa, ateş yakar ve Yunanların *prester* dediği şeyi meydana getirir. Bu, ateşli hortumdur. Geminin donanımını parçalayan ve havaya uçuran neredeyse her tehlike bulutlardan doğar.

Yine bazı rüzgârlar kendilerinden başka rüzgârlar çıkarır, bir noktadan aldıkları havayı farklı yönlere zorlar ve dağıtır.

4. Bu noktada aklıma geleni anlatayım. Asılı kalan, fakat her an düştü düşecek gibi durup henüz düşmeyen su damlalarından birçoğu bir araya gelip de çokluktan kuvvet alınca [büyük damlanın] düştüğü ve hareket ettiği söylenir, aynı şekilde farklı noktalarda iteklenmiş

hava hareketleri hafif bir etkiye sahiptir, henüz rüzgâr oluşmuş değildir, rüzgâr, hepsi bir araya gelip de tek bir harekete dönüşünce oluşur. Soluk bir dereceye kadar bir rüzgârdan ayrılır: zira güçlü bir soluk da rüzgârdır, o halde soluk, hafifçe akan havadır.

XIV.1. Başta söylediğim[227] şeyi tekrarlayacağım, rüzgârlar mağaralardan ve toprak içindeki oyuklardan doğar. Toprak köklerine kadar uzanacak cinste tümüyle katı bir yapı değildir, aksine birçok noktada oyukludur,

karanlık ve saklı yerler üzerindedir.[228]

Kimi yerleri su olmaksızın genişçe uzanır. Toprak altında, havadaki farklılıkları açığa çıkaracak bir ışık yoksa da, yine de bu karanlık boyunca bulutların ve sisin uzandığını söyleyebilirim.

2. Keza yer üstündekiler [için söylemek gerekirse], onlar göründükleri için var değildir, var oldukları için görünürler. Yeraltındakiler için de aynı durum geçerlidir, görünmüyorlar diye yok sayılmazlar. Yeraltında da bizdekiler kadar büyük nehirlerin, bazılarının yavaşça, bazılarının ise dik kayalıklar üzerinde aşırı gürültüyle aktığına emin olabilirsin. Yani? Yerin altında bazı göller ve çıkış imkânı bulamamış durgun sular olduğunu söylemeyecek misin?

3. Böyleyse, havanın ağır olması ve ağırken baskısıyla rüzgâr üfürüp coşturması kaçınılmazdır. Yine yeraltı bulutları tarafından meydana getirilen mevcut havanın, bulutlar toprağın direncini sarsana, hava yaydıkları için uygun bir geçidi kaplayana ya da [yeraltı] mağara-

227 Bkz. 5.IV.

228 Ovidius, *Metamorphoses* 1.388. Seneca'nın bu alıntısı yanlıştır, zira Ovidius dizesinde "karanlık saklı yerlerde belirsiz" der.

sından yaşadığımız yere çıkana değin, karanlıkta beslendiği konusunda emin olacağız.

4. Yerin altında, ateşi besleyen büyük miktarda sülfür ve diğer maddelerin bulunduğu açıktır. Kendisine bir çıkış yolu arayan soluk buralardan geçtiğinde, sürtünmeden ötürü ateşi yakıyor olmalı, daha sonra, alevler daha geniş alana yayıldıkça havanın bir kısmı fazlasıyla ağır olsa da, genişliyor ve ilerleyerek büyük bir gürültü ve enerjiyle bir kanal arıyor olmalıdır. Ancak bu konuyu yer sarsıntılarını incelediğim kısımda daha detaylı bir şekilde ele alacağım.

XV.1. Bir hikâye anlatmama izin ver! Aktaran Asclepiodotus[229]: Philippus,[230] günün birinde, birçok kişiyi içindeki hazinenin durumunu ve eski açgözlülüğün gelecek kuşaklara bir şey bırakıp bırakmadığını araştırsınlar diye, terk edilmiş, eski bir maden ocağına yollamış. Bu kişiler, günlerce kendilerine yetecek çok sayıda ışık kaynağını da yanlarında götürmüşler. Yorgun düştükleri uzun yolun sonunda, büyük nehirleri ve bizimkilere benzer şekilde, geniş alana yayılmış fakat bir toprak yığınıyla sıkıştırılmadan, huşu içinde uzanan, yani özgürce salınan su kütleleri görmüşler.

2. Bu hikâyeyi büyük bir zevkle okudum. Zira [bu hikâyeden] çağımızın yeni değil, geçmişten bu yana aktarılan kusurlu düşüncelerden ötürü zahmet çektiğini; açgözlülüğün toprakları ve kayaları yağmalamayıp karanlıkta kötü bir şekilde gizlenmiş hazineleri, ilk defa

229 Hine'ın da bildirdiği gibi, Asclepiodotus'un bilimsel konulardaki görüşleri sadece Seneca tarafından bilinir, buna karşın yazar askeri taktiklerden bahsettiği *Tactica* adlı eseriyle geniş ölçüde tanınmıştır (*HINE*, s. 201).

230 Büyük İskender'in babası 2. Philippus İ.Ö. 382-336 yılları arasında Makedonya kralıydı.

bizim yaşadığımız çağda araştırmadığını öğrenmiş oldum. Kendilerine benzemiyoruz diye hayıflandığımız ve övgülerle kutladığımız o atalarımız da dağları yarma umuduyla ayartılmış ve daha fazla zenginlik uğruna toprak yığınının altına girmiş.

3. Makedonyalı Philippus'tan önce en diplerde hazine arayan ve açık havadan vazgeçip ışığı arkalarında bırakarak geceyle gündüzün ayırt edilemediği o mağaralara inen krallar vardı. Ne güçlü bir beklenti değil mi? Hangi büyük zorunluluk, yıldızlara doğru dikilmiş insanın boynunu eğdirdi, aşağı indirdi ve altın çıkarmak uğruna toprağın iç kaynağına daldırdı, hem de aramak bile (kendi başına) sahip olmaktan daha az tehlikeli değilken?

4. Bu amaçla insan yeraltı geçitleri kurdu ve gündüzü, yüzünü çevirdiği daha iyi doğayı unutup kirli ve tekinsiz ganimetin arasında yavaş yavaş ilerledi. Öyle ki hiçbir ölünün üzerinde bu kadar ağır bir toprak olmamıştır; zorlayıcı açgözlülük, insanların üzerine toprak yığınını koydu; onlardan gökyüzünü söküp aldı; onları bu kötü zehrin gizlendiği aşağılara gömdü. Oraya inmeye cesaretlendirildiler; orada nesnelerin yeni konumunu, çıkıntı oluşturan toprakların bu durumunu, kör boşlukta esen rüzgârları, akmayan suların vahşi kaynaklarını ve görkemli, daimi geceyi deneyimlediler. Bütün bunları yaptıktan sonra, yeraltı tanrılarından korktular!

XVI.1. Neyse, biz incelediğimiz konuya dönelim, doğudan, batıdan, güneyden ve kuzeyden esişine bağlı olarak dört rüzgâr var. Farklı isimlerle andığımız diğerleri ise şu çağrışımlara gebedir:

Eurus[231] *şafağa ve Nabathaea Krallığı'na,*
Ve Persia'ya ve şafak vakti ışınları altındaki tepelere doğru çekilir.
Vesper[232] *ve batan Güneş'in ısıttığı sahiller,*
Yakındır Zephyrus'a.[233] *Scythia'yı ve yedi öküzü,*[234]
Ele geçirir korkunç Boreas.[235] *Tam karşı topraksa,*
Daimi bulutlar ve yağış getiren Auster[236]
altında sırılsıklam olur.[237]

2. Veyahut bu rüzgârları daha kısa bir listede toplamak istersen, bir fırtınayla (olması mümkün değil ya) ilişkilendirilebilirler:

Eurus da, Notus da[238] *esiyor birlikte ve*
Afrika rüzgârı fırtınalarıyla yüklü,[239]

Dahası, bu çatışmada yeri yok Aquilo'nun.[240] Bazıları ise rüzgârların sayısını on ikiye çıkarır. [Onlar] göğün dört kısmını üçe böler ve her birinin altına ikişer rüzgâr ekler.

231 *Eurus*: Doğu rüzgârı.

232 *Vesper*: Akşam, Akşam Yıldızı ya da Venüs.

233 *Zephyrus*: Batı rüzgârı.

234 *Septemtriones*: Yedi Öküz. Burada kastedilen Büyük Ayı takımyıldızını oluşturan yedi yıldızdır.

235 *Boreas*: Kuzey rüzgârı.

236 *Auster*: Güney rüzgârı.

237 Ovidius, *Metamorphoses* 1.61-66.

238 *Notus*: Güney rüzgârı.

239 Vergilius, *Aeneis* 1.85-86.

240 *Aquilo*: Kuzey rüzgârı.

3. Dikkatli biri olan Varro[241] bu rüzgârları şu şekilde düzenler ve [açıklaması] iyi bir nedenden yoksun değildir. Güneş aynı yerde doğup batmaz, buna karşın ekinoksa (ekinoksla ilgili olmak üzere iki tanedir), yaz gündönümüne ve kış gündönümüne özgü doğuş ve batış tümüyle farklıdır. Ekinoksa özgü doğuş noktasından doğan rüzgâr bizim tarafımızdan *Subsolanus*[242] olarak adlandırılıyorken Yunanlar ona *Apheliotes*[243] diyor. Bizimkilerin[244] Vulturnus[245] adını verdiği *Eurus* kış gündönümü doğuşundan doğar.

4. Livius[246] Romalılar için hayırlı bir şekilde gelişmeyen ve ordumuzun doğan Güneş'le ve rüzgârla yüzleşmek zorunda kaldığı, Hannibal'in, biz düşmanlarının gözünü kamaştıran parlaklığın ve rüzgârın yardımıyla bizi yendiği savaştaki[247] söz konusu rüzgârı bu isimle anar.

241 Marcus Terentius Varro (İ.Ö. 116-27), *De Agricultura* ve kısmen de olsa *De Lingua Latina* adlı eserleri günümüze ulaşmış Romalı yazardır.

242 "Doğu rüzgârı" (Güneş altında uzanan).

243 "Doğu rüzgârı"

244 Seneca'nın burada kullandığı *nostri* zamiri, Stoacıları değil, Romalıları gösterir.

245 *Vulturnus*: Seneca'nın da bildirdiği gibi, bu, Romalılar tarafından *Eurus*'un karşılığı olarak kullanılmakla birlikte Roma mitolojisinde doğu rüzgârı tanrısının adıdır ancak güneydoğu rüzgârının bu adla anıldığı da olmuştur.

246 Titus Livius (İ.Ö. 59 - İ.S.17), *Ab Urbe Condita* adlı eserinde Roma tarihini kuruluşundan itibaren ele almıştır.

247 Seneca'nın burada bahsettiği, İ.Ö. 216'da meydana gelen Cannae Savaşı'dır. Livius bu savaşı betimlerken söz konusu rüzgârdan iki defa bahseder: *Ab Urbe Condita* 22.43.10; 46.9. Ancak Kühnen'in de bildirdiği gibi, Seneca burada Livius'un ifadelerini yanlış aktarmaktadır, zira Livius, rüzgârın Hannibal'in ordusuna yardım ettiğini, ancak Güneş'in her iki tarafa da iyi bir imkân sağladığını söyler (F. J. Kühnen, *Seneca und die römische Geschichte*, Diss. Köln 1962, 4. bölüm).

Varro da bu ismi kullanır. Ancak artık *Eurus*'a vatandaşlık hakkı verilmiş durumda, dilimizde yabancı diye geçmez.

5. Yaz gündönümü doğuşundan doğan rüzgâra Yunanlar *Kaikias* der, bizde ise onun bir ismi yoktur. Ekinoksa özgü batış ise bizi *Favonius*'a, yani Yunanca konuşmayı bilmeyenlerin bile size, adının *Zephyrus* olduğunu söyleyeceği rüzgâra çeker. *Corus* yaz gündönümü doğuşundan doğar, bazıları ona *Argestes* de der. Katılmıyorum buna, zira *Corus* şiddetlidir ve şeyleri tek bir yönde süpürür, buna karşılık *Argestes* doğası gereği yumuşak olup insanlara deniz yolculuğunda her yöne doğru yardım eder.

6. Kış gündönümü batışından doğup coşkuyla ve şiddetle esen Afrika rüzgârına Grekler tarafından *Lips* denmiştir. Kuzey kesimde birçok yer *Aquilo*'ya, orta kesimde *Septemtriones*'e, aşağı kesimde ise, bizde herhangi bir ismi olmayan, *Thraikias*'a teslimdir. Güneyde *Euronotus*, sonra *Notus*, Latincesiyle *Auster* ve bizde bir ismi olmayan *Libonotus* bulunur.

XVII.1. Her yerde hepsi birden olduğu için değil (zira yerdeki eğim bir kısmını ortadan kaldırır), aksine her yerde [sayıca on ikiden] daha fazla olmadığı için, on iki rüzgâr olduğunu söyleyen de vardır.[248] Buna göre, her rüzgâr ismi altı duruma sahip olduğu için değil, hiçbirinin altı durumdan fazlası olmadığı için, altı durumdan bahsediyoruz. On iki rüzgâr olduğunu söyleyenler, rüzgârların sayısının gök dilimlerinin sayısıyla alakalı olduğunu düşünüyor. Gök beş dilime bölünüyor, buradan dünyanın temel noktaları geçiyor.

248 Clarke bu görüşü paylaşanların Stoacılar olduğunu düşünerek cümlenin öznesini "Biz Stoacılar" olarak belirlemiş, Hine ise böyle bir ek yoruma gerek duymamıştır.

2. Burada Kuzey Yarımküre, [yaz] gündönümü, ekinoks, kış gündönümü ve buna karşılık [Güney] Yarımküre bulunuyor. Dünyanın alt kısmını üst kısmından ayıran bir altıncı dilim daha vardır ek olarak, zira bildiğin gibi, dünyanın yarısı her daim üstümüzdeyken, diğer yarısı altımızdadır. Bu, Yunanların *horizon* dediği, görünenle karanlıkta kalanı birbirinden ayıran çizgidir. Bizimkiler[249] buna *ayırıcı* derken, başkaları *ayıran* diyor.

3. Ufuk çemberini dik açıyla kesen meridyen çemberi de eklenmeli. Neticede bu çemberler bir açıyla geçer ve diğerlerini, onlarla karşılaştıkça keser. O halde havada, bu kesitlerin her biriyle ilgili olmak üzere belli kısımlar olmalıdır. Bu yüzden ufuk ya da az evvel söylediğim çember, bu beş çemberi ayırır ve beşi doğuda, beşi de batıda olmak üzere on kesit yaratır. Ufukla karşılaşan meridyen çemberi, iki bölge daha ekler buna.

4. Bu durumda hava on iki kesite sahip olmakla birlikte çok sayıda rüzgâr meydana getirir.

Bazı rüzgârlar bazı yerlere özgüdür ve uzaklara kadar gitmez, yerel olarak eser. Dünyanın bir yanından aceleyle esmez böylesi: *Atabulus*[250] Apulia'nın, *Iapyx*[251]

249 Seneca buradaki "bizimkiler" ifadesiyle, Romalıları değil, Stoacıları kastediyor olmalıdır, zira "ayırıcı" (*finitor*) ile "ayıran" (*finiens*) ifadelerinin ikisi de Latincedir. Buna karşılık Hine "bizimkiler" ifadesini "bizim vatandaşlar (Romalılar)", Clarke ise "Stoacılar" olarak çevirmiştir.

250 Apulia'da esen bu rüzgârın günümüzdeki adı *Sirocco*'dur. Bkz. Plinius, *Naturalis Historia* 17.24.37; 232.

251 İsmini Güney İtalya'da hüküm sürdüğü düşünülen Daedalus'un oğlu Iapyx'ten alan rüzgâr, yine İtalya'nın bu bölgesinde eser. Bkz. Horatius, *Carmina* 1.3.4; Vergilius, *Aeneis* 8.710.

Calabria'nın, *Sciron*[252] Atina'nın, *Crageus*[253] Pamphylia'nın ve *Circius*[254] Gallia'nın başına bela olur.[255] Bu sonuncusu binaları yıksa da, yerel halk sağlıklarını bu iklime borçlu oldukları için, [ona] yine de şükreder. Öyle ki tanrısal Augustus, Gallia'da olduğu sırada, adak adayıp bir tapınak yaptırmıştı.

Tek tek rüzgârlar konusuna devam etmek isteseydim, [konunun] sonu gelmezdi. Zira kendisinde doğup da yine etrafında sonlanan bir esintisi olmayan hiçbir yer yoktur.

XVIII.1. Tanrısal Öngörü'nün diğer işleri içinde, şu da takdiri hak eder: Tanrısal Öngörü rüzgârları tek bir nedenle tasarlayıp farklı yönlere dağıtmaz, aksine rüzgârlar ilkin, havanın şişmesine mani olur, daima devinerek ondan soluklananlar için onu yararlı ve yaşamsal bir şey haline getirir. Sonra, rüzgârlar, toprakları yağışla besler ve aynı zamanda aşırılıklardan korur.

2. Bir getirirler bulutları, bir iterler, böylece yağış tüm yerküreye paylaştırılabilmiş olur. Auster zorlar bulutları İtalya'ya, Aquilo ise geri getirir Afrika'ya. Etesia rüzgârları izin vermez bulutların tek bir bölgeye yerleşmesine, böylece bulutlar, hem Hindistan'ı hem de Etiyopya'yı daimi yağışla sular aynı dönemde. Düşün ki, tahıl toplanabilir miydi, lüzumsuz parçalar hareket

252 Sciron kayalıklarından esen kuzeybatı rüzgârı. Bkz. Plinius, *Naturalis Historia* 2.47.46; 120.

253 Likya'daki Cragos dağ silsilesiyle ilişkilendirilen rüzgâr. Bkz. Plinius, *Naturalis Historia* 5.27.27; 98; 5.27.28; 101.

254 Gallia Narbonensis'te esen kuvvetli kuzeybatı rüzgârı. Bkz. Plinius, *Naturalis Historia* 2.47.46; 121.

255 Buradaki yerel rüzgârların bölümlenişine ilişkin bkz. J. N. Adams, *The Regional Diversification of Latin, 200 BC-AD 600*, Cambridge University Press, 2007.

halindeki havayla ayıklanmasa ihtiyaç olunanlardan ya da ekinlerin büyümesini sağlayacak şeyleri taşımasa, açmasa, çiftçilerin *folikül* dediği sargılarını ve açığa çıkarmasa içinde saklı tahılı?

3. Düşün ki, rüzgâr nasıl da birbiriyle iletişime sokuyor tüm ulusları ve bir araya getiriyor belli bir coğrafyayla birbirinden ayrılan halkları! İnsanların budalalığı, yıkımlarını sağlayacak ölçüde bozmasa rüzgârı, doğanın ne büyük bir lütfu oysa!

Genelde Gaius Marius'la[256] ilgili söylendiği ve Titus Livius tarafından kaydedildiği gibi; belirsizmiş onun doğmuş ya da doğmamış olmasının devlet için ne önem arz ettiği, bu, rüzgârlar için de söylenebilir. Zira rüzgârların faydalı ve gerekli etkileri insan ırkına özgü çılgınlığın, insanların sonunu getirecek ölçüde yaptıklarıyla kıyaslanamaz.

4. Aksine rüzgârların iyilikleri, doğaları gereği, iyi olmaktan çıkmaz, onları suistimal edenlerin elinde zarar verici hale gelseler de. Tabii ki, Tanrısal Öngörü ve dünyanın yöneticisi olan Tanrı rüzgârları, havayı hareketlendirme görevini yerine getirsin diye verdi ve rüzgârları, hiçbir yer bakımsızlıktan ıssızlığa gömülmesin diye her yandan üfürdü. Silahlı askerleri donanmalara sıkıştıralım da, denizin büyük bölümünün kontrolünü ele geçirelim ya da denizde veyahut deniz ötesinde bir düşman arayalım diye vermedi rüzgârları. Hangi çılgınlıktır bizi kışkırtan ve karşılıklı yok olacağımız bir kavgaya tutuşturan?

256 Gaius Marius (İ.Ö. 157-87) Roma'nın en etkin komutanlarından biridir. Roma'nın iç savaşlar ve siyasi tarihinde önemli bir yer edinmiştir.

5. Savaş maksadıyla teslim ediyoruz yelkenleri rüzgâra ve tehlike için tehlikeye atılıyor, belirsiz talihimizi, insan gücünün asla üstesinden gelemeyeceği güçlü fırtınaları ve [toprağa] gömülme umudunun bile olmadığı ani ölümleri yaşıyoruz. Sonunda huzura kavuşsaydık, yine de, her şeye değmiş olurdu: Tüm saklı kayalıkları ve sığ sulara gömülmüş tuzakları geçerken, kendisinden gemicilere yıkım getiren rüzgârın indiği yüce ve fırtınalı dağlardan kaçarken, 6. bulutun örttüğü gün ışığından ve sağanakla gök gürültüsü altında vahşileşen gecelerden, hortumlarla darmadağın olmuş gemilerden kaçarken, bu gayretimiz ve çabamız ne yarar sağlayacak bize, hangi liman bizi konukseverlikle karşılayacak, bütün bu acılarla tükenmişken biz? Savaş elbette, kıyıda bizi bekleyen bir düşman, yazgısında yıkım olan ırklarla birlikte fetihlerinin çoğu da yıkımı bekliyor olacak, kentler alev alev yanacak! Niçin sürüyoruz ulusları orduların üzerine? Niçin dalgalar üzerindeki savaşlara hazırlıyoruz orduları? Niçin rahatsız ediyoruz denizleri?

7. Sanıyorum ki, toprak geniş değil ölümlerimize yetecek kadar! Talih öyle şımartıyor ki bizi, kendisini hemen toparlayan kutlu bir sağlık bahşetmiş bize! Talihsizlikler saldırmıyor sanki, harap etmiyor bizi! Her birimiz huzur içinde geçirdiğimiz yılları sayabilir ve yaşlanana değin evinde yaşayabilir! Hadi atılalım denizlere ve çağıralım üzerimize umursamaz kader tanrıçalarını!

Zavallılar, neyi arıyorsunuz? Her yerde bulunan ölümü mü? [Ölüm] sizi yataklarınızda yakalar ama emin olun sizi yakaladığında masum olduğunuza, evlerinizde yakalar, emin olun sizi yakaladığında kötülüğe bulaşmadığınıza.

8. Ne denir ki, çılgınlıktan başka, tehlikeyi de beraberinde götürmene ve tanımadığın insanlara saldırmana, ortada bir kusur yokken öfkelenmene, karşına çıkan her şeyi yok etmene ve vahşi hayvanlar gibi, nefret etmediğin birini öldürmene? Hayvanlar ya misilleme olsun diye ısırır ya da acıktıkları için; kendi kanımızı ya da başkasınınkini koruma amacı olmaksızın elimizi işletiyor, gemilerimizi yürütüyor, güvenliğimizi dalgalara bırakıyor ve iyi niyetli rüzgârlara dua ediyoruz ki onlardan gelecek hayır, savaşlara taşınmamız! Kötülüklerimiz biz kötüleri amma taşıdı ileriye!

9. Kişinin kapladığı yer yetmiyor çılgınlığına! Bu yüzden Persia kralı, o aptal adam,[257] geçecek Yunanistan'dan, ordusu doyana dek, vazgeçmeyecek ülkeyi devirmekten. Bu yüzden İskender, Bactrialıların ve Hintlilerin ötesindeki bölgeleri de isteyecek, büyük denizin ötesinde neyin uzandığını öğrenmeyi isteyecek ve [her an] ölüm sonuyla karşılaşırım diye, kederlenip duracak. Bu yüzden hırs, salacak Crassus'u[258] Parthların üzerine, ne kendisini geri çağıran *tribunus*'un okuduğu lanetlere ne uzun deniz yolculuğu esnasında karşılaştığı fırtınalara, ne de kehanet niteliği bulunan yıldırım oklarına ve Euphrates'e özgü düşmancıl tanrılara şaşıracak.

10. Altınları elde edeceğim derken, insanların ve tanrıların öfkesiyle karşılaşacak. O halde, doğanın rüzgârın her yönden esmesini yasaklayıp çılgınların her yöne aceleyle yönelmesine engel olması ve herkesi kendi memleketinde kalacak şekilde düzenlemesi durumunda,

257 Seneca'nın bahsettiği bu kral, Yunanistan'ı İ.Ö. 480'de ele geçiren Xerxes'tir.

258 İlk *triumviri*'de yer alan M. Licinius Crassus İ.Ö. 55'te Parthia'yı ele geçirmiş ve İ.Ö. 53'te Carrhae Savaşı'nda yaşamını yitirmişti.

bizim için daha iyi bir şey yapacağını söyleyenler iyi bir nedenden yoksun olmaz. Hiç değilse, her insanın doğumu sadece kendisine ve halkına kötülük getirirdi! Oysa [demeye getirirler ki], yerel kötülükler yetmez bana, yabancı olanları da deneyimlemeliyim! Hiçbir kara parçası, kendi kötülüğünü yayamayacak kadar uzak değildir.

11. Nereden bileyim, şu anda büyük bir topluluğun, gizli bir yerde bulunan, talihin müsamahasıyla şımarmış liderinin, ordusunu daha fazla ülke sınırları içinde tutup tutmadığını ya da donanmalar oluşturup gizli planlar yapıp yapmadığını? Nereden bileyim bu veya şu rüzgârın beni savaşa sürükleyip sürüklemediğini? Denizlerin kapanması, insan huzuruna büyük bir katkı olurdu!

Yine de, kısa süre önce dile getirdiğim gibi,[259] yaratıcımız olan Tanrı'dan, onun iyi lütuflarını bozarsak ve tersine çevirirsek, şikâyet edemeyiz.

12. [Tanrı,] göğün ve yeryüzünün ısısını korumak, sudaki akışı sağlamak ve sınırlamak, ekinlerin ve ağaçların meyvesini beslemek için verdi rüzgârları. Diğer nedenler yanında, bu sayede varlık olgunluğa, besleme rüzgârın sallamasıyla olur, besin bitkilerin tepesine konur ve bitkiler rüzgâr sayesinde hareketli ve güçlü kalır. Uzak diyarlar da bilinsin diye verdi rüzgârları. Zira insanlar kendi doğdukları topraklarla sınırlı kalsaydı, dünyanın büyük kısmını göremedikleri için cahil canlılar olarak yaşayacaklardı.

13. Her bölgenin faydalı unsurları müşterek olsun diye verdi rüzgârları, insanlar lejyonları ve atlıları götürsünler ya da ulusların yıkıcı ordularını taşıyabilsinler diye değil. Doğanın lütuflarını, onları kullananların

259 Bkz. 5.XVIII.5.

ahlaki bozukluğuna bakarak değerlendirirsek, hepsinin zararımıza olduğunu kabul etmemiz gerekir. Kimi alıkoyar görmekten? Kimi konuşmaktan? Kim yaşamı bir eziyet olarak görmüyor? Yanlış kullanımla tam terse dönecek böylesine net bir yararlılık bulamazsın. Doğa rüzgârları yararlı olacak şekilde ayarlamıştır, biz ise onları tam tersine çevirmişiz.

14. Hepsi bizi kötülüğe çekiyor. Herkesin halatları çözme nedeni aynı değil ama [hiç kimsenin] sağlam bir nedeni de yok. Farklı girişimler eşliğinde denize karşı koymaya zorlanıyoruz, yolculuğumuz, kaçınılmaz olarak bir kötülüğe hizmet ediyor. Ne güzel demiş, sona yaklaştıkça tanık olarak çağırdığımız Plato, insanların bedelini yaşamlarıyla ödedikleri şeyler ne değersizdir![260] Pek sevgili Lucilius, onların, yani aynı kalabalık içinde bocaladığımız için, bizlerin çılgınlığına dikkatle bakarsan, çok daha gülersin, yaşamın yaşamı tüketecek ölçüde düzenlenmesine.

260 Hine'ın da bildirdiği gibi, Roma mahkemesinde taraflar dinlendikten sonra, davanın sonuna doğru, tanıklar çağrılırdı. Seneca da burada Plato'yu bir tanık gibi görerek dava benzetmesinde bulunuyor. Ancak Seneca'nın alıntıladığı Platocu yaklaşıma, filozofun elimize ulaşan eserlerinde rastlamıyoruz, belki *Republica* 520C; 586a-b bölümleri olabilir (*HINE*, s. 203).

6. Kitap

I.1. İşittik ki, insanların iyisi Lucilius'um, meşhur Campania kenti Pompeii bir depremle enkaza dönmüş, bildiğin gibi, açık denize bakarak güzel bir koyda uzanan kentin bir yanında Surrentum'un ve Stabiae'ın, diğer yanında Herculaneum'un kıyısı var, işte tüm bu komşu bölgeler de [depremden] kötü bir şekilde etkilenmiş. Felaket kışın meydana geldi, oysa atalarımız içimize su serperdi hep bu mevsimde böyle felaketler olmaz diye.

2. Regulus ile Virginius'un konsüllükleri esnasında, Şubat'ın 5'inde olmuş sarsıntı,[261] zaten Campania'nın hiç de uzak olmadığı bu felaketle sarsılmadık bir yeri kalmamış, büyük bir yıkımla harap olmuş ortalık, öyle ki Herculaneum kenti de çökmüş, geri kalan kısım ise kuşkuyla duruyormuş ayakta. Nucerialıların kolonisi

261 Seneca'nın burada verdiği deprem tarihi konusunda bir sorun vardır, zira burada ismi geçen kişiler İ.S. 63 yılında konsül olmuştur, buna karşın tarihçi Tacitus depremin İ.S. 62 yılında olduğunu söyler (*Annales* 15.22.2). Bu konudaki tartışmalar için bkz. H. M. Hine, "The Date of the Campanian Earthquake. A.D. 62 or A.D. 63, or both?", AC 53, 1984, s. 266-269; A. Wallace-Hadrill, "Seneca and the Pompeian Earthquake", *Seneca uomo politico e l'età di Claudio e di Nerone: Atti del Convegno internazionale (Capri 25-27 marzo 1999)*, ed. by A. De Vivo - E. Lo Cascio, Bari 2003.s. 177-191.

felaketten nasibini almamışsa da, sızlanmıyor değilmiş. Keza Neapolis de birçok özel mülkünü yitirmiş, her ne kadar kamu mülkleri bu felaketten hafif etkilenmişse de.

3. Köy evleri desen, pek zarar görmeden, sadece sarsılmış. Ayrıca yüzlerce koyun telef olmuş, heykeller çatlamış, yine bazı insanlar dengesini yitirmiş ve sarsılmış bir şekilde dolaşıyormuş ortalıkta.

Hem üzerinde durduğum çalışmanın planı hem de son zamana denk gelen bu felaket, depremlerin nedenlerini ortaya koyan bir incelemeyi gerektiriyor. Kaygılı insanlara teselli aranmalı, bu büyük korku kökten yok edilmeli. Dünyanın kendisi sallanıyorsa ve en sağlam kısımları sendelemeye başlamışsa, neresi yeteri kadar güvenli görünebilir?

4. Diğer her bir şeyi kendisine tutturan, hareketsiz, sabit bir şey yerinden oynuyorsa; yani yeryüzü, bütün korkularımızı dindiren, kendine has duyarlılığını yitiriyorsa; bedenler hangi sığınağı bulabilir? Korku dipten geliyorsa ve kaynaktan doğuyorsa, endişeli bedenler nereye sığınır? Binalar gıcırdayıp yıkılma emarelerini gösterdiğinde herkes panikler, başları önde aceleyle dışarı çıkar, ocak tanrılarını geride bırakıp açıklığa güvenir.

5. Fakat yeryüzünün kendisi yıkımı tetikliyorsa, hangi kovuğu, hangi yardımı arayabiliriz? Bizi saran ve koruyan, üzerine kentlerimizi kurduğumuz, kimileri tarafından evrenin temeli denilen bu sağlam küre çatırdıyor ve yerinden oynuyorsa, nereye kaçabiliriz? Korku, tüm kaçış imkânını ortadan kaldırdığında, yardımı da geçtim, hangi söz seni teskin edebilir? Diyorum ki, en güvenli yer neresi? Kendisini ve başkalarını koruyabilecek kadar sağlam kılınmış yer neresi? Düşmanı surdan

kovarız, tüm heybetiyle duran kalelerimiz ağır ağır ilerleyen orduları geciktirir.

6. Liman bizi fırtınadan kurtarır, çatılar bulutlardan yağan sağanağı ve bitmek bilmez yağışı durdurur, böyle bir durumda yağmur kendisinden kaçanları izleyemez, gökteki gürlemelere ve uyarılara karşı çare, yeraltındaki sığınaklar ve dipteki inlerdir. Göksel ateş işlemez yeryüzüne, küçücük bir toprak parçası bile geri püskürtür onu. Salgın hastalık baş gösterdiğinde yerimizi değiştirebiliriz. Kendisinden kaçmanın mümkün olmadığı hiçbir felaket yoktur. Yıldırımlar tüm halkı yakıp kül etmez. Öldürücü gök kuraklaştırır kentleri ama tümüyle ortadan kaldırmaz.

7. Fakat kendisinden kaçılmaz olan bu açgözlü felaket [deprem] büyük ölçüde vurur ülkeyi. Sadece evleri, aileleri, tek tek kentleri harap etmez, tüm ulusları ve bölgeleri yerle bir eder: Kimi kere onları yıkıntıya çevirir, kimi kere ise derin yarıklarda yakar, ardında bütün bunların bir kerede olduğuna ilişkin en ufak bir iz bırakmadan. En soylu kentlerin bulunduğu alanın üzerinde bomboş bir toprak uzanır ve önceki durumundan hiç iz kalmaz geriye. Böyle, yani evleriyle çukura gömülerek ve diğer canlıların içinden canlı canlı alınarak ölmekten çok korkanlar var, sanki herkesin kaderi aynı sona varmayacakmış gibi!

8. Bu, yani ölüme varma konusunda hepimizin eşit olması, diğerleri içinde doğanın adaletini gösteren en temel ilkedir.

Bir kaya yuvarlanmış üstüme, koca bir dağ çökmüş ya da bir evin ağırlığı altında kalmışım; değersiz molozun ve çöpün altında can vermişim ya da koca bir toprak almış canımı; gün ışığında, açıklıkta ya da açılan

toprağın derin bir yarığında vermişim son nefesimi; o toprağın derinliklerine yalnız başıma ya da enkaz altında kalan kalabalıkla birlikte girmişim hiç fark etmez.

9. Benim için hiç fark etmez, ölümümün etrafında ne kadar yaygara koptuğu, zira o her yerde aynı ağırlıkta.

O halde büyük bir cesaretle karşı çıkalım ne kendisinden kaçılabilen, ne de öngörülebilen şu felakete. Campania'dan bahsedip duran, felaketten sonra göçüp bir daha o bölgeye ayak basmayacağını söyleyen şu adamları dinlemekten vazgeçelim artık! Zira kim bu veya şu toprağın daha iyi bir temele dayandığı konusunda güvence veriyor onlara?

10. Her yer aynı kadere teslimdir ve bir yer henüz sarsılmamış olsa bile, yine de sarsılabilir niteliktedir. Belki de şu an güvenle bastığın nokta bu gece ya da geceden de önce yarılacak. Nereden bileceksin o yerlerin durumunun daha iyi olup olmadığını, talihin oralarda tüm gücünü tüketip tüketmediğini ya da gelecekte felaketini hazırlayıp hazırlamadığını? Zira yanılırız, toprağın bir kısmının tehlikeden muaf ve uzak olduğuna inanırsak. Her yer aynı yasanın hükmü altındadır, doğa hiçbir şeyi sarsılmaz yaratmamıştır.

11. Toprağın farklı kısımları farklı zamanlarda çöker. Nasıl ki büyük kentlerde şimdi bir ev, başka zaman da başka bir ev çökme emaresi gösterirse, yer yuvarlağında da bu böyledir, şimdi bu kısım, başka bir zaman da başka bir kısım yıkıma sebep olur. Bir zamanlar Tyrus'un adı çıkmıştı yıkımlarla. Asia bir kerede on iki kentini yitirdi. Geçen sene, bu felaketin gücü Achaea'yı ve Macedonia'yı bastırırken, bugün Campania'yı vurdu. Kader döner de, uzun süre ihmal ettiğine geri gelir.

12. Kimi yeri nadiren, kimi yeri ise her daim bezdirir. O, hiçbir yerin serbest ve incinmemiş olmasına izin vermez. Sadece kısa ömürlü ve cılız doğmuş biz insanlar değil, kentler, sahiller, karaların kıyı kesimleri ve hatta deniz bile kaderin kölesidir. Yine de kendimizi ikna ederiz iyi talihin süreceğine, inanırız insanoğlunun her işinde ziyadesiyle kısa ömürlü ve değişken olan esenliğinin bir yere çöküp öylece kalacağına!

13. Kendisini, her şeyin daimi olduğuna ikna eden kişi aklına getirmez bizim devamlılığımızın bile değişmez olmadığını. Zira [bu] sadece Campania'nın, Tyrus'un ya da Achaea'nın değil, toprağın her parçasının bir kusurudur ve toprak kusurlu bir şekilde bir aradadır, dahası birçok nedenle zayıflar ve bütün olarak kalır da, sadece parçaları çöker.

II.1. Ne yapıyorum ben? Tehlikelere teselli vereceğimin sözünü vermiştim,[262] şimdi bak, hep korkulası şeylerden bahsedip duruyorum. Sonsuz huzur diye bir şeyin olmadığını söylüyorum; çürüyebilen, mahvedebilir de. Ancak ben bunu tesellinin kendisi olarak görüyorum hem de çok güçlü bir teselli, zira tedavisi olmayan korku budalalıktır. Akıl dehşeti söker alır bilgelerden, keza cahiller için de büyük umutsuzluktan güven çıkar. Bu

262 Her ne kadar ilk bakışta altıncı kitap sadece insanlardaki deprem korkusunu ortadan kaldırmayı amaçlıyormuş gibi dursa da, aslında Inwood'un bildirdiği gibi, insanları fiziki alemi derinlemesine incelemeye çağırarak duyusal yetilerin ötesine varacak ölçüde tefekkürü öne çıkarır (B. Inwood, "God and Human Knowledge in Seneca's Natural Questions", *Proceedings of the Boston Area Colloquium on Ancient Philosophy* 15, 1999, s. 23-43). Zaten Seneca'ya göre, insanın, doğayı incelemesi ve derinlemesine düşünmesi, ölüm korkusundan sıyrılmasını sağlar, diğer bir deyişle iki hedef aslında birbirine bağlıdır.

yüzden ani esarete, alevlerin ve düşmanın eline geçince sersemleyen insanlara söylenen şu sözlerin tüm insanlık için geçerli olduğunu düşün:

Mağluplar için tek selamet,
selameti hiç ummamaktır.[263]

2. Hiçbir şeyden korkmamak istiyorsan, her şeyin korkulası olduğunu düşün. Bak çevrene, en ufak nedenlerle bile dağılabiliriz. Ölçüsüzse, ne yemek, ne su, ne uyanma, ne uyuma salim kılar bizi. Ancak bu şekilde anlayacaksın büyük bir çaba olmaksızın yok olmaya yazgılı, değersiz, cılız ve geçici birer beden olduğumuzu. Şüphesiz, karşılaştığımız tek tehlikedir yeryüzünün sallanması, yani birden parçalanarak yeryüzündeki her şeyi dibe çekmesi!

3. Yıldırımlardan, yer sarsıntısından ve dibe çökmekten korkan kişi, kendisine çok değer veriyor demektir. Oysa farkına varmalı zayıflığının ve korkmalı kayıtsızlığından! Öyle kutlu organlar tahsis edilmiş şekilde doğduk ve kabullendik ki bu büyüklüğü, dünyanın parçaları hareket etmedikçe, gök yankılanmadıkça, toprak çökmedikçe, ölemeyeceğiz, öyle mi!

4. Ayak parmağındaki bir acı, tamamında da değil, sadece [parmağının] kenarındaki bir kesik bile yakıyor canımızı; peki, koyulaşmış bir salya bile beni boğabilirken, korkmalı mıyım sarsılan topraklardan? Bazıları yanlış yola kaçan bir damlayla boğulurken, paniğe mi kapılmalıyım, kendi yatağından doğan denizde, her zamankinden daha fazla su taşıyıp üzerime çullanan dalgayı görünce? Bir damla suyla bile ölebileceğini aklına getirdiğinde, ne aptalca denizde endişeye kapılmak!

263 Vergilius, *Aeneis* 2.354.

5. Ölüme, ölümlülüğün kendisinden daha büyük bir teselli yok! İçimizdeki sayısız tehlikeden daha büyük bir teselli yok dışımızdaki bizi korkutan unsurların hepsine. Zira gök gürlemesiyle bayılmaktan ve şimşek çakmasından korkarak yerde sürünmekten daha çılgınca ne var?

6. Ölüm her yerdeyken, bize her yerden saldırabilecekken ve insanlığa yıkım getirebilecek hiçbir şey küçük değilken, sarsıntıdan, dağın bir kenarının ani çöküşünden, kıyı şeridine taşan denizin bu işgalinden korkmaktan daha aptalca ne var? Bunlar üzmemeli bizi, sanki olağan bir ölümden daha fazla acı barındırıyormuş, ondan çok farklıymış gibi, zira bu veya şu vakitte, bir şekilde bu yaşamı terk etmemiz ve son nefesimizi vermemiz gerekiyor; o halde ölümümüz daha büyük bir nedenden ötürü gerçekleşebilir.

7. Bir yerde ölmemiz gerekiyor, er ya da geç. Sağlam da dursa toprak, içindeki her şeyi korusa da ve zararlı bir güçle sarsılmasa da, er ya da geç kavrayacak beni. Ne fark eder, ha ben onu üzerime sermişim, ha o kendi başına bunu yapmış? Düşün ki, toprak kötü olmadığını düşündüğüm etkin bir güçle parçalandı, yarıldı ve beni tarif bilmez derinliğine çekti, ne olur? Ölüm yüzeyde daha mı kolaydır? Şikâyet edecek ne var, doğa beni utanç verici bir ölüme çekmek istemiyorsa, beni kendisinden bir parçayla gömüyorsa?

8. Vagellius'un meşhur şiirinde harika bir üslupla, *düşmem gerekiyorsa*, diyordu, *gökten düşmeyi tercih ederim.*[264] Aynı şekilde şu da denebilir: Düşmem gere-

264 Vagellius'un kendisi ve eserleri hakkında bilgimiz azdır. Bir yoruma göre, Seneca'nın burada aktardığı dizeler, bağlamda Phaethon'un sözlerini yansıtıyor olmalıdır, zira mitolojiye göre, Phaethon babası Güneş tanrısının arabasını, her türlü riske rağmen, gökte sürmeye çalışmıştı (*HINE*, s. 209).

kiyorsa, yer sarsılırken düşebilir miyim? Halkın başına felaket gelmesini istemek doğru olduğu için değil, yeryüzünün de ölümlü olduğunu görmek, ölüme büyük bir teselli olduğu için böyle [der].

III. 1. Bu teselli aynı zamanda tanrıların bu felaketlerden sorumlu olmadığını ve ne göğün, ne de toprağın tanrıların öfkesiyle sarsıldığını anlamamıza yardım edecek. Bu doğa olaylarının kendi nedenleri vardır ve düzene karşı gelmez, aksine bedenlerimiz gibi, bazı kusurlardan ötürü alt üst olur ve incinmeye neden oldukları görüldüğünde, onun da acısını çeker. Hakikati bilmezsek, her şey ziyadesiyle korkutucu olur, özellikle de [bir olayın] nadiren meydana gelmesi korkuyu coşturur.

2. Alışkın olduğumuz şeyler bizi daha hafif yaralar, buna karşılık alışkın olmadığımız bir şeyin neden olduğu dehşet daha büyüktür. Nasıl oluyor da, bir şeye alışkın olmuyoruz? Olmuyoruz, çünkü doğayı gözlerimizle kavrıyoruz, aklımızla değil ve onun ne yapabileceğini değil, ne yaptığını düşünüyoruz. Bu yüzden her ne kadar yeni değil, sadece alışkın olmadığımız bir şey olsa da, bize yeni gibi gelen bir durumla karşılaşmışız gibi dehşete kapılınca, bu özensizliğimizin cezasını çekiyoruz. Fakat diyorsun ki, Güneş'in tutulduğu ya da daha sık kararan Ay'ın kısmen veyahut tümüyle kaybolduğu anda tüm toplumda, zihinleri dini korku sarmaz mı?

3. Bu, gökten alevli meşaleler geçtiğinde, göğün büyük bir kısmı alev alev parladığında, uzun kuyruklu yıldızlar, çoklu güneşler, gündüz vakti göksel çisimler belirdiğinde ve ateş gökten ardında izini bırakarak birden fırladığında, daha geçerli bir durumdur. Korku duy-

masak, bunlara şaşırmayız; korkmanın nedeni bilmemen olduğuna göre, korkmaman için bilmen gerekmez mi? Zihnini tümüyle bu hedefe yoğunlaştırıp nedenleri incelemen ne değerlidir o halde! Zira bundan zihnini uydurmayacağın, bizzat harcayacağın, daha değerli bir çalışma bulunamaz.

IV.1. O halde yüzeyin altında toprağı hareket ettiren, büyük bir kütleyi rahatsız eden ve ondan daha güçlü olan, böylece gücüyle büyük bir ağırlığı sarsan neyse onu inceleyelim, toprağın niçin bazen sarsıldığını, bazen parçalandığını ve yarıldığını, bazen çatladığını ve boşluklar meydana getirdiğini, bazen çökme nedeniyle uzun süre boşluğunu koruduğunu, bazen ani bir şekilde boşluğunu doldurduğunu, niçin bazen büyüklüğüyle bilinen nehirleri kendisine çektiğini, bazen yenilerini meydana getirdiğini, bazen yeni sıcak su kanalları açtığını, bazen o suları soğuttuğunu, 2. niçin bazen bir dağdaki ya da kayalıktaki önceden bilinmeyen bir çatlaktan ateş çıkardığını, bazen yüzyıllar boyunca bilinen, pek meşhur ateşleri söndürdüğünü inceleyelim. Binlerce harika şey yaratıyor toprak, yerin şeklini değiştiriyor, dağları indiriyor, düzlükleri yükseltiyor, vadileri şişiriyor ve derinlikte yeni adalar meydana getiriyor. Bütün bu olayların nedenleri incelemeyi hak ediyor. *Çalışmanın ödülü ne olacak,* diye soruyorsun. Doğayı bilmekten daha değerli hiçbir şey yoktur.

3. Yine bu konuyu ele almanın birçok yararı olacaksa da, hiçbiri, onun yüceliğiyle insanları cezbetmesinden ve amellerinin kazançtan ziyade merak olmasından daha güzel değildir. O halde inceleyelim ne olup bittiğini, olanın nedenlerini. Bu incelemeyi keyifli de buluyorum, her ne kadar gençliğimde depremler

üzerine bir eser kaleme almışsam da,[265] yine de kendimi sınamak ve zamanın bilgime ya da en azından titizliğime bir şey ekleyip eklemediğini deneyimlemek istiyorum.

V.1. Kimisi yer sarsıntısının nedenini suda, kimisi ateşte, kimisi bizzat toprağın kendisinde, kimisi havada, kimisi birçoğunda, kimisi ise hepsinde arıyor. Kimisi de diyor ki, bunlardan birinin yer sarsıntısına neden olduğu açıktır ama hangisinin olduğu belirsizdir. Şimdi bu teorileri tek tek inceleyeceğiz ama önce eski görüşlerin ziyadesiyle kusurlu ve ilkel olduğunu belirtmem gerekir, insanlar eskiden de hakikatin peşine düşmüştü, ilk araştırmacılar için her şey yeniydi. Daha sonra aynı görüşler düzeltildi ve bir gelişme olduysa, bu gelişim o ilk görüşlerle de ilişkilendirilmeli.

2. Büyük bir cesaret istiyordu doğanın saklı yerlerini açmak hem de onun dıştaki görüntüsüne değil, içine bakıp tanrıların sırlarına vâkıf olmak. Keşfin mümkün olduğu konusunda iyimser olanlar, araştırmaya büyük katkı sağladı. Bu yüzden eskileri anlayışla dinleyelim. Henüz hiçbir şey tamamlanmış olmaz, başlangıçtayken. Yalnız birçok şeyi bilinse de, yine de her neslin eklenesi yeni bir şey bulacağı en önemli ve hepsi içinde en gizli

265 Lausberg'e göre, Seneca "gençken" (*iuvenis*) derken, sürgününden önceki uzun dönemi kastediyor olmalıdır, zira Seneca, Tiberius'un hükümdarlığı sürdüğü dönemden bahsederken de kendisinin genç olduğunu söyler (*Epistulae Morales* 108.17; 22). Dahası günümüze ulaşmayan bu eser tıpkı *Naturales Quaestiones*'in altıncı kitabı gibi, İ.S. 17 yılında Asya'da meydana gelmiş olan depremin üzerine yazılmış olabilir (M. Lausberg, "Senecae operum fragmenta. Überblick und Forschungsbericht", *ANRW* 2.36.3, 1989, s. 1879-1961). Bkz. *Lucio Anneo Seneca, I frammenti*, ed. by D. Vottero, Pubblicazioni del Dipartimento di Filologia, Linguistica e Tradizione Classica, Università degli Studi di Torino 10, Bologna 1998.

olan bu meselede değil; her amaçta, başlangıç noktası her daim zirveden uzaktır.

VI.1. Yer sarsıntısının nedeninin su olduğu birden fazla kişi tarafından birden farklı yolla dile getirilmiştir. Miletuslu Thales tüm yeryüzünün ister okyanus, ister büyük deniz, ister başka türlü bir su deyin, bir şekilde en eski halini koruyan bir sıvının üzerinde gezindiğini ve yüzdüğünü düşünüyordu. *Toprak bu deniz tarafından taşınıyor,* diyordu Thales, *tıpkı ağır yükü olan büyük bir geminin, baskı yaptığı suyun üzerinde durması gibi.*[266]

2. Thales'in neden dünyanın en ağır kısmının, ziyadesiyle hızlı değişen ve seyrek olan havayla suda yüzdürülemeyeceğini düşündüğünü açıklamak yersizdir, zira buradaki konumuz yeryüzünün konumu değil, hareketidir. Thales yer sarsıntısından suyun sorumlu olduğunu göstermek için şu açıklamayı yapıyor: Gücü ölçülebilen her depremde yeni kaynaklar ortaya çıkar. Benzer şekilde bir tarafa eğilip hafifçe yan yatan gemilere su sızdığı; aşırı yük bindirildiği için haddinden fazla ağırlaşan gemilere de ya fazla su çıktığı ya da onların limanda, sancak tarafında her zamankinden daha yüksekte olduğu görülebilir.

3. Bu görüşün yanlış olduğunu göstermek fazla zamanımı almaz. Zira yeryüzü su tarafından taşınsaydı ve bazen sarsılsaydı, her daim hareket halinde olurdu ve bizim de onun sallanmasına değil, halihazırdaki durağanlığına şaşırmamız gerekirdi. Dahası yeryüzünün sadece bir kısmı değil, tamamı sallanırdı. Zira kimse bir geminin yarısının dalgalarla sarsıldığını göremez,

266 Örneğin bkz. Aristoteles, *De Coelo* 2.13.294a8vd.; *DIELS* 11A14; *CAPELLE 1*, s. 61.

nitekim depremler yeryüzünün tamamını değil, sadece bir kısmını etkiler. O halde nasıl oluyor da, tümüyle üzerinde yüzdüğü şey tarafından sallanan bir şeyin tamamı değil de, sadece bir kısmı o şeyin etkisinde olabiliyor?

4. *Peki, kaynaklar nasıl çıkıyor?* Her şeyden önce toprak çoğu kere yeni bir su çıkarmadan titrer, ayrıca bu titreme suyun patlak vermesinin nedeni olsaydı, suyun toprağın yan kısımlarından dökülmesi gerekirdi, tıpkı nehirlerde ve denizlerde gördüğümüz gibi, gemiler batarken suyun en yüksek seviyesi ziyadesiyle yanlarda görünür olur; sonuç olarak su, dediğin gibi, bu kadar az seviyede ortaya çıkmaz ve yarıktan fırlamışçasına fışkırmazdı, aksine her şeyi taşıyan sonsuz bir kaynaktan geldiği için büyük bir su baskınına neden olurdu.

VII.1. Bazıları da suyu farklı bir yolla depremle ilişkilendiriyor. Biri diyor ki, *toprağın üzerinde birçok farklı su akıyor. Bazı yerlerde, yağış desteği olmasa da, gemi yolculuğu yapılabilecek kadar geniş olan daimi nehirler bulunur, örneğin bir yerde Nil yaz vakti büyük miktarda su taşır, bir yerde Tuna ve Rhine dosta ve düşmana ait bölgeler arasında akarak aynı şeyi yapar; ilkin Sarmatialıların saldırılarını durdurur ve Avrupa ile Asia arasında sınır oluşturur, ikincisi savaşa meyilli Germanialıları geri püskürtür.*

2. Daha ne büyük göller var, etrafındaki halkların birbirini tanımayacağı ölçüde geniş su alanlarını, çevresinde yaşayanların birbiriyle bile iletişim kuramadığı ve üzerinde yolculuk yapılamayan bataklıkları düşün, yine tüm pınarları, saklı kısmından hareketle kendisinden beklenmeyecek kadar büyük akıntılara sebep olan nehir kaynaklarını, geçici su baskınlarını aklına getir,

hani etkisi aniliği gibi kısa olan. Toprağın içinde de her türden su görülür.

3. Kimi yerde su şiddetli bir şekilde akar ve kıvrılarak alelacele dökülür; kimisi ise ziyadesiyle zayıf bir şekilde sığ yerlere dökülür ve hafif hafif, sessizce akar. Kim reddedebilir bu suların büyük bir haznede toplandığını ve birçok yerde hareketsiz bir şekilde durduğunu? Bütün suların kaynaklandığı yerde birçok suyun bulunduğunu düşünmeye fazla gerek yoktur. Zira toprak, suları daha geniş bir yer kaynağından çıkarmasaydı, bu kadar çok nehri meydana getiremezdi.

4. Bu doğruysa, bazen bir nehrin toprakta taşması, toprağın sınırlarını delmesi ve yoluna çıkan her şeye saldırması kaçınılmazdır. Bu yüzden bir nehrin yıkıma neden olduğu ve yatışana dek karşısına çıkan her şeyi hırpalamaya devam ettiği bir yerde deprem meydana gelir. Nehir, akıntısıyla bir bölgeye geri dönünce, büyük bir kaya kütlesinin çöküşünü tetikleyerek toprak kaymasına neden olur ve heyelan yüzeydeki nesneleri sallar.

5. *Ayrıca büyük bir denizdeki girdapların toprağın içinde saklı olduğuna inanmayan insanlar ziyadesiyle gözlerine güveniyor ve bundan ötesini düşünemiyor demektir. Zira ben toprağın kendisinde saklı bir kıyı barındırdığı[na inanıyor] ve bir denizin gizli kanallarda, aşağıda [yukarıdakine] benzer genişlikte ya da belki de daha büyük bir alanda düşüncesine engel olacak ve onu mümkün kılmayacak bir şey göremiyorum; nitekim toprağın yüzeyi yaşayan her canlıyla paylaşılmalıydı, görüş açısının dışında ve engellerden sıyrılmış olma hali sulara ziyadesiyle uygundur. Ne engelleyecek onların yeraltında dalgalar oluşturmasını, zaten orada da uçurumun ve havanın meydana getirdiği rüzgârlar tarafından*

dövülüyorlar. O halde alışılmadık şiddette bir fırtına oluşabilir ve bu fırtına toprağın bir kısmını parçalayıp şiddetli bir şekilde sallanmasına neden olabilir. Zira dünyamızda da denizden çok uzakta olan birçok şey ani bir dalgayla hırpalanır ve uzaktan duyulan dev dalgalar deniz gören villaları su basmasına neden olur. Aşağıda da, yeraltı denizi geri çekilebilir ve su taşkınlığına neden olabilir, buna karşın tepesinde bir sarsıntı olmadıkça, su taşkınlığı meydana gelemez.

VIII.1. Senin yeraltında nehirler ve gizli bir deniz olduğuna inanıp inanmama konusunda uzun süre tereddüt edeceğini sanmıyorum. Sıvının kaynağı toprağın içinde olmasa nereden yükselirdi sular, nereden gelirdi dünyamıza? Düşün, Tigris'in durulduğunu ve daha rotasının ortasında kuruduğunu, bir kerede değil azar azar, ilk bakışta fark edilemeyecek bir kayıpla yön değiştirdiğini; sonra tümden yittiğini gördüğünde, toprağın saklı kısmına değil de, nereye gittiğini düşünürsün onun, hele ki eski halinden daha az olmayacak ölçüde yükseldiğini gördüğünde?

2. Ne düşünürsün, şairlerin meşhur Alpheus'unun Achaea'da, yeraltına doğru kaybolduğunu, daha sonra oradan denizi geçerek Sicilia'da çok ilgi çekici bir şekilde, Arethusa Pınarı olarak doğduğunu görsen? Nil'in yazın taşkınlığını açıklayan farklı teorilerden birinin de, nehrin topraktan fışkırması ve yüzeyden değil de toprağın derinliğinden doğması olduğunu bilmez misin?

3. Ben de başka erdemleri yanında ziyadesiyle hakikatin sevdalısı olan Nero Caesar'ın Nil'in kaynağını araştırmaları için iki *centurio*[267] gönderdiğini işitmiştim. Yolculuklarından, Etiyopya kralının yardımını gördük-

267 Yüz askeri yöneten komutan.

lerinden, komşu krallara nasihatler verdiklerinden ve daha da içe doğru nüfuz ettiklerinden bahsetmişlerdi.

4. *Sonra,* dediler, *ucu bucağı olmayan bataklığa vardık. Yerliler bilmiyordu bu bataklığın nerede sonlandığını, dahası kimsede de bileceklerine dair bir umut yoktu, yabani otlar suya ve su da tabii ki yabani otlara öyle karışmıştı ki, yürüyerek ya da gemiyle gidebilmeleri imkânsızdı, ancak tek kişilik bir sandal bataklığa dönüşmüş çamuru geçebilirdi. İşte tam orada, üzerinden nehir suyunun yoğun bir şekilde şelale olup aktığı iki kayalık gördük.*

5. Bu Nil'in kaynağı ya da sadece bir akarsu olsun, ilkin orada ortaya çıksın ya da önceki rotasında yeraltına emildikten sonra yüzeye geri dönmüş olsun, ne şekilde olursa olsun, bu suyun topraktaki büyük bir gölden doğduğuna inanmaz mısın? Zira toprak, hem birçok yere dağılmış hem de tek bir yerde yoğunlaşmış suyu böyle bir güçle boşaltabilmek için sıvı içermek zorundadır.

IX.1. Kimisi de ateşi [depreme] neden gösterirken, kimisi [bu görüştekilerle] aynı fikirde değildir. Özellikle de Anaxagoras havayla toprağın çok benzer nedenlerden ötürü sarsıldığını düşünür:[268] Bulutlara doğru yoğunlaşan hava esintiyle, yani bulutların genel olarak dünyamızda patlak vermesini sağlayan aynı güçle dağılır. Ateş bulutlar arasındaki bu çatışmadan ve açığa çıkan havanın hızlı hareketinden patlak verir, çıkış ararken, karşısına çıkan her şeye saldırır.

2. Ateş, kendisine direnen her şeyi parçalarına ayırır, ta ki göğe uzanan bir yol, dar bir kanal buluncaya ya da yolunu zorla açıncaya değin. Kimisi de başka bir sebepten ötürü ateşin depremin nedeni olduğunu düşünür,

268 Bkz. *DIELS* 59A89.

[onlara göre] toprağın derinliğinde, birçok yerde ateş yanar ve etraftaki her şeyi yakar. Aşınan nesne ne zaman çökse, söz konusu bölgede deprem meydana gelir, zira toprak dayandığı desteği yitirir ve bölge yarık oluşana dek sallanır, nitekim burada artık ağırlığı kaldırabilecek bir şey kalmaz.

3. Yarıklar ve büyük uçurumlar meydana gelir veyahut uzun bir duraksamadan sonra bölge, ayakta kalmış ne varsa onların üzerine çöker. Bunun olduğunu, ateş kenti kısmen etkilediğinde, biz de görürüz. Kirişler boylu boyunca yandığında ya da üst katları taşıyan ne varsa, o zarar gördüğünde, çatılar yıkılmadan önce bir süre kımıldar, sağlam bir şeyin üzerinde de dursa, düşmeye devam eder ve artık sağlam kalmaz.

X.1. Anaximenes[269] toprağın kendisinin sarsıntılara neden oluşturduğunu ve hiçbir şeyin harekete neden olacak ölçüde dışarıdan saldırmadığını, aksine nedenin toprağın kendisinde olduğunu, bizzat [toprağın] kendisinden geldiğini söyler. Buna göre toprağın bazı kısımları, toprak ya suyla çözününce, ya ateşle tüketilince ya da güçlü bir esintiyle parçalanınca, çöker. Oysa bu güçlerin geçerli olmadığı durumlarda da çökmeye ve kırılmaya neden olan unsurlar bulunur. İlkin her şey yaşlanarak zayıflar, yaşlılığa karşı hiçbir şey güvence altında değildir. Sert ve çok güçlü şeyleri kemirir yaşlılık. Eski binalarda olduğu gibi, ağırlıkları güçlerini aşan şeyler sallanmadan da çöker.

2. Toprağın evrensel bedeninin bir kısmı yaşlandıkça zayıflar, ziyadesiyle zayıflayınca da çöker ve yüzeyde sarsıntılara neden olur. [Toprağın bir kısmı] ilkin bozulurken (Hiçbir şey, bağlı bulunduğu şeyin hareketi

269 Bkz. *DIELS* 13A21.

olmadan yarılmaz), sonra çöker, sert bir şeyle karşılaşırsa, yere düşünce tekrar yukarı doğru hareket eden top gibi seker ve zıplama hareketi devam eder, her defasında yerden sekerek yeni bir yörüngeye girer ve durgun suya düşerse, düşüşü komşu bölgeyi, yüksek bir noktadan ağırlığınca yere çakılan kütlenin etkisi ani bir dalgaya sebep olduğu için, sallar.

XI.1. Yine kimisi sallantıyı ateşle ilişkilendiriyor ancak başka bir yolla. Ateş birçok yeri yaktığında, kaçış imkânını bulamayan, yoğun bir sıcak, dumana sebep olur. Duman, gücüyle havadaki gerilimi arttırır ve fazlasıyla etkili bir şekilde baskı uyguladığında yoluna çıkan her şeyi parçalar, buna karşılık etkisi azsa, sadece sallar. Altında ateşin yandığı sudan kabarcıklar çıktığını görürüz. Ateş sınırlı miktardaki suyu böyle etkilediğine göre, onun şiddetli ve yaygın olup büyük miktarda suyu kaynattığında daha büyük bir etkiye sebep olacağını düşünmemiz gerekir, nitekim ateşin bu çalkantıdan çıkan dumanla itelediği su sallanır.

XII.1. Ünü büyük birçok yazar da havanın depremlere neden olduğunu düşünüyor. Dikkatli bir gözlemci olan Archelaus[270] diyor ki, *rüzgârlar yeryüzündeki oyukları süpürür, ardından, bütün boşluklar dolunca ve atmosfer elinden geldiği kadar yoğunlaşınca, bastırmaya devam eden hava gücünü kullanarak önceki havayı ittirir, sık esintilerle onu ilkin bastırır, sonra yerinden oynatır.*

2. *Atmosferdeki hava, gücünü dağıtmak için dar kanallarda boşluk arar ve sınırlarını parçalamaya çalışır. Hava mücadele ettikçe ve kaçacak bir delik aradıkça, yeryüzü sallanır. O halde bir deprem olacaksa, atmosfer hemen öncesinde sessiz ve durgun bir görüntüye bürü-*

270 İ.Ö. 5. yüzyılda yaşamış Yunan filozofu. Bkz. *DIELS* 60A16a

nür, bunun nedeni normalde rüzgârları hareket ettiren güçlü havanın yeraltında hapsedilmesidir.

3. Yakın tarihte, Campania'da meydana gelen depremden sonraki günlerde, kış vakti olmasına rağmen, atmosfer hâlâ durgundu, havada kıpırtı yoktu. *O halde rüzgârın estiği bir yerde deprem olmaz mı?* Aynı anda iki rüzgârın estiği pek nadir görülse de, bu mümkündür, gerçekleşebilir. Bu görüşü kabul edip iki rüzgârın aynı anda estiğini düşünürsek, niçin bu rüzgârlardan biri yerin üstündeki, diğeri ise yerin altındaki havayı hareketlendirmesin?

XIII.1. Bu görüşe sahip kişiler içinde Aristoteles'i[271] ve Yunanların sandığı gibi tanrısal değil,[272] sade ve ince bir üsluba sahip olan öğrencisi Theophrastus'u da sayabilirsin. Bizimle paylaştıkları görüşü açıklayacağım:

Topraktan her daim bir miktar buhar çıkar, bu kimi zaman kurudur, kimi zaman nemle karışıktır. Bu buhar toprağın derinliğinden doğar ve elinden geldiğince yükselir, ardından, ilerleyebileceği bir yer kalmayınca geriye, yani kendisine döner. Hava bu şekilde ileri geri hareket ettiği için çarpışma engelleri kenara iter ve hava kesilse de veya dar kanallardan bir yolu zorlasa da, bir şekilde harekete ve rahatsızlığa sebep olur.

2. Aynı ekolden olan Straton,[273] felsefenin bu sahası üzerinde yoğunlaştı ve nesnelerin doğasını araştıran biri oldu. Vardığı sonuç şudur:

271 Bkz. Aristoteles, *Meteorologica* 2.8.

272 Theophrastus ismi Yunancada "tanrısal konuşan" anlamındadır (*HINE*, s. 204).

273 Lampsacuslu Straton, Theophrastus'tan sonra, (İ.Ö. 287-269) Peripatetik okulun başı olmuştu (*HINE*, s. 204).

Soğuk ve sıcak her daim birbirine zıt yönde hareket eder, aynı anda var olamaz. Soğuk sıcağın ayrıldığı yere gelir, buna karşılık sıcak da soğuğun kovulduğu yerde bulunur. İşin aslını söylemem gerekirse, bu iki şeyin farklı yönlere sürülmesini şu açıklamayla anlayabilirsin:

3. *Kış mevsiminde toprağın yüzeyine soğuk hakimken kaynaklar sıcaktır, keza mağaralar ve topraktaki her türlü oyuk da; çünkü sıcaklık toprağın üst kısmının yönetimini soğuğa bırakarak burada inzivaya çekilir. Sıcak yukarı kısımlara ulaşıp elinden geldiğince kendisini beslerken ne kadar yoğunlaşırsa, o kadar güçlenir. Fakat sıcak hava evvelce toprağın altında olan soğuk havayla karşılaşır, toplaşan ve kaçınılmaz olarak köşeye sıkışan soğuk hava sıcağa yol verir.*

4. *Tersi de aynı şekilde geçerlidir, güçlü bir soğuk hava mağaraya girince, orada saklanan sıcaklık soğuğa yol verip daha sınırlı bir bölgeye kaçar, büyük bir güçle sürüklenir, zira bu iki şeyin doğası [birbirine] uyumlu değildir ya da birlikte var olmaz. Bu yüzden soğuk hava kaçarken ve her yöne yayılmak isterken yakınındaki her şeyi tahrip eder ve bir kenara fırlatır. Buna bağlı olarak toprak sarsılmadan önce, rüzgârın gizlice cebelleşirken çıkardığı sese benzer şekilde bir böğürtü duyulur.* Vergilius'umuzun söylediği de bundan farklı sayılamaz:

5. *Ayaklar altında, yer böğürüyor ve yüce dağlar sarsılıyor.*[274]

Bu, rüzgârların işi olmasaydı!

Bu çatışma sürecinin devamı da her daim aynıdır: Sıcaklık gücünü toplar ve yine patlak verir, ardından soğuk baskı yaparak çöker, her ne kadar üstünlüğü yine

274 Vergilius, *Aeneis* 6.256.

ele geçirecekse de. Bu güçler karşılıklı olarak [bu şekilde] hareket ettiğinden ve soluk ileri geri gezindiğinden, [yeryüzünde] sarsıntı meydana gelir.

XIV.1. Depremlerin soluktan meydana geldiğini ve [bunun gerçekleşmesinde] Aristoteles'e de doğru göründüğünce, başka hiçbir nedenin geçerli olmadığını düşünenler vardır. Onlar tarafından yapılan açıklamayı dinle: Bedenlerimiz, kendi kanallarından geçen kan ve solukla sulanır. Ruhun hareket etmekten ötesini yapamadığı daha dar haznelerimiz vardır bedenimizde, yine, toplandığı ve bedenin farklı kısımlarına dağıldığı daha geniş haznelerimiz.

2. Aynı şekilde, hem kan gibi çalışan su hem de kendisine ruh demenin mümkün olduğu rüzgâr eliyle tüm yeryüzü kütlesine nüfuz ediliyor. Bu iki unsur kimi noktalarda hareket eder, kimi noktalarda durur. Bedenimiz sağlıklıyken, nabız sayısı bozuk değil, düzenlidir, buna karşın bir sorun olduğunda, nabız hızlanır ve zor nefes alıp hızlı soluma, zorlanmayla bitkinliğin işaretleri olur. Aynı şekilde yeryüzü de, doğal durumundayken sarsılmadan durur.

3. Ancak bir bozulma olduğunda, hasta bir bedendekine benzer bir hareket meydana gelir, olabildiğince ölçülü bir şekilde akan soluk damarları daha şiddetle sarsar ve sallar. Az önce söyledikleri gibi, yeryüzünün canlı olduğuna da inanmazlar.[275] Yeryüzü, bir canlı gibi olmasa da, tümüyle aynı rahatsızlığı deneyimler, nitekim bizde de humma kimi kısımları daha ölçülü [kimi kısımları ise daha şiddetli] bir şekilde etkilemese de, her kısmı eşit yoğunlukta sarar.

275 Bir yoruma göre, metnin bu kısmı kayıptır (*HINE*, s. 204). Bkz. *CLARKE*, s. 242.

4. Yine, soluğun yeryüzünü çevreleyen havadan girdiğini ve bir rotası olduğu sürece zarar vermeksizin aktığını düşün. Soluk, rotasını kapayan bir şeyle karşılaşıp ona çarptığında, ilkin arkadan gelen hava desteğiyle birikir, ardından, ne kadar baskıya maruz kaldıysa, o kadar şiddetle bir çatlaktan kaçar. Ne bu, bir çarpışma olmaksızın meydana gelebilir, ne de hareketsiz bir çarpışma olur.

5. Soluk sızacağı bir çatlak bulmasa da, bulunduğu yerde birikir ve şiddetlenir, yolunda anafora dönüşür ve önündeki engellere çarparak diğerleri üzerine boşanır, zira yine ziyadesiyle güçlü ve iyi durumdadır, yoluna çıkan engellere takılsa da, gücüyle onları dışarı sürer ve girdiği her yeri çatlatır. Ardından yeryüzü sarsılır, ya rüzgâra boş yer açar ya da boş yer açıldıktan sonra kaynağını zorlar, rüzgârın kaçmasına izin verdiği büyük oyuğa çöker.

XV.1. Şöyle düşünenler de var: Yeryüzü birçok noktada deliklidir, dahası, sadece başından beri soluğunu aldığı temel delikleri yoktur, aynı zamanda kimi felaketlerin yol açtığı yeni delikleri de vardır. Kimi yerlerde su, toprağın batmasına neden oldu, seller diğer yerleri kesti, başka yerler ise aşırı sıcaktan ötürü yarıldı ve açıldı. Soluk bu yarıklardan girer. Deniz önünü keser de onu dibe zorlarsa ve dalgalar, yeniden açığa çıkmasına izin vermezse, bu durumda, hem çıkışıyla hem de dönüşüyle önü kesilen soluk etrafında dolanır ve kendisi için doğal olan düz bir çizgide ilerleyemediğinden, yukarı zorlanır ve kendisini bastıran toprağı yararak açar.

XVI.1. Hâlâ bahsedilmesi gereken, birçok yazarın benimsediği ve belki de bölümlenesi olan düşünceler var. Açık ki, toprak soluksuz olmaz. Sadece bir arada tuttuğu

toprağın parçalarını birleştiren, dahası kayalarda ve ölü cisimlerde bile bulunan soluğu değil, aynı zamanda her şeyi sürdüren, yaşam veren, güçlü soluğu kastediyorum. Toprak soluğu barındırmasaydı, yaşamsal başka hiçbir kaynağı olmayan bütün bu ağaçlara ve bitkilere soluğu nasıl aşılayabilirdi?

2. Kendisine farklı yollardan inen, kimisi yüzeyin yakınında büyüyen, kimisi de diplere kadar sürülen farklı türdeki kökleri nasıl besleyebilirdi, çok miktarda bitkiyi meydana getirecek, kendisinden soluyan ve beslenen o bitkileri büyütecek kadar çok ruh barındırmasaydı?

Şu ana kadar hafif gerekçelerden bahsettim. Evrenin en üst kısmını oluşturan alevli *aether*'le çevrelenen tüm gökyüzü, sayıları hesaplanamayan bütün bu yıldızlar, göksel cisimlerin bütün bu mekânı, yörüngesi yeryüzü yarıdan birkaç kat daha geniş olan ve diğer cisimleri bastıran Güneş; bütün bunlar besinini yeryüzünden alır ve onu aralarında dağıtır, yeryüzü gazları dışında başka hiçbir şey onları desteklemez.

3. Bu onların besini, bu onların yiyeceğidir.[276] Toprak, gece gündüz her kısmından patlak veren soluğuyla dolu olmasaydı, kendisinden çok daha geniş olan birçok şeyi besleyemezdi. O halde [toprağın kendisinde], çok daha fazlası talep edildiğinde alınan, birçok besinin saklandığı bir haznesi olmalı, topraktan sağlanan besin, döneme uygun olarak meydana gelir.

4. Zira unsurlar devinim halinde olup birbirine dönüşmeseydi, yeryüzü bütün bu göksel cisimler için soluk kaynağı olamazdı. Buna karşın yeryüzü verimli ve taşkın olmalı, kaynağından soluk taşıyabilmeli. Kuşkusuz bünyesinde aşırı miktarda soluk ve toprağın altındaki

276 Bkz. 5.VIII.1.

gizli boşluklara uzanacak kadar geniş bir hava barındırıyor. Bu doğruysa, o halde ziyadesiyle hareketli bir maddeyle dolu olan bir şey de kaçınılmaz olarak hareket ettirilmelidir. Zira biri hiçbir şeyin hava gibi hareketli, değişebilir ve kabarmadan keyif duyar nitelikte olmadığından şüphe duyabilir mi?

XVII.1. Soluk, yolunda doğasına uygun hareket ederek ilerler ve daimi olarak harekette kalmak istediğinden, bazen diğer şeyleri de harekete geçirir. Ne zaman olur bu? Ne zaman yolu kapatılırsa, o zaman. Zira engellenmediği sürece, hareketi durgundur, engelle karşılaştığında ve tutulduğunda, çılgına dönerek engelleri parçalar, tıpkı *Araxes'in köprüye öfkelenmesi*[277] gibi.

2. Kanalı rahat ve hazır olduğu sürece, ilkin sularını döker önüne, insan eliyle ya da tesadüfen yerleşen kayalar geçidini yokladığında, gecikmeden ötürü enerjisi artar ve ne kadar engelle karşılaşırsa, o kadar güç elde eder. Zira su arkada birikerek belli bir seviyeye yükselir, baskıyı artık taşıyamayınca da güç kazanıp engelleri de önüne katarak kaçar.

3. Aynısı daha güçlü ve atik olan soluk için de geçerlidir, [soluk] karşılaştığı her engeli daha hızlı ve şiddetli bir şekilde parçalar. İşte bu, altında çarpışmanın yaşandığı bölgede depreme neden olur. Bu iddianın doğruluğu şu kanıtla da gösterilir: Çoğu kere, meydana gelen depremle birlikte yeryüzünün yüzeyi yarılmışsa, birkaç gün boyunca bir rüzgâr eser.

4. Chalcis'i etkileyen depremde de bunun olduğu kaydedilmiştir. Posidonius'un bir öğrencisi olan Asclepi-

277 Vergilius, *Aeneis* 8.728. Araxes, günümüzde Türkiye'de ve Ermenistan'da bulunan Aras Nehri'nin Eskiçağ'daki adıdır. Augustus bu nehir üzerine köprü kurmuştu, alıntıda bahsedilen köprü budur.

odotus'ta da, doğa araştırmalarındaki nedenlerde, bunu görebilirsin, keza diğer yazarlarda da, toprağın bir noktada yarıldığı ve orada kayda değer bir süre rüzgâr estiğiyle ilgili kaydı görebilirsin. Neticede rüzgârın geçtiği yolu kendisinin meydana getirdiği aşikârdır.

XVIII.1. O halde yer sarsıntısının en büyük nedeni, doğası gereği hızlı hareket eden ve bir yerden başka bir yere doğru geçen soluktur. İtilmeyip boş bir alanda saklandığı sürece, etrafındaki şeylere zarar ve kaygı vermeden uzanır. Dışsal bir neden onu itekleyip çekiştirdiğinde ve daha dar bir alana zorladığında, yapabiliyorsa, sadece yolundan sapar ve uzaklaşır. Tüm çıkış imkânı ortadan kaldırıldığında ve her yönden engellendiğinde,

...dağdan kopan gürültüyle
Hapishane duvarlarını uğuldatır.[278]

Uzunca bir süre titreşen duvarları parçalar ve dağıtır.

2. Engelin gücü ne kadarsa, o denli şiddetle güreşir. Ardından soluk tutulduğu yerin her köşesini ele geçirince ve artık tutulması imkânsız hale gelince, büyük bir güçle zorlandığı yerden seker veya depremin toprağı daha az yoğun kılması gibi, görülmeyen geçitlere sapar ya da taze bir yarıktan fışkırır. Şu doğrudur: Böyle büyük bir güç barındırılamaz, dahası herhangi bir yapı bir rüzgârı zincirleyemez. Zira rüzgâr bağlanmış bir şeyi çözer ve her ağırlığı kendisinde taşır, kendisine yer açacak ölçüde en küçük geçitlere sızar ve görülmez doğal bir güçle kendisini tutuşturur, özellikle de coşturulduğunda ve hakkını savunduğunda.

3. Soluk gerçekten de boyun eğmez bir kudrettir, şu asla gerçekleşmeyecek bir şeydir:

278 Vergilius, *Aeneis* 1.55-56.

Dövüşen rüzgârları ve sağırlaştıran fırtınaları
tut buyruğunla, gemle onları zincirle, hapset![279]

Şüphesiz ki, şairler, rüzgârların, bir hapishaneymiş gibi düşünülecek ölçüde, toprağın altında sınırlandığı ve saklandığı bir yer görmek isterdi, ancak sınırlananın henüz rüzgârlaşmamış olduğunu anlamış değiller, yani rüzgâr denen şey, sınırlandırılamaz. Başka deyişle, sınırlandırılmış olan, durgun havadır, rüzgâr ise her daim hareketlidir.

4. Biri, yer sarsıntısının soluktan kaynaklandığını gösterebilmek için bu kanıtlara şunu da ekleyebilir: Bedenimiz de, ancak bir unsur soluğumuzu rahatsız ettiğinde, korkudan kasıldığında, yaşlılıktan ötürü kuvvetini yitirdiğinde, uyuşuk damarları zayıfladığında veyahut soğuğa yenik düştüğünde ya da bir hummanın başlamasıyla olağan rotasından saptığında titrer. Soluk bozulmadan akışını sürdürdüğünde ve normal bir şekilde hareket ettiğinde, bedende titreme olmaz. Buna karşın normal işlevini sınırlayan bir durum söz konusu olduğunda, sağlıklıyken koruyabildiği durumunu sürdürebilecek gücü kendisinde bulamaz, zayıf düşer ve [soluğun bozulması] bedenin, gücü yerindeyken sapasağlam duran kimi organlarında titremeye yol açar.

XIX.1. Bu noktada görüşlerini açıklamak isteyen Chiuslu Metrodorus'u[280] dinlemek zorundayız. Zira herkesin, es geçmekten ziyade katılmadığımız görüşlere ulaşabilmesini ve [bu görüşleri] küçümsemesini sağlamak kayda değer bir iş olduğundan, kendime, katılmadığım görüşleri es geçme konusunda izin vermiyorum.

279 Vergilius, *Aeneis* 1.53-54.

280 İ.Ö. 4. yüzyılda yaşamış Democritusçu filozof. Bkz. *DIELS*, s. 70A21.

2. Ne diyor Metrodorus?

Biri geniş bir kavanozun içine şarkı söylerse, sesi bir tür titremeye sebep olur ve yankılanır; ilk hareketi çok hafif olsa da, aynı ses tümüyle yayılır, taşıyıcıya kadar vararak onda da bir gürültüye neden olur. Aynı şekilde, toprağın altında uzanan oyukların geniş alanları, yukarıdan daha fazla hava geldiğinde rahatsız olan ve onlar tarafından titretilen kendi havasını içerir, tıpkı az önce bahsettiğimiz boş kanalların, biri bağırdığında, sesi yankılaması gibi.

XX.1. Şimdi de burada bahsettiğim bütün unsurların ya da bir kısmının depremin oluşumunda etkin olduğunu düşünenlere geçelim. Democritus bir kısmının geçerli olduğunu düşünüyor.[281] Depremin bazen soluktan, bazen sudan, bazen de her ikisinden doğduğunu söylüyor ve devam ediyor:

Toprağın bir kısmı deliktir, buraya çok miktarda su akar. Bu kısım yumuşaktır ve diğer kısımlardan daha cıvıktır. Yukarıdan yoğun madde bastırdığında geri zorlanarak toprağı bozar ve sarsar, zira hızla çarptığı bir şeyi sarsmaksızın dalga meydana getiremez.

2. Solukla ilgili söylediklerimiz su için de geçerlidir: *Su bir noktada biriktiğinde ve daha fazla yer kalmadığında, önce ağırlığı, sonra da hızıyla patika açarak bir yöne baskı uygular. Zira uzunca bir süre sınırlandığı için, aşağısı dışında kaçabilecek bir yer bulamaz ve ölçülü bir şekilde aktığı yeri sarsmaksızın ya da dikey olarak düşemez.*

3. *Bir noktada engelle karşılaşırsa, kudurmaya başlayarak güçlü bir akıntı halinde geri döner, yani kendisini çevreleyen toprağın aksi yönünde ilerleyerek ziyade-*

281 Bkz. DIELS 68A98.

siyle oynak olduğu konuma saldırır. Bazen de, toprak, suyun derinlemesine işlemesinden ötürü, aşırı ıslandığında dibe çöker ve temeli zayıflar. Nitekim su ağırlığının doruk noktasına ulaştığı noktada da çöker. Bazen soluk dalgaları önüne katar, aşırı şiddetli bir şekilde patlak verirse, su kütlesini zorladığı bölgede depreme neden olur.

4. *Bazen soluk topraktaki geçitlere fırlar ve kendisine çıkış yolu aradıkça her şeyi sallar. Dahası rüzgârlar da toprağa nüfuz edebilir ve soluk coşturulduğunda ve hızlı hareket ettiğinde, dayanılabilecek ölçüde narin ve katlanılabilecek ölçüde şiddetli olur.*

Epicurus[282] bütün bu nedenlerin işlediğini söyler ve başka birçoğunun da doğruluğunu sınar: Dahası sadece bir nedenin geçerli olmasını eleştirir. [Ona göre], takip edilesi izlenimlerden birinin kesinliğini onaylamak güçtür.

5. Şöyle der Epicurus:

O halde, su, toprağın eskimiş kısımlarını, toprağın eski sağlam halinin aksine artık ağırlığı taşıyamayacak ölçüde aşındırır ve tüketirse, depreme neden olabilir. Soluğun etkisi de depreme neden olabilir, kimi kere dışarıdan daha fazla hava girmesi mevcut havayı bozar; kimi kere toprağın bir kısmının çökmesi, havayı hareketlendiren bir darbe meydana getirir; kimi kere toprağın bir kısmını destekleyen sütunlarla payandaların zayıflaması ve aşınması, onlardaki ağırlığın da sallanmasına neden olur; kimi kere ateşe dönmüş sıcak bir soluk, bir yıldırım gibi, ileri doğru hareket eder ve yolundaki her şeye ciddi ölçüde zarar verir; kimi kere bir esinti, batağı

282 Epicurus (İ.Ö. 341-270) Atomcu düşüncenin temsilcisi olup Materyalist felsefe tarihinin en önemli figürlerinden biridir.

durgun suya dönüştürür ve bunun etkisi ya toprağı sarsar ya da soluktaki hareketlenme kendi hareketiyle birlikte artar, kendisini coşturur ve doğrudan derinlerden yüzeye geçer.

Buna karşın Epicurus hareketin nedeninin soluktan daha önemli olmadığını düşünür.

XXI.1. Soluğun böylesine önemli bir girişim içinde olabildiği, nesnelerin doğasında soluktan daha güçlü, daha keskin hiçbir şey olmadığı ve onsuz, en şiddetli şeylerin bile güçten yoksun olduğu düşüncesi bize uygundur. Soluk ateşi körükler. Rüzgârı çıkardın diyelim, sular etkinliğini kaybeder, sadece bir esinti zorladığında, hareket etmeye başlarlar. Rüzgâr topraktaki önemli boyuttaki boşlukları parçalayabilir, yerden yeni tepeler yükseltebilir ve denizin ortasında daha önce görülmemiş adalar meydana getirebilir.

2. Kim, Thera, Therasia[283] ve günümüzde gemicilerin Ege Denizi'nde oluştuğunu gördüğü adanın, gündüzleyin soluk tarafından bulundukları yerlere getirildiğinden şüphe duyabilir ki?

Posidonius'a göre, iki tür deprem vardır ve her birinin kendine has bir adı bulunur. Biri, yeryüzünün yukarı aşağı hareket ederek sallanması şeklinde kendisini gösteren, dipten gelen bir darbedir; diğeri ise yeryüzünün bir gemi gibi yana doğru sallandığı yanlamasına harekettir.

3. Bana kalırsa, bizim kullandığımız bir deyişle, üçüncü bir tür daha vardır: Atalarımız haklı bir gerekçeyle yer titremesinden bahsediyor, bu, diğer iki türden

283 Hine'ın da bildirdiği gibi, Thera (Santorini) ve Therasia'nın daha küçük bir adası Güney Ege'deki büyük bir volkandan artakalmıştır (*HINE*, s. 204).

farklıdır, zira bundaki, ne her şeyi aşağıdan sarsar, ne yana doğrudur, ne de [yeryüzünü] sallar. Titreme hareketi darbeden çok daha yıkıcıdır, zira aksi yöndeki hızlı hareket aniden oluşmazsa, bir yana doğru eğilen kısmı düzeltmek için kaçınılmaz olarak çöker.

XXII.1. <...>[284] O halde ilkin sarsma hareketinden bahsedelim. Büyük yükler farklı araçlarla sokakta taşındığında ve tekerlekler çukurlara tam anlamıyla çöktüğünde, yerin sallandığını hissedersin. Asclepiodotus, bir dağdan büyük bir kaya parçalanıp düştüğünde, yakındaki binaların sarsıntıyla çöktüğünü kaydetmiştir. Aynısı toprak altında da meydana gelir, asılı bir kaya kopunca, büyük bir şiddetle ve gürültüyle, aşağıdaki bir mağaraya, şiddeti ve ağırlığı ne kadar fazlaysa o kadar ileriye düşer ve böylece baskının olduğu oyuğun tüm çatısı sarsılmış olur.

2. Kayaların sadece ağırlıklarından ötürü değil, aynı zamanda, üzerlerine nehirlerin çökmesinden ötürü de kırılmış olduğu [düşüncesi] akla yatkındır, buna göre, daimi nem taştaki eklem yerlerini zayıflatır ve günden güne taşın yapışık olduğu kısmı sökerek yapıştırıcı unsuru ortadan kaldırır, açıklayacağım gibi, parçalanmayı hızlandırır. Uzun bir döneme yayılan uzatmalı yıpratma, zaten aşınmakta olan yapıyı öylesine zayıflatır ki, artık daha fazla yük taşımasına engel olur.

3. Bunun üzerine ağırlığı fazla olan taşlar düşer ve böylece çöken kayalar, yerden seken hiçbir şeyin dikelmesine izin vermez.

284 Diğer bazı edisyonların bu kısmında "Bu hareket türleri birbirinden farklı olduğu için, nedenleri de farklıdır" (Cum dissimiles hi motus inter se sint, causae quoque eorum diversae sunt) ifadesi yer alır.

Gürültüyle geliyor, her şeyin aniden çöktüğü görülüyor,[285]

demişti Vergilius'umuz. Alttan gelen sarsıntının açıklaması bu olacak, şimdi diğerine geçeyim.

XXIII.1. [Bu yer sarsıntısının gerçekleştiği] toprağın doğası gevşek olmakla birlikte çok sayıda oyuk içerir. Soluk bu oyuklarda gezer ve bir oyuğa aşırı miktarda girip çıkamadığında toprağı sallar. Az önce yaptığım açıklama, başkalarına da makul görünüyor: Üzerinde bir tanık kalabalığı etki bırakacaksa, onlar içinde, hiç de küçümsenesi olmayan Callisthenes de bulunacaktır, zira [Callisthenes] soylu bir zihin yapısına sahip olmakla birlikte çılgın bir krala tahammül gösterememişti. Savaşta cesaretin ve talihin karşılığını ödememiş olması, İskender'e dönük daimi bir ithamdır.

2. Ne zaman biri *o binlerce Persli öldürdü* dese, ona karşı çıkılır, "ya Callisthenes" denirdi; ne zaman biri *o, bu dönemde büyük bir krallığı yöneten Darius'u öldürdü* dese, ona karşı çıkılır, "ya Callisthenes" denirdi; ne zaman biri *o, okyanus boyunca her yeri fethetti, daha önce görülmemiş donanmalarla girişimde bulundu ve imparatorluğunu Trakya'nın bir köşesinden doğunun sınırlarına kadar uzattı* dese, biri de şöyle der: *Ama o Callisthenes'i öldürdü.*

3. Kendisinden önceki komutanları ve kralları geçmiş olmalıdır ama İskender'in yapıp ettikleri içinde [onun] günahından daha büyüğü yoktur. Bu Callisthenes, Helice ve Buris[286] tufanını ve onları denize ya da de-

285 Vergilius, *Aeneis* 8.525.

286 Helice ve Buris, Korinthos Körfezi'nin güneyinde bulunan Achaea'daki kentlerdir.

nizi onlara süren olayı betimlediği kitaplarında önceki kısımda[287] söylenen şeyleri dile getirir:

Soluk toprağa görünmez kanallardan girer, bu her yerde olur, hatta denizin altında bile.

4. *Sonra, daha fazla inmenin mümkün olmadığı yol ve suyun baskısı geri dönüş imkânı bırakmayınca, soluk ileri geri salınarak kendisini patlatır ve toprağı zayıflatır. Bu, denize yakın kısımların daha sık aşınmasının nedenidir, bu yüzden depremlere neden olan güç Neptunus'a da atfedilir. Okumayı sökmüş herkes bilir ki, Homeros'ta bu Tanrı'ya Enosigaios*[288] *denir.*

XXIV.1. Ben de soluğun bu kötü olayın nedeni olduğunu düşünüyorum. Onun bu olaya nasıl dahil olduğu üzerinde duracağım, göze görünmeyen küçük geçitlerden mi, daha geniş ve büyük geçitlerden mi, en dipten mi, yoksa toprağın yüzeyinden mi geçiyor? Bu sonuncusu imkânsızmış gibi görünüyor. Keza bedenimizdeki deri de soluğu geri püskürtür ve soluk içeri çekildiği yer dışında bir geçit bulamaz. Bir kere içeri alındığında, bedenin daha yumuşak örülü kısmı dışında bir yerde barınamaz.

2. Zira soluk kaslarda ya da ette tutulamaz, aksine geniş bölümlerde ve hayati organlarda durur. Belki de biri aynı hususun yeryüzü için de geçerli olduğunu düşünebilir, zira depremler yeryüzünün yüzeyinde ya da yüzeye yakın bir noktada değil, aşağıda, hatta derinlerde meydana gelir. Bunun kanıtı, ziyadesiyle derinde bulunan denizlerin kışkırtılıyor olması ve buna bağlı olarak onların üzerinde uzanan toprağın sarsılmasıdır.

287 Bkz. 6.XV.

288 Yunanca anlamı "toprak sallayan" olup Homeros'ta deniz tanrısı Poseidon'un sıfatıdır (*HINE*, s. 205).

3. Benzer şekilde toprak da dipleri sarsar ve soluk aşağıdaki büyük mağaralarda toplanır. Biri, *bu doğru değil*, diyebilir [ve ekleyebilir:] *Soğuktan ürperince, bir de titreme gelir üzerimize, aynı şekilde, dışarıdan bastıran soluk da toprakları sarsar*. Oysa bu imkânsızdır. Zira toprak, dışsal bir etkinin, ürpermemize neden olmasına benzer şekilde soğuğun etkisi altına girmeye gerek duyar.

4. Buna karşın, toprağın, farklı bir nedenle de olsa, bizimkine benzer bir süreçten geçtiğini de söyleyebilirim. Toprak daha derinden ve içsel bir zarar görüyor olmalıdır, bunun da en önemli kanıtı şudur: Şiddetli bir deprem anında, büyük bir çökme olursa ve yerde yarıklar meydana gelirse, bazen bütün halinde kentler bu yarıklara çekilir ve gömülür.

5. Thucydides, Peloponnesus Savaşı zamanında, Atalanta Adası'nın tamamının ya da en azından önemli bir bölümünün battığını söyler.[289] Posidonius'a inanırsak, aynı durum Sidon'un da başına gelmiştir. Bunun için tanıklıklara gerek yok. Zira biz de, toprak içsel bir sarsıntıdan ötürü yarıldığında, tüm bölgenin çöktüğünü, tarlaların kaybolduğunu hatırlayabiliriz. Zaten şimdi bunun nasıl olduğunu anlatacağım.

XXV.1. Soluk topraktaki boş bir alanı büyük bir güçle doldurduğunda ve mücadeleye girişip çıkma yolu aradığında, uzandığı ve kimi kere üzerinde kentlerin bulunduğu alanın kenarlarını tekrar tekrar döver. Bu kenarlar bazen öyle sallanır ki, üzerinde bulunan binalar çöker, bazen öyle sallanır ki, mağaranın tüm çatısını taşıyan duvarlar boş alana çöker ve kentler tümüyle büyük bir derinliğe batar.

289 Hine'ın da bildirdiği gibi, Thucydides 3.89.3'te sadece adanın zarar gördüğünü söyler (*HINE*, s. 205).

2. İnanmak istersen, bir zamanlar Ossa'nın Olympus'a bağlı olduğunu söylerler, daha sonradan bir depremle ayrılmış ve tek bir dağın büyük bir kütlesi ikiye bölünmüş. Peneus akarak Thessalia'nın etkilendiği bataklıkları kurutmuş, zira çıkış imkânı bulamadığı için bir yerde toplanmış suları kendisine çekmiş. Neticede Ladon Nehri, Elis ile Megalopolis arasında uzanmış ve bir deprem onun akmasını sağlamıştır. Bununla neyi kanıtlamış oluyorum?

3. Soluğun geniş mağaralarda toplandığını elbette [kabul ediyorum] (Toprağın altındaki boş alanlara ne diyebilirim başka?). Böyle olmasaydı, topraktaki geniş düzlükler de sallanır ve birçok yer kendiliğinden titrerdi, ancak toprağın sadece küçük bir bölümü etki altındadır ve sarsıntı asla iki yüz millik bir alana yayılmaz. İşte, hikâyeleriyle tüm yerküreyi saran deprem bile aslında Campania'nın ötesini görmez.

4. Chalcis sallanırken, Thebai'ın öylece durduğunu mu söylemem gerekiyor? Aegium etkilendiğinde, yakınındaki Patrae depremi sadece işitmiş mi olur? İki kentin, Helice ile Buris'in kaybolduğu büyük sarsılma Aegium etrafında duruyor mu? Açık ki, deprem, toprağın altında uzanan boş alanın oyukluğuna bağlı olarak uzanır.

XXVI.1. Bu düşünceyi kanıtlayabilmek için Mısır'da asla deprem olmadığını aktaran büyük zihinlerin otoritesini sarsabilirim. Bunun için yaptıkları açıklama bütün ülkenin çamurdan oluştuğu üzerinedir. Zira (Homeros'a güvenilebilirse[290]), Pharos anakaradan, bir geminin bir gündüz seyahatiyle kendisine ulaşabileceği kadar uzaktaydı ama şimdi anakaraya yaklaşmıştır.

290 Homeros, *Odysseia* 354-357.

Nitekim Nil, çamurlu akıntısıyla, beraberinde çok sayıda ince kum taşıyıp onları daimi olarak mevcut toprağa aktararak yıllık beslemesiyle Mısır'ı genişletmektedir.

2. Bu yüzden kara parçası zengin ve çamurlu topraktan oluşmuş olup boşluk içermez. Yoğun bir şekilde toplanmış ve oluşmuş çamurun kurumasıyla katılaşmış durumdadır, öyle ki parçaları birbirine yapışmıştır ve sıvı gibi yumuşak bir madde daimi olarak katının tepesine çekildiğinden, aralarında hiç boşluk olamaz. Oysa Mısır'da da depremler olmuştur, hatta Vergilius'un hareketsiz durduğuna hükmettiği Delos'ta da:

Hareketsiz durmasını buyurdu ve rüzgârları küçümsemesini.[291]

Pindarus'un yazdığına bakılırsa, her şeye inananlar sınıfından olan filozoflar da buranın sarsılmadığını söyler. Thucydides daha önce buranın hiç deprem görmediğini, ancak Peloponnesus Savaşı zamanında sallandığını söyler.

3. Callisthenes bunun başka bir dönemde de yaşandığını dile getirir: *İki kentin, Helice ile Buris'in yıkımını bildiren birçok alamet içinde en kayda değer olanlar, büyük alev sütunları ve Delos'taki depremdi.* Callisthenes burayı, denizin ortasında olduğu ve kapana kısılmış havanın yeniden ayrılabilmesini sağlayacak ölçüde oyuklu uçurumlara ve geçirgen kayalıklara sahip olduğu için hareketsiz görmek ister.

4. Bu nedenle, [yazara göre] adalar genelde daha sağlam toprağa sahiptir ve kentler, denize ne kadar yakınsa o kadar güvendedir. Oysa Pompeii ve Herculaneum bu düşüncenin yanlış olduğunu ortaya koydu. Buna her

291 Vergilius, *Aeneis* 3.77. Buyuran Tanrı, Apollo'dur.

deniz kıyısının depremlere meyilli olmasını ekle: Bu yüzden Paphos birden çok yıkılmış, değişken olan Nicopolis şimdi yakın bu felakete, Kıbrıs çevrili derin denizle ve deprem görmekte, keza Tir de hem sallanmakta hem de denizle kucaklaşmaktadır. Bunlar yer sarsıntısı için sunulan nedenlerdir.

XXVII.1. Ancak bu Campania depremine özgü bazı olayların yaşandığı da kaydedilmiş olup onların da açıklanması gerekir. Zira diyorlar ki, Pompeii bölgesinde yüzlerce koyundan oluşan bir sürü ortadan kalkmış. Korkudan ötürü, koyunların başına bunun geldiğini düşünmen için herhangi bir neden yok, zira büyük depremlerden sonra genel olarak bir salgın meydana geldiğini söylemiştik, bu şaşırtıcı değildir. Nitekim birçok ölüm nedeni diplerde gizlenir.

2. Havanın kendisi bile yeryüzündeki bir kusurdan, hava daimi gecede dura dura sağlıklı gelişim göstermediğinden ya da yeraltı ateşlerinin bozucu etkisiyle harmanlandığından, kendisini soluyanlar için bile sağlıksız olabilir; hava uzun süreli bir çürümeden sonra belirince bizim temiz, saf atmosferimizi bozar ve zehirler, insanlar da bu tuhaf soluğu içine çekince, yeni türden hastalıklar edinir. Peki, ya suyun, kullanımla hiç yerinden edilmediği ve yine hiç taze bir esintiyle coşturulmadığı için faydasız olan ve hastalık yayan dipteki mevcudiyeti?

3. Nitekim daimi karanlık altında, yoğun bir şekilde çevrelenmiş bu çamurlu su, doğası gereği sadece bedenlerimize zarar veren, ölümcül materyaller içerir. Keza bu suyla karışmış olup yine bu bataklıklara çöken hava da, ortaya çıktığında, bulaşıcı hastalığını uzaklara geniş geniş yayar ve kendisini soluyanları öldürür. Salgın çoğu kere ilkin hayvanlara saldırır, hayvanlar ne kadar

obursa, salgından o kadar kolay etkilenir, [böyle hayvanlar] salgından sorumlu olan açık havadan ve su kaynaklarından yararlanır.

4. Koyunların doğası zayıftır ve kafalarını yere yakın tutarlar, onların da bu salgından etkilenmiş olmasına şaşırmıyorum, zira yer seviyesindeki zehirli havayı solumuş olmalılar. Bu hava, daha büyük miktarda ortaya çıkarsa, insanlara da zarar verir, ancak güçlü ve temiz hava takviyesi, bu pis havayı, insanlar onu soluyabilecek ölçüde yükselmeden önce ortadan kaldırabilir.

XXVIII.1. Toprağın birçok ölümcül madde içerdiğini, birçok zehrin onda sadece insan yetiştirmesiyle değil, aynı zamanda kendi kendine de ortaya çıkmasından anlayabilirsin. Bu, toprağın yararlı [kökleri] olduğu kadar zararlı kökleri de barındırmasından kaynaklanıyor olabilir. Şunu da düşün: İtalya'daki birçok yerde, insanlar için olduğu kadar vahşi hayvanlar için de solunamayacak ölçüde sağlıksız bir sis bulunur, bu sis bazı geçitlerden yayılır. Kuşlar da, daha yoğun olan atmosfer tarafından bastırılmadan önce bu sisin içine doğru uçarsa, uçuşun ortasında ölü düşer, bedenleri renksizleşir ve boyunları, sanki boğulmuşçasına, şişkindir.

2. Bu soluk, toprakta kaldığı sürece, dar bir gedikten akar ve sadece kendisine tepeden bakan ve içine kendi yolundan nüfuz eden şeyleri öldürebilecek güce sahiptir, buna karşın yüzyıllarca saklı kaldıktan, karanlıkta ve korkunç koşullar altında bulunan hastalıklar içinde geliştikten sonra, zamanın geçmiş olmasından ötürü daha da yoğunlaşmış ve durgunluğu nispetinde daha tehlikeli hale gelmiş olur. Bir çıkış yolu bulursa, kasvetli soğukta ve korkunç hastalığın etkisi altında oluşmuş daimi zehrini yayar ve bölgemizdeki havayı kararttır.

3. Zira daha iyi olanlar, daha kötü olanlar tarafından ele geçirilir.[292] Böylece daha saf olan soluk hastalık kapar. Daha sonra birbiri ardına ani ölümler gerçekleşir ve yeni nedenlere bağlı olarak öldürücü türden hastalıklar ortaya çıkar. Hastalığın gücüne bağlı olarak felaket kısa ya da uzun sürelidir, salgın da göğün havadarlığı ve rüzgârların etkinliği baskın soluğu dağıtana değin son bulmaz.

XXIX.1. Korku, kimisini çıldırmış ve şaşırmış gibi koşturur, normalde kendisine has ve ölçülü olan zihinleri bozar, peki ya, toplum dehşete düştüğünde, kentler düştüğünde, halk ezildiğinde, toprak sarsıldığında, ruhların keder ile korku arasında kalıp yalpalaması şaşırtıcı mıdır? Büyük felaketler arasında sersemlememek kolay değildir. Bu yüzden ziyadesiyle zayıf olan zihinler korkuya öyle kapılır ki, insanlar kendilerini kaybeder.

2. Sağlığını biraz da olsa yitirmemiş hiç kimse paniğe kapılmaz; korkan biri, ne çok benzer çıldırmış birine. Buna karşın korku kimisini çarçabuk çekerken kendisine, kimisini şiddetle bozar ve çılgınlığa sürükler. Bu, savaş zamanında insanların çılgın gibi koşturmasını ve hiçbir yerde, dine bulanmış korkunun zihinlere saldırması neticesindeki gibi fazla saçmalama örneği bulamayacak olmanı açıklar.

Şaşırmıyorum bir heykelin ikiye bölünmesine, zira dağların dağlardan koptuğunu söylüyorum, keza yer de diplerden başlıyor çözülmeye:

292 Seneca'nın burada bahsettiği daha temiz havanın daha kötü havaya yenik düşmesi olayıdır (*vincuntur... meliora peioribus*). Bazı yorumculara göre, toplumdaki iyi insanların kötü insanlara, yani iyiliklerin kötülüklere yenik düşmesini sembolize eder. Bkz. G. Stahl, *a.g.e.*, b.a.

Bu yerler, sarsılarak şiddetle, yıkıldı büyük ölçüde,
(Üzerinden geçen uzun çağlar, değiştirdiği eskiyi)
Lime lime etti, aslında iki yer de,
Bir olacakken. Geldi okyanus olanca gücüyle
ve dalgalarıyla,
Ayırdı Sicilia'dan Hispania'nın koca bir kısmını,
bölgelerden ve kentlerden,
hani kıyısından ayrılmış olanlardan geçerek,
dar bir geçitten boşandı.[293]

3. Tüm bölgelerin köklerinden koparıldığını ve bir zamanlar sınırları olan denize boylu boyunca uzandığını görebilirsin; doğanın bir bölümü coşturulduğunda ve denizin, ateşin ya da soluğun yeri şiddetle değiştiğinde, kentlerin ve ulusların parçalandığını görebilirsin, bütün [evrenden] kaynaklandığı için, ne olağanüstü bir güçtür o!

4. Sadece bir bölgede coşsa bile, dünyanın güçleriyle coşmuş olur. Bu yüzden deniz de kopardı Hispania vilayetlerinin Afrika'yla bağını. Bu yüzden Sicilia, şairlerin büyük bir kısmının onuruna şiirler döşediği o selle birlikte İtalya'dan söküldü. Derinden gelen darbelerin gücü daha pek olur. Daha kesin olur, dar yollardan geçip de yükselen.

Olağanüstü manzaralara sebebiyet veren yer sarsıntılarının ne kadar etkin olduğuna dair yeteri kadar konuşmuş olduk.

XXX.1. O halde niçin biri tek bir heykeldeki, katı bile olmayan, aksine delikli ve seyrek olan bronzun parçalanmasına şaşırır? Belki de kendisine bir çıkış yolu arayan soluk parçalamıştır onu, olamaz mı? Yine, herkesin

293 Vergilius, *Aeneis* 3.414-419.

da bildiği üzere, köşelerinden çekilmiş binaların sarsıldığını ve tekrar geriye itildiğini görmüştük. Temelleri ziyadesiyle yetersiz olan ve mimarların dikkatsizliğiyle baştan savma inşa edilmiş kimi binalar, depremdeki daimi sallantıyla daha da güçlendirecek kendisini!

2. O halde deprem tüm duvarları ve tüm evleri çatırdatıyorsa, ne kadar sert olursa olsun, büyük kulelerin kenarlarını çatlatıyorsa ve destek ayaklarını parçalıyorsa, neden biri çıkıp da, bir heykelin kafa ve ayak olmak üzere ikiye bölünmüş olmasını kayda değer bir işaret olarak görsün ki?

Neden sarsıntı birkaç gün sürüyor?

3. Zira Campania'nın sallanması bitmemişti, sarsıntılar daha hafif olmakla birlikte, yine de yıkıcı nitelikteydi, neticede zaten sallanmıştı ve durumu tehlikede olan şeyleri sallıyordu, bu şeylerin çökmesi için itilmesine gerek yoktu, hafif bir sarsıntı bile buna yeterdi. Henüz tüm soluğun çıkmamış olduğu açıktı, önemli bir kısmı çıkmış olsa da bir kısmı hâlâ içeride saklıydı.

XXXI.1. Depremlerin nedeninin soluk olduğunu kanıtlamaya çalışan argümanlar arasına şunu eklemekte tereddüt etmemelisin: Kentlerin ve bölgelerin parçalandığı güçlü bir deprem meydana geldiğinde, ona eş değerde bir deprem daha olmaz, çok güçlü sarsıntının ardından sadece zayıf sarsıntılar meydana gelir, zira [ilk depremdeki] ziyadesiyle şiddetli güç, çatışan rüzgârlar için bir çıkış imkânı sağlamış durumdadır. Soluğun geri kalan tortusu ise güçlü olmamakla birlikte çatışma gereği hissetmez, zira kendisine, ilk en etkili gücün kaçtığı bir rota bulur.

2. Çok bilgili ve seçkin biri tarafından, duştayken deneyimlenen şu unsurun da kaydedilmesi gerektiğini

düşünüyorum: Bu kişi, banyo zeminindeki mozaik parçaların birbirinden ayrıldığını ve tekrar bir araya geldiğini, suyun ise ilkin taşların söküldüğü yerlerden sızdığını, daha sonra da fışkırdığını, ancak geriye çekilerek köpürmeye başladığını gördüğünü söylüyor. Yine onun, duvarların, katı cisimlerin doğasının izin verdiğinden daha esnek ve daha sık bir şekilde sallandığını söylediğini işittim.

XXXII.1. Bu nedenler üzerinde yeterince duruldu, iyilerin iyisi Lucilius'um. Şimdi zihinleri kendine getirecek hususlar üzerinde duralım, zira bizim için iyi eğitimli olmaktansa cesur olmak daha önemlidir. Ancak biri olmadan diğeri de olmaz. Zihin gücünü sadece özgür çalışmalardan ve doğaya dönük tefekkürden alır. Zira bu durum kimi diğer tüm felaketlere karşı güçlendirip sağlamlaştırmaz?

2. Niçin titremeliyim bir insan ya da bir vahşi hayvan karşısında, niçin bir ok ya da mızrak karşısında? Daha büyük tehlikeler bekliyor beni. Yıldırımların, toprakların ve doğanın haşmetli kısımlarının hedefindeyiz. O halde büyük bir cesaretle çağırmalı, büyük bir darbeyle ya da her günkü, bildik darbeleriyle bize saldırabilecek olan ölümü. Ölümün ne kadar tehditkâr bir şekilde geldiğinin ya da üzerimizde ne kadar büyük bir güç kullandığının bir önemi yok, bizden istediği şey küçücüktür.

3. Yaşlılık onu bizden alacaktır, bir kulak ağrısı, hastalığın bedenimizde yayılması, midemize oturan bir yiyecek ya da ayaktaki hafif bir yara. İnsanın canı ne küçük mesele! Buna karşın canı küçümsemek ne büyük mesele!

Onu küçümseyen, güvenle bakacak kaynayan denizlere, tüm rüzgârlar kırbaçlasa da onları, bir akıntı, dün-

yanın bozulması neticesinde, tüm okyanusu boca etse de karalara.

4. Güvenle seyredecek yıldırımla parlayan göğün kaba ve korkutucu manzarasını, gök çatırdayıp kendisinden başlamak üzere her şeyi mahveden alevleri yaratsa da. Güvenle seyredecek temeli çatırdadığı için yarılan yeri, yeraltı krallıkları açığa çıksa da. Sarsılmadan duracak uçurumda ve belki de düşmesi gereken yere kendi isteğiyle atlayacak.

Ölümüme neden olacak unsurların büyüklüğünün ne önemi var benim için? Ölmenin kendisi büyük bir şey değil ki.

5. Mutlu olmak, insanların, tanrıların ve nesnelerin korkusundan uzaklaşmak istiyorsak, içi boş vaatte bulunan ve yersiz tehditler savuran talihi küçümsemek istiyorsak, dingin bir şekilde yaşamak ve esenlik konusunda tanrılarla yarışmak istiyorsak, ruhumuzu her an (her şeye) hazır tutmalıyız. Kumpaslar ya da hastalıklar, düşmanların ya da vatandaşların kılıçları saldırabilir ruhumuza, binalardaki bloklar da düşebilir üzerimize, bizzat toprağın kendisi de çökebilir ya da aynı yıkımla kentleri ve tarlaları saran büyük ve güçlü bir ateş de vurabilir onu, hangi felaket almak istiyorsa ruhumuzu, bırakalım alsın!

6. Ruhumu kendi yolunda cesaretlendirmekten ve tüm iyi dileklerle uğurlamaktan başka neye ihtiyacım var? *Cesaretle git, mutlulukla git!* Sakınma geri götürülmekten. Olayın kendisi değil, sadece zamanı bir problem, er ya da geç yapman gerekeni yapıyorsun. Bir şey sorma, korkma, bir kötülükle karşılaşsan da geri dönme. Seni doğuran nesnelerin doğası bekliyor, kucağı, daha iyi ve daha güvenli bir yer senin için.

7. Orada yer sarsılmaz, rüzgârlar, bulutların çarpışma gürültüsüyle birbirine çarpmaz, ateşler bölgeleri ve kentleri harap etmez, yoktur orada tüm donanmaları yutan enkaz korkusu, ters noktalara konmuş silahlar yoktur, aynı çılgınlık binlercesini karşılıklı yıkıma sürüklemez, ne veba vardır, ne de düşen ulusların yandığı odun yığınları. Hafif bir şey ölüm, o halde niçin korkuyoruz? Önemli olan, sürekli üzerimizde sallanmasından-sa, bir kerede düşmesidir.

8. Toprak benden önce ölürken, sallayan da sallanırken, keza kendisine zarar vermeden bize zarar veremezken, benim ölmekten korkmam mı gerekir? Deniz Helice ile Buris'in bütününe katılıyorken, benim bu tek bedencik için korkmam mı gerekiyor? İnsanlar bu iki kent üzerinde yüzüyor, bildiğimiz kadarıyla ve yazıya kaydedilip de bilgimize sunulduğunca iki elbette. Başka yerlerde ne kadar daha fazla kent sular altında kaldı, ne kadar ulusa altındaki toprak ve deniz tarafından tuzak kuruldu!

9. Kendimin de sonsuz olmadığını bildiğim halde, şikâyet mi etmeliyim sonumdan? Her şeyin bir sonu olduğunu bildiğim halde son nefesimden korkmalı mıyım?

O halde Lucilius, yapabildiğin sürece, kendini ölüm korkusuna karşı yüreklendir. Bu korku bizi zayıf kılıyor, bu korku, bağışladığı yaşamı huzursuz edip [bizi] yıkıma sürüklüyor. Her şeyi abartıyor, yer sarsıntılarını ve yıldırımları. Sürenin kısasıyla uzunu arasında bir fark olmadığını düşünürsen, bütün bunlarla, sakınmadan yüzleşebilirsin.

10. Saatlerdir kaybettiğimiz. Onların günler olduğunu düşün, aylar olduğunu düşün, yıllar olduğunu düşün. Hepsini kaybediyoruz, ancak zaten kaybedilecekler. So-

ruyorum sana, bunların ne kadarını geçtiğimin ne önemi var? Zaman akar ve kendisini aşırı önemseyenleri ihmal eder. Zaman ne benim olacak, ne de zaten benimdi. Kaçan zamanın bir noktasında asılıyım sadece, bu yüzden itidalin önemi büyük. *Altmış yaşındayım,* diyen birine, Laelius'un,[294] o bilgili adamın cevabı pek hoştu:

11. *Hani artık sahip olmadığın şu altmış yaştan mı bahsediyorsun?* Biz yakalanması zor yaşamımızın ucunu tutmaya çalışmakla ve artık kaybettiğimiz yılları kendimizde saymakla yanılıyoruz. Bunu zihnimizden tümüyle atalım. Şunu sürekli kendimize tekrarlayalım:

Ölüme yazgılıyız. Ne zaman? Seninki ne zaman? Ölüm doğanın yasası, ölümlülerin görevi ve ödediği bedel, dahası tüm kötülüklerin çaresidir. Şimdi ondan korkan bir gün onu arzular. Unut her şeyi Lucilius ve zihnini sadece bir şey üzerinde, ölümün adından korkmamaya yoğunlaştır! Uzun süre düşündükten sonra ölüm, sanki pek bildik biri gibi oluverir, zamanı gelince gidip onunla buluşabilirsin bile.

294 C. Laelius (İ.Ö. 290-129 sonrası) Roma'nın önemli siyasi figürlerinden biriydi, Yunan filozoflarına yakınlığından ötürü "bilge" (*sapiens*) namıyla anılırdı (*HINE*, s. 205).

7. Kitap

1.1. Kimse dik durup da tüm dikkatini kutsala vermeyecek ölçüde yüzü yere dönük, kıt akıllı ve budala değildir, hele ki gökyüzünde olağanüstü bir parlama olduğunda. Bir şey kendi rotasında seyrettiği sürece, alışkanlık, olayların büyüklüğünü ortadan kaldırır; nitekim ne kadar ilgiyi hak ederse etsin, her günkü olayları gözden kaçırmaya ve görünüşü alışılmadık olan şeylere, hiç önemli olmasalar da, dikkat kesilmeye yatkın bir yapımız var.

2. Bu yüzden bu büyük yapının güzelliğini arttıran yıldızlar ailesi, kalabalığın ilgisini çekmezken olağandışı bir şey olduğunda, herkesin yüzü göğe çevrilir. Tutulmadıkça Güneş'in bile seyircisi yoktur, keza kimse, kararmadıkça Ay'ı seyreylemez; [böyle olağandışı bir durum gerçekleştiğinde] kentler çığlık çığlığa yankılanır, herkes, değersiz bir batıl [inancın] etkisi altına girerek kendisini koruma arzusuyla ortalığı velveleye verir.

3. Oysa çok daha şaşılası değil midir, Güneş'in birçok safhasının, yani farklı günlerinin olması, yörüngesiyle yılı belirlemesi, yaz gündönümünün ardından dönüşüyle günleri kısaltması, ekinokstan sonra alçalarak geceleri uzatması ya da yıldızları gizlemesi, yeryüzünden çok daha büyük olmasına rağmen onu yakmaması, ısı

yoğunluğunu kimileyin arttırıp kimileyin azaltarak ısıtması, karşılaştığı Ay'ı asla tümüyle kapatmaması veyahut aynı hizaya geldiğinde onu karanlığa gömmemesi?

4. Ancak düzen işlediği sürece bunların hiçbiri dikkatimizi çekmez. Ancak bir şey bozulursa ya da beklenmedik bir şey parlarsa, bakarız, inceleriz ve [hakkında] açıklama yaparız. O halde doğaldır yücelikten ziyade yeniliğe şaşırmamız.

5. Aynı durum kuyrukluyıldızlar için de geçerli olsa gerek. İnsanlar nadir rastlanır, alışılmadık ölçüde alevli bir cisim gördüğünde diğer cisimleri göz ardı ederek onu, hayranlıkla mı, yoksa korkuyla mı karşılamaları gerektiğini bilmeden araştırmaya girişirler. O cismin önemli kehanetler taşıdığını söyleyip de dehşete düşmeyecek kimse yoktur. Bu yüzden meraklanırlar da, bilmek isterler, o bir alamet mi, yoksa sadece bir yıldız mı diye.

6. Ancak, Hercules aşkına, biri inceleyecek daha olağanüstü bir konu bulamazdı herhalde, yıldızların ve gezegenlerin, görüşümüzün ve onlardan süzülen ışığın onayladığı kadarıyla, doğaları gereği birer alev topu mu, yoksa birer alev yoğunlaşması değil de, parlaklıkları kendilerinden kaynaklanmayan, sadece geçtikleri alevli bölgelerden parlaklık ve ısı kazanan birer katı ve topraksı cisim mi olduğu konusundan.

7. Yıldızların dışsal bir ateşten beslenen birer katı cisim olduğuna inanan, dolayısıyla ikinci fikri savunan büyük kişiler vardır. *Zira,* diyorlar, *alev, tutunduğu ve tutulduğu bir şey olmasa, doğası gereği çözülür; zaten dünya, sabit bir cisme tutunmamış alev topunu çoktan kendi sarsıntısıyla dağıtmış olurdu.*

II.1. Kuyrukluyıldızların durumunun bahsettiğimiz göksel cisimlerin durumuyla aynı olup olmadığını soruşturmak bu incelemede bize fayda sağlayacaktır. Kuyrukluyıldızların yükselme ve alçalma yanında, alevli ve parlak oldukları için dağılıp uzasalar da, görünüş bakımından da söz konusu cisimlerle müşterek yanlarının olduğu görülüyor.

2. Buna göre, bütün yıldızlar topraksıysa, kuyrukluyıldızlar da aynı nitelikte olmalıdır. Oysa kuyrukluyıldızlar saf ateşten başka bir şey değilken ve dünyanın dönüşüyle hızına bağlı olarak parçalanmadıkça altı ay varlığını sürdürebilirken, yıldızlar sağlam maddeden oluşmuş olup göklerin daimi devinimiyle dağılmaz.

3. Kuyrukluyıldızları incelemenin bir diğer nedeni ise, bu sayede dünya sabit dururken evrenin mi, yoksa evren sabit dururken dünyanın mı döndüğünün öğrenilecek olmasıdır.

Öyleleri var ki, biz farkında olmasak da, doğanın bizi hareket halinde tuttuğunu ve doğuşla batışın göğün hareketiyle oluşmadığını, aksine bizzat bizim doğuşumuz ve batışımızdan kaynaklandığını söylüyor. Bu konu, tefekkürü hak ediyor, zira bu sayede hareketsiz mi, yoksa çok hızlı bir hareket halinde mi olduğumuzu, dahası Tanrı'nın etrafımızdaki her şeyi mi, yoksa bizzat bizi mi harekete geçirdiğini bilebiliriz.

III.1. Kuyrukluyıldızların gökte belirmesiyle ilgili eski kayıtları edinmek zorundayız. Rotaları, ender göründükleri için, henüz anlaşılabilmiş değil, dahası bir devir halinde mi hareket ettikleri, yoksa belli bir düzene göre, zamanı geldiğinde mi göründükleri öğrenilememiştir. Göksel cisimlere ilişkin bu inceleme sahası yenidir ve son dönemde Yunanistan'a geçmiştir.

2. Tüm eskiler içinde kavrayışı en kuvvetli olan Democritus da *çoğu yıldızın hareket halinde olmasından kuşkulanıyorum,* demiş,[296] ancak ne yıldızların sayısını, ne de isimlerini verebilmiştir, zira onun döneminde beş yıldızın[296] hareketleri henüz anlaşılamamıştı. Bu yıldızların yörüngelerine ilişkin bilgiyi Mısır'dan Yunanistan'a getiren Eudoxus'tu,[297] ancak o da, kuyrukluyıldızlar hakkında herhangi bir şey söylememişti. Buradan da anlaşılıyor ki, göklerle ciddi bir şekilde ilgilenen Mısırlılar da bu çalışma sahasında ilerleme kaydedememiştir.

3. Daha sonra, başka bir dikkatli araştırmacı, yani Conon,[298] Mısırlılar tarafından gözlemlenen Güneş tutulmalarını listelemişse de, kuyrukluyıldızlardan bahsetmemiştir, [sanıyorum ki] elindeki metinlerde herhangi bir keşfe denk gelseydi, söylemekten imtina etmezdi.

IV.1. İki kişi Keldanilerle[299] çalıştığını söylemiştir: Epigenes ve burçları inceleme konusunda büyük bir uzman olan Mynduslu Apollonius.[300] Ancak aralarında görüş farklılığı vardır. Apollonius Keldanilerin, kuyrukluyıldızları gezegenler arasında saydığını ve rotalarının bilinebileceğini söyler. Buna karşılık Epigenes Keldanilerin kuyrukluyıldızlarla ilgili herhangi bir keşfinin

295 Bkz. *DIELS* 68A92.

296 Bu beş yıldız şunlardır: Venüs, Merkür, Mars, Satürn ve Jüpiter.

297 Cnidus'lu Eudoxus (İ.Ö. 390-340), Yunan matematikçi, gökbilimci ve coğrafyacıydı.

298 Conon, İ.Ö. 3. yüzyılda yaşamış Yunan matematikçi ve gökbilimcidir.

299 Keldaniler Güney Mezopotamya'da yaşayıp astrolojiyle yakından ilgilenmiş bir halktı.

300 Hine'ın da bildirdiği gibi, Epigenes ile Mynduslu Apollonius hakkında bildiklerimiz sınırlı olmakla birlikte, çoğu *Naturales Quaestiones*'ten gelir (*HINE*, s. 206).

olmadığını, ancak onların hızlı hareket eden hortumla yani dönen havayla tutuşuyorlarmış gibi göründüğünü söyler. Sen de kabul edersen, ilkin onun görüşlerini yansıtalım ve çürütelim.

2. Epigenes, Satürn gezegeninin atmosferdeki şeylerin tüm hareketleri üzerinde büyük bir etkisinin olduğunu düşünmüştür:

Satürn, Mars yakınındaki takımyıldızların hemen üzerinden, Ay'ın çevresine çapraz geçtiğinde ya da Güneş ışınlarını kestiğinde, doğası gereği rüzgârlı ve soğuk olduğundan, birçok noktada havayı sıkıştırarak kütleleştirir; Güneş ışınlarını emdi diyelim, yıldırım ve şimşeğe neden olur, Mars da kavuşumda yer aldı diyelim, bu sefer de yıldırım düşer.

3. *Dahası,* diyor, *yıldırım başka, şimşek başka maddeden oluşur: Sudan ya da herhangi bir sıvıdan çıkan buhar gökte sadece şimşeğe neden olur, çarpma olmasa da, bu da korkutucudur, yeryüzünden daha sıcak, daha kuru bir şekilde çıkan gaz yıldırım oklarını döver. Taşıdıkları ateşin yoğunluğu bakımından birbirinden ayrılan huzmeler ve ağmalar ise şöyle oluşur: Bir hava topu nem içerip kendisinde topraksı maddeleri barındırdığında, ki biz buna hortum diyoruz, gittiği her yere, uzamış ateş görüntüsünü de götürür; bu hava yığması taşıdığı nemin ve topraksı maddenin miktarına göre hareket etmeye devam eder.*

V.1. Bu yanlış tespitlerin sonuncusundan başlayalım, huzmeler ve ağmalar hortumla oluşmaz, zira hortum yeryüzüne çok yakın bir noktada oluşur ve hareket eder, bu yüzden ağaçları kökünden söker ve saldırdığı her yeri soyar, hatta bazen ormanları ve binaları ele geçirir. Genelde bulutların altındadır ve asla onları aş-

maz. Öte yandan göğün daha yüksek bölgesi gösterir huzmeleri, bu yüzden gördüğümüz bulut manzarasını asla bozmaz.

2. Dahası bir hortum, bir buluttan çok daha hızlı bir şekilde ilerler ve devri daireseldir, ayrıca çabucak sonlanır ve kendi gücüyle kendisini yok eder. Buna karşın huzmeler aceleyle ilerlemez ya da ağmalar gibi geri dönmez, sadece durur ve göğün belli bir noktasında parlar.

3. Nitekim Charmander, kuyrukluyıldızlarla ilgili yazdığı kitabında Anaxagoras'ın gökte alışılmadık türden geniş bir huzme büyüklüğünde ve günlerce parlayan bir ışık gördüğünü söyler.[301] Callisthenes benzer şekilde, uzamış bir ateşi andıran bir ışığın, deniz, Buris ve Helice'yi kaplamadan önce parladığını kaydeder.

4. Aristoteles bunun huzme değil, kuyrukluyıldız olduğunu söyler,[302] zira ısının gücünden ötürü, yaygın ateş görünmez olmuştur; nitekim zaman geçtikten sonra yanma gücü azalınca bildik kuyrukluyıldız görüntüsüne kavuşmuştur. Bu alevli cisimde ilgiyi hak eden birçok unsur vardır; kimse cismin gökyüzünde parlamasıyla birlikte denizin Buris ve Helice'yi kaplaması olayından daha ilgi çekici bir şey bulamaz.

5. Huzme parçalanmamış ateşken, kuyrukluyıldızlar yayılmış ateşleri barındırır, buna rağmen Aristoteles sadece bu huzmenin değil, tüm huzmelerin kuyrukluyıldız olduğuna inanmış olabilir mi? Zira huzmeler herhangi bir noktada zayıflamayan ya da bozulmayan güçlü bir ateşe sahip olup uçlarında yoğundur, Callisthenes'in evvelce bahsettiğim bağlamda kaydettiği gibi.

---

301 Bkz. *DIELS* 59A83.

302 Aristoteles, *Meteorologica* 1.6.343b1-25.

VI.1. Epigenes, *iki tür kuyrukluyıldız vardır*, diyor, *biri her yönden ışık saçar ve konumunu değiştirmez, öbürü, tıpkı saç gibi, saçılmış ateşini bir yöne uzatır ve sabit yıldızlara göre hareket eder.* İki tür kuyrukluyıldız da zamanımızda görülmüştür. *Her yandan saçağı bulunan ve hareketsiz duran ilk türden kuyrukluyıldız, genelde sığ olmakla birlikte huzmelerde ve ağmalarda olduğu gibi, etrafındaki, yeryüzünden emdiği birçok kuru ve nemli cisimcikle birlikte dönen azgın havadan düzensiz bir şekilde oluşur.*

2. Nitekim sınırlı bir alana sıkıştırılan soluk, bünyesinde ateş için gerekli yakıtı barındıran havayı tutuşturabilir, daha sonra onu, bir nedenle yeniden aşağı indirip şiddetini azaltana dek, aşağıdan yukarı itebilir. Bu tür kuyrukluyıldız, ertesi gün ve devamındaki günlerde yeniden yükselerek söz konusu bölgeyi alevlendirebilir. Nitekim rüzgârların da takip eden günlerde yeniden hareketlendiğini görmüşüzdür, keza sağanak ve diğer hava olayları da aynı zaman dilimi içinde geri döner.

3. Filozofun bu açıklamasını kısaca dile getirmek gerekirse, o, bu kuyrukluyıldızların, hortum yoluyla oluşan alevler gibi meydana geldiğini düşünmüştür; aradaki tek fark, söz konusu alevlerin, yukarıdan yeryüzüne hortum tarafından çekilirken kuyrukluyıldızların yeryüzünden yukarı doğru çıkmasıdır.

VII.1. Bu görüşe karşı birçok şey söylenebilir. İlkin, sebep rüzgârsa, kuyrukluyıldızın rüzgârsız asla görünmemesi gerekir, oysa [kuyrukluyıldız] en rüzgârsız havada bile görünüyor. Yine kuyrukluyıldız rüzgâr sebebiyle meydana geliyorsa, rüzgârla birlikte düşmeli; rüzgârla başlıyorsa, rüzgârla birlikte yükselmeli ve rüzgâr ne kadar sertse, o da o kadar körüklenmiş olmalıdır.

Oysa rüzgârın, atmosferin büyük bir bölümünü ittiği ileri bir nokta vardır, bir kuyrukluyıldız ise sadece bir yerde belirir ve rüzgâr en yüksek kısımlara ulaşamaz, buna karşılık kuyrukluyıldızlar rüzgârların gidebildiği yerlerin çok daha yukarısında görülür.

2. [Filozof] ardından çok açık bir şekilde yıldızlara benzediğini söylüyor, zira ileri hareket ediyor ve takımyıldızlarına katılıyorlarmış. Filozof yine onların, aşağıdaki kuyrukluyıldızlar dediği cisimlerle aynı nedenden oluştuğunu söylüyor, tek fark, ona göre, yeryüzünden yükselen gazların, beraberinde çok sayıda kuru cisimcik taşıması ve kuzey rüzgârının ittirmesiyle göğün daha yüksek yerlerine çıkmasıdır.

3. Bu durumda onları iten, kuzey rüzgârıysa, her daim, bu rüzgârın güç kullandığı yöne, yani güneye doğru sürüklenmeleri gerekir. Oysa onlar farklı yönlere hareket eder, kimisi doğuya, kimisi batıya; hepsi eğiktir ve bir rüzgâr böyle bir rota belirlemez. Dahası kuzey rüzgârı onları yeryüzünden yukarı çıkarsaydı, kuyrukluyıldızlar diğer rüzgârlarla birlikte görülmezdi, oysa görülüyor.

VIII.1. Şimdi de onun ikinci gerekçelendirmesini (nitekim ikisinden de yararlanıyor) çürütelim:

Yeryüzünün yaydığı kuru ve nemli maddeler bir araya gelince ortaya çıkan uyumsuzluk soluğu hortuma çevirir. Böyle bir güce hapsolan ve dönmekte olan rüzgâr, hareketinden ötürü, tutuşur ve yukarı yükseltilir. Zorlanan ateşin parlaklığı ise, yakıtı yettiğince sürer: O ne zaman tükenirse, parlaklık da o zaman yiter.

2. Bunu söyleyen kişi hortumların ve kuyrukluyıldızların hareketlerinin benzediği konusunda yanılıyor. İlki rüzgârlardan bile daha hareketli, şiddetli ve hızlıdır;

buna karşılık kuyrukluyıldızların hareketi kademeli olup gündüz ve gece katettiği mesafe kavranamaz durumdadır. Dahası hortumların hareketi kararsız, kopuk ve Sallustius'un ifadesini kullanırsam,[303] burgaç halindedir; buna karşılık kuyrukluyıldızların hareketi düzenlidir ve önceden belirlenmiş bir rotada seyreder. İçimizden biri Ay'ın ya da beş yıldızın rüzgâr tarafından yolundan saptırıldığına veyahut bir hortum tarafından döndürüldüğüne inanır mı?

3. Sanmıyorum ki, inanan olsun. Peki, niçin? Çünkü onların hareketi düzensiz ve kontrolsüz değildir. Aynı mantığı kuyrukluyıldızlara da uygulayalım, onlar da, ele avuca sığmaz ve değişken nedenlerle zorlandığına birilerini ikna edecek ölçüde karmaşık ve düzensiz bir şekilde hareket etmez.

Ayrıca bu burgaçlar topraksı ve nemli cisimcikleri ele geçirebiliyor ve onları aşağıdan yukarı çıkarabiliyor olsaydı, onları hâlâ, Ay'dan da yukarıya taşıyor olurdu. Oysa güçleri [onları] bulutlara kadar taşımaya yetiyor, buna karşılık biz kuyrukluyıldızların yıldızlara karıştığını ve daha yukarı kısımlarda parladığını görüyoruz. O halde bir hortum bu kadar büyük bir mesafe katedemez, ne kadar genişlerse, o kadar erken dağılır.

IX.1. Bu yüzden birini tercih etsin filozof: Ya hafif bir güç yükseklere çıkmaya yetkin değildir ya da gücü yerindedir de, bu aşırı gücü kendisini yok etmesine neden olmaktadır.

Dahası filozof, aşağıdaki kuyrukluyıldızların daha yükseğe çıkamamasının nedeni olarak, diğerlerinden daha fazla topraksı madde taşımasını gösteriyor, ağırlıkları, onları yeryüzüne yakın tutuyormuş. Oysa daha

303 Sallustius, *Fragmenta Historiarum* 4. Frag. 28.

uzun süreli olan, daha yüksekteki kuyrukluyıldızların daha fazla madde taşıyor olması gerekir, zira [aşağıdaki kuyrukluyıldızlardan] az beslenmiş olsalardı, daha uzun süre görünüyor olamazlardı.

2. Diyorum ki, burgaç halindeki bir hareket uzun süremez, Ay'ın da yukarısına, yani yıldızlar bölgesine çıkamaz. Kuşkusuz bir hortum, birbiriyle çekişme halindeki farklı rüzgârlar yüzünden oluşur. Söz konusu çekişme çok uzun sürmez, zira soluk düzensiz ve belirsiz bir şekilde döndükten sonra, tüm rüzgârlar gücünü tek bir rüzgârda toplar.

3. Şiddetli bir fırtına da uzun süreli değildir. Boraların gücü ne kadar fazlaysa, süresi de o kadar kısa olur. Rüzgârlar en tepe noktasına varırsa tüm şiddetini yitirir. Şiddetli bir gücün sonunun aşırı geriliminden gelmesi kaçınılmazdır. Bu yüzden kimse bir hortumun, değil bütün gün, bir saat sürdüğünü bile görmez. Olağanüstüyse şiddeti, kısalığı da olağanüstü olacaktır.

4. Ayrıca hortum yeryüzünde ve yakınında daha şiddetli ve hızlı döner. Ne kadar yüksekteyse daha az yapışık ve daha az uçucudur, bu yüzden dağılır. Şunu da ekle, yıldızların rotalarının başladığı en yüksek seviyeye ulaşsa bile, evrenin dönüş hareketiyle kırılması gerekir. Zira evrenin hareketinden daha hızlı ne var? Evren ki, bir araya toplanmış tüm rüzgârların gücünü ve yeryüzünde sağlam ne varsa, katı ne varsa, dönen hava parçasını dahi dağıtır.

X.1. Başka bir açıdan bakarsak, bir hortumun taşıdığı ateş, hortumun kendisi baki kalmadıkça, yukarılara sağ salim erişemez. Bu durumda, bir hortumun uzun bir süre dayanması kadar şaşırtıcı ne olabilir hem de hareketi, karşıt bir hareket tarafından kesilmiş olmasına

rağmen? Zira bu bölgenin kendisine has bir dönen hareketi vardır, gökleri silip süpürür de:

En yüksek yıldızları taşır ve onları hızlı bir devinimle döndürür.[304]

Asla olamaz da, yine de, bütün bunların birer savunması yapıldı diyelim, altı ay kadar görünen kuyrukluyıldızlar hakkında ne söylenebilir?

2. Bu durumda aynı yerde iki hareket olması gerekir, biri kutsal olan, yani işini herhangi bir şekilde bozulmaksızın yürüten daimi hareket; diğeri yeni olan, yani hortumla henüz oluşmuş olan hareket. Ay'ın yörüngede dönüşü ve diğer yıldızların Ay üstündeki dönüşü değişmez: Ne teklerler, ne dururlar, ne de herhangi bir gecikme yaşadıklarına ilişkin bir kuşkuya sebep olurlar.

3. Bu yüzden bir hortumun, en şiddetli ve bozucu fırtınanın yıldızların kapısına dayandığına ve bu düzenli, sakin cisimleri döndürdüğüne inanılamaz. Ateşin bir hortumun dönüşüyle tutuştuğuna, bizim seviyemizden yukarıya çıktığına ve yüksekteki bir yıldızın görünüşünü etkilediğine inandık diyelim, bu durumda bir ateşin, kendisini meydana getiren şeye benzemesi gerektiğini düşünüyorum.

4. Bir hortum daire şeklindedir. Zira aynı noktada hareket eder ve dönen bir sütun gibi devinir, bu durumda ondaki ateş de ona benzemelidir. Oysa bir kuyrukluyıldız uzamış ve dağılmış durumda olmakla beraber asla daire biçimindeki bir şeye benzemez.

XI.1. Epigenes'i bırakıp diğer kişilerin görüşlerini inceleyelim. Onların görüşlerini açıklamaya başlamadan önce, ilkin şu bilinmeli, kuyrukluyıldızlar ne sadece

304 Ovidius, *Metamorphoses* 2.71.

göğün bir kısmında, ne de burçlar kuşağında görülür, aksine çoğu kere kuzeyde olsa da, doğuda ve batıda da görülebilir. Tek bir şekli yoktur.

2. Yunanlar kuyrukluyıldızları alevini bir sakal gibi sarkıtanlar, saç gibi her yönden dağıtanlar ve yaysa da tek bir noktada sivriltenler şeklinde bölümlüyor, ancak neticede hepsi aynı türden olup doğru bir şekilde kuyrukluyıldız olarak anılır.

Çok uzun aralıklarla şekillerini sergilediklerinden onları birbiriyle kıyaslamak güçtür.

3. Hatta göründükleri zaman bile, gözlemciler onların nitelikleri hakkında kesin bir yargıya varamaz, her bir kişi kendi zayıf ya da kesin görüş açısına göre, gördüğü kuyrukluyıldızın daha parlak ya da kızıl, saçaklarının içe doğru ya da kenarlara yayılmış olduğunu söyler. Çok sayıda kuyrukluyıldız türü olsa da, neticede hepsi aynı şekilde meydana gelir.

4. İstisna olarak şu kabul edilmeli ki, tuhaf türde bir yıldızın, etrafına yaydığı ateşi sürüklediği de görülebilir. Eskilerden bazıları ise şu açıklamayı uygun görüyor: Gezegenlerden biri diğeriyle karşılaştığında ikisinin ışığı birinde toplanır ve uzamış yıldız görüntüsü meydana gelir. Bu, sadece bir gezegen diğerine dokunduğunda değil, [birbirine] çok yaklaştığında da olur, zira iki gezegen arasındaki boşluk ikisi tarafından aydınlatılarak parlak kılınır ve bu boşluk uzamış ateş görüntüsüne kavuşur.

XII.1. Bu açıklamalara şu şekilde cevap verebiliriz: Hareket halindeki yıldızların sayısı bellidir. Bu yıldızlarla kuyrukluyıldız aynı anda görünür. Buradan da anlaşılıyor ki, kuyrukluyıldız, söz konusu kavuşumla değil, aksine kendi başına ve bağımsız bir şekilde meydana gelir. Ayrıca bir yıldız çoğu kere daha yüksekteki

bir yıldızın altında seyreder. Satürn bazen Jüpiter'in üzerindedir ve Mars, Venüs ya da Merkür'e yukarıdan dikey bir şekilde bakar;

2. Neticede biri diğerinin altından geçtiği için, kuyrukluyıldız onların kavuşumundan oluşamaz. Aksi halde, [kuyrukluyıldızın] her yıl oluşması gerekirdi, zira her yıl bazı yıldızlar burçlar kuşağındaki aynı burçta bir araya gelir. Bir kuyrukluyıldız, bir yıldızın başka bir yıldızın üzerinden geçmesiyle oluşuyor olsaydı, bir anda yok olması gerekirdi. Zira yıldızlar olağanüstü hızda hareket eder ve bu yüzden tüm tutulmaların kısa süreli olması gibi, onları kavuşturan hareket hemen ayırır.

3. Güneş ile Ay'ın tutulmadan hemen sonra birbirinden uzaklaştığını görürüz, çok daha küçük olan yıldızlardaki ayrılma, çok daha hızlı olmalıdır. Buna karşılık kuyrukluyıldızlar altı ay kadar görünür; iki yıldızın kavuşumuyla oluşsalardı, bu söz konusu olamazdı. [Kuyrukluyıldızlar] uzun süre varlıklarını sürdüremezler, hızlarını belirleyen yasa onları ayırmak zorundadır.

4. Ayrıca onlar birbirine çok yakınlaşmış görünse de, aslında aralarında çok büyük mesafe bulunur. Zira büyük bir mesafeyle ayrılmışlarsa, nasıl bir yıldız diğer bir yıldıza, birleşmiş görünecek ölçüde ateş iletebilir? Kimisi bu soruya *iki yıldızın ışığı birbirine karışır ve tek bir yıldız görüntüsü sunar, aynı şekilde, Güneş ışığı çarptığında bulut kızıla çalar, aynı şekilde şafak vaktinde ya da alacakaranlıkta [bulut] altın renginde olur, aynı şekilde gökkuşağı ya da ikinci Güneş görünür olur,* diye cevap verir.

5. Her şeyden önce, bütün bu olaylar etkin bir güçten ötürü meydana gelir, zira onları aydınlatan Güneş'tir, oysa yıldızlar aynı etkiye sahip değildir. Dahası bütün

bu olaylar sadece Ay'ın altında ve yeryüzüne yakın bir noktada meydana gelir; daha yüksek kısımlar saf olmakla birlikte her daim rengini korur. Ayrıca bir şey böyle oluşuyorsa, uzun sürmemeli, aksine hemen kaybolmalıdır, tıpkı Güneş ve Ay'ı saran çelenklerinin kısa süre içinde kaybolması gibi.

6. Bir gökkuşağı da uzun süre görünmez. İki yıldız arasındaki boşluğu buğulaştıran bir şey olsaydı, hemen çözülmesi ve kuşkusuz, kuyrukluyıldızlar gibi çoğu kere uzun süreli olmaması gerekirdi. Yıldızlar burçlar kuşağında hareket eder ve bu rotayı izler, buna karşılık kuyrukluyıldızlar her yerde görülür. Dahası, göründükleri süre, uzaklaşamayacakları yere nazaran, belirgin değildir.

XIII.1. Bu eleştiriye karşılık Artemidorus[305] şunları söyler: Sadece beş yıldız düzensiz hareket etmez, yalnızca onların böyle hareket ettiği gözlemlenir, nitekim donuk ışıklarından veyahut yönlenişi, salt yörünge uçlarına vardıklarında onları görünebilir kıldığından, tarafımızdan pek görülmeyen ve bilinmeyen sayısız yıldız devinim halindedir.

2. *O halde,* diyor, *bazı yıldızlar bize ilk defa görünür; ışıklarını her zaman gördüğümüz yıldızların ışıklarına karıştırır ve yıldızların genelde meydana getirdiği alevden daha fazlasını oluşturur.* Bu, onun yalanlarından biri ama en önemsiz olanı. Onun evrenle ilgili söyledikleri tümüyle ahlaksız bir aldatmacadan ibaret. Ona göre, göğün dış kısmı tümüyle katıymış, katı, bir çatı gibi, bir araya toplanmış ve yığılmış atomlardan oluşan bir yapıymış. Dahası alevli bir katmanmış, öyle yoğun sıkılaşmış ki, dağılamaz ve zarar göremezmiş.

305 Bir ihtimaldir ki, 1.IV.3'te bahsedilen Pariumlu Artemidorus'la aynı kişidir.

3. Soluğun kimi delikleri ve sanki pencereleri varmış da, ateş buralardan dünyaya, iç kısma zarar vermeyecek kadar dökülürmüş. Sonuç olarak, beklenmedik anda beliren bu gibi şeyler, dünyanın dışında yer alan bir maddeden dökülüyormuş. Bu iddiaları çürütmek, eli bazırlayıp kolu rüzgâra doğru savurmak gibi bir şey değil mi?

XIV.1. Dünyanın tepesine katı bir çatı yerleştiren bu zatın bana, niçin göğün bu denli yoğun olduğuyla ilgili olarak kendisine inanmam gerektiğini söylemesini isterim. Böylesine katı cisimleri yukarı taşıyıp da orada tutabilmiş şey nedir? Dahası, madem böylesine yoğun bir yapı kaçınılmaz olarak çok ağırsa, ağır cisimler en yüksek seviyede nasıl kalabiliyor? Bu yapı, nasıl düşmüyor ve ağırlığından ötürü parçalara ayrılmıyor?

2. Filozofun bildirdiği türden büyük bir ağırlığın havada asılı kalması ve hafif şeylerce desteklenmesi mümkün değildir. Dahası dışarıdan bazı bağların onun düşmesini engellediği, yine ortasında, bu sarkan yapıyı yukarı kaldırıp orada tutan bir destek bulunduğu söylenemez. Böyle bir durumda kimse, evrenin sonsuz boşlukta hareket ettiğini ve düşüp düşmediği görünmese de sürekli düşmekte olduğunu söylemeye cesaret edemeyecektir, zira [evrenin] hızlı düşüşü, hareket yönünde karşılaşacağı yepyeni bir şey olmadığından, sonsuzdur.

3. Bazıları, kütlesinin boşlukta nasıl hareketsiz durduğuna açıklık getiremediğinden, aynı iddiayı yeryüzü için de dile getiriyor. *Yeryüzü daimi hareket halindedir, ancak düştüğü yer sonsuzluk olduğundan, düştüğünü belli etmez*, diyorlar.

Yine, nasıl kanıtlayacaksınız, sadece beş yıldızın değil, evrenin farklı bölgelerindeki birçok yıldızın da

hareket halinde olduğunu? Veyahut birisi inandırıcı herhangi bir kanıt sunmaksızın bu fikri onayladı diyelim, niçin başka biri de tüm yıldızların gezegenler gibi hareket ettiğini ya da hiçbirinin [hareket] etmediğini söyleyemesin?

4. Zaten her yere yayılmış yıldızlar topluluğu işine yaramaz, zira ne kadar çoklarsa, o kadar sık birbirleriyle karşılaşırlar; buna karşılık kuyrukluyıldızları kayda değer kılan, ender görünmeleridir. Her neslin böyle yıldızların görüntüsünü gözlemleyip sana karşı [bir] kanıt olarak gelecek kuşaklara aktarmasına ne diyeceksin?

XV.1. Oğulları Demetrius ve Antiochus olan, Suriye kralı Demetrius'un[306] ölümünden sonra, Achaea Savaşı'ndan[307] hemen önce, Güneş'ten daha küçük olmayan bir kuyrukluyıldız parlamıştı. İlkin, karanlıkta etkin olacak kadar parlak bir ışık saçan, alevli ve kızıl bir küre şeklinde olup, daha sonra adım adım boyutu daralmış, parlaklığı azalmış ve sonunda tümden yok olmuştu. Böyle geniş bir cismin oluşması için kaç tane yıldızın bir araya gelmesi gerekir? 2. Binlercesini tek bir yerde toplasanız bile, onlar asla Güneş'in görüntüsüne yaklaşamayacaktır. Attalus'un[308] krallığı zamanında, ilkin olağan boyutta beliren bir kuyrukluyıldız daha da yükselerek yayılmış ve ekinoks çemberine ulaşacak ölçüde devasa uzunluğuyla Samanyolu denilen gök bölgesi kadar esnemiştir. Göğün böyle uzun bir bölümünü daimi

306 Suriye kralı 1. Demetrius İ.Ö. 187-150 yılları arasında yaşamıştı.

307 İ.Ö. 146-145 yılları arasında Romalılarla Achaea konfederasyonu arasında gerçekleşen savaş.

308 3. Attalus İ.Ö. 138-133 arasında Pergamum kralıydı.

ateşiyle kaplayabilmesi için kaç gezegenin bir araya gelmesi gerekir?

XVI.1. İddialara karşı konuşmuş olduk, [şimdi de] tanıklara karşı konuşmamız gerekiyor. Ephorus'un hükmünü ortadan kaldırmak için büyük bir çabaya gerek yok, [zira] o bir tarihçi. Kimisi inanılmaz bir öyküyle övgü toplamanın ve her günkü olaylarla meşgul edildiğinde aklı başka bir yere kayacak okuru olağanüstülükle coşturmanın peşinde. Kimisi bön, kimisi dikkatsiz; hata birini tesadüfen yakalarken, ötekini tatmin ediyor; biri hatadan kaçmazken, öteki onu arıyor.

2. Bu genel olarak, çalışmasının, araya yanlış bilgiler serpmediğinde, onaylanıp beğenilmeyeceğini sanan tüm tarihçiler topluluğu için geçerlidir. Ephorus güvenilirliğe ziyadesiyle sadık olanlardan biri değil, çoğu kere aldanır, çoğu kere aldatır. Örneğin tüm ölümlülerin gözleriyle takip ettiği, görünmesiyle beraber Helice ile Buris'in suya battığı büyük bir kuyrukluyıldızın iki yıldıza bölündüğünü yazar, oysa ondan başka kimse bu olayı aktarmaz.

3. Kuyrukluyıldızın parçalanıp iki parçaya bölündüğü böyle bir anı kim gözlemleyebilmiş? Bir kuyrukluyıldızın ikiye bölündüğünü gören birileri var diyelim, nasıl oluyor da, kimse iki yıldızdan bir kuyrukluyıldız oluştuğunu görmemiş? Ayrıca Ephorus niçin kuyrukluyıldızın hangi yıldızlara bölündüğünü de söylemiyor, öyle ya, o yıldızlar beş gezegenden ikisi olmalı, değil mi?

XVII.1. Mynduslu Apollonius farklı bir görüştedir. Bir kuyrukluyıldızın birçok gezegenden oluşmadığını, birçok kuyrukluyıldızın gezegen olduğunu söyler.

Ne aldatıcı bir görüntü, ne de iki yıldızın yakınlaşmasıyla oluşmuş [bir] ateş saçağıdır, kuyrukluyıldız,

Güneş ve Ay gibi, kendisine has bir gök cismidir. Şekli gördüğümüz gibi, sınırlı çember değildir, ziyadesiyle yayılmış ve uzamış haldedir.

2. *Ancak izlediği rota belli değildir; dünyanın en yüksek kısımlarını keser ve sadece, rotasındaki en alçak noktaya vardığında görünür olur. Claudius'un yönetimindeyken görülen kuyrukluyıldızla, Augustus'un yönetimindeyken gördüğümüz ve Nero Caesar'ın yönetimindeyken görülen kuyrukluyıldızın aynı olduğunu düşünmemeli, dahası kuyrukluyıldızların, tanrısal Iulius'un Venus Genetrix oyunlarında, saat 5 civarındaki ölümünden sonra görülen kuyrukluyıldıza benzediği yolundaki hatalı düşünceyi ciddiye almamalıyız.*

3. *Farklı türde, boyutta ve renkte birçok kuyrukluyıldız vardır; kimisi parlaklığı olmaksızın kızılken kimisi parlaktır, saf ve apaçık ışık yayar, kimisi alev gibidir ne saf görünür ne berrak, etrafına yaydığı ısıdan ötürü buğuludur; kimisi kan kırmızısıdır, ürkütür, zira bir katliamın yaklaştığını haber verir.*

Kuyrukluyıldızlar parlaklıklarını alçaldıklarında, daha yakın dördünlerde görüldükleri için daha geniş ve daha parlak, ters yöne gittiklerinde ise, uzaklaştıkları için daha küçük ve daha soluk diğer yıldızlar gibi, azaltır ve çoğaltır.

XVIII.1. Buna, beklemeksizin, kuyrukluyıldızlarda olan bitenin, diğer [göksel] cisimlerde olan bitenle aynı olmadığı cevabı verilebilir. Zira kuyrukluyıldızlar ilk görüldükleri gün en büyük haldedir. Ne kadar yaklaşırlarsa, o kadar büyümeleri gerekir, oysa diğer cisimler, ilk andaki görünüşlerini kaybolmaya başladıkları ana dek korur. Ayrıca öncekilere karşı dile getirilen husus, bu kişiye karşı da dile getirilebilir: Kuyrukluyıldız be-

lirsizce dolaşıyorsa ve bir gezegense, tüm gezegenlerin rotasının bulunduğu burçlar kuşağının sınırları içinde hareket ediyor olmalıdır.

2. Bir yıldız asla [başka] bir yıldızın içinden görünmez. Görüş açımız bir gezegenin ortasından geçemez, ki onun sayesinde yukarıda ne olduğunu görebilelim. Buna karşılık biri, sanki bir bulut içiymiş gibi, bir kuyrukluyıldızın içine bakıp arkasında ne olduğunu görebilir. Bu, kuyrukluyıldızın bir gezegen değil, beklenmedik anda oluşmuş belli belirsiz bir ateş olduğunu gösterir.

XIX.1. Zenon'umuzun[309] düşüncesi ise bellidir, yıldızların bir araya geldiğini ve ışınlarını birleştirdiğini, bu ışık birleşiminden uzamış bir yıldız izlenimi oluştuğunu düşünür.

Buna bağlı olarak kimisi kuyrukluyıldızların hiç var olmadığını, görünümünün komşu yıldızların yansımasından ya da kaynaşan yıldızların kavuşumundan oluştuğunu düşünür.

2. Kimisi kuyrukluyıldızların var olduğunu, ancak kendi yörüngelerinde bulunduğunu ve belli aralıklarla insan görüşüne takıldığını söyler. Kimisi kuyrukluyıldızların var olduğunu, ancak yıldız dediğimiz türden olmadığını, zira sönükleştiğini, [varlığının] uzun sürmediğini ve kısa bir süre içinde parçalandığını söyler.

XX.1. Bizimkilerin çoğu bu görüşte olup bunun hakikatle çelişmediğini düşünür. Nitekim gökyüzünde farklı türden birçok ateşin oluştuğunu, kimi kere göğün ışıldadığını, kimi kere,

309 Citiumlu Zenon, Stoa okulunun kurucusudur.

Alevlerin uzun izleri, beyazlık
bırakıyor ardında.[310]

Ağmaların güçlü bir ateşle hareket ettiğini görürüz. Yıldırım da, olağanüstü hızıyla adeta görüşümüze şöyle bir değip geçmesine rağmen, o an sürtünen ve bünyesinde büyük bir çatışmanın yaşandığı havanın oluşturduğu ateştir.

2. Bu yüzden dirençli olmaz, aksine bir yöne akmaya başlayınca, çok geçmeden kaybolur. Buna karşılık diğer türden ateşler uzunca bir süre [gökyüzünde] kalır ve beslendiği yakıt tümüyle tükenene değin dağılmaz. Posidonius'un bahsettiği olağanüstü doğa olayları, parlayan sütunlar, kalkanlar ve belli rotaları izleseler ve yasaya boyun eğseler asla ilgimizi çekmeyecek olan, aşina olmadığımız kayda değer diğer alev türleri hep bu kapsamdadır.

3. Yoğunlaşmış hava bir noktada toplanıp ateşe dönüşünce, şöyle bir parlayıp kaybolsa ya da mucizevi bir şekilde öylece kalakalsa da, herkes gökten böylesine beklenmedik bir ateşin ortaya çıktığı bu olayları şaşkınlıkla karşılar. Yani? Bir oyuk bazen, eterin geri çekileceği kadar açılamaz mı ve bu gerilimde büyük bir ışık beliremez mi? *O da ne,* diye haykırabilirsin [bu noktada].

Görüyorum göğün ortasından yarıldığını
ve gökyüzünde amaçsızca dolaşan yıldızları.[311]

Keza bu yıldızlar bazen geceyi beklemeden parlayarak gün ortasında beliriverir.

4. Ters zamanda atmosferde belirmeleriyle ilgili başka bir açıklama daha vardır, bu açıklamaya göre, yıldız-

310 Vergilius, *Georgica* 1.367.

311 Vergilius, *Aeneis* 9.20-21.

lar gizlense bile zaten oradadır. Güneş ışınları üzerlerini örttüğünden, çoğu kuyrukluyıldızı görmeyiz, zira Posidonius bir keresinde, Güneş tutulduğunda, görüşten çıkan Güneş'in yakınında bir kuyrukluyıldız belirdiğini kaydeder. Çoğu kere Güneş batarken, onda çok da uzak olmayan noktalarda saçılmış alevler görülür. Açık ki, yıldız Güneş ışığında yıkanır da görünmez olur, sadece saçağı Güneş ışınlarından kaçar.

XXI.1. Neticede bizimkiler[312] kuyrukluyıldızların, ağmalar, trompetler, huzmeler ve diğer gök cisimlerinin yoğun havadan meydana geldiğini düşünmektedir. Bu yüzden [onlara göre] kuyrukluyıldızlar ziyadesiyle, en yoğun havanın bulunduğu kuzeyde görünmektedir. O halde bir kuyrukluyıldız neden öylece durmuyor da, ileriye doğru hareket ediyor? Açıklayacağım. Kuyrukluyıldız, ateş gibi, besinine bağlıdır; doğal meyli yukarıya doğru olmasına rağmen, yine de, yakıtını tüketince, geri dönerek düşer. Dahası havadayken sağa ya da sola meyletmez.

2. Bir rotası yoktur, yeminin izin verdiği yere doğru kayar, bir yıldız gibi ilerlemez ama bir ateş gibi beslenir. O halde niçin uzun süre görünür ve hemen dağılmaz? Öyle ya, Nero'nun pek kutlu yönetimi zamanında gördüğümüz kuyrukluyıldız, Claudius zamanındaki kuyrukluyıldızın aksi yönünde hareket ederek altı ay görünür kalmıştı. Kuzeyden yukarıya doğru yükselen daha eski bir kuyrukluyıldız ise donuklaşarak doğuya varmış, yeni bir tanesi ise aynı dördünde başlayıp batıya hareketlenmiş, sonra güneye dönüp orada gözden kaybolmuştur.

3. Açık ki, daha eski olan kuyrukluyıldız ateşe daha uygun, daha dumansı bir materyal bulmuş ve ona göre

312 Stoacılar.

hareket etmiştir, buna karşılık daha yeni olan kuyrukluyıldız [meydana geldiği] diğer bölgeyi daha zengin ve besleyici bulmuş, bu yüzden rotaya değil, yakıtına bağlı olarak bu yöne düşmüştür. Açık ki, gördüğümüz iki kuyrukluyıldızın rotası farklıdır, biri sağa, öteki sola doğru hareket etmiştir. Oysa bütün yıldızlar aynı yönde, başka deyişle, dünyanın aksi yönünde hareket eder. Zira dünya doğudan batıya doğru dönerken, yıldızlar batıdan doğuya doğru hareket eder. O halde kuyrukluyıldızların, biri gittiği yere, diğeri de taşındığı yere bağlı olmak üzere iki hareketi vardır.

XXII.1. Bizimkilere katılmıyorum. Kuyrukluyıldızın ani bir ateş değil, doğanın sonsuz işlerinden biri olduğunu düşünüyorum. İlkin [kabul etmeli ki], havadan doğan her şey, kısa sürelidir, zira kaybolan ve kalıcı olmayan bir şeyden doğmuştur. Havanın kendisi uzunca bir süre aynı şekilde kalmıyorken, bir şey nasıl havada uzunca bir süre aynı şekilde kalabilir? Hava daimi olarak değişir ve değişiklikler kısa sürelidir. Hava akış anında, içinde bulunduğu durumu farklı bir duruma dönüştürür.

2. Ya yağmurludur, ya açık ya da ikisi arasında gidip gelir. Bulutlar havayla yakından ilgilidir, zira hava, bulutları pıhtılaştırır ve [bulutların] çözülmesini sağlar, an gelir, bir araya toplanır bulutlar, sonra ise hareketlenir, böylece hiç hareketsiz kalmaz. Belli bir ateşin değişebilen bir yapıya yerleşmesi ve orada, doğanın asla yerinden kıpırdamayacak şekilde düzenlediği bir şeymiş gibi istikrarlı bir şekilde yapışık kalması mümkün değildir. Dahası ateş yakıtına tutunup kalsaydı, her daim düşerdi.

3. Zira hava ne kadar yoğunsa, kuyrukluyıldız da yeryüzüne o kadar yakın olur. Oysa kuyrukluyıldızlar

asla doğrudan batmaz ya da yere yaklaşmaz. Yine ateş doğasının yönlendirdiği yere, yani yukarıya veyahut yapıştığı ve beslendiği materyal tarafından çekildiği yere gider.

XXIII.1. Düzenli göksel ateşlerin hiçbirisi sarmal hareket etmez. Bu, çember çizen yıldızlara özgü bir şeydir. Diğer kuyrukluyıldızların böyle hareket edip etmediğini bilmiyorum, ancak çağımızdaki iki tanesi böyle hareket etmişti. Ayrıca geçici bir nedene bağlı olarak aydınlanan her şey çabucak söner, bu yüzden ağmalar geçip giderken parlar; bu yüzden yıldırımlar ancak düştüklerinde yeteri kadar etkindir; bu yüzden öne doğru geçen ve havayı bölen yıldızların çapraz geçtiği ya da kaydığı söylenir.

2. Hiçbir ateş, doğasında yoksa gecikmez, elbette ki, dünyanın, kendi parçası ve ürünü olduğu için sonsuz ölçüde sahip olduğu kutsal ateşten bahsediyorum. Kutsal ateşler etken haldedir, ileri hareket eder, yörüngesini korur ve sabit kalır. Ateş bir nedenle aniden toplanıyorsa, cisimlerin farklı günlerde daha büyük ve daha küçük olması gerekmez mi? Nitekim daha fazla veya daha güdük beslenmesine bağlı olarak daha küçük veya daha büyük olur. Demeye çalıştığım şey, havadaki katışıklıktan tutuşan hiçbir ateşin uzun ömürlü olmadığıdır.

3. Şimdi açıklıyorum: [Böyle] bir ateş uzun sürmemekle birlikte tümüyle sabit kalamaz; zira ağmalar, yıldırımlar, kayan yıldızlar ve hava tarafından püskürtülen diğer ateş türleri hareket halinde olmakla birlikte düştükleri an dışında görülmez. Bir kuyrukluyıldızın kendi konumu vardır, bu yüzden hızla yayılmaz, aksine rotasına göre hareket eder; söndürülmez, aksine görüşten çıkar.

Biri diyor ki, *kuyrukluyıldız gezegen olsaydı, burçlar kuşağında yer alırdı.* Kim yıldızlara sınır koyuyor? Kim kutsalları dara zorluyor? Gerçekten de hareket ettiğine inandığın bu yıldızların her birinin farklı yörüngesi var diyelim, bu durumda, niçin diğerlerinden uzakta, kendi rotasında hareket eden bazı yıldızlar olmasın? Niçin göğün belli bir bölümüne geçiş olmasın? Buna karşılık hiçbir yıldızın, burçlar kuşağıyla bağlantı halinde olmadıkça, hareket edemeyeceğini düşünüyorsanız [yanılıyorsunuz], bir kuyrukluyıldızın farklı bir yörüngesi olabilir, burçlar kuşağıyla teması ise kısmendir ancak bunun olması kaçınılmaz değil, mümkündür.

XXIV.1. Diğer bütün kısımlar boşlukta dururken, dünyanın, döndüğü için bir tek yoldan geçmeyip birçok rotaya ayrılmasının dünyanın büyüklüğüne daha uygun olup olmadığını düşün. Bu devasa ve güzeller güzeli yapıda, farklı güzellikleriyle geceyi süsleyen, onu boş ve hareketsiz bırakmayacak sayısız yıldız dışında, diğerleri kıpırdamadan, hareketsiz ve durgun bir şekilde bekleyen bir kalabalık halindeyken, sadece beş tanesine hareket etme izni verildiğine mi inanıyorsun?

2. Bu noktada biri bana şunu sorabilir: *O halde niçin bu kuyrukluyıldızların rotası da beş yıldızınki gibi gözlemlenemiyor?* Şöyle cevaplayacağım: Var olduğunu kabul ettiğimiz, ancak nasıl olduğunu bilmediğimiz birçok şey vardır. Herkes kabul edecektir ki, bir zihnimiz var, onun komutlarıyla yönlendiriliyor ve geri çağrılıyoruz. Ancak kimse sana bu zihnin, yani bizim yöneticimizin ve efendimizin aslında ne olduğu üzerine, onun nerede bulunduğunu söylemek dışında açıklama yapamayacaktır. Biri onun soluk olduğunu, başka biri bir tür uyum, başka biri kutsal kudret, Tanrı'nın bir parçası, başka

biri ruhun en hoş parçası, başka biri bedensiz kudret olduğunu söyleyecektir; hatta onun kan ya da ısı olduğunu söyleyen bile çıkacaktır. O halde zihin diğer şeyleri kavrayabilmekten çok öte, bizzat kendisini inceleme aşamasında hâlâ.[313]

XXV.1. O halde dünyanın ender manzaralarından olan ve çok uzun aralıklarla yeniden belirdiğini gördüğümüz kuyrukluyıldızların, henüz başlangıç ve bitiş noktaları bilinemeyecek ölçüde kesin yasalarla açıklanamamış olmasına neden şaşırıyoruz? Henüz on beş yüzyıl geçmedi Yunanistan'ın

yıldızları sayıp isimlendirmesinin üzerinden.[314]

2. Bugün hâlâ göğün sadece dış görünüşünü bilen; Ay'ın niçin tutulduğunu, Güneş'in niçin karanlığa gömüldüğünü bilmeyen birçok kavim var. Bizde bile, aklımız bu sorulara daha yeni tatmin edici cevaplar bulabildi. Zamanı gelecek, şimdilik üstü örtük olan bütün bu bilgiler oldukça uzun süren çağların emeği sonunda gün yüzüne çıkacaktır. Bir insan yaşamı, tümüyle astronomiye adanmış olsa bile, bu gibi önemli hususları incelemek için yeterli değildir. Ve az sayıdaki yıllarımızı, çalışmalarımız ve kusurlarımız arasında ne dengesiz bir şekilde böldüğümüzü düşün. Demem o ki, bu meseleler birbirini izleyen uzun nesiller boyunca açıklanacaktır.

3. Zamanı gelecek, torunlarımız bizim bu kadar açık şeyleri bilmeyişimize şaşıracak. Daimi olarak farklı yerlerde görünerek ilgimizi cezbeden bu beş yıldız bizi

313 Seneca'nın da bildirdiği gibi, insan zihninin ya da ruhunun yapısı hakkında farklı ekoller, farklı görüşler vardır. Stoacıların bu konudaki görüşleri için bkz. *ARNIM* 1.134-151 "Physica V".

314 Vergilius, *Georgica* 1.137.

meraklı kılıyor, ancak hangi sabah ve akşam doğduklarını, konumlarının neresi olduğunu, ne zaman dosdoğru hareket ettiklerini, niçin geriye doğru zorlandıklarını yeni öğrenmeye başladık. Jüpiter'in yükselip yükselmediğini, alçalıp alçalmadığını veyahut ters yönde dönüp dönmediğini (zira geri dönüşüne bu terimi uygun görüyorlar) birkaç yıl önce öğrendik.

4. Bize şöyle diyenler de bulunacaktır elbette:

Bir yıldızın ya rotasını ortadan kaldırdığını ya da onu değiştirdiğini düşünmekte hatalısınız. Göksel cisimler sabit kalamaz ya da bir yana dönemez, hep ileri hareket eder, hep başladığı gibi ilerler. Rotaları, sona vardıklarında, aynı olacaktır. Bu ebedi eser değiştirilemez hareketlere sahiptir, hareketler dursa bile, halihazırda istikrarını ve dengesini koruyan karşıt hareketlere dönüşür.

XXVI.1. Nasıl oluyor bu, neden bazı yıldızlar geri dönüyormuş gibi görünüyor? Rotalarının ve yörüngelerinin doğasında olduğu gibi, Güneş'in yaklaşması onlara yavaşlamış görüntüsü veriyor, [yıldızlar] öyle konumlanıyorlar ki, belli bir zamanda gözlemcileri yanlış yönlendiriyorlar. Öyle ya, gemiler de, pupa yelken ilerlerken, duruyormuş gibi görünür. Bir gün kuyrukluyıldızların hangi kısımlarda dolandığını, niçin diğer gök cisimlerinden uzakta sürüklendiğini, nasıl ve ne kadar büyük olduğunu gösteren biri çıkacaktır. Şimdi keşfedilenle ilgilenelim, hakikate katkıda bulunma işini torunlarımız halletsin.

Kimisi diyor ki, *yıldızlardan bakınca arkasını görmeyiz, [buna karşılık] görüşümüz kuyrukluyıldızların içinden geçer.*

2. İlkin, bu olsa bile, yoğun ve katılaşmış ateşten oluşan yıldızın bulunduğu yerde değil, soluk parlaklığın

uzandığı ve saç gibi saçıldığı yerde olur, sen de, doğrudan ateşin içinden değil, ateşin arasındaki boşluklardan [arkasını] görürsün. Kimisi diyor ki, *yıldızların tamamı yuvarlaktır, buna karşılık kuyrukluyıldızlar uzundur, bu da, onların yıldız olmadığını gösterir.* Tamam da, kim seni temin edebilir kuyrukluyıldızların uzun olduğu [konusunda]? Diğer yıldızlar gibi, kuyrukluyıldız da doğası gereği küre şeklindedir, uzamış görünen ise parlaklığıdır. Zira Güneş de ışınlarını uzun ve geniş bir şekilde yollar, ancak şekli kendisinden çıkan ışığın şeklinden farklıdır. Aynı şekilde kuyrukluyıldızların yapısı da küre şeklinde olup parlaklığı diğer yıldızlarınkinden daha uzun görünür.

XXVII.1. Nedenini soruyorsun. Önce bana Ay'ın yaydığı ışığın niçin Güneş'inkinden farklı olduğunu söyle, zira o da ışığını Güneş'ten almasına rağmen, niçin bazen kızıllaşır, bazen sararır; niçin Güneş'i görüş açısı kapandığında gri ve karanlık bir renge bürünür? Tüm yıldızların, Güneş'ten ziyadesiyle farklı olarak, değişik bir görünüme sahip olmasının nedenini söyle bana. Birbirine benzer olmadıkları halde, hiçbir şey onları yıldız olmaktan alıkoymuyorsa, aynı şekilde kuyrukluyıldızlar da benzer bir görünüme sahip değil diye, hiçbir şey tarafından diğer yıldızlarla aynı türde ve ebedi olmaktan alıkonulamaz. Başka? Düşünürsen, dünyanın kendisi de zıt unsurların birleşimi değil midir? Niçin Güneş Aslan'dayken hep yeryüzünü sıcaklığıyla parlatıp pişirir, Kova'dayken kışı soğuk kılıp nehirleri buz katmanları ve cisimleriyle doldurur? Bu takımyıldızlar, etkileri ve doğaları farklı olmasına rağmen, temelde aynı türden değil midir? Koç çok kısa sürede yükselirken, Terazi çok yavaş belirir. Buna karşılık, biri kısa sürede doğup, öte-

ki uzun sürede ortaya çıkmasına rağmen, her iki takımyıldız da aynı doğaya sahiptir.

2. Görmüyor musun elementlerin nasıl da birbirine zıt olduğunu? Ağır ve hafifler, soğuk ve sıcaklar, ıslak ve kurular; dünyadaki uyum birbirine zıt unsurlardan oluşuyor. Şekli örneğe uymuyor ve diğerleri gibi değil diye, kuyrukluyıldızın bir yıldız olmadığını söylüyorsun. Oysa sen de görebilirsin, başladığı noktaya otuz sene sonra dönen bir yıldızın, başladığı noktaya dönüşü bir seneyi bulan bir yıldıza ne kadar benzediğini! Doğa eserini tek bir biçimde sunmaz, aksine farklılıktan övünç duyar.

3. Kimisini daha büyük, kimisini daha hızlı, kimisini daha güçlü, kimisini daha ölçülü yaratmıştır doğa; kimisini kalabalıktan ayırmış, böylece onlar daha rahat hareket edebilmiş kendi yerinde, buna karşılık ötekilerini sürüye katmış. Doğanın bir şeyi her zaman yapmıyorsa, bazen de yapmıyor olduğunu düşünmeyen biri doğanın gücünü de bilmiyor demektir. [Doğa] kuyrukluyıldızları nadiren gösterir ve onlara farklı bir yer, farklı dönemler ve diğerlerinden farklı bir hareket atfeder. Eserinin yüceliğini onlarla arttırmak istemiştir, zira kuyrukluyıldızların görünümü, onu şansla ilişkilendirebileceğin ölçüde, pek muhteşemdir, boyutunun ve parlaklığının diğer yıldızlardan daha büyük ve alevli olduğunu düşünsen de, düşünmesen de bu böyledir. Kuyrukluyıldızların görünümü özeldir, biriciktir, sıkıca daraltılmış ve kapsanmış değildir, aksine özgürce yayılır, birçok yıldızın bölgesini kucaklar.

XXVIII.1. Aristoteles kuyrukluyıldızların fırtınanın, haşin rüzgârların ve yağışın habercisi olduğunu söy-

ler.[315] O halde geleceği öngören bir şeyin yıldız olabileceğini düşünmez misin? Doğrusu, kuyrukluyıldız fırtına alameti olamaz, yağışın habercisi olması gibi,

yağ sıçramasıyla çürük mantarların
pıhtılaşmasının[316]

veyahut denizinin coşacağının habercisi olması gibi,

Deniz kuşlarının karada oynaşmasının, balıkçılın,
Bildik bataklıkları terk edip yüksek
bulutlara uçmasının.[317]

2. Aksine, bu, ekinoksun yılın sıcak ya da soğuk olacağının göstergesi olması gibi bir şeydir veyahut Keldani kehanetlerinin gösterdiği gibi, bir yıldızın yeni doğmuş insanların mutsuz ya da mutlu geleceğini işaret etmesine benzer. Bunun böyle olduğunu sana göstermek için, Aristoteles diyor ki, bir kuyrukluyıldız görünür görünmez rüzgârı ya da yağmuru tehdit etmez, sadece tüm yılı zan altında bırakır. Buradan anlaşılan, kuyrukluyıldızın geçtiği en yakın yerden, o en yakın yer için işaret aktarmadığı, aksine dünyadaki yasalarca belirlenmiş ve mümkün kılınmış işaretlere sahip olduğudur. Paterculus ile Vopiscus'un konsüllükleri sırasında[318] görünen kuyrukluyıldız, Aristoteles ve Theophrastus'un öngörüsünü yerine getirmişti, zira her yerde şiddetli ve daimi fırtınalar çıkmıştı.

3. Achaea ve Macedonia'daki kentler yer sarsıntılarıyla enkaza dönmüştü.

315 Aristoteles, *Meteorologica* 1.7.344b18-20.

316 Vergilius, *Georgica* 1.392.

317 Vergilius, *Georgica* 1.362-364.

318 İ.Ö. 60.

Kimisi de diyor ki, *kuyrukluyıldızların yavaşlığı onların ağır olduğunun ve çok sayıda topraksı madde taşıdığının kanıtıdır; rota olarak da, genelde kutuplara doğru sürüklenirler.*

XXIX.1. Her iki iddia da yanlış. Evvela ilkini ele alacağım. Nasıl yani? Ağır cisimler, yavaş mı hareket eder? O halde? Rotasını, tüm gezegenler içinde en yavaş tamamlayan Satürn ağır bir gezegen mi?

2. Bu durumda diğerlerinin üzerinde olması hafifliğinin kanıtı mı olur? Diyorsun ki, *tamam da, daha geniş bir yörüngede dönüyor ve diğerlerinden daha yavaş olmamakla birlikte daha öteye varıyor.* İlerleyişi yavaş olsa bile, aynı şeyi sana kuyrukluyıldızlar hakkında da söyleyebilirdim. Ancak onların daha yavaş hareket ettikleri doğru değil ki. Zira en son, [zamanımızda görülen kuyrukluyıldız] göğün ortasından altı ayda, bir önceki kuyrukluyıldız ise birkaç ayda geçmişti. *Ağır oldukları için daha alçaktan sürükleniyorlar* [diyorsun]. Birincisi, çember çizmeye zorlanan cisim, aşağı doğru zorlanmaz. İkincisi, yakın tarihte görülen kuyrukluyıldız, hareketine kuzeyden başlamış, batıdan geçerek güneye varmış, rotasını yukarıya çekerek kaybolmuştu.

3. Claudius zamanındaki kuyrukluyıldız ise ilkin kuzeyde görülmüş, kaybolana dek, durmaksızın düz bir çizgide yükselmişti. Bunlar, kuyrukluyıldızlarla ilgili başkalarını ve beni etkileyen görüşler. Doğru olup olmadıklarını, hakikatin bilgisine sahip olanlar açıklasın. Bizim yaptığımız, bu konuları araştırmak ve karanlıkta, ne keşif beklentisi içinde ne de tümüyle umutsuz bir şekilde, olabildiğince el yordamıyla ilerlemek.

XXX.1. Ne güzel söylüyor Aristoteles, *asla tanrılardan bahsederkenki tavrımızdan daha alçakgönüllü*

olmamıza gerek yoktur. Tapınaklara giriyorsak düzgün bir şekilde, kurban kesmek için geldiğimizde yüzümüzü düşürüyorsak, togamızı düzeltiyorsak, her hareketimizde ölçülülük sergiliyorsak; yıldızlardan, gezegenlerden, tanrıların doğasından bahsederken, aceleyle ya da düşüncesizce, cahilce konuşmamak veyahut bile bile yalan söylememek adına daha ne kadar dikkatli olmalıyız?

2. Çok derine gömülmüş olanın, ziyadesiyle yavaş bir şekilde gün yüzüne çıkmasına şaşırmayalım. Panaetius[319] ve diğerleri kuyrukluyıldızların olağan yıldızlar gibi olmadığını, aldatıcı yıldız görünümünde olduğunu düşünmekten yanadır. [O halde] yılın her döneminin kuyrukluyıldız üretmeye uygun olup olmadığını, göğün her bölgesinin onların doğuşunu mümkün kılıp kılmadığını, gittikleri her yerde görünür olup olmadıklarını ve diğer konuları dikkatli bir şekilde araştırmaları gerekiyor. Kuyrukluyıldızların tesadüfen oluşmuş ateşler değil, aksine dünyaya örülü [göksel cisimler] olduğunu söylediğimizde bütün bu problemler çözülmüş olur; zira dünya onları çoğu kere görünür kılmaz ama karanlık bölgelerde hareketlendirir.

3. Kuyrukluyıldızlara varıncaya değin ne çok şey, insan gözüne görünmeden, gizli bir rota izliyor! Zira Tanrı her şeyi insan için yaratmamıştır. Böylesine büyük bir eserin ne kadar küçük bir bölümü bize bırakılmış durumda! Bütün bunları düzenleyen, yaratan, temellerini atan, etrafına serpiştiren, eserinin en büyük ve en iyi parçası yine kendisi olan, gözlerimizden kaçan ve [sadece] düşünceyle kavranabilendir o.

XXXI.1. Ayrıca yüce tanrısallıkla ilgili birçok şeyin ve gücü yanında atfedilmiş diğer niteliklerin üstü hâlâ

319 Panaetius, Stoacı bir filozoftur (İ.Ö. 185-109).

örtüktür. Belki onların gözlerimizi bir kerede doyurup kaçmasına daha fazla şaşırırdın ya da insan görüşünün kavrayamayacağı ölçüde cisimsiz oluşuna ya da böyle bir yüceliğin, kendisini daha kutsal bir mekâna gizlemesine ve yönettiği krallığını, yani kendisini saklayarak, oraya akıldan başka hiçbir şeyin girmesine izin vermemesine. Kendisi olmadan hiçbir şeyin olmayacağı bu şeyi bilemeyiz ve dünyanın en büyük kısmı, yani Tanrı saklıyken, sadece bazı ateşler hakkında birazcık da olsa bir şeyler öğrendiğimizde şaşırırız!

2. Çağımızda ne kadar çok canlıyı ilk defa bilir olduk! Gelecek çağlarda insanlar bizim bilmediklerimizi de bilecek. Tarihimiz son bulurken, gelecek kuşaklara bırakılıyor birçok bilgi. Dünyada herkesin[320] araştıracağı bir şey bulunmasa, o, ne değersiz bir dünya olur! Kimi kutsallar bir kerede aktarılmaz! Eleusis göstereceklerini, [kendisini] yeniden ziyaret edeceklere saklar. Nesnelerin doğası kutsallarını bir kerede sunmaz. Yolun başında olduğumuza inanalım, [hatta] eşikten ayrılamadığımıza.

3. Bu gizemler rastgele ya da herkese açılmaz, ıssızlaşmış ve daha içteki kutsal bir mekâna kapanmıştır, bizim çağımız bu gizemlerden birini görecekken, bizden sonra gelenler de başka bir tanesini görecektir.

4. O halde ne zaman hepsi bilgimiz dahilinde olacak? Büyük atılımlar yavaş ilerlemez mi, çabanın önü kesiliyorsa? En kötüsü, zihnimizi tümüyle seferber etmemize rağmen, olduğumuzdan [ileriye gitmiş], bir görevi bile tamamlayabilmiş değiliz. Kötülükler hâlâ gelişim gösteriyor. Gösteriş, çılgınlığını sergileyecek yeni bir şey, iffetsizlik kendisine yeni bir haysiyetsizlik buluyor. Zevk-

320 Clarke ile Hine *omnis* sıfatını, bağlamı göz önünde tutarak, "her çağ" olarak çevirmiştir.

lerdeki kokuşma ve bozulma, kişinin yıkımı için daha yumuşak ve kadınsı bir şey buluyor. Henüz erkekliğimizi tümden çıkarıp atmış da değiliz ancak âdetlerimiz içinde iyi ne varsa, bedenimizin pürüzsüzlüğü ve süsü için yok ediyoruz. Erkekler olarak kadınsı nezakette başı çekiyor, evli kadınların bile giymeyeceği, hayat kadınlarına özgü kıyafetlerdeki renkleri tercih ediyoruz.

5. Hafif hafif, kadınsı bir şekilde adım atıyor, sanki yürümüyor da, kıvırtıyoruz. Parmaklarımızı, her boğumunda bir mücevherin bulunduğu yüzüklerle donatıyoruz. Her gün erkekliğimize zarar veren ya da tümüyle terk edilemeyeceğinden, onu değiştiren yeni bir şey buluyoruz. Kimisi erkeklik organını kesiyor, kimisi gladyatör okulunun sapkın bölümüne kaçıyor ve ölüm için kiralandığında, rezil bir şekilde donanıyor,[321] güdük zihniyle hastalığından zevk almaya bakıyor.

XXXII.1. [Hal böyleyken], şaşırır mısın, bilgeliğin henüz görevini tümüyle tamamlamamış olmasına? Bayağılık henüz kendisini tümüyle açık etmedi. Hâlâ doğum aşamasında ve hepimiz ona çalışıyoruz, gözlerimiz ve ellerimiz onun köleleri. Kim yaklaşıyor bilgeliğe? Kim gelip geçerken selam vermek dışında ona değer veriyor? Kim, oyunlar ertelendiğinde ya da yağmur günü mahvettiğinde [günü] boşa geçirmeme arzusu dışında, felsefeyle ya da güzel sanatlarla ilgileniyor?

2. Öyle ki, birçok filozof grubu varissiz kaldı. Ne eski, ne de yeni Academiacılar geriye saygıdeğer bir önder bıraktı. Pyrrho'nun[322] öğretilerini taşıyan kim? Ayakta-

321 Hine'ın da bildirdiği gibi, gladyatör okullarında kadınsı erkekler diğer erkeklerden ayrı tutulur ve kendilerine has bir kıyafet giyerdi (*HINE*, s. 207). Bkz. Iuvenalis, *Satirae* 6.365. 07-13.

322 Elisli Pyrrho kuşkuculuğun kurucusudur (İ.Ö. 365-275).

kımının kıskançlığını üzerine çeken Pythagoras Okulu bile öğretmen bulamıyor. Üzerine Roma kıyafetleri geçirmiş Sextius'ların[323] okulu, ilkin büyük bir heyecanla yola çıkmışsa da, artık tükenmiş durumda.

3. Oysa insanlar pandomim aktörlüğündeki isimleri kaybolmasın diye ne kadar çok emek sarfediyor! Pylades ile Bathyllus'un[324] evi, takipçileri tarafından yaşatılıyor, bu gibi sanatlar birçok öğrenci ve öğretmen buluyor. Özel sahneler tüm kentte yankılanıyor. Erkekler ve kadınlar dans ediyor, erkekler ve evli kadınlar, kimin kalçalarını daha şevkle sallayacağını görmek için yarışıyor. Kaşları maske altında uzun süre durmaktan yıpranınca, bu sefer, başlık takıyorlar. Felsefe kimsenin umurunda değil.

4. Bu yüzden eskilerin yetersizce inceleyerek [bizlere] bıraktığı konularda yeni keşifler yapmak şöyle dursun, eskilerin yaptığı birçok keşif unutulmuş durumda.

Ah, Hercules aşkına, bizler tüm organlarımızla bastırsaydık bu konuda, gençler aklını başına devşirseydi; yaşlılar öğretse, gençler de öğrenseydi, hakikatin bulunduğu dibe zor da olsa varırdık, oysa şimdi, yerin yüzeyindeyiz ve [hakikati] zayıf elimizle araştırıyoruz.[325]

---

323 Q. Sextius, Augustus çağında, bahsedilen okulun kurucusudur, oğlu da büyük ihtimalle Sextius Niger'dir (*HINE*, s. 207).

324 Augustus döneminde aktörler.

325 Seneca'nın Roma'daki, felsefeye ve doğa araştırmalarına ilgisizlikten şikâyetini göz önünde tuttuğumuzda onun neden Roma'daki doğa araştırmasını önemseyen son entelektüel olarak tarif edildiğini de anlarız. Bu konuda bkz. H. Strohm, "Griechische Naturwissenschaft in Rom: Senecas Naturales Quaestiones", *Eine Festschrift zum 240 jährigen Bestehen des Gymnasium Fridericianum Erlangen*, Erlangen 1985, s. 263-271.

KAYNAKÇA

Eskiçağ

H. Diels-W. Kranz, *Fragmente der Vorsokratiker*, 6th ed., Vol. 3, Weidmann, Zurich 1951-1952.

Heraclitus: *The Cosmic Fragments. A Critical Study*, Çev. G. S. Kirk, Cambridge University Press, 1975.

————: *Fragmanlar*, Çev. C. Çakmak, Kabalcı Yayınevi, birinci basım, 2005.

Seneca: *Being A Translation of the Quaestiones Naturales of Seneca*, Çev. J. Clarke (Notlar: Sir Archibald Geikie), Macmillan And Co., Limited, London 1910.

Seneca: *Natural Questions*, Çev. Harry M. Hine, The University Press, Chicago-London 2010.

Seneca: *L. Annaei Senecae, Naturales Quaestiones, texto revisado y traducido, I: Lib. I-III, II: Lib. IV-VII*, ed. & Tr. C. Codoner, Coleccion hispanica de autores griegos y latinos, Madrid 1979.

Modern

Adams, J. N.: *The Regional Diversification of Latin, 200 BC-AD 600*, Cambridge University Press, 2007.

Capelle, W.: *Sokrates'ten Önce Felsefe I*, Çev. O. Özügül, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 1994.

————: *Sokrates'ten Önce Felsefe II*, Çev. O. Özügül, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 1995.

Clay, D.: "'Columbus' Senecan Prophecy", *American Journal of Philology*, 113, 4, 1992, s. 617-620.

Craig, E. (ed.): *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, Routledge, London- New York, 1998.

Çevik, C. C.: "Naturales Quaestiones 1. ve 3. Önsözünün Çevirisi ve Analizi", *Kutadgubilig. Felsefe-Bilim Araştırmaları*, 17, Mart 2010, 27-64.

————: C. Cengiz Çevik, "Naturales Quaestiones IV. Cp. I-II: Nil Nehri Üzerine", *Kutadgubilig. Felsefe-Bilim Araştırmaları*, 18, Ekim 2010, 423-444.

Dürüşken, Ç.: "Stoa Mantığı", *Felsefe Arkivi*, 28, İstanbul 1991, s. 287-308.

Gauly, B. M.: "Senecas N.Q., Naturphilosophie für die römische Kaiserzeit", *Zetemata* 122, Munich 2004.

Grilli, A.: "Le Naturales Quaestiones di Seneca tra scienza e filosofia", *Discipline classiche e nuova secondaria*, 2, Ed. by V. F. Cicerone, Foggia 1986-1987, s. 315-332.

Gross, N.: "Senecas Naturales Quaestiones. Komposition, naturphilosophische Aussagen und ihre Quellen", *Palingenesia* 27, Wiesbaden, Stuttgart 1989.

Heath, T. L.: *A History of Greek Mathematics: From Thales to Euclid*, vol.I, Dover Publications, Inc., New York 1981.

————: *A Manual of Greek Mathematics*, Courier Dover Publications, 2003.

Hine, H. M.: *Classical Quarterly*, 42, no: 2 1992, s. 558-562.

———: *An Edition with Commentary of Seneca, Natural Questions, Book Two*, New York 1981.

———: "The Date of the Campanian Earthquake. A.D. 62 or A.D. 63, or both?", AC 53, 1984, s. 266-269.

Inwood, B.: *Reading Seneca: Stoic Philosophy at Rome*, Oxford University Press, 2005.

———: "God and Human Knowledge in Seneca's Natural Questions", *Proceedings of the Boston Area Colloquium on Ancient Philosophy* 15, 1999, s. 23-43.

Jaroszynski, P.: *Science in Culture*, Çev. H. McDonald, Rodopi Press, 2007.

Kühnen, F. J.: *Seneca und die römische Geschichte*, Diss. Köln 1962.

Lausberg, M.: "Senecae operum fragmenta. Überblick und Forschungsbericht", *ANRW* 2.36.3, 1989, s. 1879-1961.

Limburg, F. J. G.: *"Aliquid ad Mores. The Prefaces and epilogues of Seneca's N. Q."*, yayımlanmamış doktora tezi, Universiteit Leiden, 2007.

Marchetti, S. C.: "Iuvare mortalem: l'ideale programmatico della Naturalis Historia di Plinio nei rapporti con il moralismo stoico-diatribico", *A&R* 27, 1982, s. 124-148.

Meijer, P. A.: *Stoic Theology: Proofs for the Existence of the Cosmic God and of the Traditional Gods: Including a Commentary on Cleanthes' Hymn on Zeus*, Eburon Uitgeverij B.V., 2008.

Morgan, L.: *Patterns of Redemption in Virgil's Georgics*, Cambridge University Press, 1999.

Pultar, M.: *Yıldız Adları Sözlüğü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2007.

Scott, J.: "The Ethics of the Physics in Seneca's Natural Questions", *CB* 75, 1999, s. 55-68.

Smith, W.: W. Smith, *Dictionary of Greek and Roman Geography*: Vol. I., Abacaenum-Hytanis, Walton and Maberly Pub., London, 1854.

Stahl, G.: Die "Naturales Quaestiones" Senecas. Ein Beitrag zum Spiritualisierungsprozess der römischen Stoa, *Hermes* 92, 1964, s. 425-454.

Strohm, H.: "Griechische Naturwissenschaft in Rom: Senecas Naturales Quaestiones", *Eine Festschrift zum 240 jährigen Bestehen des Gymnasium Fridericianum Erlangen*, ed. by W. Krehmer, Erlangen 1985, s. 263-271.

Vottero, D.: "Problemi di critica del testo nelle Naturales Quaestiones, I: L'ordinamento dei libri", *AAT* 107, 1973, s. 249-269.

——— (ed.): *Lucio Anneo Seneca, I frammenti*, ed. by D. Vottero, Pubblicazioni del Dipartimento di Filologia, Linguistica e Tradizione Classica, Università degli Studi di Torino 10, Bologna 1998.

Waiblinger, F. P.: "Senecas Naturales Quaestiones. Griechisches Wissenschaft und römische Form", *Zetemata* 70, Munich 1977.

Wallace-Hadrill, A.: "Seneca and the Pompeian Earthquake", *Seneca uomo politico e l'età di Claudio e di Nerone: Atti del Convegno internazionale (Capri 25-27 marzo 1999)*, ed. by A. De Vivo - E. Lo Cascio, Bari 2003.s. 177-191.